T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

KABALİS (KİBYRATİS) BÖLGESİ TARİHİ COĞRAFYASI ve ÇAĞLAR BOYU YERLEŞİM MODELLERİ - URBANİZASYON

İsmail BAYTAK

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Özdemir KOÇAK

Yrd. Doç. Dr. F. Eray DÖKÜ (II. Danışman)

Konya-2014

İsmail BAYTAK Doktora Tezi 2014

KABALİS (KİBYRATİS) BÖLGESİ TARİHİ COĞRAFYASI ve ÇAĞLAR BOYU YERLEŞİM MODELLERİ - URBANİZASYON

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

KABALİS (KİBYRATİS) BÖLGESİ TARİHİ COĞRAFYASI ve ÇAĞLAR BOYU YERLEŞİM MODELLERİ - URBANİZASYON

İsmail BAYTAK

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Özdemir KOÇAK

Yrd. Doç. Dr. F. Eray DÖKÜ (II. Danışman)

Bu çalışma BAP tarafından 12203012'nolu Doktora Tez Projesi ve Suna-İnan Kıraç, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Doktora Bursu Proje Destekleme Fonundan desteklenmiştir.

Konya-2014

ÖNSÖZ

Tarih-î coğrafya alanındaki çalışmalar, dünyada ve ülkemizde fazla yaygın değildir. Dünya üzerinde yaşayan toplulukların maddi hayatlarına değişik biçimlerde etki eden bir coğrafi mekâna ihtiyaçları olmuştur. Örneğin yaylalarda yaşayan toplumların hayatları ile deniz kıyısında yaşayan toplumların hayatları, birbirlerinden oldukça farklıdır. Bu bağlamda tarihî olaylar, toplumların üzerinde yaşadıkları coğrafi mekânlar ve bu coğrafi mekânların toplumlara etkileri çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Anadolu yükseklik, iklim ve strateji açısından çeşitlilik ve zenginlik gösteren bir konuma sahiptir. Bu durum doğal olarak sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik etkileride beraberinde getirmektedir. Kabalis/Kibyratis olarak ele aldığımız alan günümüzde Burdur-Denizli-Antalya sınırlarının kesiştiği coğrafyayı kapsamaktadır. Bir geçiş bölgesi olarak nitelendirebileceğimiz bu coğrafya, antik dönem boyunca sınırların kesiştiği ve de sürekli değiştiği farklı kültürlerin izlerini barındırmasıyla karmaşık bir beşeri yapıya sahiptir. Bölgede bulunan kentler ve topluluklar birçok dönemde, hakim güçlerle ilişkileri iyi tutan ve boyunduruk altında sürekli varlığını devam ettirebilen bir politika izleyerek ekonomik refahlarını korumuşlardır.

Kabalis/Kibyratis Bölgesi'nde, çalışılmasını gerekli kılan temel husus bu bölgede yapılmış araştırmaların yetersizliğinin yanı sıra, 19. yy'dan itibaren çeşitli aralıklarla Kabalis Bölgesinde bazı araştırma ve incelemeler yapılmasına rağmen henüz derli toplu bir çalışma yapılmamış ve bölgede arkeolojik kazı çalışmalarının yetersiz oluşudur. Antik kaynaklar ve modern literatürün kapsamlı olarak analiz edilmesiyle oluşturulan bu çalışma, Kabalia'nın tarihsel ve kültürel özelliklerinin ortaya çıkarılması ve bu verilerin diğer kuşaklara aktarılması için katkı sağlayacaktır.

Kaynak taraması ile saha çalışmasında yardımlarını esirgemeyip, tez konusunun tespit edilip çalışılması kararını almamda büyük katkıları olan ve yol gösteren değerli danışman hocalarım Özdemir KOÇAK ve F. Eray DÖKÜ'ye şükranlarımı sunar, teşekkür etmekten kıvanç duyarım. Sadece tez dönemi için değil

eğitim öğretim yaşantım boyunca bana destek olan ve koşulsuz inanan *Ailem*'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

Tez çalışmamız olan Kabalis Bölgesi kentleri araştırma ve inceleme gezileri sırasında araç temini ve tez çalışması süresince gerekli kırtasiye malzemelerinin temininde, Selçuk Üniversitesi, Bilimsel Araştırmalar Projeleri Yönetim Birimi'nin(BAP) 12203012 sayılı projesi ve Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'nce(AKMED) sağlanan "Doktora Bursu" ile maddi olarak desteklenmiştir. Her iki kurum yetkililerine teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

TC.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	*Adı Soyadı*	İsmail BAYTAK	*Numarası*: 084102011003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih Ana Bilim Dalı / Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı	
	Danışmanı	Prof. Dr. Özdemir KOÇAK Yrd. Doç. Dr. F. Eray DÖKÜ (II.Danışman)	
Tezin Adı		Kabalis (Kibyratis) Bölgesi Tarihi Coğrafyası ve Çağlar Boyu Yerleşim Modelleri-Urbanizasyon	

Bu çalışma, Antik dönemde Kabalis (Kibyratis) ve bölgesel olarak da Lydia, Lykia, Phrygia, Pisidya bölgeleri ile sınır ilişkileri kapsamında bölgenin tarihsel coğrafyası ve urbanizasyon modelini ortaya koymaktadır. Tez konusunun dönemi için Neolitik dönem öncesinden itibaren ele alınan esas olarak başlangıcı Demir Çağ olan ve bitiş tarihi olarak da Doğu Roma İmparatorluğu sonlarına dek kapsam dâhilinde tutulan bir süreç söz konusudur. Bir geçiş bölgesi olarak nitelendirebileceğimiz bu coğrafya, farklı kültürlerin izlerini barındırmasıyla karmaşık bir beşeri yapı oluşturmuştur. Bölgede bulunan kentler/topluluklar birçok dönemde, hâkim güçlerle ilişkilerini iyi tutmuş boyunduruk altında sürekli varlıklarını devam ettirmişlerdir. Günümüzde Burdur-Denizli-Antalya sınırlarının kesiştiği/değişkenlik gösterdiği coğrafyayı kapsayan Kabalis/Kibyratis Bölgesi'nin lokalizasyon önerilerinin hangisinin daha doğru olup olmadığını ortaya koymak ve en uygun tespiti yapabilmek amacıyla tüm materyaller (yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler) birlikte değerlendirilerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Kabalis (Kibyratis) bölgesinin, yerleşim coğrafyası, sosyo-politik ve sosyo-kültürel yapı özelliklerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kabalia, Kabalis, Kibyratis, Tarihi Coğrafya, Kabalis Demir Çağı, Yerleşim Modelleri, Kentleşme, Urbanizasyon.

ABSTRACT

TC.
SELCUK UNIVERSITY
Graduate School of Social Sciences

Student's	*Name - Surname*	Ismail BAYTAK	*No*: 084102011003
	Department	History Department / Ancient History	
	Supervisor	Prof. Dr. Özdemir KOÇAK(Supervisor) Yrd. Doç. Dr. F. Eray DÖKÜ (Cosupervisor)	
This Study		Kabalis (Kibyratis) Area Historical Geography and The Ages Settlement Patterns-Urbanization	

This study presents the historical geography and urbanization model of Kabalis (Kibyratis) in Ancient period and locally its boundary relationships with Lydia, Lykia, Phrygia, Pisidya regions. Thesis subject's period comprises Pre-Neolithic Period from Iron Age towards the end of East Roman Empire. This geography which can be described as a transition region created a complex humane structure as containing traces of different cultures. Cities/communities located in the region kept good relationships with sovereign powers and continued their existence under the yoke during many periods. It is aimed to come to a conclusion by evaluating all materials (written sources and archeological data) together in order to present and determine the most appropriate localization suggestions of Kabalis/Kibyratis region which includes the geography where Burdur-Denizli-Antalya's borders intersect/vary at the present time. Settlement geography, sociopolitical and sociocultural properties of Kabalis/Kibyratis region is evaluated.

Keywords: Kabalia, Kabalis, Kibyratis, Historical Geography, Kabalis Iron Age, Settlement Models, Urbanization.

KISALTMALAR

AA – *Anatolia Antiqua/Eski Anadolu*, Paris, 1989 vd.

ADALYA – *Adalya*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'nün yıllık tarih-arkeoloji dergisidir, Antalya-1(1996)-.

AJA – *American Journal of Archaeology*, The Journal of the Archaeological Institute of America, Boston, Mass-1(1885)-.

AJAH – *American Journal of Ancient History*, Harvard University, Cambridge, Mass-1(1976)-.

AJP – *The American Journal of Philology*, Published by: The Johns Hopkins University Press.

AKMED – Suna-İnan Kıraç *Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü*, Antalya.

AMS – *Asia Minor Studien*, Bonn.

AnAr – *Anadolu Araştırmaları*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Hititoloji, Prehistorya, Ön Asya Arkeolojisi ve Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalları Tarafından Çıkarılır, Edebiyat Fakültesi Basımevi-İstanbul-1(1955)-.

AnatA – *Anatolian Archaeology*, British Institute of Archaeology at Ankara.

Anatolia – *Anatolia/Anadolu*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Enstitüsü, Ankara-1(1956)-.

AnatSt – *Anatolian Studies*, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara, 56 Queen Anne Street, London-1(1951)-.

ANMED – *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*: News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'nün yıllık süreli yayın organı, Antalya-1(2003)-.

ArkeoAtlas – *ArkeoAtlas Dergisi*, İstanbul-1(2002)-.

ArkSan – *Arkeoloji ve Sanat*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul-1(1978)-.

ASCSA – *The American School of Classical Studies at Athens*-1(1932)-.

AST – *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Ankara-1(1983)-.

ASTD – *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir-(1982)-.

BCH – *Bulletin de Correspondance Hellénique*.

Bell – *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Ankara-1(1937)-.

BIAA – *The British Instıtute of Archaeology at Ankara*, Ankara.

BSA – *The Annual of the British School at Athens*, Atina.

CAH – *The Cambridge Ancient History*, 1924-1939; 1970-2005, 19 kitap. Cambridge University Press, UK.

CED – *Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul-1-23(1951-1980).

Cedrus – *Cedrus,* Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Dergisi-1(2013)-.

CHIRON – Mitteilungender Kommission Für Alte Geschichte Undepigraphikdes Deutschenarchäologischeninstituts, München.

CP – *Classical Philology*, Classical Studies History, Published by: The University of Chicago Press, Journals.

DTCFD – *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi.

EA – *Epigraphica Anatolica*, Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens.

EÜEF – *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, İzmir.

FGrH – *Die Fragmente der griechischen Historiker*, III, F. Jacoby(ed.), Leiden 1964.

GATA – *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar.

Hesperia – *Hesperia* is published quarterly by the American School of Classical Studies at Athens, (1932)-.

İst Mitt – *İstanbuler Mitteilungen*, (Alman Arkeoloji Enstitüsü Yıllığı) Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen, (1937)-.

İTÇ – *İlk Tunç Çağı.*

İÜEF – *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, İstanbul.

İÜCFD – *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Fakültesi Dergisi*, İstanbul.

İÜSBE – *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.

JHS – *The Journal of Hellenic Studies*, Published by: The Society for the Promotion of Hellenic Studies, London.

JNES – *Journal of Near Eastern Studies*, The University of Chicago Press, USA, (1884)-.

JRS – *The Journal of Roman Studies*, Published by: The Society for the Promotion of Roman Studies.

KST – *Kazı Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Uluslar arası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Ankara-2(1980)-.

Loeb – *The Loeb Classical Library*, William Heinemann Ltd. Cambridge-Massachusetts, Harvard University Press, London.

MASROP – *Mimarlar, Arkeologlar, Sanat Tarihçileri, Restoratörler Ortak Platformu*, Altı ayda bir, yılda iki sayı olarak sanal ortamda yayınlanır. İstanbul-1(2006)-.

MKKS – *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara-1(1990)-.

MTA – *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü*, Ankara.

MVAeG – *Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft*, Leipzig.

OLBA – Mersin Üniversitesi (KAAM) Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi'nin bilimsel dergisidir. Mersin-1(1998)-.

RE – *Paulys Real Enzyclopedie der Classischen Altertumswissenschift Buchhandlung*, Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumswiisenschaft, Neue Bearbeitung, Begonnen Von Georg Wissowa, Unter Mitwirkung Zahireicher Fachgenossen Herausge Geben Von Wilhelm Kroll, Acthzehnter Halbband Imperium bis lugum, J.B. METZLERSCHE VERLAGSBUCHHANDLUNG STUTGART.

REA – La *Revue des études anciennes* (abrégée en *REA*) est une revue universitaire créée en 1899, publiée par l'Université Bordeaux III,

et consacrée à l'étude de l'Antiquité. Bordeaux & Paris.

SBE – *Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

SNG – *Sylloge Nummorum Graecorum*, The Royal Collection of Coins Medals Danish National Museum, Einar Munksgaard-Copenhagen-1(1956)-.

SÜSBE – *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.

TAD – *Türk Arkeoloji Dergisi*, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara-1(1933)-.

TKAE – *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, Ankara-1(1962)-.

TTK – *Türk Tarih Kurumu*, Ankara.

TTKong – *Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Tubitak – *Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu*, Ankara.

YKY – *Yapı Kredi Yayınları*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

ZPE – *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bonn (Germany): Verlag Rudolf Habelt GmbH, 1967-.

HARİTA-RESİM-ÇİZİM LİSTELERİ

Harita Listesi

Hrt.1: Kabalis, Miyas Bölgesi Haritası Kibyratis-(Barrington, 2000: 65)

Hrt.2: Hapalla Ülkesi-(Macqueen, 1968: 176, Fig.11)

Hrt.3: Hapalla Ülkesi-(Macqueen, 1968: 173, Fig.8-9)

Hrt.4: II. Tudhalia Hâkimiyeti ve Güzergâhlar-(IL-XIV Secolo AC 4.3, TAV-XVIII)

Hrt.5: Kibyra ve M.Ö. I.Bin Komşuları-(Woodward ve Ormerod, 1909/10: 77)

Hrt.6-7: Kabalia Tapınım Alanları Dağılımı-(Smith ve Milner, 1997: 12-3)

Hrt.8-9: Lykia, Milyas ve Kibyratis Haritası-(Coulton, 1982: 116, Fig.1)

Hrt.10: Kabalis(Kibyratis) bölge merkezini gösterir harita(Burdur Müzesi)

Hrt.11: Kabalis ve Milyas Bölgesi-(Hall, 1986: 138)

Hrt.12: Lykia, Milyas ve Kibyratis Yüzey Araştırmaları-(Spratt, 1842)

Hrt.13: St. Paul'un M.S. 3. yy. seyahati-(Ramsay, 2001)

Hrt.14: Basileus II. Devleti 1025 Yılları Thema Adları: Opsikion-(Spratt, 1842)

Hrt.15: Güneybatı Anadolu'da 7.-9. yy. Thema Teşkilatı-(Spratt, 1842)

Hrt.16: Kibyra ve Çevresi-(Kiepert, 1867: Sheet-3.1)

Hrt.17: Kibyra Güney Sınır Bölgeleri-(Kiepert, 1890: Sheet-15.2)

Hrt.18: Kibyra Antik Kenti Sit Sınırları-(Ş.Özüdoğru)

Hrt.19: Kibyratis Tetrapolis-(Kibyra, Boubon, Balboura, Oenoanda)

Hrt.20: Göller Bölgesi yerleşim alanlarını gösterir harita-(M.Özsait)

Hrt.21: Hellenistik ve Roma Döneminde, Burdur ve Çevresi-(M.Özsait)

Hrt.22: Prehistorik Dönemde, Burdur ve Çevresi-(Baytak)

Hrt.23: Kibyra Antik Kenti ve Erken Kibyra Uylupınar Yerleşimi-(Ş.Özüdoğru)

Hrt.24: Uylupınar Yüzey Araştırması, 2012 Yılı Haritalandırılması-(F.Eray Dökü)

Hrt.25: Uylupınar Yüzey Araştırması, 2013 Yılı Haritalandırılması-(F.Eray Dökü)

Çizim Listesi

Çiz.1: Uylupınar, Gevurdamı Kaya Mezarı.

Çiz.2: Uylupınar, Topraktepe Khamasorion Mezar.

Çiz.3: Uylupınar, Şehertaşı 1 no'lu Mekan Yapısı.

Çiz.4: Uylupınar, Şehertaşı 2 no'lu Mekan Yapısı.

Çiz.5: Uylupınar, Şehertaşı 3 no'lu Mekan Yapısı.

Çiz.6: Uylupınar, Şehertaşı Kaya Mezarı.

Çiz.7: Uylupınar, Kopangediği/Kapangediği Khamasorionlu Tümülüs.

Çiz.8: Yamadı, Kertiltepe Kasa Mezar Tipi.

Çiz.9: Hisarardı, Gâvur Mezarlığı Kasa Mezar Tipi.

Çiz.10: Uylupınar, Gevurdamı Khamasorion Mezar.

Çiz.11: Çameli, Kirazlı Yayla Kaya Mezarı-(Naour, 1976: 124, Fig.2)

Çiz.12: Uylupınar Yüzey Araştırması, Klasik Dönem Buluntusu-(F.Eray Dökü)

Çiz.13: Uylupınar, Şehertaşı ve Topraktepe Seramikleri-(F.Eray Dökü)

Çiz.14: Uylupınar, Şehertaşı ve Topraktepe Seramikleri-(F.Eray Dökü)

Resim Listesi

Res.1: Balboura Antik Kenti-(Spratt ve Forbes, 1847: Vol.I)

Res.2: Balboura Antik Kenti, Kale Tepe-(Corsten, 2008: 113, Fig.1)

Res.3: Balboura Antik Kenti, Hellenistik yapı ve duvarları-(Baytak)

Res.4: Balboura Antik Kenti, Hellenistik duvarlar-(Baytak)

Res.5: Balboura Antik Kenti, Tiyatro-(Baytak)

Res.6: Balboura Antik Kenti, Agora-(Baytak)

Res.7: Balboura Antik Kenti, Agora-(Baytak)

Res.8: Yatan Aslanlı Lahit Kapağı, Balboura-İbecik-(Baytak)

Res.9: Yatan Aslanlı Lahit Kapağı, Balboura-İbecik-(Baytak)

Res.10: Yatan Aslanlı Lahit Kapağı-Kozağacı(Corsten ve Hülden, 2013: Abb.4)

Res.11: Yatan İnsan Figürlü Lahit Kapağı-Balboura Anıt Mezar-(Baytak)

Res.12: Boubon Antik Kenti, Tiyatrosu-(Baytak)

Res.13: Boubon Antik Kenti, Sebasteionu-(Baytak)

Res.14: Boubon Antik Kenti, Kaya Mezarı-(Baytak)

Res.15: Boubon Antik Kenti, Alacain Kaya Mezarı-İbecik-(Baytak)

Res.16: Boubon Antik Kenti, Mezar Odası-(Baytak)

Res.17: Oenoanda Antik Kenti-(Baytak)

Res.18: Oenoanda Antik Kenti, Tiyatrosu-(Baytak)

Res.19: Oenoanda Antik Kenti, Tiyatrosu-(Baytak)

Res.20: Kibyra / Horzum Kent Planı-(Spratt ve Forbes, 1847, Vol.I)

Res.21: Kibyra / Horzum Stadionu-(Spratt ve Forbes, 1847, Vol.I)

Res.22: Kibyra Antik Kenti, Kamu yapıları-Hava Fotoğrafı-(Ş.Özüdoğru)

Res.23: Kibyra Antik Kenti, Stadion-Hava Fotoğrafı-(Ş.Özüdoğru)

Res.24: Kibyra Antik Kenti, Odeion-(Ş.Özüdoğru)

Res.25: Kibyra Antik Kenti, Odeion-(Ş.Özüdoğru)

Res.26: Kibyra Antik Kenti, Tiyatro-Hava Fotoğrafı-(Ş.Özüdoğru)

Res.27: Kibyra Antik Kenti, Agora-(Ş.Özüdoğru)

Res.28: Kibyra Antik Kenti, Yer altı Oda Mezar Tipi-(Ş.Özüdoğru)

Res.29: Kibyra Antik Kenti, Lykia Tipi Lahit Teknesi-(Ş.Özüdoğru)

Res.30: Kibyra Antik Kenti, Stadion Antik Dönem Deprem İzleri-(E.Dökü)

Res.31: Kibyra Antik Kenti, Sunak örnekleri-(D.Tarkan)

Res.32: Uylupınar, Şehertaşı görünümü-(E.Dökü)

Res.33: Uylupınar Yüzey Araştırması-(E.Dökü)

Res.34: Uylupınar, Şehertaşı-(E.Dökü)

Res.35: Uylupınar, Şehertaşı Kaya Mezarları ve Mekanlar-(E.Dökü)

Res.36: Uylupınar, Gevur Damı Kaya Mezarı-(E.Dökü)

Res.37: Uylupınar, Gevur Damı Khamasorion Kaya Mezarı-(E.Dökü)

Res.38: Uylupınar Yüzey Araştırması, Tümülüsler-(E.Dökü)

Res.39: Uylupınar Yüzey Araştırması, Roma dönemi taş döşem yolu-(E.Dökü)

Res.40: Uylupınar Yüzey Araştırması, Karaboğan Sivritaş Tümülüsü-(E.Dökü)

Res.41: Çavdır, Kozağacı Kaya Kabartmaları-(Corsten ve Hülden, 2013: Abb.5)

Res.42: Çavdır, Yazır-Karadağ Mevkii Kaya Kabartmaları-(Baytak)

Res.43: Dioskurlar 9 tanrıça-(Naour,1976: 129, Taf.VIII, No.20)

Res.44: Yazır, Çirçiller/Pirenli Kaya Mezarı Cephesi-(M.Özsait)

Res.45: Yazır, Çirçiller/Pirenli Mevkii Kaya Mezarları-(M.Özsait)

Res.46: Karamanlı, Kağılcık Kaya Mezarları-(Baytak)

Res.47: Karamanlı, Karataş Gölü Kaya Mezarı-(Baytak)

Res.48: Çavdır, Karaköy yolu, Killik Mevkii Kaya Mezarı-(M.Özsait)

Res.49: Hasanpaşa, Oyuklutaş Kaya Mezarları-(M.Özsait)

Res.50: Hasanpaşa, Erikliseki Kaya Mezarı-(M.Özsait)

Res.51: Hasanpaşa, Deliklitaş Kaya Mezarları-(M.Özsait)

Res.52: Karamanlı, Manca/Harmankaya Deliktaş Kaya Mezarı-(E.Dökü)

Res.53: Alanköy Kaya Mezarı-(Corsten ve Hülden, 2013: 360, Abb.7)

Res.54: Kışlacık Mevkii, Yatan Aslanlı Lahit Kapağı-(Baytak)

Res.55: Karamanlı, Yazıtlı Stel-(Corsten, 2008: 115**,** Res/Fig.2)

Res.56: Belenli-Jand. Karakol Bahçesi-Yazıtlı Stel-(Corsten, 2009: 144, Res/Fig.1)

Res.57: M.Ö. 1. yy. Kibyra, KBR'12.AC.356-(Ş.Özüdoğru)

Res.58: Kibyra Antik Kenti, M.Ö. 1. yy., KBR'11.AC.Yazıt-(Ş.Özüdoğru)

Res.59: Kibyra Antik Kenti, M.Ö. 1. yy., KBR'12.AC.357a.b-(Ş.Özüdoğru)

Res.60: Patara Yol Kılavuz Anıtı, Trimilanda Yazılı Blok-(Işık vd., 2001: 3, Lev.5c)

Res.61: Sardeis Depremi-(Buckler-Robinson)

Res.62-3: M.S. 17 yılı depremi *12 Kentin Kurucusu* Tiberius onurlandırma-(R.Bohn)

Res.64: Kibyra Antik Kenti, Hellnistik Dönem Yazıt-(Ş.Özüdoğru)

Res.65: Kibyra Antik Kenti, Kandilleri-(H.Metin)

Res.66: Kibyra Antik Kenti, Rodos Amphoraları:1-(E.Ala)

Res.67: Kibyra Antik Kenti, Rodos Amphoraları:2-(E.Ala)

Res.68: İTÇ-IB yerleşim planlarına ait örnekler-(Sarı, 2012: Şekil 2)

Res.69: 8200 Yıllık Bir Harita Çatalhöyük Şehir Planı-(Ülkekul, 1999)

Res.70: Kibyra Antik Kenti, Sikkeleri-(Ş.Özüdoğru)

Res.71: Tefenni, Yuvalak Tümülüsü buluntusu-(Corsten ve Hülden, 2013: Abb.8)

Res.72: Güneybatı Anadolu Boyalı Seramikleri-(Woodward ve Ormerod, 1909/10)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **iii**

ÖZET ..... **v**

ABSTRACT ..... **vi**

KISALTMALAR ..... **vii**

HARİTA-RESİM-ÇİZİM LİSTELERİ ..... **x**

Harita Listesi x

Çizim Listesi xi

Resim Listesi xii

İÇİNDEKİLER ..... **xv**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **6**

1. KABALİS / KİBYRATİS BÖLGESİ'NİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ **6**

1.1. Bölgenin Güncel Fiziki Durumu 6

1.1.1. Jeolojik Yapısı 7

1.1.2. Jeomorfolojisi 8

1.1.3. Dağlar, Ovalar, Platolar 9

1.2. Bölgenin Hidrografik ve Klimatik Özellikleri 11

1.2.1. Göller ve Akarsular 12

1.2.2. İklim 14

1.2.3. Bitki Örtüsü ve Toprak Özellikleri 15

1.3. Bölgenin Antikçağ'daki Fizyografîsi 18

1.4. Antik Dönemde Bölge ve Hinterlandında Meydana Gelen Depremler 20

İKİNCİ BÖLÜM **25**

2. KABALİS / KİBYRATİS BÖLGESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI **25**

2.1. Bölgeye Dair Araştırma Tarihçesi 25

2.2. Kabalis / Kibyratis Adının Kökeni 34

2.3. Kabalis / Kibyratis Bölgesi 37

2.4. Bölgenin Jeopolitik Konumu 41

2.5. Bölgenin Kültürel Sınır İlişkileri ve Bölgedeki Antik Yollar 43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **53**

3. KABALİS / KİBYRATİS BÖLGESİ TARİH ÖNCESİ ve SONRASI DÖNEMLERİ **53**

3.1. Bölgenin Tarih Öncesi Dönemine İlişkin Yerleşim Tarihi 53

3.1.1. Yerleşim Modeli / Urbanizasyon 56

3.1.1.1. Göl Çevresi Yerleşimler 57

3.1.1.2. Ova Tipi (Höyük) Yerleşimler 63

3.1.1.3. Dağ Eteği ve Yamaç Yerleşimleri 67

3.1.2. Arkeolojik Malzeme 70

3.1.3. Sonuç ve Değerlendirme 71

3.2. Demir Çağ'da Kabalis Bölgesi 73

3.2.1. Yerleşim Modeli / Urbanizasyon 74

3.2.1.1. Göl Çevresi Yerleşimler 75

3.2.1.1.1. Gölhisar Gölü (Uylupınar, Göladası / Şehertaşı) Yerleşimi ve Çevresi 76

3.2.1.1.2. Yarışlı Gölü (Düver / Büyük Adatepe) Yerleşimi ve Çevresi 82
3.2.1.1.3. Karataş (Karamanlı) Gölü Yerleşimi Çevresi 84
3.2.1.2. Ova Tipi (Höyük) Yerleşimler 85
3.2.1.3. Dağ Eteği ve Yamaç Yerleşimleri 87
3.2.2. Arkeolojik Malzeme 89
3.2.3. Sonuç ve Değerlendirme 91
3.3. Hellenistik ve Roma Dönemi 100
3.3.1. Yerleşim Modeli / Urbanizasyon 107
3.3.1.1. Bölgedeki Önemli Antik Kentler 109
3.3.1.1.1. Kibyra 109
3.3.1.1.2. Boubon 111
3.3.1.1.3. Balboura 114
3.3.1.1.4. Oenoanda 116
3.3.1.1.5. Bölgedeki Diğer İlgili Kentler: 117
3.3.1.1. Göl Çevresi Yerleşimler 120
3.3.1.2. Ova Tipi (Höyük) Yerleşimler 121
3.3.1.3. Dağ Eteği ve Yamaç Yerleşimleri 122
3.3.2. Arkeolojik Malzeme 123
3.3.3. Sonuç ve Değerlendirme 127
3.4. Ortaçağ ve Sonrasında Bölgenin Durumu 128

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 131

4. KABALİS / KİBYRATİS BÖLGESİNİN SOSYO-POLİTİK, KÜLTÜREL ve EKONOMİK DURUMU 131
4.1. Bölgenin Sosyo-Politik Tarihi Süreci 131
4.2. Bölgenin Sosyo-Kültürel Yapısı 149
4.2.1. Bölge Halkları ve Nüfus Dağılımı 150
4.2.2. Dinsel İnançlar ve Bölgede Tapınım Gören Tanrılar 153
4.2.3. Bölge Kültüründe Ölü Gömme Geleneği ve Mezar Tipleri 161
4.2.3.1. Kabalis / Kibyratis Bölgesi ve Çevresindeki Kaya Mezarları 168
4.2.3.2. Kabalis / Kibyratis Bölgesi ve Çevresindeki Tümülüsler 171
4.2.3.3. Kabalis / Kibyratis Bölgesi ve Çevresindeki Kaya Kabartmaları 172
4.3. Bölgenin Sosyo-Ekonomik Yapısı 174
4.3.1. Tarım ve Hayvancılık 175
4.3.2. Bölgede Öne Çıkan Madenler ve Madencilik 178
4.3.3. Atölye (Yontmacılık) ve Keramik Kültürü 182
4.3.4. Ticaret ve Ulaşım 185
4.3.5. Din Faktörü 187
4.4. Kent Kavramı ve Kentleşme / Urbanizasyon 188

SONUÇ 198
Antik Kaynak Edisyonları 201

BİBLİYOGRAFYA ve KAYNAKÇA 208
Eskiçağ Literatürü 208
Modern Literatür 210

KATALOG ve LEVHALAR 269
Haritalar 269
Çizimler 284
Resimler 295

ÖZGEÇMİŞ 331

GİRİŞ

Bugünü anlamak ve günümüz coğrafyasını sağlam bir temele yerleştirmek için, geçmişin tarihi coğrafyasının iyi bilinmesi gereklidir. Coğrafi faktörlerin tarih ilmine olan etkilerini araştıran/inceleyen bilim dalı olarak nitelendirilen *Tarihi Coğrafya*, tanımlamasını yaparken Tarih ile Coğrafya'nın ilişkisinden yola çıkmamız gerekmektedir. Tarih, insanların ve toplumların/milletlerin geçmişte yaptıkları olayları, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, yer ve zaman göstererek, kronolojik bir tutarlılık içinde, karşılıklı etkilenmeleri, kaynaklar dâhilinde sebep-sonuç ilişkisi kurarak inceleyen bilimdir.[1]

Tarihi Coğrafya / Tarihsel Coğrafya, İngilizce '*historical geography*' olarak dilimize geçen bir kavram olup, bu isim adı altında dünyada 18. yy. başlarında ortaya çıkmıştır. 19. yy. ortalarından sonra genelde batılı kaynaklardan çeviri yolu ile hazırlanan eserlerde, tarihi coğrafyanın tanımı yapılmış ve önemi vurgulanarak ülkemize geçiş süreci gerçekleşmiştir. Nitelik ve nicelik açısından yeterli seviyede açıklanamayan ve kapsamına nelerin girdiği belirtilmeyen bir alan olan tarihi coğrafyanın bilimsel sistematikteki yeri tam olaraktan belirlenememiştir. Coğrafya, Eski Yunan döneminde '*geo-yer; graphien-yazmak*' kelimelerinin kökeni olan '*yerin tasviri/yazımı*' anlamına gelen *geographie* sözcüğünden gelmektedir. Günümüzdeki tanımlaması ise Doğal ortam ile insanlar arasındaki karşılıklı etkileşimi araştırarak sonuçlarını sentez olarak veren bir bilimdir.[2] Tarihi Coğrafya'yı ilgilendiren konular Childe tarafından şöyle sıralanmaktadır.[3]

Tarih, coğrafya, paleocoğrafya, arkeoloji, filoloji/epigrafi, antropoloji, numizmatik..

Tarihi coğrafya çalışmalarında materyal uzun bir dönemden alınmak zorundadır ve bu dönem içindeki değişikliklerin/sürecin takibi gereklidir. Tarihi Coğrafya'da, fiziki ve beşeri alanlarda meydana gelmiş olan değişim sürecini izleyebilmek için, tarihi coğrafyacının elindeki malzeme antik kaynaklar ile arkeolojik materyaller olmuştur. Ancak bu değişim sürecini kesintisiz şekilde ortaya koyabilecek malzemeye ulaşmak mümkün olmadığı gibi,

[1] Gümüşçü, 2010: 57
[2] Gümüşçü, 2010: 1-15
[3] Childe, 2009: 19(dp.)

elde bulunan malzemenin de güvenilirliğinin sorgulanması tarihi coğrafyacının işidir. Tarihi coğrafya çalışmalarında süreci gözlemlemek aynı zamanda ekonomik ve ekolojik gelişmeleri de kayıt etmek zorunluluktur. Özellikle antik dönem tarihi coğrafya çalışmalarında, süreci gözlemlemenin yolu, antik kaynaklar ve mitolojik öykülerden yararlanmayı gerektirir. Bunlar dışında numismatik, epigrafik ve arkeolojik materyallerin de göz ardı edilmemesi ve iyi analiz edilmesi şarttır. Tarihi coğrafya çalışmalarında çağdaş coğrafyadan farklı olarak bir de, sadece ele alınan coğrafi alan ile sınırlı kalınmaması gerekliliği vardır. Sadece bölgeyi incelemekle gerekli verim alınmaz. Bu nedenle özellikle antik dönem araştırmasında, çalışma konumuz itibariyle bağlantı verecek olur isek; çalışılan asıl bölge çevresinden soyutlanmadan Akdeniz dünyası içindeki değişiklikler göz önünde bulundurularak inceleme yapılmalıdır. Coğrafi alanda olduğu gibi zaman sınırlamasında da aynı özeni göstermek gereklidir. Ele alınan zaman diliminden önceki dönemlerin de gözden geçirilmesi tarihi coğrafya çalışmalarının daha sağlıklı olabilmesini sağlayacaktır. İnsanoğlu, doğasında bulunan merak dürtüsü nedeniyle dünya üzerinde olduğundan beri, içinde yaşadığı çevreye merakla bakarak tanıma ihtiyacı duymuş ve dolayısıyla daha ilk zamanlardan itibaren doğal ve toplumsal çevresinin farkında olmuştur. Yaşamını sürdürdüğü yerleri, gelip-gittiği güzergâhları öğrenip buna göre anlamlandırmaya; oraları bilmeyen başka insanlara ve daha ötesi sonraki nesillere bırakabilmek amacıyla, etkileşim içinde olduğu mekânları çeşitli şekillerle tanımaya, belgelemeye ve tarif etmeye gayret etmişlerdir. Bu gereksinimlerle kazanılan deneysel bilgi ilk defa sistemli bir yapıya kavuşturup tarihi coğrafyaya bilim karakteri kazandırmaları *Eski Yunanlılar* döneminde olmuştur.[4]

Kabalis Bölgesi'nde 19. yy'da çeşitli araştırma ve incelemeler yapılmıştır. Bu tez çalışmasında eldeki literatüre dayanarak bilinen antik yerleşmeleri ve çevre literatüre geçmeyen bazı yeni yerleşimleri tespit etme fırsatı bulunmuştur. Kitabeler ve antik yol güzergâhları üzerinde bulunan mil taşları ve özellikle de bölge içindeki tespit edilen kaya mezarları/kaya kabartmaları ile nekropol sahalarının yerlerinin haritalara işlenerek tespitleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışılan bölge ve çevre bölge müzelerine gitmiş eserlerin tespit amaçlı müze kayıtları incelenmiştir. İsimleri bilindiği halde yerleri kesin olarak bilinmeyen antik kentleri sağlıklı bir şekilde lokalize etmek amacı ile zaman içinde

[4] Özgüç ve Tümertekin, 2000: 26-7; Carr, 2013: 144-5

değişen yer isimleri mevcut yayınlardan ve mahalli bilgilerden faydalanılarak tespit edilmiştir. Çalışma üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

- *Kütüphane çalışması-yazılı ve görsel kaynak taraması*
- *Arazi çalışmaları*
- *İnceleme ve değerlendirme*

Amaç: Giriş bölümünde kabaca çizdiğimiz sınırlar öncelikle antik kaynaklar ve arkeolojik buluntular ışığında incelenmiştir. İlk önce yazılı kaynaklar daha sonrasında da arkeolojik veriler tek tek ele alınmış, en son olarak da tüm veriler birlikte değerlendirilerek bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Kabalis olarak bilinen bu çalışma alanının, antik dönemde konumu dolayısıyla oldukça önemli olduğu görülür. Bu tezde üzerinde durulan konular çerçevesinde, özellikle Göller Bölgesi ve İç Batı Anadolu'nun diğer bölgeleri ile bizim bölgemizin ortak paylaşımları yanında farklarının da ortaya konması amaçlanmıştır. Böylece antik dönemde meydana gelmiş olan olayların genel karakteri yanında, bölgemiz coğrafyasının bu olaylara etkisinin daha net görüleceği düşünülmektedir.

Kapsam: Araştırma konumuzun coğrafi sınırlarını verirken keskin ve de kesin çizgiler çizmek antik dönem için mümkün değildir. Özellikle bölgemiz için durum biraz daha karışıktır. Antik yazarlar bu alanı *Kabalis, Kibyratis, Kibyra* ve genelleme yapar isek bölgesel olarak da Lykia, Phrygia, Pisidya gibi farklı şekilde adlandırırlar. Bu karmaşık durum modern araştırmacılar arasında da sürmektedir. Ama daha önceden de belirttiğimiz gibi tarihi coğrafya çalışırken öncesiyle beraber verilmesi gerekliliğini de katarsak Anadolu'daki ilk yerleşim yerlerinden olan bölgemiz için Neolitik dönem öncesinden itibaren ele alınan ve bitiş tarihi olarak da Doğu Roma İmparatorluğu sonlarına dek kapsam içerisinde tutulan bir süreçten bahsedebiliriz.

Yöntem: Tezin bölümlendirilmesinde olduğu gibi işlenişinde de kronolojik düzen izlenmiştir. Tarihi bir araştırmada zamansal sıralama, olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi olaylar arasında bağlantı kurulmasında önem arzetmektedir. Araştırmanın öncelikli kaynaklarını, antik kaynaklar oluşturduğundan ilk olarak tarih yazımında birincil öneme sahip olan antik kaynakların incelenmesi ve değerlendirmesi yapılmıştır. Bunun dışında, bölgede günümüzde sürdürülen araştırmalara kadar yapılmış olan inceleme gezileri, araştırmalar ve arkeolojik kazıların raporları incelenerek araştırma tarihçesi başlığı altında ayrıca ele alınmıştır.

Bölgenin coğrafi sınırları, antik kaynaklardan günümüzde yazılmış çalışmalar da dahil sınırların ne şekilde belirlendiği üzerinde durulmuş ve farklı görüşlere yer verilmiştir. Bölgenin fiziksel coğrafi özellikleri ile ilgili olarak, bu çevrede araştırma yapmış coğrafyacıların eserlerinden faydalanılmıştır. Bölgenin ekonomik yapısını anlatmaya çalışırken genel anlamda Yunan dünyası ve Anadolu coğrafyasının ekonomik yapısından bahsederek, bölgenin bu bağlamda sahip olduğu konum ve de coğrafi etkenlerin ekonomik alanda getirisi ve bunlardan nasıl faydalanıldığı gösterilmiştir. Ekonomik faktörlerin snır politikalarına ve yol güzergâhlarının tayinine etkileri gösterilmiştir.

Kuruluş Düzeni: Tez'in bölümleri özetlenerek açıklanmıştır.

Birinci Bölüm: Bölgenin fiziki coğrafya özellikleri ortaya konarak burada meydana gelmiş olan tarihsel olayların açıklanmasında coğrafi faktörlerin dikkate değer önemde oldukları vurgulanmıştır. Coğrafi özelliklerin bölgenin tarihi sürecindeki etkisine ve önemine gerek konu içinde gerekse daha ayrıntılı bir biçimde farklı başlıklar altında da değinilmiştir. Ayrıca bölge coğrafyasına ilişkin antik kaynakların farklı değerlendirilmelerinden meydana gelmiş hatalı değerlendirmeler, konu dahilinde farklı görüş ve kaynaklara gidilerek çözümlenmeye çalışılmıştır. Doğal sınırlar, dağlar, ırmaklar, su kaynakları, gibi coğrafi faktörlerin bölge kentlerinin gelişiminde oynadıkları rolün öneminin ortaya konması amaçlarımız arasında yer almaktadır. Bölge ve çevresinde yerleşim yerlerinin konuşlanmasında etken olan antik dönem depremleri de detaylıca anlatılmıştır.

İkinci Bölüm: Öncelikle Küçük Asya'nın güneybatısında yer alan Kabalis / Kibyratis ad / köken problemi üzerine durularak sınırları ve komşuları belirtilmiş, bölgenin tarihi coğrafyası üzerindeki hâkimiyetler kronolojik bir şekilde aktarılarak böylece bölgenin yeri tanımlanmaya çalışılmıştır. Bölgenin Demir Çağ ve sonrasında Hellenistik Roma Dönemleri'ndeki adlandırılması ve tanımlaması yapılmıştır. Bölgenin jeopolitik konumu ve lokalizasyonu tanımlanmış olup ayrıca bölgedeki antik yollar, Kabalis / Kibyratis'in komşu kentler ile ilişkisi konu kapsamı dâhilinde anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü Bölüm: Bölgenin tarihsel süreci verilirken bu çalışmada, erken dönemler'den itibaren, geçirdiği aşamalar yerleşmelerdeki topraküstü arkeolojik malzemenin de tespiti yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Prehistorik dönemden itibaren yerleşim görmüş olan

bölgede özellikle Demirçağ, Hellenistik ve Roma dönemleri yerleşim modelleri ve tipleri açıklanarak kronolojik bir sıra izlenmiştir. Tüm dönemler; *Yerleşim modelleri, Arkeolojik Malzeme, Sonuç ve değerlendirme* yapılarak alt başlıklar dahilinde anlatılmaya çalışılmıştır.

Dördüncü Bölüm: Bu bölümde bölgenin *sosyo-politik, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik*, yapısı ayrı başlıklar şeklinde değerlendirilip aktarılmıştır. Bölgede yaşamış olan halkların, nereden, ne zaman geldikleri, kültürleri, ekonomik koşulları gibi unsurlar yanında toplumun siyasi örgütlenişi, kent halkları arasındaki farklar, kısıtlı da olsa dini unsurlar yine inceleme konumuz içerisine girmektedir. Bölgeye zaman içinde yapılan göçler ve gelen halkın, yerli halkla ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu değerlendirmelerde antik kaynaklar dışında mitolojik öykülerden de faydalanılmıştır. Farklı kültürlerin egemenliğinde bölgede yaşanan değişim ve gelişim, bu kültürlerin çalışma alanımıza yansıması yanında, bölge yerel kültürlerinin egemen kültüre etkisi dikkat ettiğimiz bir husustur. Bölgenin tarihini verirken bölge ve kentlerinin antik kaynaklarda ne şekilde geçtiği üzerinde durulmaya çalışılarak dini yapı ve inançlara detaylıca değinilmiştir. Bölgede yer alan kentlerin ekonomik ilişkileri de ele aldığımız bir konudur. Ekonomik anlamda etkisi ve gücü geniş olan kent elbette ki, önem bakımından ilk sıralar da yer alacaktır. Özellikle, ulaşım kolaylıkları, tarım, hayvancılık, madenler gibi unsurlar ekonomik hayatta önem taşır. Bölge kentlerinden Kibyra, antik dönemde diğer yerlerden gelen pek çok malın pazarlanıp satıldığı bir ticaret kentidir. Bu ticari ilişkiler yanında kültürel etkileşim de elbette kaçınılmaz olmuştur. Bu bölümde kentleşme ve kent kavramı üzerine detaylı bir kronolojik literatür aktarılmıştır.

Teknik Noktalar: Bu çalışma, dört(4) ayrı bölümden oluşmaktadır. Kullanılan kısaltmalar ve Levha (resim ve harita) listeleri çalışmanın başında belirtilmiştir. Resimler ve haritalar tezin sonunda ayrı bir bölümde *Katalog ve Levhalar* şeklinde sunulmaktadır. Metin içerisinde geçen antik bölge ve kent adları için Yunanca formlar tercih edilmiştir. Metinlerde yer alan referanslar (Lev.No.-Res.No.) parantez içinde verilmiştir. Dipnot sistemi kısa künye olarak Selçuk Üniveristesi Tez Yazım Klavuzu'na uyularak yapılmış ve uzun künyesi de Bibliyografya / Kaynakça kısmında verilmiştir. Kaynakça'da *Antik Literatür* ve *Modern Literatür* ayrı şekilde verilmiştir. Tezin yazımında, TDK'nın *İmla Kılavuzu,* Ankara 2005 esas alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KABALİS / KİBYRATİS BÖLGESİ'NİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Bölgenin Güncel Fiziki Durumu

Anadolu'nun mevcut yeryüzü şekilleri, akarsuları ve iklim şartları, Anadolu tarihinin meydana gelmesinde şehirlerin kuruluş ve gelişmelerinde büyük ölçüde rol oynamışlardır. Anadolu'da yerleşme merkezleri dünyanın her tarafında olduğu gibi büyük akarsu ve göl kenarlarına kurulmuştur.[5]

Tarihi coğrafya çalışmalarında sadece arkeolojik, diplomatik, epigrafik ve etnografik bulgulardan herhangi birine dayanarak sonuca ulaşılamadığından yerleşme ve bölge coğrafyasının özelliğini ortaya koyabilmek için jeoloji, coğrafya, biyoloji, botanik ve zooloji gibi doğabilim dallarının verilerinden yararlanmak gerektiği kabul edilmelidir. Bu sebeplerden ötürü Antik bir bölgenin anlaşılması için ilgili doğal çevrenin bilinmesi ve fiziki alanlarda meydana gelmiş olan değişim sürecininin izlenilebilmesi zorunludur. Konu itibariyle özellikle tarihi coğrafya çalışmalarında diğer disiplinlerden de yararlanıp değerlendirme yapmak gerekmektedir.[6]

Bölgenin fiziki özellikleri verilirken, Jeolojik Yapısı ve Jeomorfolojisi (Dağlar, Ovalar, Platolar), Hidrografik ve Klimatik Özellikleri (Göller ve Akarsular), İklimi, Bitki Örtüsü ve Toprak Özellikleri, Fizyografîsi ve de son olarak bölgedeki doğal afetleri (depremler) değerlendirerek aktarılması sağlanmıştır.

[5] Yalçınlar, 1967: 53
[6] Bahar ve Bizbirlik, 1997: 252

1.1.1. Jeolojik Yapısı

Araştırma alanımızın jeolojik ve jeomorfolojik olarak incelenmesi, Akdeniz, Göller Bölgesi ve iç kesimler ile bütünlük teşkil etmesi açısından önmeli olmakla beraber, bölgenin hinterlandını düşündüğümüzde coğrafi yapı temellerinin sınırlarını oluşturmuşlar ve bundan dolayı da belirleyici olmuşlardır.[7]

Gerek kır yerleşimlerinin, gerekse şehirlerin kuruluş ve gelişmelerinde jeolojik ve jeomorfolojik yapı büyük ölçüde etkili olmuştur. Bu yapı özellikleri aynı zamanda jeopolitik konumun da en önemli belirleyici unsurlarıdır. Jeolojik gelişim sürecinde, Anadolu'ya özellik kazandıran ve bir bariyer gibi Orta Anadolu'yu Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinden ayıran Kuzey Anadolu ve Toros/Touros Dağları olmuştur.[8]

Büyük bir bölümü Toros dağ kuşağı içerisine giren bölgemizde tüm jeolojik zamanlara ait araziler bulunur. Toros Dağları'nın oluşumu, Mesozoyik(II. Jeolojik Zaman)'e aittir. Orta Toroslar'da Tersiyer(Miyosen), kuzeydoğuda ise Paleozoyik(I. Jeolojik Zaman)'te oluşmuş araziler yaygındır. Bölgenin alçak sahaları ve olukları, III. Jeolojik Zaman'ın son devrinde(Pilyosen) göller tarafından kaplanmıştır. Faylanma hareketleri kabuk tabakasında çökme yaparak tektonik oluklar meydana gelmiştir.[9] Batı Toros gölleri, Neojen Devri sularının son kalıntıları olarak kabul edilmektedir. Kabalis sınırlarında yer alan göllerin birçoğu, Göller Bölgesi'ndeki diğer tüm göller gibi I. Jeolojik Zaman'da oluşmaya başlamış fakat III. Jeolojik Zaman'da şekillenmeye başlamıştır.[10] Kabalis sonraki dönemlerdeki Kibyratis'in merkezi özelliğini gösteren Gölhisar Ovası III. Zaman'a ait bir oluşumdu ve ova çevresinde genelde tebeşir kayalı tepeler ve kireçtaşından sıradağlar olup, Kibyra'nın kuzey ve güney kısımlarında volkanik tepeler hâkimdir.[11]

[7] Ardel, 1951: 1-15
[8] Koçak ve Şahin, 2002: 345, 357
[9] Atalay, 1994: 207; Atalay ve Mortan, 2007: 305
[10] Tchihatcheff, 1867: 302 vd.; Ardos, 1984: 26
[11] Davis, 2006: 97

1.1.2. Jeomorfolojisi

Jeomorfoloji adı, Yunanca *Gé*(yer), *morphé*(şekil), *logos*(ilim) kelimelerinden oluşmuş "*yerşekli ilmi*" olarak geçmektedir.[12] Topografya-jeopolitik ilişkisi göz önüne alındığında nehirlerin azlığı ya da çokluğu ve yollar başlıca belirleyiciler olarak etkili olmaktadır. Jeomorfolojik süreç zaman zaman kesintilere uğramış ve bunun sonucu olarak bölgede polisiklik(çoklu) bir topoğrafya ortaya çıkmıştır.[13] Bölgenin paleocoğrafyası hakkında önemli ipuçları veren vadiler ise günümüzde bazı ulaşım hatlarının takip ettiği geçit noktaları durumuna gelmişlerdir.[14]

Çalışma alanımızın yer aldığı kesişim noktasının Batı Anadolu, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerini kapsadığını görebiliriz. Bu kesişim noktasında Toros Dağları İç Anadolu ile Akdeniz arasında bir duvar gibi yükselerek İç Anadolu'yu Akdeniz'den büyük oranda ayırmaktadır.[15] Çok engebeli bir bölge özelliği gösteren bu alan, dağlar arasındaki tektonik ve karstik çukurluklardaki ovalar, bölgedeki yerleşmelerin sık olduğu kalabalık nüfuslu ve tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı alanlarıdır. Ülkemizin ve de dünyanın önemli karstik sahaları arasına giren Toros Dağları'nda kireçtaşlarının çözünmesi (erimesi) ve sularla çözünür halde taşınan kalsiyum bikarbonatın $Ca(HCO_3)_2$ birikmesi ile zengin karstik şekiller oluşmuştur. Bölgede tektonik hareketlerle çöken yerlerin göl tortulları ve alüvyonlarla dolması ile oluşan ya da karstik alanlarda karstlaşma ve tektonik hareketlerin birlikte oluşturduğu karst ovalar(polye) ve göller bulunur. Burdur, Acıpayam, Tefenni ve Elmalı ovaları ile Burdur, Acıgöl, Yarışlı, Yazır, Karataş, Uylupınar, Salda ve Haravza gölleri bunların başlıcaları arasındadır.[16] Bu göllerin çoğu sonradan tarım sebebiyle kurutulmuştur.[17] İnsanoğu'nun Eski Çağlarda doğaya ve onun ortaya koyduğu koşullara büyük ölçüde mahkûm olması çeşitli yapıda uygarlıkların doğup gelişmesine yol açmıştır. Anadolu'da da çeşitli uygarlıkların gelişmesinde Anadolu'ya has başlıca jeomorfolojik özelliklerle yarımadadaki bazı doğal koşulların büyük rol oynadığı görülebilmektedir.[18]

[12] İzbırak, 1977: 14
[13] Louis, 1966: 321-42
[14] Kahraman, 2006: 68
[15] Çetik, 1985: 38-9
[16] Atalay ve Mortan, 2007: 311-7
[17] Polat-Becks, 2014: 93; Büyükkolancı, 1996: 11; Spratt ve Forbes, 1847: 271
[18] Akurgal, 1986: 22

1.1.3. Dağlar, Ovalar, Platolar

Toros Dağları'nın önemli kollarından biri olan Akdağlar, bölgenin güney sınırlarını çizerek, Teke Yarımadası'nda kuzeydoğu-güneybatı yönde uzanmaktadır. Ak Dağlar(Massicytus)[19] bir bariyer gibi Lykia merkezi ile Batı Lykia'yı birbirinden ayıran özelliğinin yanı sıra batı uzantısı Kibyratis'in güney ile olan bağlantısını da kesmektedir. Genel olarak Alp Sistemi içinde yer alan Akdağ üzerindeki en yüksek zirveler 2500 m.'yi aşar. Teke Yarımadası'ndan başlayıp kümeler halinde Karamanlı'nın batısında yükselip kuzeye doğru Mürseller Dağı ve Söğüt Dağları ile uzanan topluluk yer alır. Bu dağlar, III. Zaman'ın ilk dönemi(Eosen)'nde oluşmuşlardır.[20] Milyas Bölgesi'nden geçerek Kestel Gölü'ne kadar uzanan topluluk haricinde, Kınık'tan(Ksanthos) başlayan başka bir topluluk aynı yönde uzanarak Burdur-Isparta arasındaki Sorkun Dağları ile Burdur Gölü'nün doğusuna ulaşmaktadır. Bozçay(Lysis) Vadisi ve Burdur Gölü'nün güneydoğusundaki Pleistosen döneminde oluşan verimli alüvyon ovalar, tarihin en erken dönemlerinden beri bölgedeki yerleşimde önemli bir etken olmuştur.[21]

Çalışma alanımızdaki dağlar ve yükseltileri sayacak olur isek; Akdağ (3016 m.), Ziyaret Tepesi (2591 m.), Bey Dağları (3069 m.), Acıpayam Ovası'nın doğusunda, Denizli-Burdur sınırı boyunca uzanan Eşeler Dağı (2554 m.), Ege Bölgesi'nin en yüksek dağı olup, Ege ve Akdeniz Bölgeleri'ni ayıran, Denizli'nin doğusunda yer alan doğal sınır olarak uzanan Honaz Dağı (2528 m.), Acıpayam ilçesinin Gireniz Vadisi ile Tavas Barza Ovası arasında yükselen Bozdağ (2421 m.), Baba Dağ (Mount Cadmus[22]), Rahat Dağ,[23] Çiçekbaba Dağı (2294 m.), Elmalı Dağı (2490 m.), Dalaman Çayı'nın (Gireniz) güneyinde, Denizli-Burdur sınırını oluşturan Elma Dağı (1805 m.), Ziyaret Tep. (2591 m.) en önemlilerindendir.

Yine bölgemizde, Gölhisar ve Acıpayam başta olmak üzere Burdur, Tefenni ve Elmalı ovaları önem arzetmektedir. Bölgemiz önemli kentlerinden Kibyra'ya bakacak olur isek; giderek yükselen bir tepelik üzerindedir; Doğusunda bitek Gölhisar Ovası uzanır; batısı

[19] Hall, 1994: 145
[20] Texier, 2002: 27-8
[21] Levick, 1967: 7
[22] Livius, ***Ab Urbe Condita*** XXXVIII, 16; Spratt ve Forbes, 1847: 261; Rennell, 1831: II, 61-2
[23] Spratt ve Forbes, 1847: 279

ise kente ve ovaya bol su sağlayan Ak Dağ kütlesi ile sınırlanmıştır.[24] Deniz seviyesinden yüksekliği, ortalama 1100-1300 m. arasında değişen kent, Gölhisar Ovasını bir uçtan bir uca kat eden Dalaman (İndus) Çayı'nın yanı sıra çalışma alanımızdaki önemli mevsimlik yerleşim alanlarını barındıran yerlerden (Böğrüdelik ve Deliyaraz Yaylaları) gelen su kaynaklarına sahiptir. Tarım ve hayvancılığa da oldukça elverişli olan bölge, aynı zamanda geniş bir orman örtüsüne sahiptir.[25]

[24] Hall ve Milner, 1998: xiii
[25] Aksu, 1998: 2

1.2. Bölgenin Hidrografik ve Klimatik Özellikleri

Topoğrafya, hava şartları ve coğrafi konum, ekonomik-ticari ilişkilerin yanı sıra jeopolitikle ilişkisi göz önüne alındığında nehirlerin azlığı ya da çokluğu ve yollar başlıca belirleyiciler olarak etkili olmaktadır.[26] Bölgedeki akarsuların çoğu önemli ölçüde karstik kaynaklardan beslenir. Bölgenin iklim özelliğine bağlı olarak kış mevsiminde yağışların başlamasıyla yükselen akım, yazın buharlaşmanın artması bir de yağışların kesilmesiyle azalma gösterir. Bölgede acı-tatlı-tuzlu su gölleri yanında çok sayıda da karstik-tektonik özellik gösteren göller bulunmaktadır. Yöredeki tektonik oluklar içerisindeki düzlükler üzerinde yerleşmelerin sık olduğu kalabalık nüfuslu ve tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı alanlar olan Acıpayam, Tefenni, Gölhisar Ovaları yer almaktadır. Dalaman Çayı'nın yukarı havzasındaki kapma sonucunda dış drenaja açılmış olan Acıpayam tektonik oluğunda beyazımsı renkli neojen göl tortulları uzanır. Özellikle yazların kurak geçmesi ve sulanabilir alanların az olmasından dolayı, tahıl(buğday, arpa) ekim alanları geniş yer kaplar.[27]

Neojen sonunda meydana gelmiş çöküntü çukurlarını dolduran akarsu tortulları, verimli taban seviyesi ovaları ve bataklık olmayan delta sahaları tarihin ilk devirlerinden beri yerleşme sahaları olarak seçilmiş, yüzyıllar boyunca gelişmiş şehirlere sahne olmuştur.[28]

Bulunduğu yerin mineral yapısına koşut tatlı-tuzlu-acısulara sahip göller, birçok dönemde yerleşim yeri olarak kullanılmışlardır. Göl içerisinde tektonik hareketler sonucu oluşmuş, sarp kayalıklar ve kayalardan oluşmuş ana kara ile bağlantılı burun, yarımada ya da ada tipi yerleşim yerlerine elverişli yükseltiler meydana getirmişlerdir.[29] Bu duruma göl yerleşimi örnekleri ile destekleyecek olur isek; Uylupınar/Göladası, Yarışlı/Adatepe, Karataş yerleşimi örneklerini verebiliriz.

[26] Tarhan, 1995: 16
[27] Atalay ve Mortan, 2007: 330-2, 373
[28] Yalçınlar, 1967: 53
[29] Polat-Becks, 2014: 91-2

1.2.1. Göller ve Akarsular

Akarsular bakımından bölge yine Anadolu'nun en zengin alanlarından biridir. Bölge içerisinde seyreden gerek burada doğan gerekse bölgeden geçen önemli akarsular yer almaktadır.

Burdur Havzası, Fethiye-Burdur fay zonundaki çökme nedeniyle oluşmuştur ve KD-GB yönünde uzanmaktadır. Dışa akışı olmayan Burdur Havzasının en çukur çukur kesimini dolduran sular, Göller Yöresi'ndeki üçüncü büyük göl olan Burdur Gölü'nü oluşturmuştur. Göl çanağının ve havzanın oluşumu tektonik kökenlidir. Özellikle göl çanağının bulunduğu çöküntü alanını, birbirine paralel olarak uzanan Söğüt Dağı ile Suludere-Yayla Dağı sınırlamaktadır.[30]

Burdur(Askania) Gölü,[31] Batı Toroslar'a bağlı oluk şeklinde bir çöküntü alanının en çukur kısmında 180 km^2'lik bir alanı kaplar. Denizden yüksekliği 845 m. olan gölün suyu %24 oranında tuzludur. IV. Zaman'da çok geniş bir alana yayılan gölün daha sonra şimdiki çanağına çekildiği morfolojik araştırmalardan anlaşılmıştır. Acı Tuz Gölü, Burdur Gölü'nün batısında yer alır. Bölgenin en tuzlu ve derinliği en az olan(1-4 m.) gölüdür.[32] Bölge gölleri çoğunlukla kalker yükseltiler arasında veya tepelerle çevrili alanlarda Batı Toroslar'ın orta kesimindeki yüksek yaylalarında yer almaktadır. Burdur, Acıgöl, Yarışlı ve Salda gölleri, Yapraklı Barajı bugün var olanlardır.

Gireniz(İndus) Çayı; Lykia / Kibyra Dağları'ndan doğar, yaz kış akan 60 kadar çayı ve 100'den fazla akarsuyu içine alarak Fethiye yönüne doğru akar ve oradan da Dalyan Çayı (Dalaman / Kalbis) adını almaktadır.[33] Yaklaşık 229 km. uzunluğa erişen bu akarsu, Gölhisar'ın güneyinde Yeşilgöl Dağı'nın kuzey yamaçlarından çıkarak, önce kuzeye, daha sonra kuzeybatıya yönelerek Gölhisar Ovası'ndan geçer; bu kesimde Gerenis/Gireniz Çay (Indus Amnis)[34] adıyla anılır. Ardından, Acıpayam Ovası'nın güneyinde büyük bir dirsek yaparak güneybatıya yönelir. Buraya kadar olan kesiminde az eğimli bir yayla suyu

[30] Demirel, 2012: 362
[31] Demirel vd., 2013: 307-8(Burdur Gölü Havzası'nın yaşı Neojen devir içinde yer alan Pliyosen dönem olarak belirtilmekte ve kaynaklarda "Pliyosen Göl Havzası" olarak geçmektedir. Günümüz Burdur Gölü ise yaklaşık 2 milyon yıl önceki daha genç yer hareketlerinin sonucunda oluşmuştur.)
[32] Büyükkolancı, 1996: 11
[33] Davis, 2006: 96
[34] Plinius, ***Naturalis Historia*** V, 28; Davis, 2006: 96

görünümünü taşır. Acıpayam Ovası'ndan sonraki orta kesiminde ise zaman zaman genişliği 2,5 m.'ye kadar inen dar ve derin vadiler içinden geçer ve çağlayanlar yaparak büyük bir hızla akar. İki tarafındaki dağlardan gür akışlı Hüsniye ve Gürlek sularını, doğudan ise yazın kuruyan Gökçay, Örençay, Cehennem Deresi gibi küçük suları aldıktan sonra, Ören Tepe ile Bulgurlu Tepe arasından Dalaman Ovası'na girer. Burada bir ova ırmağı biçiminde yavaş akarak doğudaki Kara Burun ile batıdaki Akça Burun arasından Sarısu yöresindeki sığ bataklıkta Akdeniz'e ulaşır. Birçok yeraltı kaynaklarıyla, özellikle Gölhisar yöresindeki kalkerli yapı altındaki sularla beslendiği için yaz mevsiminde de suları boldur. Akaçlama havzası 3.500 km^2 olan çayın ortalama debisi ise 49 m^3/saniyedir.[35]

Bozçay(Tauros), Korkuteli'nin batısındaki dağlardan inen derelerin birleşmesi sonucu oluşur. Antik İsinda kenti yakınından geçerek Bozova'ya ulaşan nehir yakın zamana kadar Kestel Gölü'ne dökülürken, şimdi kanallar ile Kırkgöz'e ulaşmaktadır. Bozçay(Lysis)-Erençay,[36] ise dağ sıraları arasındanki çöküntü alanı içinden geçerek kuzeye doğru akmaktadır. Irmağın her iki yanındaki alüvyon ovaları prehistorik çağlardan beri önemli yerleşmelere sahne olmuştur. Burdur Gölü'nün güneyindeki göl depoları yolu ile göle ulaşmaktadır.

Köprüçay(Eurymedon) Çayı, ilk kaynaklarını Anamas Dağı'ndan doğan iki kaynaktan almaktadır. Bunlar Seyrek Dağı'nın güneyinde birleşerek uzun ve derin vadilerden geçen Köprüçay'ı oluşturur. Selge yakınlarında Antalya Ovası'na ulaşan çay, Aspendos üzerinden Akdeniz'e ulaşır.

[35] Aksu, 1998: 2
[36] Hall ve Milner, 1998: xiii

1.2.2. İklim

İnsanoğlunun karşı karşıya olduğu bütün coğrafi etkiler arasında en güçlü olanı kuşkusuz iklimdir. İnsanın nerede yaşayabileceğini, hangi bitkileri geliştirebileceğini, barınma ihtiyaçlarını karşılama şekillerini, giyim kuşamını, kısaca büyük ölçüde yaşamını belirleyen en önemli faktörler arasındadır. Anadolu insanının sosyal ve ekonomik yaşantısı üzerinde iklim faktörünün çok büyük etkileri vardır. Buna bağlı olarak da ortam etkileşiminin açıklanabilmesi için, doğal mevsimlerin bilinmesi ve değerlendirme yaparken dikkate alınması gerekmektedir.

Bilindiği üzere Anadolu'da, birbirinden farklı üç çeşit iklim görülür. Çalışma alanımızın kapsadığı bölgelerin iklim özelliklerinden bahsetmek gerekir ise; Bölge hinterlandını düşündüğümüz zaman Akdeniz Bölgesi, Ege Bölgesi'nin iç kesimleri ve İç Anadolu'nun güneybatı kesimlerinin birleşme noktalarında çok da geniş olmayan bir alanı kapsayan geçiş iklimine sahiptir.[37] Ağırlığını Akdeniz geçiş bölgesi iklimini oluşturan bölgemiz için İç Akdeniz ve Toroslar uzantısının kuzeyine düşen iklim özellikleri beraber değerlendirilmelidir. Bölgemizde yüksek kesimlerde yer aldığı için kışları soğuk ve karlı, yazları ise serin ve nispeten yağışlı geçen Akdeniz dağ iklimi hakimdir. Yaz ve kış mevsimlerinde bölgeyi etkisi altına alan hava kütleleri ve topoğrayfa özellikleri etkili olmaktadır. Yükseklik, dağların uzanışı, geniş ve derin oluklar, denize olan uzaklık yağış ve sıcaklığın dağılışını önemli ölçüde etkiler. Toros Dağları'nın uzanışından ötürü bölgemizde 1000 m. ve üzeri alanlarda ve özellikle Toroslar'ın kuzeye bakan iç kısımlarında yaz ile kış arasında sıcaklık farkı oldukça fazla olup yıllık ortalama sıcaklık 12-13 °C kadardır. Bölgeyi etkileyen cepheler Orta Akdeniz üzerinden gelen ortalama 400-500 mm. Kasım-Nisan ayları cephe yağışlarıdır. Nem ise kıyı kesimle nazaran oldukça düşüktür. Rüzgâr ise kışın kuzey ve güney sektörlü olarak, yaz mevsiminde ise çalışma alanımızın da olduğu bölgeler iç kısımlarda kuzeybatı-güneydoğu yönündedir.[38]

[37] Özsait, 1980: 38
[38] Atalay ve Mortan, 2007: 326-30

1.2.3. Bitki Örtüsü ve Toprak Özellikleri

Bölgenin dağlık kesimlerinden çıkıp Akdeniz'e dökülen akarsu vadilerinde Akdeniz bitki örtüsü(maki) hakimdir. Belirli bir yükseklikten sonra sırasıyla *maki, kızılçam, palamut meşesi, köknar, selvi, sedir, karaçam ve ardıç ormanları* görülebilmektedir.

İklim, bitki, topoğrafya ve ana materyal özelliklerine bağlı olarak oluşmuş farklı toprak tipleri olup çalışma alanımızın genelinde Göller ve Teke yörelerindeki ovalarda yer alan kestane renkli topraklar mevcuttur. Burdur, Acıpayam, Tefenni ovalarının düz kısımlarında yarı kurak yarı nemli ağaçlı step örtüsü altında oluşan kestane renkli toprak cinsinde genelde tahıl yetiştiriciliği hakimdir. Bölgede ağırlıklı olarak taşınmış olan kumlu ve çakıllı yamaç depoları üzerinde kolüvyal topraklara rastlanılır.

Arazi faktörünü ele aldığımızda, bölgemizdeki toprak ve kayaç yapısı değerlendirmeye alındığında Toros Dağları'ndaki kireçtaşlarının oluşturduğu taşlık kayalık alanların öne çıktığı görülebilir. Bu alanlar ormanların yetişmesine son derece uygundur; ancak orman örtüsünün tamamen tahrip edildiği alanlarda doğal yoldan orman kendini yenileyemediği için kayalıklar ortaya çıkmıştır. Otlak olarak gösterilen Toros Dağları'nın yüksek kısımlarındaki alanlar, adeta taş çölü şeklindedir. Sürekli olarak aşırı ve erken hayvan otlatma sonucu, doğal ot örtüsü önemli ölçüde bozulmuş, yağmur damlası erozyonu ile de toprak yüzeyindeki kum ve mil gibi ince malzemeler taşınarak taşlık-kayalık görünüm ortaya çıkmıştır. Araştırma alanımız sınırları içerisinde kalan bölgenin günümüzde Akdeniz bitki topluluğu formasyonuna dahil olduğu görülür. Akdeniz bölgesinin tanıtıcı kserofil yapılı bitki örtüsü yayılım göstermiştir. Bunlar sert yapraklarını kışın dökmeyen maki(*maquis macchia*) toplulukları ve kızılçam ormanlarından meydana gelen bitki topluluklarıdır. Bu formasyonun başlıca özelliği uzun ve nispeten yağışlı geçen yaz mevsimine kendini uydurmuş olmasıdır.[39]

Akdeniz bölgesinde ormanın üst sınırından itibaren başlayan yarı alpin ile Akdeniz ardındaki havzalarda (Burdur, Tefenni, Isparta, Elmalı, Beyşehir-Suğla oluğu) uzun boylu ağaçlı bozkırlar ve orman örtüsünün tahrip edildiği iç kısımlarda ise antropojen bozkırlar görülür. Antropojen bozkır vejeteasyonu, Akdeniz ardı ve İç Anadolu dağ kuşağında ormanların tahribi ile gelişmiş ve çoğunluğunu kuzeye bakan yamaçlarda gördüğümüz

[39] Atalay ve Mortan, 2007: 333-6

geven(*Astragalus*), sütleğen(*Euphorbia*), kekik(*Thymus, Salvia*) ve çoban yastığı veya kirpi dikeni(*Acantholimon*) türleri yaygındır. Teke Yarımadası'nda Elmalı, Bozova, Burdur Gölü Çanağı, Acıpayam, Tefenni, Gölhisar ve Acıpayam oluklarında kuru orman veya ağaçlı bozkırların tahribi ile gelişmiş antropojen bozkırlar yaygındır. Çoğunlukla tahılın yetiştirildiği bu oluklarda ardıç(*Juniperus excelsa*), kermez meşesi(*Quercus coccifera*), geyik dikeni(*Crataegus monogyna*), kadıntuzluğu(*Berberis Vulgaris*), çitlembik(*Celtis caucasica*) gibi çalılar görülür. Genel olarak Akdeniz Geçiş iklimi hâkim olduğundan, Akdeniz dağ kuşağı ormanları türlerininin özellikleri ve yayılım alanlarını şöyledir;[40]

Karaçam(*Pignus nigra*) ormanları: Toros Dağları'nın kuzeye bakan yamaçlarında 1200-2000 m. arasında çalışma bölgemiz sınırlarında yer alan Söğüt yaylası kesimlerinde derin topraklı sahalarda, flişler, gevşek kumlu marn ve yamaç depoları ile şistlerden oluşan alanlarda iyi gelişme gösterir. Karaçamlar; sedir, göknar ve meşelerle karışık ormanlar oluşturmaktadır.

Göknar(*Abies cilicia*) ormanları: Kuzeye bakan nemli yamaçlarda ve sedir ile karaçam ormanlarının içerisinde yetişen göknarlar da bölge arazileri içerisinde görülmektedir. Göknarların alt seviyelerinde kızılçam, üst seviyelerinde ise karaçam ve sedirler yer alır. Toros göknarı, karaçam ve sedir ormanlarında dolgu ağacı olarak da dikkate alınabilir. Sedir ve karaçamların tahrip edildiği yerlerde göknarlar, bozuk ve saf topluluklar halinde ortaya çıkarlar. Kerestesi ve odunu pek makbul sayılmayan göknarın dalları, hayvanlara yem temin etmek için devamlı olarak ince dalları budanır.

Sedir(*Cedrus libani*) ormanları: Akdeniz dağ kuşağının klimaks bir ağacı ve ormanı olan sedirler, Lübnan'a kadar uzanmakta olup yaklaşık 5000 yıldan beri sedir ağaçları, önemli mabetlerin, saray ve binaları ile deniz taşıtlarının yapımında kullanılmıştır. Kaynakların anlatımına göre Orta Doğu ülkelerine Toros Dağlarından sedir taşınmıştır. Ancak asırlardan beri süregelen tahribat ve iklimde de nispeten oluşan kuraklaşma, sedirlerin Akdeniz coğrafyasında Toros Dağları'nda monopol, yani önemli yayılış gösteren tek bölge olarak kalmasına neden olmuştur. Sedir ormanlarını saf ya da göknar, karaçam ve kızılçamla karışık orman alanları oluşturur.

[40] Atalay ve Mortan, 2007: 336-48

Meşe(*Quercus*) ormanları: Asıl Akdeniz ile Akdeniz dağ kuşakları arasında 800-1200 m. civarında meşe ve ardıçlardan oluşan bir kuşak bulunur. Bu kuşakta birçok meşe türü bulunur. Karasal etkilerin hissedildiği iç kısımlarda tüylü meşe(*Q. pubescens*)'ler hâkim duruma geçer. Kuru-kurakçıl ormanlar, yağış miktarının 500 mm. dolayında olduğu özellikle Elmalı depresyonu çevresinde dağların eteklerinde bulunur. Bu ormanlar, kermez meşesi(*Quercus coccifera*), Türk meşesi(*Quercus cerris*), Lübnan meşesi(*Quercus libani*), saplı meşe(*Quercus robur*) mazı meşesi(*Quercus infectoria*) ve boylu ardıç(*Juniperus excelsa*) ile karakterize edilir.[41]

Ardıç(*Juniperus*) ormanları: Toros Dağları'nda genel olarak, boylu ardıç(*juniperus excelsa*), kokar ardıç(*juniperus foetidissima*), katran ardıç(*Juniperus oxycedrus*) ormanları görülür. Bu ardıç türleri, 80 yaşına kadar iyi boylanır, kerestesi ve odunu çok kıymetlidir. Bölgedeki yaylalar ve yüksek kesimlerdeki kırsal yerleşme merkezlerinin çevresinde yaygın olarak orman tahribi sonucu gelişmiş olup bulundukları ortamda stabilleşmiş bozuk ardıç topluluklarına rastlanır. Ardıç ağacı antik çağlardan bu yana mezar yapımında kullanılan önemli bir ağaçtır. Bölgemiz sınırlarına yakın Olbasa kenti sınırlarında Burdur Müze Müdürlüğü tarafından 2005 yılında açılan M.Ö. 5. yy. tarihli Bademli "Üç Tümülüsler" ya da "Üç Güzeller" Tümülüsleri'nin kazısı sırasında oda yapılarında ele geçen ardıç ağaçları bunu destekler doğrultudadır.[42]

[41] Atalay ve Mortan, 2007: 336-48
[42] Ekinci, 2007: 53-60

1.3. Bölgenin Antikçağ'daki Fizyografîsi

Bölgenin fiziki coğrafya özellikleri ortaya konarak, meydana gelmiş olan tarihsel olayların gelişiminde coğrafi faktörlerin dikkate değer önemde oldukları vurgulanmıştır. Coğrafi faktörlerin ve özellikle konumunun Kabalis bölgesinde meydana gelmiş ve değişimle sonuçlanmış olaylarda ne derece önemli olduğunu kısmen diğer bölümlerimizde de verilip incelenmiştir. Bu vurguyu ortaya koyabilmek için, bölgenin öncelikle jeolojik ve jeomorfolojik durumunu ele alınmış ve bu etkilerin tarihi sürece nasıl yansımış olduğu irdelenmiştir. 'Fiziki Coğrafya' bölümü içerisinde ele aldığımız bölge ikliminin, ekonomik yapıya, yaşam biçimine ve Akdeniz dünyası ile İç Batı Anadolu uyumuna nasıl etki ettiği irdelenmiştir. Bölge flora ve faunasının diğer konularda da sık sık rastlandığı gibi mitoloji ile kimi zaman iç içe geçmiş olduğu ve yaşam kültürüne ne derece yansımış olduğu rahatlıkla görülmüştür. Elbette mekân ve iklim gibi etkenlerin bu tarihi süreç içinde insan yaşamındaki etkisi tek başına sonuca tesir eden faktörler olmadığı gibi, kesin olarak tanımlanabilecek bir durumda değildir.

Antik Dönemde, dağların coğrafi üniteler olmalarının yanında, çeşitli toplumların dini inanışlarında da önemli bir yere sahip oldukları bilinmektedir. Gökyüzüne yükselen bu dağlar, tanrıların oturdukları yerler ya da doğrudan tanrının kendisi ile özdeşleştirilmişlerdir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, dağ-tanrı inancının Batı'ya yabancı olmamakla birlikte özellikle Eskidoğu kültür çevresinde yaygın olduğu görüşüdür. Sümer, Fenike, Babil, Asur, Hurri ve Hitit gibi pek çoğu doğu kültüründe dağ-tanrı inancının yoğun olarak kabul gördüğü bilinmektedir.[43]

Fiziksel özellikler belirtilirken en önemli verilerden biri mekanın semboller aracılığı ile kağıda aktarılması olarak tanımlanabilen *şekil/harita*, bilgisidir. İnsanların yol bulma ihtiyaçlarını şekiller yardımıyla gidermesine zemin hazırlamış ve en erken tarihli olarak M.Ö. 6200'lerde Çatalhöyük haritası[44] ortaya çıkmıştır.[45] İlkçağ dünyasında Homeros,

[43] Baydur, 1994: 2-3

[44] C. Ülkekul, 1999; ***8200 Yıllık Bir Harita Çatalhöyük Şehir Planı***, Dönence Yay., İstanbul. (Çatalhöyük haritası, 1963 yılında Çatalhöyük'te yapılan kazılar sırasında, daha önce kutsal yer olduğu belirlenen bir bölümünün kuzey ve doğu duvarlarında, Çatalhöyük şehir planını gösteren bir harita olarak ortaya çıkarılmıştır. Haritanın büyük bölümü kutsal yerin uzun kenarını oluşturan kuzey duvarına, kalan bölümü ise kısa kenarını oluşturan doğu duvarına resmedilmiştir. Harita 1-1.5 cm. kalınlığında, perdahlanmış duvar sıvası üzerine yapılmıştır. Basit bir yerleşme krokisi olan bu çizimin ön kısmında Çatalhöyük cadde-sokak sistemi ve yapılar,

Anaksimender, Miletli Anaksimenes, Hekatus vb. birçok kaynakta dünyanın şekli ve görünüşü hakkında bilgiler vermişlerdir. Herodotos da, o dönemde yerleşilen ve bilinen dünyanın bir tasvirini yaparak, dünyada yaşayan halkların adlarını sayıp, geleneklerini betimleyerek, coğrafi görüşlerden biri olan "*bölgesel coğrafya*" ve "*tarihi coğrafya*" fikrini ortaya atmıştır.[46]

Hidrografyanın, nüfusun dağılımının, kentleri ve yerleşimleri şekillendirdiği gibi Eski Yunan mitolojisinde özellikle ırmakların önemli bir role sahip olduğu da bilinmektedir. Homeros ırmakları, denizleri ve diğer su kaynaklarını Okeanos'un çocukları olarak anlatmaktadır.[47] Hesiodos tanrıların doğumundan bahsettiği kısmında, 3000(dişi varlık) kadar ırmağın Okeanos ile Thetys'in kızları (Okeanides) olduğunu söylemiştir.[48] Eskiçağ dünyasında tanrıların insan biçimli tasvir edilmeleri gibi, ırmaklar da kutsal sayılarak "anthromorphik" (insan biçiminde) ve bazen "teriomorphik" (hayvan biçiminde) tasvir edilmişlerdir. Irmakların da tıpkı tanrılar gibi ölümsüz olduklarına ve onlarla aynı kutsallığa sahip olduklarından bazı adaklar sunulması gerektiğine inanılır. Irmakların tanrısallaştırılarak kutsal sayılmaları yanında, bulundukları toprakların yöneticilerinin atası olarak da kabul gördükleri anlaşılmaktadır.

---

arkada ise muhtemelen Karadağ volkanının püskürmesi görülmektedir.)

[45] Özgüç ve Tümertekin, 2000: 27, 57

[46] Butlin, 1993: 10

[47] Homeros, ***İlyada*** XIV, 200-10, 302, XVIII. 398; ***Odessa*** X, 139

[48] Hesiodos, ***Theogonia*** 132,136; Erhat, 2002: 227-8; Can, 2011: 21

1.4. Antik Dönemde Bölge ve Hinterlandında Meydana Gelen Depremler

Anadolu Uygarlıklarına damgasını vurmuş birçok eski kentin, en çok tahribe uğradığı doğal afetlerden biri hiç kuşkusuz depremlerdir. Zamanımıza kadar yıkılmış yerleşme kalıntılarına sahip arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan ören yerleri görüntülerinin, deprem sonucu enkaz yığını kentler olduğu, yıkık yapı parçalarının belirli bir yönde düşerek yayılmış durumundan rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Eski ve antik kaynaklardan bazılarında da depremlerden söz edilmektedir. Diğer yandan depremler ve diğer doğal afetler, eski çağlarda bazı siyasi istilaların da hazırlayıcısı olmuş ve böylelikle felaketlerle zayıflayan eski kentler kendilerini koruyamaz, savunamaz duruma düşünce tarih sayfasındaki yerlerini zamanla kaybetmişlerdir.[49]

Dilimizde de yer eden sismik ve sismoloji kelimelerinin kökenine bakacak olur isek; Yunan mitolojisinde ve günlük yaşamında deprem Grekçe=*seismos,* latince=*terrae motus* kelimelerine karşılık gelip tanrı Poseidon[50] ile ilişkilendirilmekteydi. Çünkü Poseidon, "yeryüzünü sarsan(*ennosigaios*), hareketlendiren(*gaiaokhos*) ve dengeleyen(*asphalios*)" bir tanrıydı. Homeros'da da deprem, "yeri sarsan/titreten" anlamında *enosikhthon* olarak sıkça geçer.[51]

Kabalis Bölgesini kapsayan Toros Dağları ve Göller Bölgesi Üst Miyosen'den beri tektonik aktivitelerin yoğun olarak yaşandığı sahalarımızdan biri olmuş ve aralıklarla süren hareketlerle bölgede fay hareketleri üst noktalarda olmuştur. Kronolojik olarak antik kaynaklarda geçen Anadolu ve çevresinde oluşan doğal afetleri şöyle sıralayabiliriz.

Ege Denizi'nin en büyük adası Girit'de(Kretai), Orta Minos II-a(M.Ö.2000-1750) kültürel tabakasında birçok depremler yaşandığı bilinmektedir. M.Ö. 1580'lerde Girit(Thera Adası) depremi tüm Ege dünyasını etkilemiş ve alt üst etmiştir. M.Ö. 15. yy'da Girit'i

[49] Karagöz, 2002: 44-5(Coğrafyacılara, jeofizikçilere ve konuyla ilgili uzmanlara göre, bölge sismolojik özelliktedir. Batı Peloponnesos, İon Denizi ile Adaları ve Batı Anadolu topraklarında, M.Ö. 600 yıllarından M.S. 600 yıllarına kadar depremler yaşanmış olduğunu, bu yerlerdeki eski yerleşme kalıntıları, tarihi olaylar göstermektedir.)

[50] Dingil, 1999: 79(Mitolojide denizlerin tanrısı olarak bilinen Poseidon, aynı zamanda depremleri de yaratan tanrı olarak tanınır. Denizin dibindeki evinden, yeraltını sarsınca devasa dalgalar oluşur, büyük kara parçaları sarsılır.)

[51] Karagöz, 2005: 79

etkileyen deniz depremlerinin Ege dünyasının büyük bölümünü ve Batı Anadolu'yu da etkilediği bilinir.[52]

M.Ö. 427'de Marmara Denizi, M.Ö. 373(Korint) ve sonrasında M.Ö. 365'de İskenderiye ve Yunanistan depremleri olmuştur.[53] Sonraki dönemlerde de kayıtlarda M.Ö. 360'da Hellespontos ve Marmara Denizi, M.Ö. 287'de Thrakia'da büyükçe depremler görülmektedir.[54]

Pontus Kralı Mithradates Anadolu'daki M.Ö. 88 yıllarındaki seferi sırasında Apameia şehrinin depremlerle harap olduğuna tanık olmuş ve kente yardım etmiştir.[55] M.Ö.27'de İmparator Augustos zamanında büyük bir deprem Apameia kentini tamamen yıkmıştır. Augustos'un sağladığı parasal yardımlarla kent yeniden yapılmış ve kente imparatorun şehri anlamına gelen "*Kaisareia*" ismi verilmiştir.[56]

Eserleri günümüze ulaşabilen antik yazarlardan ve bazı yazıtlardan öğrendiğimize göre, Anadolu tarihindeki en büyük deprem İmparator Tiberius zamanında Asia Depremi, M.S. 17 yılının bir gece yarısı meydana gelmiş ve Batı Anadolu'nun önemli bir kısmını harabeye çeviren yıkım korkunç boyutlarda olmuştur.[57] Roma tarihçisi Tacitus bu konuya geniş yer vermiştir.[58] Roma Dönemi'nin en büyük depremlerinden biri olup doğrudan Anadolu ticaretini olumsuz yönde etkileyen M.S. 17' de Lydia Depremini anlatırken Efes ve çalışma alanımız kentlerinden olan Kibyra'dan bahsetmemiştir. Deprem raporlarına göre Ephesus bölgesini vuran depremin bir daha olabileceği kayıtlara geçilmiştir. Hatta M.S. 23'te basit bir deprem sözkonusudur.[59]

Tacitus şöyle devam eder:

"*Aynı yıl Asia'nın 12 önemli kenti bir gece meydana gelen bir depremle yerle bir oldu. Öyle ki, deprem çok büyük bir tahribata yol açmıştı. O kargaşa içinde insanlar doğal*

[52] Karagöz, 2002: 44
[53] Guidoboni vd., 1994: 118-9, 128-32, 267-74, 314-21
[54] Ambraseys ve White, 1997: 261, 621
[55] Karagöz, 2002: 47
[56] Gregorovius, 1898; 133
[57] Guidoboni vd., 1994: 180-5; Karagöz, 2002: 47; Corsten vd., 1998: 49; 2002a: 80-1(No.45-6); 2004a: 230.
[58] Tacitus, ***Annales*** IV, 13.1
[59] Bayburtluoğlu, 2004: 187

olarak ovaya doğru kaçmaya çalıştılar; ama bu da mümkün olamadı, çünkü yarılan toprak herkesi yutuyordu. Derler ki, dev dağlar düzleşti, düzlükler yükseldi ve yıkıntılar alevler içinde kaldı. Deprem en çok Sardeis (Salihli-Sart Mustafa) halkına zarar verdiği için, bu kente karşı büyük bir sempati oluştu. Öyle ki, imparator (Tiberius) 10 milyon sestertius[60] *tutarında bir malî yardım sözü verdi ve kenti 5 yıl süre ile her türlü yerel ve merkezî vergiden muaf tuttu. Magnesia ad Sipylum halkı(Manisa), kayıpları ve aldığı yardımlar bakımından ikinci sıradaydı. Yine bu bölgeye yakın kentlere de aynı süre için vergi muafiyeti verilmesi ve durumu yerinde incelemesi, yardımı organize etmesi için bölgeye bir Senato temsilcisi gönderilmesine karar verildi*."[61]

Asia Eyaletinin önemli bir parçası olan kent, M.Ö. 23'de geçirdiği büyük depremle önemli ölçüde tahrip olmuşsa da, İmparator Tiberius'un yardımlarıyla tekrar imar edilmiş ve kent imparatora şükranlarını belirtmek için ismini "Caiseria Kibyra" olarak değiştirmiştir. M.Ö. 43'de bir Roma eyaleti olduğunda, daha önce Asia Eyaleti sınırlarında olan kentin, Eyaletin bir parçası haline geldiği anlaşılmaktadır.[62]

Çalışma alanımız içerisinde yer alan kentlerden olan Lykia ve Pisidia bölgeleri arasında kuruluşu Hellenistik devirlere kadar giden Kibyra için kayıtlara geçen en erken deprem M.S. 23'deki depremdir. Kent bu depremde yerle bir olur. Kibyra'da büyük hasara neden olan deprem tahribatı Tiberius'un maddi yardımları ile yeniden inşa edilmiş ve kent şükranlarını belirtmek için O'nu "*Caesarea Kibyra*" olarak isimlendirmiştir.[63]

Plinius, Batı Anadolu'nun başına gelen felaketin büyüklüğünü şöyle anlatır;

"İnsanoğlunun hatırladığı en büyük deprem Tiberius'un imparatorluğu sırasında meydana geldi. Öyle ki, 12 Asia kenti bir gecede harabeye dönüştü.", "En az 12 şehirde bu deprem tarafından tahrip edildi. Bunlar; Ephesus, Sardis, Magnesia, Temnos, Philadelphia,

[60] Sestertius(sesterce), bir Antik Roma sikkesidir. Roma Cum. Dön. de küçük gümüş bir sikke iken Roma İmp. Dön. de büyük bronz bir sikkeye dönüşmüştür.
[61] Tacitus, ***Annales*** II, 47; IV, 13.11(Roma Senatosu Kararname ile üç yıllık vergi remisyonu ile deprem geçiren Kibyra'nın da içinde olduğu şehirler için Tiberius'un önerisini kabul etmiştir.)
[62] Akşit, 1967: 120(M.S. 30 yılına tarihlenen bir yazıtta, Tacitus'un verdiği 12 kente ek olarak Ephesos ve Kibyra/*Horzum* kentlerinin adları da yer almaktadır. Ancak bu iki kentin adlarının, 17 yılı depremi nedeniyle mi yoksa 23 yılı depremi nedeniyle mi burada yer aldıkları bilinmemektedir.)
[63] Karagöz, 2002: 48; 2005: 34; Bayburtluoğlu, 2004: 187

Aegae, Apollonis, Mostene, Hyrkanis, Hierapolis, Myrina, Cyme, Tmolus, Pergamon, Kibyra'dır."[64]

M.S. 32'de Nikaia ve Nikomedia, depremleri ile İmparator Neron zamanında M.S. 60 yılında meydana gelen depremdeki yıkım yine korkunç boyutlarda olmuştur.[65]

M.S.141-2 Lykia Depremi olarak kayıtlara geçen Küçük Asya'da iki büyük deprem yaşanmıştır. Birincisinde Bithynia ve Hellespontos Phrygiası'nda birçok kent yıkılmıştır. İkincisinde ise Karia, Rodos ve Lykia kentlerinin(Kibyra'nın da aralarında olabileceği) içinde olduğu bir felaket yaşanmıştır. İmparator bu kentlerin yeniden yapımı için yardımda bulunmuştur.[66]

M.S. 120'de Nikaia ve Prusa ile Güney Marmara, M.S. 123'de Kyzikos Hellespontos, Bithynia, M.S. 262'de Asia Minor, İtalya, Afrika deprem ve büyük çapta veba salgını, M.S. 358'de Bithynia merkezli bu deprem Asia Minor, Pontos ve Macedonia, M.S. 362'de Nikaia merkezli olup Bithynia'nın tamamı, M.S. 368'de Nikaia, M.S. 526'da da bölge kentlerinden Pisidia Antiocheia kentleri büyükçe deprem felaketi yaşamışlardır.[67]

M.S. 241'de Lykia'yı mahveden depremde, Roma imparatorlarının yardımları sayesinde Aphrodisias tekrar onarılmış ve eski ihtişamına kısmen de olsa kavuşmuştur. M.S. 3. yy'da Batı Anadolu'da birçok kenti etkileyen depremde, eski dünyanın önemli tıp ve sağlık merkezlerinden olan Pergamon'daki Asklepieon yerle bir olmuştur.[68]

M.S. 417[69] yılındaki son büyük depremden sonra Kibyra(Kaesaria Kibyra) kenti artık toparlanamamıştır. Bu tarihten itibaren küçülmeye başladığı ve M.S. VI. yy. ile Agora'nın etrafının devşirme malzeme ile oluşturulmuş bir surla çevrelendiği, bu surun dışında ise daha çok moloz örgülü üretim atölyeleri ve benzer yapıların yer aldığı gözlenmiştir. Deprem kuşağında olup bozulan ekonomileri üzerine bir de Arap akınlarına maruz kalan çoğu Anadolu kenti gibi ve olasılıkla I. Iustinianus Dönemi ünlü veba salgınının da etkisiyle Kibyra

[64] Plinius, ***Naturalis Historia*** II, 79, 81
[65] Şahin, 2004: 7-8; Karagöz, 2002: 47
[66] Özsait, 1982b: 391
[67] Eusebios, ***Chronicorum*** VII, 2,752; Şahin, 2004: 7-9; Guidoboni vd., 1994: 128-32, 267-74, 314-21
[68] Karagöz, 2002: 47
[69] Ambraseys, 2009: 947; Karabacak, 2011: 429-32

gittikçe küçülerek M.S. VII. yy'dan sonra ıssızlaşmaya başlamıştır. Bu tarihlerden sonra yerleşimin, Kibyra'ya yaklaşık 8 km. uzaklıktaki Yusufça Beldesi Frenk Alanı'na kaydırıldığı, Burdur Müze Müdürlüğü tarafından burada yapılan kurtarma kazılarıyla açığa çıkarılan büyük bir kilise ve etrafındaki yerleşim izlerinin varlığı ile öngörülmektedir.[70]

[70] Özüdoğru, 2014: 184

İKİNCİ BÖLÜM

2. KABALİS / KİBYRATİS BÖLGESİNİN TARİHİ COĞRAFYASI

2.1. Bölgeye Dair Araştırma Tarihçesi

Çalışma bölgemiz biraz dar ve sınırlı olup hatta sınırları tam olarak bilinemediğinden alanı biraz geniş tutarak anlatmak ve değerlendirmek gerekmektedir.

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi 19. yy'ın ilk yıllarından itibaren, antik yazarların verdikleri bilgilere vakıf olan seyyah-araştırmacılar epigrafik materyaller ve sikkeler doğrultusunda lokalizasyon çalışmalarıyla bölgeye akın etmişlerdir. Bu seyyahlar özellikle çalışma alanımız ve çevresinde Geç Roma ile Bizans devrinde terk edilmiş kentlere ayrı bir önem göstermişlerdir. Bunun yanında zaman kapsamı bakımından prehistorik devirlerle beraber antik çağ tarihi ve kültürel gelişimini bütünüyle yansıtan bir eser günümüze kadar henüz yazılamamıştır.

Antik kaynakların yanısıra; M.S. 14. yy'da yaşamış olan her ne kadar bilimsel bir çalışma olmasa da İbn-i Batuta, bizim için antik dönem sonrası bölgenin ilk kayıtları vermesinden ötürü önemlidir.[71] M.S. 17. yy'da yine aynı kategoride değerlendirebileceğimiz başka bir seyyah olan Katip Çelebi de sayılabilmektdir.[72]

1706-14 yıllarında bölge geneline ilk akademik/ilmi sayılabilecek araştırmayı Fransız seyyah Lucas, merkez olarak Sagalassos ve çevresine yapmıştır. Burayı sonrasında da Arundell lokalize etmiştir.[73]

1809 yılında Fransız seyyah Corancez, bölgedeki çalışmalarında, Termessos ve İsinda kentleri üzerine yoğunlaşmıştır.[74]

---

[71] İbn Batuta, ***İbn Batuta Seyahatnamesi I-II***, *(Tufetü'n-nuzzâr fi garâibi'lemsâr ve acâibi'l-esfâr*), E.A.M. İbn Batuta Tanci, çev. A. Sait Aykut, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, İstanbul.

[72] Katip Çelebi, ***Cihannüma***, Nevzat Bayhan, Hasan Işık, Bekir Karlığa (edd.), İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri, Kültür A.Ş. / Kaynak Kitaplar, İstanbul, 2010.

[73] Paul Lucas, ***Voyage fait en 1714*** **Dans La Turquie*, I'Asie, Palestine, et Haute et Basse Egypte,*** 12 mo. 3 vol., Rouen, 1719.

[74] L.A.O. Corancez, ***İtinéraire d'une peu connue de l'Asie Mineure***: VIII, Paris, 1816; Abbasoğlu, 1987: 213; French, 1994: 53-92

1816 yılında bölgede görülen seyyah Richter, bölgemiz yerleşimlerinden Kibyra'dan az da olsa bahsetmektedir.[75]

1826-33 yıllarında Arundell, araştırma bölgemize seyahatte bulunmuştur. İlk seyahatinde İzmir-Denizli-Dinar-Keçiborlu-Burdur Kuzeyi-Isparta güzergâhını kullanarak sonrasında Kremna,[76] tarafında çalışmalarını sürdürmüş ve Burdur Gölü çevresini araştırdıktan sonra Phrygia istikametinde devam etmiştir.[77]

1833-7 yılları arasında Texier, Anadolu gezileri ve incelemeleri sonucunda yayınladığı kitabında, Kibyra'nın tarihine ve özellikle yapılarına kısaca değinmiştir.[78]

1836-7 yılları arasında Anadolu kentlerini gezen Hamilton, bölgemize yakın kentlerden Sagalassos arazisi üzerinde çalışmıştır. Bölge halkları üzerine tespitleri olmuştur. Burdur ve çevresini araştırırken mağara gezintileri sırasında buralarda dini bir karakter göremediği için iskân gayesiyle meydana getirilmiş olduğu görüşünü benimsemiştir. Buralarda eski Pisidia'lılar veya Solym'lerin yaşamış olabileceğini düşünmüştür.[79]

1838 yılında bölgeye gelen Fellows, Sagalassos ve sonrasında Pednelissos taraflarında araştırmalara yoğunlaşmıştır. Anadolu'da çıktığı araştırma gezisi sırasında Elmalı üzerinden İzmir'e geçerken, Kibyra kentinin erken dönem yerleşim yeri olan Gölhisar Gölü üzerindeki sur ile çevrili olan adayı görmüş ve kısaca yayınında değinmiş olmasına rağmen, hemen batısında yeralan Kibyra'ya[80] uğramıştır.[81]

1841-2 yıllarında araştırma bölgemize inceleme gezisi yapan Schönborn, bölgenin tamamına yakınını gezmiş ve incelemelerde bulunmuştur.[82] Özellikle Aksu (Kestros),

---

[75] Otto Friedrich von Richter, ***Wallfahrten im Morgenlande***, Berlin, 1822, s.523
[76] Metin, 2014: 215-25
[77] Francis Vyvyan Jago Arundell, ***Discoveries in Asia Minor****, including of a Description of the Ruins of Several Ancient Cities and Especially Antioch of Pisidia, I-II*, London, 1828-1834, s.117
[78] Felix Marie Charles Texier, ***Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi***, çev. Ali Suat; Latin Harflerine Aktaran: K. Y. Kopraman; Sadeleştiren: M. Yıldız, Ankara.
[79] William J. Hamilton, ***Researches in Asia Minor***, ***Pontos and Armenia I-II***, London, 1842, s. I, 349 vd., 494 vd.
[80] Corsten, 2006a: 105-7
[81] Sir Charles Fellows, ***A Journal Written During an Excursion in Asia Minor***, London, 1839, s. 145; ***An Account of Discoveries in Lycia: Being a Journal Kept During a Second Excursion in Asia Minor***, John Murray, London, 1841.
[82] Julius August Schönborn, ***Die Skene der Hellenen***(German) Paperback, 2010; ***Der Zug Alexander's Durch***

Köprüçay (Eurymedon) nehirlerini takip ederek en sapa ve zor yerleride kayıt altına almıştır. A.Schönborn, Pisidya yaylasının batısında Yarışlı (Naula), Kayadibi (Salda) gölleri çevresinde incelemelerde bulunmuş ve Bozçay(Lysis-Gebren)'ı takip ederek güneyde Kemer dağı üzerinden Pogla'dan (Çomaklı) doğuya doğru dönerek Kestel gölüne gelmiştir. Pamfilya ve Pisidya arasındaki geçitler üzerine de değinmiştir. 1842 yılındaki gezisinde Belenli civarında bulduğu kitabelerde burada Olbasa kentinin varlığını tespit etmiş ve bilim dünyasına kazandırmıştır. Yine Pisidya Termessos'u ve Selge kentlerini de tespit eden kişi olarak bilim dünyasında yer edinmiştir.[83]

1842 yıllarında Spratt ve Forbes, Lykia kenti Ksanthos'tan mermerleri Malta'ya nakletme(çalma) sırasında bekleme süresini Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Phrygia bölgelerinde araştırma gezileri yaparak değerlendirmişlerdir. Termessos ve Antik Milyas bölgeleri üzerinde çalışmışlardır. Bölgemiz sınırlarında yer alan Antik Milyas arazisinin sınırlarını kabaca vermişlerdir. İkinci kez bölgeye gelen Spratt ve Forbes ekip üyelerinden Daniell ise Fellows'un İsionda olarak kabul ettiği mevkiye geldiğinde orasının "Sillyon" olduğu fikrini ortaya atmıştır.[84]

1848 yılında Tchihatcheff, Pisidya Torosları'nın önemli bir kısmını merkezi noktalarını gezerek Tefenni, Kemer, Kestel, Bucak, Girme, Melikler, Bavlu üzerinden Beyşehir Gölü istikametine doğru seyahatini sürdürerek genelde Göller üzerinde çalışmalar sürdürmüştür. Araştırma bölgemizin her tarafını dolaşarak bölgenin jeolojik yapısı, topoğrafyası ve coğrafyası üzerinde değerlendirmeler yapmıştır.[85]

1877-9, yıllarında ilk olarak Duchesne ve Collignon, Pisidya'nın kuzey ve batı kısmında Bozçay/Lysis vadisinin her iki tarafında Pisidia-Phrygia sınır kesimlerinde araştırma yapmışlar ve yayınlamışlardır.[86] *Colonia Iulia Olbasena*'dan kitabeler yayınlamışlardır. Antik

---

Lycien(German) Paperback, 2012.

[83] Carl Ritter, ***Die Erdkunde Asien, Kleinasien, Arabien***, Band IX, Theil II, Berlin. 1859(Ritter, 1859: II, 701 vd. Ayrıca Bölgenin coğrafi ve topografik özelliklerini vermiştir.)

[84] Thomas Abel Brimage Spratt, Edward Forbes, ***Travels in Lycia, Milyas and the Kibyratis,*** In company with The Late Rev. E.T.Daniell, I-II, London 1847, s. I, 19, 222 vd., II, 2.

[85] Pierre de Tchihatcheff, ***Asie Mineure:*** **Description Physique physique, statistique et archéologique de cette contree**, Librairie Theodore Morgand, Paris, 1866; ***Géologie II***, Gide at J. Baudry, Paris, 1867, s. II, 302 vd.

[86] Louis Duchesne, Maxime Collignon, "*Inscriptions de Pisidie et Pamphylie*", **BCH**-I(1877), s.361-376.; M. Collignon, "*Inscriptions d'Ormelei en Phrygie*", **BCH**-II(1878), s.366-367; "*Inscriptions de Pisidie et Pamphylie*", **BCH**-III(1879), 333-347.; "*Inscriptions de Pisidie et Pamphylie*", **BCH**-IV(1880), s. 291-295.

Olbasa şehrinin yer aldığı bugünkü Belenli'nin güneyinde buldukları Latince, Grekçe çift dilli yazıtlar ele geçirmişlerdir. Burdur ve Burdur Gölü çevresinde yaptıkları araştırmalar neticesinde Duchesne, Burdur gölünün batısında, şimdiki İlyas kasabasının karşısında, göle yakın olan bir kesimdeki harabeliklerde, başka taraftan taşınmasına imkan görmediği bir takım antik fragmanlar tespit etmiş, fakat bu civarda bulduğu üç kitabede antik yerleşmenin ismine tesadüf edememişlerdir. Collignon, antik bir yerleşme olmadığını bildirdiği Burdur'da kopya ettiği kitabelerin bölgenin muhtelif merkezlerinden gelmiş olduğuna işaret etmektedir. Bu kitabeler arasında Konane(Gönen) ve Baris'den gelenler bulunmaktadır.[87]

1880'lerden itibaren Ramsay, bölgemiz ve çevresinde yoğun olarak çalışmıştır.[88] Araştırma bölgemizin sınırlarından, antik mevkilerin tesbitine ve topoğrafyasından kitabelerine kadar muhtelif araştırma neticeleri ve sayısız makaleler yayınlamıştır.

1890'larda Kibyra'ya uğrayan gezginlerden Petersen ve Luschan, Kibyra'nın kent dokusundan daha çok, yazıtlar üzerinde durmuşlar ve yüzeyde görülebilen tüm yazıtları çevirerek yayınlarına eklemişlerdir.[89]

1890'larda Pamphylia ve Pisidia kentleri üzerine çalışmaları olan Lanckoronski ve arkadaşlarının çalışma bölgemizde yer alan kent tanımları ve tasvirleri de oldukça katkı sağlayıcıdır.[90]

1910 yıllarında Ormerod ve Woodward, Anadolu'nun güneyi ve bilhassa Antalya ile daha kuzeyde kalan bölgede, bugünkü Isparta ve kısmen de Burdur, Denizli vilâyetleri içinde,

---

[87] Özsait, 1980: 16-7

[88] William Mitchell Ramsay, "*The Graeco-Roman Civilisation in Pisidia*", **JHS**, Vol.4(1883), pp.23-45; "*Antiquites of southern Phrygia and the Border Lands*", **AJA**-III(1887), s.344-68; "*Antiquites of southern Phrygia and the Border Lands*", **AJA**-IV(1888), s.6-21, 263-83; **The Historical Geography of Asia Minor, Royal Geographical Society, Supplementary Papers-vol. IV**, London 1890; **The Cities and Bishoprics of Phrygia, I-**, Oxford 1895; **The Cities and Bishoprics of Phrygia, II**, Oxford 1897; **Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire**, ed. W.M. Ramsay, Aberdeen, London 1906; "*Colonia Caesarea(Pisidian Antioch) in the Augustan Age*", **JRS**-6(1916), s.83-134. ***Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası***, çev. Mihri Pektaş, MEB Yay., İstanbul 1960; Ramsay and Anderson, **The Social Basis of Roman Power in Asia Minor**, Aberdeen University Press, Amsterdam 1967; **The Historical Geography of Asia Minor**, Cambridge University Press, 2010.

[89] E. Petersen, F. Von Luschan, ***Reisen in Lykien Milyas und Kibyratis***,1889.

[90] Karl Grafen Lanckoronski, E. Peterson, G. Niemann, ***Die Städte Pamphyliens und Pisidiens II***, Wien, 1892; K.G. Lanckoronski, ***Pamphylia ve Pisidia Kentleri I: Pamphylia***, çev. Selma Bulgurlu Gün, (edd.), Kayhan Dörtlük, Burhan Varkıvanç, AKMED, İstanbul, 2005.

arkeoloji bakımından iyi sonuçlar veren tetkik gezileri yapmışlardır.[91] Ormerod'un gezileri ilk ve kısa olmasına rağmen, bu bölgenin protohistorik arkeolojisi bakımından karanlık olan alanları anlamak için önemli bir kaynağı olmuştur. Bu çalışmalarda, Höyüklerin biçim ve muhitlerinin tabiî şartları ile, buluntu yerlerinin dizilişleri etraflıca işlenmiş ve tipik idol(put) vesikalarının yayılış sahası Antalya-Burdur hattının tarihi çağlarda önemli bir kültür merkezi olduğunu göstermiştir.[92]

1946'da Bean, Lykia gezisi sırasında geldiği Kibyra'nın basit bir haritasını yapmış ve ayakta kalan yapılarını tanımlamıştır.[93] Ayrıca yayınında, antik yazarların verdiği bilgiler ışığında Kibyra'nın tarihine kısaca değinmiş ve bulduğu yeni yazıtları yayınlamıştır.[94]

1960'larda bölgeye gelen Ferrero, Anadolu tiyatrolarını incelediği araştırmasında, Kibyra tiyatrosuna da önemli bir yer ayırmış, tiyatronun çizimini yaparak tanımlamasını yapmıştır.[95]

1970'lerde özellikle bölgemizin yayla kesiminde araştırmalarını sürdüren Naour, bölgede araştırmalar gerçekleştirip çok sayıda yazıtı yayınladı.[96]**(Çiz.11)**

1980 ve sonrasında Balboura kenti çalışmaları ile Coulton[97], Boubon kenti çalışmaları ile de Kokkina[98] çalışma alanımız ile ilişkili önemli değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

---

[91] Woodward ve Ormerod, 1910: 76-136
[92] Özgüç, 1944: 407
[93] Bean, 1956: 136-56; 1959: 67-119; 1960: 43-62; 1978, 1997(Lycian Turkey); 1999
[94] Corsten, 2006a: 105-7
[95] D. de B. Ferrero(ed.), **Teatri classici in Asia Minore, 1***: Kibyra, Selge, Hierapolis*, 1966; ***Teatri Classici in Asia Minore 2. Citta di Pisidia, Licia e Caria***, *Studi di architettura antica*, L'Erma di, Roma, 1969; ***Teatri Classici in Asia Minore 3. Citta dalla Troade alla Pamfilia***, *Studi di architettura antica*, L'Erma di, Roma, 1970.
[96] Naour, 1976: 109-36
[97] John James Coulton, 1982; "*Termessians at Oenoanda (Mk 2)*", **AnatSt**-32(1982), s.45-59.; 1986a, "*Balboura 1985*", **AST**-4, s.171-178.; 1986b, "Oinoanda: The Agora", **AnatSt**-36, s.61-90.; 1987, "*Balboura 1986*", **AST**-5(I), s.205-211.; Coulton vd., 1988, "*Balboura Survey: Onesimos and Meleager*, Part I", **AnatSt**-38, s.121-145.; 1989, "*Balboura Survey 1987*", **AST**-6, s.225-231.; Coulton vd., 1989, "*Balboura Survey: Onesimos and Meleager*, Part II", **AnatSt**-39, s.41-62.; Coulton, 1992, "*Balboura Survey 1988, 1990*", **AST**-9, s.47-57.; 1993, "*Balboura Survey 1991*", **AST**-10, s.459-472.; 1993, "*North Lycia before the Romans*", **Akten des II. Internationalen Lykien-Symposions**, (edd.), J. Borchardt, G. Dobesch, 6-12 Mai 1990, Band.I, s.79-85, Wien.; 1994a, "*Balboura Research Projekt 1992*", **AST**-11, s.429-436.; 1994b, "*The fortifications of Balboura*", **REA**-96, s.327-335.; 2012, Balboura survey II: detailed studies and catalogues.
[98] Christina Kokkinia, "*Boubon: The Inscriptions and Archaeological Remains. A Survey 2004-2006*",

Bölgede son dönem çalışmalarına baktığımızda 40 yılı aşkın süredir kazı çalışmaları ve yüzey araştırmalarıile Özsait'in payı büyüktür. Bölge üzerine elde ettiği verilerin sonuçları yayınlanmış ve de yayınlanmaktadır.[99](**Hrt.20-1**)

Kabalis/Kibyratis Bölgesi'nin önemli kentlerinden olan Kibyra Antik Kenti'nin arkeolojik verileri çalışmamızın önemli kaynağı durumundadır. Kent ile ilgili ilk araştırmalar 19. yy.'da Spratt ve Forbes(**Hrt.12**) tarafından yapılmıştır. Kibyra'daki ilk kazı çalışmaları ise 1980 yıllarında Burdur Müzesi Müdürlüğünce, Başer başkanlığında, Odeion/Bouleuterion yapısı ile ana tepenin güney yamacındaki oygu mezarlarda yapılmıştır.[100] 2001-2 yıllarında ise yine Burdur Müzesi Müdürlüğünce, Ekinci başkanlığında, Kibyra, Ana Cadde'deki Nekropol Yolu üzerinde temizlik ve kurtarma amaçlı kazılar yapılmıştır. Bu geçici kurtarma kazılarının yanı sıra 1995 yılından beri Corsten ve ekibi tarafından epigrafik ağırlıklı yüzey araştırmaları yapılmaktadır. Kentteki ilk kapsamlı kazı çalışmaları 2006-9 yılları arasında, Burdur Müze Müdürlüğü başkanlığında, F. Işık ve H.İ. Işık'ın bilimsel danışmanlığında, Özüdoğru ve Dökü'nün yürütücülüğünde yapılmıştır.[101] 2010 yılından itibaren kazı çalışmaları Özüdoğru başkanlığında, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Arkeoloji Bölümü tarafından yürütülmektedir. Başlangıçtan günümüze kadar geçen bu süreçte Stadion, Odeion / Bouleuterion, Agora ve Nekropol alanlarında kazı çalışmaları yapılmıştır.(**Hrt.18**)

Burdur Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazıları sonrasında bölgede daha çok epigrafik araştırmalar sürdürülmüştür. İlk olarak Kearsley[102] yazıtlar ışığında Kibyra'nın M.S. 1. yy'daki siyasi tarihine ışık tutarken, Erkelenz[103] de yine Roma İmparatorluk Dönemi'nde Kibyra'nın yeri ve önemine dair çalışmasıyla dikkati çeker. Sonrasında, Milner ve Hall gibi isimlerin araştırmalarında, kentin siyasi ve sosyal yaşamına yönelik önemli bilgilere ulaşılmıştır.[104]

Meletemata 60, (Kentron Hellēnikēs kai Rōmaikēs Archaiotētos), Athens, 2008.

[99] Mehmet Özsait, Göndürle Höyük Nekropolü/Harmanören Kazıları-Isparta; Göller Bölgesi Yüzey Araştırmaları(Burdur-Isparta-Antalya-Konya)

[100] Başer, 1991: 235-60(Kibyra Bouleuterionu'nun güney köşesini kazarak sağlam durumdaki oturma sıralarının bir bölümünü açığa çıkarmıştır. Kibyra'da bir yol çalışması sırasında, tiyatro tepesinin ardındaki yamaçta tesadüfen bulunan ve M.S. 2. yy'dan 3. yy'a kadar kullanılan iki adet yeraltı oda mezarını ortaya çıkarmıştır.)

[101] Özüdoğru ve Dökü, 2009: 37-45; Dökü, 2009: 87-100

[102] Rosalinde A. Kearsley, "*A Leading Family of Kibyra and some Asiarchs of the First Century*", **AS** 38, 1988.

[103] Dirk Erkelenz,"*Zur Provinzzugehörigkeit Kibyras in der römischen Kaiserzeit*", **EA** 30, 1998.

[104] Alan S. Hall, "*Notes and inscriptions from eastern Pisidia*", **AnatSt**-18(1968), s.57-92.; "*The first report*

Kibyra Antik kenti ile ilgili yapılan *bilimsel tez* çalışmalarıda bölge hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bunlar:

Kibyra Kazı Ekibi'nden M. Şimşek "*Kibyra Nekropolisleri Oda Mezarları"*, adlı tez çalışmasında Kibyra Nekropolisi'ni ele almıştır. Kibyra Nekropolisi, kent merkezinin konumlandığı ana tepe düzlüğünü dört bir yandan kuşatır; bu nedenle de Kuzey Nekropolis (İncirlidere, Safranderesi), Güney Nekropolis (Kavaklıdere, Kanlıdere), Doğu Nekropolis ve Batı Nekropolis olarak isimlendirilmiştir.[105]

Kibyra Kazı Ekibi'nden D. Tarkan "*Kibyra Kabartmalı Sunakları: Tip, Biçem ve Atölye"*, adlı tez[106] çalışmasında, Kibyra sunakları, tip, biçem ve ikonografik olarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda, Kibyra sunaklarının kronolojisi de irdelenmiştir. Tarkan, tespitlerine göre tipolojik incelemede, Kibyra sunaklarının, bezeme biçimleri bakımından Anadolu'nun diğer bölgelerinde rastlanılmayan niteliklere sahip olduğunu dile getirmiştir.[107]

Kibyra Kazı Ekibi'nden M.C. Kaya "*Kibyra Kenti Mimari Bezemeleri"*, adlı tez[108] çalışmasında Kibyra kamu yapılarının mimarisi incelenmiş ve bu yapılarda bulunan bezemeli mimari elemanlar anlatılmıştır.

Kibyra Kazı Ekibi'nden B. Saygılı "*Kalıp Yapımı Kibyra Kaseleri"* adlı tez çalışması ile Kibyra seramiğini[109] değerlendirmiştir.[110]

---

published on the progress on the survey, The Oenoanda Survey 1974-1976", **AS**-(1976), s.191-197.; "*The Oenoanda Survey 1974-1982*", **AST**-1(1984), s.145-149, Lev.195-200.; "*Oenoanda 1983*", **AST**-2(1985), s.79-84. "*Notes and Studies No: 9 The Milyadeis and their Territory*", *R.E.C.A.M.* **AS**-36(1986), s.137-157.; "*An Epigraphical Survey in the Kibyratis 1984*", **AST**-3(1986), s.187-190.; Alan S. Hall, J. J. Coulton, "*A Hellenistic allotment list from Balboura in the Kibyratis*", **Chiron**-20, Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäolog, 1990, s.109-158.; "*Sinda*", **Studies In The History and Topography of Lycia and Pisidia**, **In Memoriam A.S. Hall**, D.H. French (ed.), **AS**-19(1994), BIAA Monography, Ankara-London, pp.48-52.; Alan S. Hall, N.P. Milner, ***An Epigrafical Survey in Kibyra-Olbasa Region***, (BIAA Monograph-24), 1998, Ankara.

[105] Mustafa Şimşek, "***Kibyra Nekropolisleri Oda Mezarları"***, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Isparta, 2013.

[106] Düzgün Tarkan, "***Kibyra Kabartmalı Sunakları: Tip, Biçem ve Atölye"***, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012.

[107] Tarkan, 2009: 439-52; 2012: ii; 2014: 275-84

[108] Mesut Can Kaya, "***Kibyra Kenti Mimari Bezemeleri"***, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

[109] Saygılı, 2009: 397-414

Kibyra Kazı Ekibi'nden Ü. Demirer "*Kibyra Metal Buluntuları"* adlı tez[111] çalışması ile Kibyra metal işçiliği ve yayılım alanını ortaya çıkarmış ve de değerlendirmiştir.

Kibyra Kazı Ekibi'nden Ç. Uygun ve F.E. Dökü "*Kibyra Yerel Kırmızı Astarlı Seramiklerinden Örnekler"* adlı makale ile Kibyra mutfak kapları seramiklerini değerlendirmişlerdir.[112] Kibyra üretimi kırmızı astarlı seramikler, benzer örnekleri, olası dağılım alanlarıyla birlikte tasniflenmiş ve yayınlanmıştır.

Kibyra Kazı Ekibi'nden Metin "*Kibyra Kandilleri"* adlı tez[113] çalışması ile Kibyra kazıları sırasında ele geçmiş ve önceki yıllardan Burdur Müzesi deposunda ve teşhirde olan buluntuları kullanarak değerlendirmiştir.

Kibyra ve çevresinde 1995 yıllarında başlayarak günümüze kadar süren diğer bir epigrafik ve arkeolojik yüzey araştırması ise Corsten[114] tarafından yürütülen araştırmalarıdır. Bu araştırmalarda Kibyra dışında, Balboura, Bubon ve Kibyra teritoryumları incelenmiş hem epigrafik hem de arkeolojik olarak önemli sonuçlara ulaşılmıştır. 2002 yılında "*Die Inschriften von Kibyra*" Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 60, adıyla yayınlanan Grekçe ve Latince yazıtlar korpusuna ek olarak bölgenin siyasi, sosyal, ekonomik, dinsel ve

---

[110] Başak Saygılı, "***Kalıp Yapımı Kibyra Kaseleri***", (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

[111] Ünal Demirer, "***Kibyra Metal Buluntuları***", (Yayınlanmamış D. Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2013.

[112] Uygun ve Dökü, 2008: 133-64

[113] Hüseyin Metin, "***Kibyra Kandilleri***", (Yayınlanmamış D. Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012.

[114] Thomas Corsten, "Kibyra 1995" AST 14.1, 1997, 63-72; Th. Corsten "Ein neues Buchstabenorakel aus Kibyra", EpigrAnat 28, 1997, 41-49; Th. Corsten – G. H. R. Horsley – R. Kearsley, "Inscriptions from Kibyra in the Museum at Burdur/Turkey", EpigrAnat 28, 1997, 53-56; Th. Corsten, "Kibyra 1996", AST 15.1, 1998, 367-369; Th. Corsten – Th. Drew-Bear– M. Özsait "Forschungen in der Kibyratis", EpigrAnat 30, 1998, 47-80; Th. Corsten, "Kibyra 1997", AST 16.1, 1999,387-390; Th. Corsten, "Kibyra 1998", AST 17.1, 2000, 215-216; Th. Corsten, "Kibyra 1999", AST 18.1, 2001, 255-256; Th. Corsten, "Kibyratis in antiquity", Anatolian Archaeology 7, 2001, 17; Th. Corsten, Die Inschriften von Kibyra I(2002); Th. Corsten, "Kibyratis in antiquity", Anatolian Archaeology 8, 2002, 20; Th. Corsten, "Kibyra 2001", AST 20.2,2003, 83-84; Th. Corsten, "Kibyratis in antiquity", Anatolian Archaeology 9, 2003, 26-27; Th. Corsten, "Kibyra 2002",AST 21.1, 2004, 229-234; Th. Corsten, "Kibyratis in antiquity", Anatolian Archaeology 10, 2004, 22-23; Th. Corsten,"Kibyra 2003", AST 22.1, 2005, 29-34; Th. Corsten, "Kibyratis in antiquity", Anatolian Archaeology 11, 2005, 27-28; Th. Corsten, "Estates in Roman Asia Minor: the case of Kibyratis", St. Mitchell – C. Katsari (ed.) Patterns in the Economy of Roman Asia Minor (2005) 1-51;Th. Corsten, "Kibyra 2004", AST 23.1, 2006, 19-20; Kirsten A. Gay- Th. Corsten "Lycian tombs in the Kibyratis and the extend of Lycian culture" Anatolian Studies 56, 2006,47-60)

kültürel tarihini araştırma projeleri gündeme gelmiştir. Kibyratis'te yer alan ve "Hellenistik Tetrapolis" kentlerinde de çalışmaları halen devam etmektedir.[115]

Kabalis/Kibyratis Bölgesi'nin önemli yerleşimlerinden biri ve aynı zamanda bilim dünyasına Kibyra Kazı Bilim Heyeti tarafından *Erken Kibyra* olarak kazandırılan Uylupınar/Göladası Yerleşimi, gerek Kibyra Antik Kenti ile olan bağlantısı gerekse bölgenin M.Ö. I. Bin kültürünü ortaya koyması açısından önemlidir.(**Hrt.23**) Bölgedeki çalışmalar, Dökü'nün başkanlığında 2012 yılından itibaren yüzey araştırması adı altında yürütülmektedir.[116]

Kibyra'nın erken dönem yerleşimi olarak bilim dünyasına tanıtılan Uylupınar'da ilk kazılar, Uylupınar yerleşmesi nekropol alanında 1973-1974 yıllarında dönemin Burdur Müze Müdürü K. Dörtlük tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kurtarma kazıları öncesinde kaçakçılardan ele geçirilip Burdur Müzesi'ne teslim edilen eserlerin de Uylupınar yerleşmesine ait olduğu tespit edilmiştir. Kazılar sonucunda, M.Ö. 8. yy.'dan M.Ö. 6. yy. sonuna kadar uzanan, geniş bir zaman diliminde kesintisizce kullanılan nekropol alanı açığa çıkarılarak, bu dönemlere ait ölü gömme gelenekleri hakkında çok özel bilgiler ve buluntular elde edilmiştir.[117]

[115] Corsten, 2006a: 105-7
[116] Dökü, 2013a: 239-49
[117] Dörtlük, 2007: 9-32

2.2. Kabalis / Kibyratis Adının Kökeni

Kabalis Bölgesi ve çevresi M.Ö. III. ve II. Binlerde Arzawa ülkesi sınırlarında olup herhangi bir isim veya bölgeye ait değildir. Anadolu'ya gelen Hitit'lerin kurduğu devletin sınırları bu bölgeyi de kapsamaktadır.[118]

III. Hattušiliš zamanında Batı ve Güneybatı Anadolu seferleri bölgenin siyasal yapısını değiştirmiştir. Kroniklerde, IV. Tudhalia(Tuthaliaş)'nın (M.Ö. 1227-1209) 22 devlete karşı "*Aşşuwa kenti Ülkesi*" ne yaptığı savaşta Mira, Kuwaliya, Kaballa (Haballa) gibi Arzawa ırklarından bahsedilir.[119] Batı Anadolu'da Ahhiyawa'nın kışkırtması ile Hititler karşısında güç oluşturan Arzawa beylikleri'nin Hitit Devleti arasında mücadeleler uzunca sürmüştür. Ahhiyava Devleti'nin Batı Anadolu'daki bu etkinliği, burada bulunan Arzawa, Mira ve Kuwalya, Wiluša, Karkiša, Pitašša, Lukka, Šeha Nehri Ülkesi gibi federatif oluşumları Hitit Devleti'ne karşı kışkırtmaktan ve ticari olmaktan öteye gitmemiştir.[120] Arzawa krallığı konfederatif devletlerinden olan Kuwaliya (Kuwaliyan-Kuvwalis-Kualis-Kuanish) kuzeyinde *Khaballa-Khapalla* ismi ile karşılaşmaktayız.[121] Lykia kuzeyi olarak gösterilen *Chapalla-Kabalia-Hapalla* (Allašša=Šallapa=Hapalla-II) ismi Demir Çağ'da ve Klasik Dönem'de Mira ve Pitašša arasında gösterilmiştir.[122](**Hrt.2-3**)

Kabalia-Priene-Milet isimleri IV. Tudhalia Dönemi'nde Arzawa ülkesi içerisinde gösterilmiştir.[123](**Hrt.4**) IV. Tudhaliya tarafından Mira kralı Tarkasnawa'ya gönderilmiş Milawanda Mektubu ve Šausmaguva Antlaşması Ahhiyava Ülkesi hakkında bizlere fazlasıyla bilgi vermektedir.[124]

Ksenophon, Kabalia'nın da içinde yer aldığı Psidya'yı arazilerinin sarp olmasından ötürü kolay istila edilemeyen, edilse bile tam olarak itaat altına alınıp mutlak otorite tesis edilemeyen bölgelerden biri diye tanımlamaktadır.[125] Başka bir deyişle Phrygia'ya yağma

---

[118] Bryce, 2005: 43(map.3)
[119] Forrer, 1926: 67-72(Mirā ve Habālla); Cornelius, 1992: 250 vd.; Garstang ve Gurney, 1959; 88-9, 98, 120-3 ; Çapar, 1987: 44;
[120] Macqueen, 1968: 171-3; Ay, 2010a: 101; 2010b: 34; Garstang ve Gurney, 1959; 89 vd.
[121] Gurney ve Blegen, 1973: 677; Sayce, 1923: 47-8; Cornellius, 1992: 267, 271
[122] Bryce, 2009: 288(Map.iii-Hapalla); Forlanini, 1986: 4.3 TAV.XVI (Lista Dei Toponimi)
[123] Macqueen, 1968: 171; Cornelius, 1992: 252(Arinna(Pamukkale)'nın da Kabalia kenti'dir.)
[124] Hawkins, 1998: 19; Bryce, 1985: 13-25; 2005: 41, 52, 295-326
[125] Ksenophon, ***Kyru Anabasis*** I, 1, 11; Kiepert, 1881: 79-80; Ramsay, 2010: 387-8; Levick, 1967: 16

akınları sürdüren Kabalisler için arazilerinin dağlık karakterinden istifade eden ve mutlak bir itaate alınamayan Pisidyalılar olarak bahsedilmektedir.[126] Ptolemy de Pisidyanın bir parçası olarak bahseder.[127]

Hellenistik dönem kaynaklarına göre Tabe olarak bilinen(Tabai-Taba-Tavas) ile Kibyra ilişkilendirilmiştir. Antik dönemlerde kurulan kentlerin mitolojik bir efsane / kahraman ile ilişkilendirmesiyle karşımıza bu bölgede 3 kardeş olan Kibiras ve Kidramos, Tabenos gelmektedir. Tabenos adlı bir kahramanın Tabae kentini kurduğunu ve onun gibi Kibiras'ın da Kibyra'yı(bugünkü Gölhisar) diğer kardeşi Kidramos'un ise Kidrama'yı(bugünkü Yorga Köyü) kurduğunu gerek tarihçilerden gerek günümüz araştırmacılarından öğreniyoruz.

Yine başka bir kaynakta Antiokheialı tarihçi olan Marcellinus, eserinde Tlepolemus ve Hieron adlı Kibyralı kardeşlerden ve Kibyrate ile ilgili bir mahkeme olayından bahsetmektedir.[128]

İsim benzeşmesi sebebiyle Kabala'ya bakacak olur isek; Dionysius'un Kartacası'nda bilinmeyen bir yere Sicilya kenti *Τὰ καλούμενα Κάβαλα*, dendiğini Diodoros'tan öğrenmekteyiz.[129]

Çalışma bölgemiz kentlerinden Kibyra ile aynı adı taşıyan ve karışıklığı gidermemiz için gereken diğer isimleri verecek olur isek; Kybistra ve Kibyra Minor kentlerinin nereleri karşıladığını söylememiz gerekmektedir.

Kybistra sözcüğüne, Hitit kaynaklarında da çok sık rastlanmaktadır.[130] Etimolojik olarak Kybstra=İstra(akarsu, akıntı) anlamında olup, oradan geçen İvriz Deresi'nin adlarından biridir. Bu adın başındaki Kybi'nin, yazıt olduğu sanılır. Gerçekten de İvriz Deresi'nin kaynadığı yerde, günümüze ulaşan Luwi anıtında, Luwi hiyeroglifleriyle yazılmış bir yazıt bulunmaktadır.[131] I. Hattušiliš (Kral Labarna)'in genişleme siyaseti içinde

[126] Diodoros, ***Bibliotekheka Historika*** XIV, 19; Levick, 1967: 16
[127] Ptolemaios, ***Geographia*** V, 5, 5; Coulton, 1993b: 83
[128] Ammianus Marcellinus, ***Appian's Roman History*** XV, 3, 3, 118
[129] Diodoros, ***Bibliotekheka Historika*** XV, 15, 3; Ziegler, 1919: 1394
[130] Cheyne ve Black, 1903: E4(Index)
[131] Hawkins, 2000, I, 1vd.; Umar, 1993: 441(Ereğli)

Hubişna/Habušna/Hupišna olarak adlandırılan Ereğli, Yeni Assur belgelerinde ve de antik dönem kayıtlarında sonraki dönemlerde Kybistra ile birlikte M.S. 8. yy'da Herakleia[132] olarak söz edilmektedir.[133]

Kybistra, Strabon tarafından Anadolu'nun en eski yerleşme yerlerinden biri olan Ereğli olarak gösterilmiş olup M.S. 17'de Tyana şehri civarında dağ eteğinde kurulan bir kasaba olarak belirtilmiştir.[134] Pliny, Lykaonia'daki Khasbia olarak söz eder Laranda'nın doğusunda Lykaonia'nın ise batısında yer aldığını, Kastabala yakınlarında olduğunu söyler.[135] Cicero'da, iki şehrin de Tyana'dan uzak olmadıklarından ve Taurus Dağı'na yakın olduğundan bahseder.[136]

Kaynaklarda bir de Alanya(Güney Kalesi) yakınlarında Kibyra Minor yer almaktadır.[137] M.S. 7. yy'da Bizans imparatorluğu'nda thema düzeninin kurulması sonucu Lykia ve Pamphylia'yı, kısmen Karia'yı içine alan ve Kibyratis(Kibyraioton) Theması adıyla bir bölge oluşturulmuştur.[138]**(Hrt.14-5)** Kibyrates'in sınırları için tam olarak sağlıklı bir lokalizasyon verilmemiştir.[139] Antalya Limanı'nı üs edinen Kibyraiot donanması, imparatorluğun Akdeniz'deki gücü olarak 9. yy'da etkin rol oynamıştır.[140] Bölgeye göçebelerin gelmesi ve yerleşmesi sonucunda şehirler ve kaleler ekonomik olarak büyümüştür. Bu kentlerden Elmalı, Kibyratis ve Istanoz (Korkuteli) demografik olarak da 19. yy'a kadar en önemli yerleşimler arasında sayılmışlardır.[141]

---

[132] Bahar, 2002: 216-7(Herakleia=Tont Kalesi)
[133] Nashef, 1991: 45; Sayce, 1923: 45(Asur kaynaklarına göre Kybis-tra nın eski adı M.Ö. 1800'lerdeki Khubis-na olmalıdır); Bryce, 2009: 289, 320-1(kybistra-map 18)
[134] Strabon, ***Geographika*** XII 535; 537
[135] Plinius, ***Naturalis Historia*** VI, 3(Ptolemy'den aktarımıdır.)
[136] Ramsay, 1890: 341-2; Bahar, 2002: 211
[137] Rott, 1908: 68(Kibyra Minor=Eski Kibyra=Ucuz ve silik kent/ilçe)
[138] Texier, 2002: 25-6; Bean, 1999: 85-6; Ostrogorsky, 2011: 90-3(Kibyraioton 1025 yılı, Harita II-III)
[139] ***Catholic Enyclopedia*** 1913, Volume 3 "Kibyra", by Sophron Pétridès.(Justinian dönemi Kibyrates theması ve sonrasında Kibyra Konya vilayetine bağlı bir köy/yerleşim olarak 8. Ekümenlik Konseyi'nde (869) görülmektedir.)
[140] Doğan, 2005: 136
[141] Foss, 1996: 1-35

2.3. Kabalis / Kibyratis Bölgesi

Demir Çağ'da Kabalis olarak adlandırılan bölgeye dair ilk defa antik kaynaklar içerisinde Kaballerden ve Kabalis'ten bahseden antik yazar olan Herodotos, Anadolu'da Pers egemenliğiyle tarih aktarımına başlar.[142] Bu dönem öncesinde bölgeye dair antik kaynaklar suskundur.[143] Herodotos'tan öğrendiğimiz kadarıyla; Kabalia bölgesi, Pers egemenliği sırasında Kral Dareios'a, Lydia, Mysia, Lasonia ve Hytenneia ile birlikte 500 talent gümüş vergi vermekle yükümlü ikinci satraplık olan Sardes Satraplığı'na bağlıdır.[144](**Hrt.16-7**)

Herodotos'a göre Pers Satraplıkları:[145]

- *Yauna (İon) Satraplığı*
- *Sbarda (Sardeis) Satraplığı*: Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia, Hygennia
- *Daskyleion Satraplığı*
- *Kilikia Satraplığı*
- *Doğu Karadeniz Satraplığı*
- *Paktyike ve Armenia Satraplığı*

Herodotos, birinci satraplıkta Kabalis'in komşuları olan Karia, Lykia ve Milyas'lıları sayarken değil de ikinci Satraplıkta Herodotos'un Maionia olarak adlandırdığı Lydia ve halklarından söz ederken Kaballeri saymaktadır.[146] Herodotos Pers Dönemi'nde Kaballerin Lydialılarla olan bağını kurarken komşuları Milyas ve Lykialılar'dan ayırmıştır.[147] Kserkses'in Yunan seferinde yer alan halkları anlattığı bölümde karşımıza çıkar. Burada, Maionia'da oturan ve Lasonialı(Kaballer'e alternatif bir isim) olarak çağrılan Kaballerden

---

[142] Cramer, 1832: II, 269; Briant, 2002: 7, 149

[143] Persler hakkında en fazla ve en tarafsız bilgiyi elde ettiğimiz kişi, hayatı hakkında pek az şey bilinen ve kendisi için tarihin babası sıfatı kullanılan M.Ö. 484-425 yılları arasında yaşamış olan Herodotos *Historiai* adlı eserinin daha ilk satırlarında Yunanlılar ile barbarların meydana getirmiş oldukları harikaların adsız kalmaması ve bunların neden sürekli savaşmış olduklarının sonraki dönemlerde bilinmesi amacıyla bu kitabı yazdığını belirtmektedir. Perslerin Batı Anadolu'daki satraplıklarını ve daha sonra kent devletlerinin Dareios'a karşı başlayan ayaklanma ve bu ayaklanmanın bastırılması hakkında yine Herodotos bize yardımcı olur.

[144] *Herodotos*, ***Historiae*** III, 88, 90; Dökü, 2013b: (baskıda); 2015a: (baskıda)

[145] Sevin, 1982c: 326 (*Satraplık*: Pers İmparatorluğu'nda "krallığın koruyucusu" anlamında bir satrap(khşatrapa) tarafından yönetilen valilik. Bunun yanında ayrıca da "kralın gözü ve kralın kulağı" denilen bir takım memurlardan da yararlanmaktaydı.).

[146] Bölgemizinde bulunduğu alan Pisidyanın batısı(birinci satraplık=Milyas) yani Kabalyalılar, Misyalılar, Lidyalılar, Lasonyalılar, Hytennialılar ikinci satraplık bölgesini oluşturmakta olup 500 talentlik vergi ödemekteydiler. Talent para birimi: 1 Talent=26.196 gr. para anlamında ve 6.000 drakhme'ye eşitti.

[147] Dökü, 2015a: (baskıda)

söz eder ve sonra komşuları Milyas ve Lykialılara değinir.[148] Ardından Kaballer'in, Kilikialılar gibi donatıldıkları ve Lydialılar'ın eskiden Maionialılar(Maionien) adını taşıdığı ve de daha sonra eski adlarını unuttukları bilinmektedir.[149] Kabalialılar ve Lasonialılar, Magnesialılardan ayrı değerlendirilmesi gerektiğinden kesinlikle bir halk olarak kabul edilebilir.[150] Laird ve Drew-Bear'e göre, Herodotus'ta geçen Pers asker ve vergi listesi içerisinde Pisidyalı asker isimlerinden ve de Kaballerden bahsedilmektedir.[151]

Kaballer'den ve Kabalis'den sözeden diğer bir antik yazarsa Strabon'dur. Burada Kibyralılar'dan[152] bahseden Strabon, Herodotos'un Kaballer ile kurduğu ilişkiyi destekler nitelikte, Kibyralılar'ın aslen Lydia soyundan olduklarını, Kabalis ve çevresindeki Pisidialıları ele geçirerek bir yerleşim kurduklarını anlatır. Hellenistik dönem içerisinde kurulan Kibyra, Boubon, Balboura ve Oenoanda'dan oluşan tetrapolis'in sınırlarını Demir Çağ'daki Kabalis Bölgesi ile özdeşleştirmiştir. Ayrıca Kaballerin gelip yerleştikleri bu alanı daha sonra terk edip çevresi yüz stadiaya varan başka bir yerleşim kurduklarını da söyler. Bunun yanında Kibyra ve çevresinde, Lydce, Solymce, Pisidce ve Hellence olmak üzere dört farklı dilin bölgede konuşulduğunu da vurgulamıştır. Bütün bu anlatım Kabalis bölgesine ismini veren Kaballerin ve dolayısıyla Kabalis Bölgesi'nin Lydialı olduğu ve geldikleri bu coğrafyada yerli Pisidialılar ve Solym halklarının yaşadığını açıkça anlamaktayız.[153]

Hellenistik Dönem tarihçilerinden olan Arrianos, bölge hakkında olmasa da hemen güney komşusu olan Milyas için Pers Dönemi öncesine uzanan önemli bir bilgi verir.[154] Büyük İskender doğu seferi sırasında Milyas'a doğru yola çıkar ve bu seferi anlatan Arianos Milyas'ın Pers egemenliği öncesinde, Büyük Phrygia'ya ait olduğu, Pers Kralının buyruğu ile sonradan Likya'nın bir parçası haline geldiğini yazmıştır. Dökü'nün ifadesine göre;[155]

---

[148] *Herodotos*, ***Historiae*** VII, 74, 77;

[149] Bürchner, 1919: 1394-5(Kabala, Lydia Maionien'de bir alan olarak da gösterilmiştir.) Maoinia ismini Homeros Lidya için kullanır ve kök olarak da Luwi dilinden gelmektedir. Gediz Ovası'nın bitimlerinde, Manisa-Kula yakınlarında lokalize edilmiştir. Maionia/Menye(Gökçeören Kasabası). Kabalis, Kabalia yolu isminden muhtemelende Maeonian'dan gelmektedir.

[150] Herodotos, ***Historiae*** III, 90, VII, 77; Arkwright, 1914: 64; Laird, 1921: 316

[151] Laird, 1921: (dp).1; Drew-Bear, 2008: 261-8

[152] Strabon, ***Geographika*** XIII, 4, 15, 17

[153] Ekinci vd., 2008a: 35-41; Dökü, 2013a: 239-49; 2015a: (baskıda); Corsten ve Hülden, 2012a: 174; Dökü ve Baytak, 2014: 71-89

[154] Arrianos, ***Anabasis*** I, 24

[155] Dökü, 2015a: (baskıda)

"Zaten Büyük İskender de Milyas'a kadar gelir ancak kuzeye yani Kabalis topraklarına kadar seferini devam ettirmez. Olasılıkla bu dönem içerisinde Kabalis topraklarında egemen olunacak yüksek bir siyasi güç yoktur ve var olan halklarsa, Anadolu'daki birçok kavim gibi İskender'e bağlılığını sunmuş olmalıdırlar. Ancak önemli olan Kabalis ve Milyas bölgelerinin Pers egemenliği öncesi aynı bölgeye içinde değerlendirilmeleri, hem komşuluk hem de kültürel birliktelik anlamında önemlidir ve bu Arianos tarafından belgelenmesi önemli bir ayrıntıdır."

Milyas(Μιλυάδος): Strabon, pasajında(XIII 631) M.Ö. 1. yy'da güçlü bir bölge dediği komşu Milyas topraklarının tanımını yapmaktadır. Strabon Milyas'ı tam olarak tarif edememiştir. Coğrafi sınırları verirken, güneyden kuzeye doğru verilmiş ancak doğudan batıya belirtilmemiştir. Kibyratis'i anlatırken Milyas için sadece kısa bir bilgilendirme mevcut olup bu komşu bölge sakinlerinin diline, yerleşim ve tarihi hakkında karşılaştırılabilir bilgi eksikliği sözkonusudur. Strabon'un buralardan bahsetme sebebi önceki yazarların da konu etmesi olabilir. Nitekim Herodotos ve Polybios gibi yazarlar Milyas için çok geniş topraklara sahip bölge olarak bahsetmişlerdir. Antik aktarımların ortaya koyduğu Kabalis ve güney komşusu Milyas coğrafyaları arasında tarihsel süreçler boyunca ilişki içerisinde oldukları arkeolojik ve dilbilimsel verilerle ortadadır.[156]

Milyas ve Phrygia sınır kentlerinden Kibyra ile aynı bölgede adlandırılmış ve Dağlık olarak verilmiştir.[157] Kaynaklarda sarp dağlar ve derin vadiler arasındaki Kabalia'nın işgalinin oldukça riskli olduğu belirtilmiştir.[158] Herodotos'a göre Milyas'da Solimler yaşamaktaydı ve Likyalıların yerleştikleri topraklardı ve Lykialılar kendilerine Termil ismini vermişlerdi.[159] Herodotos Torosların diğer yakası olarak doğal bir sınır çizer.[160] Termil ya da Tirmillanda aslında Kabalis topraklarıdır.[161] Strabon da, Herodotos'un aktarımlarına dayanarak aynı durumu yineler ve Lykialıların ismini Termilas olduğunu söyler.[162]

---

[156] Hall, 1986a: 137-58
[157] Cramer, 1832: II, 243; Mellink, 1976b: 21(Elmalı bölgesi=Milyas); Herodotos, ***Historiae*** I, 173(Μιλύ-ι, Milyans)
[158] Garstang ve Gurney, 1959; 98
[159] Herodotos, ***Historiae*** I, 17
[160] Herodotos, ***Historiae*** VII, 1
[161] Dökü, 2015a: (baskıda); Şahin ve Adak: 2007: 167, 172; Şahin 2011: 21; Işık vd., 2001
[162] Strabon, ***Geographika*** XII, 8, 5

Milyas ve Kabalis/Kibyratis Bölgesi halkları arasındaki ilişkiyi gösteren diğer bir dilbilimsel veri ise Roma Dönemindendir. Patara'da bulunan İmparator Cladius zamanında yapılmış olan yol kılavuz anıtında, B yüzünde Oenoanda'dan Balboura'ya kısa olan dağdan ve uzun olan ovadan olmak üzere iki yol güzergâhının bulunduğunu ve Balboura'dan Tirmilinda üzerimden Kibyra'ya ulaşıldığını belirtir. Bu durumda Tirmilanda, Balboura ve Kibyra arasında bir yerleşim olmalıdır ki aynı coğrafyada bugün Altınyayla eski ismiyle *Dirmil* İlçesi bulunmaktadır.[163] Dolayısıyla Likyalıların kendilerine verdikleri erken isim olan Termil, Termilas ile Roma Dönemi yol kılavuz anıtında geçen Tirmilinda ve günümüzün Dirmil İlçesi arasındaki ilişki; erken dönemden Roma Çağı içlerine kadar Kabalis ve Milyas halkları arasındaki akrabalığı ortaya koymaktadır.[164]

Kaballerin geldiği topraklarda yaşayan diğer bir halk olan Solymoslulardan ilk bahseden yazar ünlü ozan Homeros'tur. İlias adlı destanında Lykialı kahraman Bellerophontes'in Solymoslularla savaştığından ve oğlu Isandros'un Solymoslularla çarpışırken savaş tanrısı Ares tarafından öldürüldüğünden söz edilmektedir.[165] Strabon, Kibyra'dan söz ederken Kaballer ve Solymlerin aynı olduğu söylencesini aktarır ve ardından Kibyrada, Pisidce, Lydce, Solymce, Yunanca dillerinin konuşulduğunu söyler.[166] Solymoslar muhtemelen kuzey yerlileri olup dolayısıyla Kaballer ve Solimlerin toprağı olarak vurgulanan Milyas arasında akrabalık ilişkileri sözkonusudur.[167] Kabalis'i işgalden sonra Kabalyalılar ve Solymlerin Lydialılar'ın dilini kullandığı söz konusudur.[168]

Kibyra'nın, kurulduğu yörede egemen güç olması, bölgenin Roma Dönemi'nde politik olarak Kibyratis ismi ile anılmasına neden olmuştur. Kabalis Bölgesinde yer alan kentlerin Roma Devrinde her ne kadar Lykia Eyaleti sınırlarında gösterilse de henüz açıklık kazanmamıştır.[169]

[163] Işık vd., 2001: (F. Işık"*Bulunuşu ve Kazısı*", s.1-6. Lev. 5c.; H. İşkan"*Yapı ve İçerik*", s.19-56)
[164] Dökü, 2013b: (baskıda); 2015a: (baskıda)
[165] Abbasoğlu, 1987: 213; Özüdoğru, 2008: 6
[166] Strabon, ***Geographika*** XIII, 4, 16-17
[167] Davis, 2006: 132; Dökü, 2013b: (baskıda)
[168] Frei, 1993: 87-97; Dökü, 2013b: (baskıda); 2015a: (baskıda)
[169] Akşit, 1971: 120; Dökü, 2013b: (baskıda)

2.4. Bölgenin Jeopolitik Konumu

Yer ve yerleşme adları dikkatlice kullanıldıkları zaman çok önemli veriler sağlarlar. Değişimlere rağmen erken dönemlerden günümüze ulaşan yer isimleri, doğru bir şekilde lokalize edildiklerinde tarihçilerin ihtiyacı olan verileri sağlamak bakımından oldukça faydalı ipuçları olabilirler. Yerleşme ile ilgili olarak şahıs ve mesleki durum, dini yapı, yerleşme yerine ve çevresine ilişkin özellikler; yerin yapısı, konumu, çevresinin renk özellikleri, bitki örtüsü, üretilen ürünleri, akarsuları adlandırmada önemli etkenler olmuşlardır. Yerleşme adlarının kalıcılığı ve değişimi, buralara yerleşmiş halkların ya da istilacı kavimlerin bıraktıkları izlere bağlı olarak kaybolmuş kültürleri ve uygarlıkları bulmada anlamlarından hareketle lokalize edilmeleri gerçekleşebilmektedir.[170] Bunu yaparken en önemli etken dil olmalıdır. Dil yalnızca gelenekleri aktarma aracı olmaktan öte aktarılan şeyleri de etkileyen somut bir özellik de gösterebilen toplumsal tecrübe mirasını kuşaktan kuşağa geçiren araç olarak algılanabilir.[171]

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en fazla yaklaştığı yerde bulunan ülkemiz Anadolu toprakları, eskiden beri medeniyetler beşiği olarak bilinmektedir.[172] Jeopolitik konumu itibariyle en eski uygarlık merkezlerinden biri olan Anadolu, tarih boyunca farklı din ve kültürleri bünyesinde barındırmış ve bir "*kültür köprüsü*" işlevine sahip olmuştur.[173]

Tarihsel olaylar içinde de jeopolitiğin yeri önemlidir. Çünkü insanların binlerce yıldan bu yana ihtiyaç duydukları unsurlar fazla değişmeden gelmektedir.[174]

Bölge tarihi açısından eksikliği hissedilen lokalizasyon çalışmalarının yapılması ve bu lokalizasyonlara dayanarak tarihi ve tarihi coğrafya çalışmalarının sağlam temellere

---

[170] Uçankuş, 2000: 9

[171] Childe, 2009: 24-5

[172] Cramer, 1832: I, 2-3; Kiepert, 1881: 57; Bahar, 2005: 157; Baykara, 1988: 8, 9, 24, 28(Anadolu adına bakacak olur isek; Grekler Anadolu için *güneşin doğduğu taraf* anlamına gelen *Anatole* adını vermişlerdir. Anatolia, adı coğrafi olarak bu yarımadaya verilmiştir. Anadolu'ya Romalılar döneminde *Asia / Asya* adı verilmekteydi. Romalılar tarafından sadece Batı Anadolu için kullanılan Asya adı daha sonra Büyük Asya Kıtası için söylenince Anadolu'ya M.S. 4.yy'larda *Asia Minor / Küçük Asya* denilmiştir. 11. yy.'dan itibaren Türkler, buraya *Anadolu* demeye başladılar. 18. yy.'dan bu yana da *Levant, Orient, Romania, Rum, Rumiye* adları kullanılagelmiştir.)

[173] İlhan, 1985: 607-46

[174] Koçak ve Şahin, 2002: 345, 367(Jeopolitik konumunda en önemli belirleyici unsurları Jeolojik ve jeomorfolojik yapı özellikleridir).

oturtulması gerekmektedir. Çalışmamız sayesinde, sadece Anadolu'nun söz konusu coğrafyası değil, dönem içerisinde bu bölgeler ile bağlantılı olan diğer bölgeler hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Kabalis Bölgesinin lokalizasyonu ve büyük ölçüde bu bölge içerisinde yer alan kentlerin lokalizasyonları ile birlikte değerlendirildiğinde, sosyal ve politik yapıları hakkında sonuçlar elde edilmiştir. Sonuç olarak, bölgedeki siyasi yapıyı oluşturan kentlerin / köylerin lokalizasyonuna ilişkin, yazılı kaynaklardaki ifadelerden ve son yıllarda ortaya çıkan bazı arkeolojik kanıtlardan yola çıkarak bazı önerilerin ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. Detaylı incelemeler sonucunda kazı ve yüzey araştırmalarından siyasi yapılanmanın ve etkinin materyal kültürüne yansımış olduğu görülebilmektedir. Bölgenin en yoğun arkeolojik buluntu grubunu oluşturan keramik kültürünün sınırlarını daha çok coğrafi özellikler belirlediğinden ve de bazı özellikleriyle bölgenin genelinde görülmesi, tek başına keramik kültüründen yola çıkarak siyasi sınırların ya da lokalizasyonun oluşturulamayacağını ortaya koymaktadır. Antik çağda, ticaret yolları üzerinde olan ve geçiş bölgelerindeki kentlere sahip yerlerdeki hâkimiyetini sağlayabilen topluluklar siyasi alanda söz sahibi olmuş ve tarih sahnesinde uzun süre yerlerini korumayı başarmışlardır. Bu geçiş noktasında pazarları ile bölgemiz kentleri oldukça önemlidir. Kibyralıların, bu bağlamda Erken Kibyra(Uylupınar kesimi) olarak gösterebileceğimiz alandan şimdiki Kibyra Kenti'nin olduğu yere taşınması da bu sebepten ötürüdür diyebiliriz.

2.5. Bölgenin Kültürel Sınır İlişkileri ve Bölgedeki Antik Yollar

Araştırma konumuzun geçiş özelliği gösteren coğrafi alanının tarih boyunca konumu dolayısıyla bölgeler arasında göç, istila, ticaret, kültür alışverişi ilişkisinin gerçekleştiği bir alan olmuştur. Antik dönemde, bölgesel sınırların günümüzde olduğu gibi kesin çizgilerle belirlenmesi pek mümkün değildir. Bunun en önemli sebepleri arasında, bahsi geçen dönemin uzunluğu ve bu süre zarfında meydana gelen göçler ile bölgedeki hâkim güçlerin sürekli değişmesi sayılabilir. Özellikle, Pisidya'nın batı kesimi için durum biraz daha karışıktır. Bu karmaşıklık, modern araştırmacılar arasında da sürmektedir ancak yine de genel anlamda sınırların geçirgenliğinin kabul edildiği gözlemlenir. Kabalis'in batı sınırı için, yine aynı şekilde çelişkili ifadeler devam etmektedir. Konuyla ilgili antik kaynaklar arasında Strabon, antik dönemdeki sınırları çizmeye çalışırken başka yazarların da düşüncelerinin de günümüze ulaşmasını sağlamıştır(Homeros'un İlias destanı, Herodotos'un Historiai). Bunlar dışında bölge kentlerinin adının geçtiği diğer kaynaklarda mevcuttur.

Ancak, Kabalis Bölgesi sınırlarını, geç dönemdeki antik kaynaklar ve arkeolojik buluntulara bakarak çizecek olursak, Hellenistik Dönem içerisinde kurulan Kibyra, Balboura, Boubon ve sonra bu birliğe katılan Oenoanda'dan oluşan Tetrapolis sınırlarını kabaca erken dönemler için de düşünmek yanlış olmayacaktır. Milner, Kabalis olmasa da Kibyra'nın teritoryumu hakkında arkeolojik ve epigrafik delillerden çok coğrafi olarak bir sınır çizer.[175]

Kabalis, daha sonraki ismiyle Kibyratis Bölgesi antik çağda oldukça önemli bir coğrafya üzerindedir. Çünkü Karya, Lykia, Pisidia ve Phrygia kültür bölgelerinin kesişme noktasında konumlandığından(**Hrt.5**) bu dört bölgeyi birbirine bağlayan noktada, merkezi bir konumdadır.[176] Kabaca, Pisidia Bölgesi'nin batısında, güneyde Milyas ile kuzeyde Phrygia ve batıda Karia ile çevrelenmiş olsa da, tam olarak sınırlarını söyleyebilmek oldukça zordur.[177](**Hrt.8-9**) Buna göre doğuda; Tefenni Ovası Olbasa Antik kenti sınırları, kuzeyde; Acıpayam ovası, güneydoğu sınırı ise Söğüt (Karalitis) Gölü ve Elmalı Platosu, batıda; Araksa olarak tanımlayabiliriz. Özellikle Demirçağ Kabalis bölgesi sınırları Milyas'ın ya da 'nın kuzeyinde, kabaca Kibyra ve çevresi olarak algılanır.(**Hrt.1**)[178] Ancak önerilen sınırlar

[175] Hall ve Milner, 1998: xiii
[176] Ruge, 1921: 1394-1395; Ekinci vd., 2007: 22-8
[177] Coulton, 1993b: 85; Kiepert, 1881: 80(Kabalia yayla kısmı Pisidia'nın son noktaları sayılmaktadır.)
[178] Talbert, 2000: Barrington Atlas Haritası

dönemlere göre değişiklik gösterirken, siyasi ve kültürel sınırlar olarak da farklılaşır. Doğal sınır olarak kabul edilen dağlar ve akarsular Kabalis Bölgesi'nin antik dönemin güçlü siyasi aktörlerinin yanında kültürel hareketliliğine ve dinamizminin getirdiği değişikliklere tam olarak cevap veremezler. Özellikle yerleşim yoğunluğunun arttığı Arkaik Dönemden Klasik Döneme kadar epigrafik verilerin olmayışı işi daha da zorlaştırmaktadır. Bütün bunlara karşın son zamanlarda artan yüzey araştırmaları ile artan arkeolojik veriler, Kabalis bölgesinin kültürlerin kesişme noktasındaki çeşitliliğine koşut olarak şaşırtıcı derecede yoğundur.[179]

Anadolu, başlıca tarihi doğal yolların kesiştiği bir coğrafya da yer almasından dolayı, Eskiçağ'dan günümüze kadar önemli bir geçiş noktası ve yerleşme yeri vazifesi görmüştür.[180] Kabalis / Kibyratis Bölgesi, genel olarak antik yol güzergâhlarıyla ve yer yer detaylandırılarak, antik kaynaklar ile bölgede çalışmış olan seyyahların lokalizasyonlarıyla kentlere indirgenerek beraberinde değerlendirilmelidir. Bu geçiş noktasında pazarları ile bölgemiz kentleri oldukça önemlidir. Bölge, Akdeniz kıyı kesimleri ile İç Anadolu ve Batı Anadolu arasında, geçiş güzergâhları üzerindedir. Burası daha sonra Phryglerin bu güzergâhtan Güney sahillerine Akdeniz'e indiği ve kıyı kentleriyle ilişkilerinde önemli bir yol güzergâhı olarak kullandığı Phryg dönemi eserlerinden ve Asur belgelerinden anlaşılmaktadır.

Kabalis, Milyas, Kibyratis bölgeleri ile Phrygia arasında genel hatlarıyla belirtilmesi mümkünse de kesin olarak saptanması son derece güç bir durum söz konusudur.[181] Bölgenin kuzey komşusu Phrygia[182] ile sınırını belirtmek güçtür. Polybios, Phrygia-Pisidia(Kabalia) sınırı üzerinde kalan kentleri sayarken Burdur gölünün batısında, Söğüt dağlarının doğu yamaçlarında, Karakent yakınında, Lysinia (Üveyikburnu)'dan bahseder.[183]

Phryglerin Anadolu'ya gelmeden önce 'Brigler' olarak anıldıklarını ve Thrakia'lı bir kavim olduklarını söylenir.[184] İlk olarak M.Ö. XII. yy'dan itibaren Makedonia ve Thrakia'dan dalgalar halinde Anadolu'ya göç eden, bir toplum olup bilinen bölgeye isimlerini vermişlerdir.[185] Plinius'da hemen hemen aynı ifadeyi kullanmıştır.[186] Homeros, Phrygleri

[179] Dökü, 2015a: (baskıda)
[180] Koçak ve Şahin, 2002: 346
[181] Kortanoğlu, 2006: 14
[182] Ramsay, 2010: 134; Yakubovich, 2011: 560-78(Phrygians)
[183] Bean, 1959: 78 vd.; Özsait, 1980: 54
[184] Strabon, ***Geographika*** XII, 4, 4; VII, 3, 2; Herodotos, ***Historiae*** VII, 73
[185] Barnett, 1967: 3; Friedrich, 1941: 882-91; Sevin, 2001: 194; Neumann, 1972: 822-5

Sangarios ırmağı yakınında yaşayan bir halk olarak anar. Phrygler'in Troialılarla olan ilişkisi Phrygia'nın daha sonraki yönetimsel ünvanlarına katkıda bulunmuştur.[187] M.Ö. 8. yy'da güçlü bir devlet halinde tarih sahnesine çıkmış olan Phrygia esas olarak Orta Anadolu yüksek yaylası, Kızılırmak ve Konya ile Niğde bölgelerine değin uzanan yöreyi içine almaktaydı.[188] Herodotos'a göre, Phrygia, M.Ö. 500 yıllarında Lydia'nın doğusunda yer almaktadır. Arkeolojik buluntular incelendiğinde, sözü geçen bölgenin maddi kültür kalıntıları açısından kısmen Phryg etkisinde olduğu söylenebilir.[189]

Kibyratis sınırlarında çalışan Milner, Kibyra ve Oenoanda yüzey araştırmalarında Lykia kültür alanı coğrafyası arasındaki bağlantıları tespit etmiştir.[190] Kabalia'da 4 dil konuşulmasına rağmen bunlar Lykia kökenli değillerdir. Kabalia'nın Roma dönemine kadar Lykia ile hiçbir bağı yoktu.[191] Bölgeyi gezen ilk seyyahlar tarafından bir Hellen toplumu olarak tanımlanmıştır.[192]

Herodotos Lykialıları, Giritli Sarpedon ile beraber bu bölgeye gelen ve "Termilai" (Termiller) olarak adlandırılan halkla ilişkilendirir.[193] Fahri Işık'ın anlatımına göre; Patara Yol Kılavuz Anıtı bloklarından biri üzerinde okunan "Balboura'dan Kibyra'ya Trimilin üzerinden 126 stadia" yönlendirmesinden belli ki günümüzde Dirmil odaklı olarak Seki ve Gölhisar çevresine de genişlediği düşünülen bitek yaylalar anayurduydu onların. Bu durumda, yüzeyden çömlek buluntularıyla bile M.Ö. 4. binyıl Geç Kalkolitik Çağ'ına dek iz verebilen yerleşimlerde, yani Çaltılar, Ece ve Sorkun'un yayvan höyüklerinde, Orta Anadolu'nun Hatti Ülkesi ile Akdeniz ve Ege kıyılarına dağılmış olan akraba Luvi halklarıyla benzer kültürü paylaşarak yaşayanlar onlar olmalıydı.[194]

Hitit metinlerinde ve Mısır hiyerogliflerinde adları geçen Lukkalar'ın, Lykialıların selefleri olduğu belirtilmektedir. Kadeş Savaşı'nda Hitit müttefiki olarak adı geçen, III.

---

[186] Phryglerin isimlerini, Avrupa üzerinden gelen göçmenlerden olan Brygi'lerden aldıklarını söyler. Hatta Phryglerin, Troia savaşından sonra Avrupa'dan ve Pontos kıyısından geldikleri bilgisi de vardır.
[187] Homeros, ***Ilias*** II, III, 187; Vassileva, 1995: 27
[188] Sevin, 1982a: 248-50
[189] Herodotos, ***Historiae*** V, 49, 52; Kiepert, 1881: 66-7
[190] Milner, 2004: 62-4
[191] Arkwright, 1918: 48
[192] Kiepert, 1881: 77-9; Bryce ve Zahle, 1986: 195-6; Işık, 2010: 65-71; Keen, 1998: 1 vd.
[193] Herodotos, ***Historiae*** I, 173, 1 vd.; Strabon, ***Geographika*** XII, 8,5(Herodotos gibi, Sarpedon efsanesini ele alarak, Lykialılar'ı bu Giritli barbar göçmenler olarak anlatmıştır.)
[194] Işık, 2010: 67-8

Ramses tarafından "Deniz İnsanları" olarak adlandırılan bu topluluğun; bazı modern araştırmacılar tarafından da dile getirildiği gibi[195] aynı coğrafya üzerinde yaşayarak kültürel birlik oluşturdukları; ama hiçbir politik birliğe sahip olmadıkları bilinmektedir. Tam olarak yerleşim yerlerinin,[196] başta Karia'nın batısındaki Miletos'ta olabileceği fakat Geç Bronz Çağı'nda çıkan karışıklıklar nedeniyle, Lykia'ya göç ettikleri düşünülmektedir. Luviler'in önemli bir kolu olan Lukkalar'ın, Lykia kültürü üzerinde, gerek kullanılan dil gerekse de inanç konusunda etkilerini uzun süre korudukları bilinmektedir.

Lykia'nın kuzey sınırının; Toros Dağları'nın bitiminde konumlanan ve dağlardaki havzalardan beslenen üç akarsuyun Ksanthos-Eşen Çayı, Myros-Demre Çayı, Arykandos-Başgöz Çayı kuzeye doğru uzanan kollarının oluşturduğu düşünülmektedir. Bu dağlar ve nehirler, Lykia'nın kuzey sınırı olup doğal olarak Kabalis'in de sınırını teşkil etmektedir.[197] Oenoanda (Burdur-İncealiler Köyü) kenti Lykia'nın kuzey sınırı içinde kalmaktadır.[198] Oenoanda ile birlikte Khoma (Antalya-Elmalı, Hacımusalar), Kandyba (Antalya-Kaş) ve Boubon (Burdur-Gölhisar) kuzey Lykia kentleridir.[199] Elmalı (Milyas) Bölgesi ve Kibyratis güney kısımdaki Roma kentleri Lykia Bölgesi içerisindedirler.[200]

Roma İmparatorluk Çağı'nda Elmalı Ovası'nda yer alan Khoma, Podalia ve Nisa kentleri Lykia Birliği'ne girerek Lykia'nın siyasi olarak da kuzey coğrafyası içinde yer almışlardır. Termessos'a sınır olan, Elmalı bölgesinde yer alan Müren Köyü'nde bulunan bir yazıtta, Termessos'a kiraya verilen arazi üzerinde Lykia Birliği ile Termessos'un anlaşmazlığı konu edilir. Yazıttan da anlaşılacağı üzere, Lykia'nın kuzey sınırı imparatorluk çağının başlarında buraya kadar uzandığı anlaşılmaktadır.[201] Elmalı Karataş[202] Semayük'te yapılan araştırmalar neticesinde; bu bölgede kullanılan ağaç, taş ve çamur tuğla gibi malzemelerin

[195] Bryce, 1974b: 404; 1992: 130; Keen, 1998: 26; Savaş, 2007: 684
[196] Bryce, 1992: 121-30
[197] Davis, 2006: 96
[198] Alexandros Polyhistor, ***Lykaika*** FGrH III: 248-313(frag 52)
[199] Plinius, ***Naturalis Historia*** V, 28-101
[200] Hall, 1986a: 137-57; Corsten, 2007: 54; Coulton, 1993b: 79
[201] İplikçioğlu, 2007a: 326; 2007b: 82 vd.
[202] Duru, 2008: 20-1

zaman aşımına karşı koyamadığı görülmektedir. Bu durum bölgede yerleşime ait kanıtların da zamanla ortadan kalkmış olacağı düşüncesini ortaya çıkarır.[203]

Eski Yunanca kaleme alınmış antik belge *Patara Yol Kılavuz Anıtı-Miliarium Lyciae* bölgenin Roma İmparatorluk Çağında olağanüstü sık bir yol ağıyla donatıldığının kesin ispatı niteliğindedir. Lykia Federatif Devleti'nde çıkan bir halk ayaklanmasını bahane ederek M.S. 43 yılında İmparator Claudius askeri güç kullanılarak Lykia'yı Roma'ya bağlı bir eyalete çevirmiştir. Askeri operasyon için görevlendirdiği genç senatör Quintus Veranius ilk iş olarak, tüm ülkeyi (Kaunos-Dalyan)'dan Attaleia-(Antalya'ya kadar) kentten kente ölçtürmüş ve sık bir yol ağıyla donatmıştır. Yaptırdığı yolların listesini, istasyonlarını ve istasyonlar arasındaki mesafeleri eyaletin başkenti olarak tayin ettiği Patara kentinde blok taşlardan ördürdüğü dev bir anıt üzerine yazdırmıştır. Anıt, eskiçağ araştırmacılığında mühim bir belge niteliği taşır.[204] Anıtın B yüzünde 29. satırla birlikte Araksa'dan itibaren Kibyratis'e uzanan kuzey yol hattı başlar.[205] Patara'dan başlayarak Ksanthos-Tlos-Oenoanda-Balboura ve Trimili üzerinden Kibyra'ya giden ve orada sonlanan kuzey güzergâh, güncelliğini hiç yitirmemiştir. Dolayısıyla lıların kendilerine verdikleri erken isim olan Termil, Termilas ile Roma dönemi yol kılavuz anıtında geçen Tirmilinda birlikteliği ile erken dönemden Roma Çağı içlerine kadar Kabalis ve Milyas'ın bağlantısı rahatlıkla görülebilmelidir.[206] Bu dilbilimsel komşuluk ve hatta akrabalık ilişkileri özellikle ölü gömme adetleri ile ilintili olarak arkeolojik verileri de olan bir sav olarak önemlidir. Bu arkeolojik verilerinde desteklediği ilişki, Lydia Dönemi Kabalis'inden Lykia Uygarlığına ve hatta Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar uzanan geniş bir zamanda iki komşu(akraba=?) halkın şaşırtmaması gereken ilişkilerini kurar.[207]

Yazıtta adı geçen Balboura şimdiki Dirmil Geçidi ne, Kibyra ise Gölhisar'a bakar.[208] Trimili ile Kibyra arası uzaklık anıtta 136 stadion yani yaklaşık 25 km olarak verilir.[209] Yol

[203] Mellink, 1969: 291
[204] Şahin ve Adak, 2007: 95-205; Sencer Şahin ve Mustafa Adak tarafından "*STADIASMUS PATARENSIS-Itinera Romana Provincia Lyciae*" başlığı altında Almanca olarak yayımlanmıştır. Anıtın sol ve sağ yan yüzlerindeki 67 yol güzergâhı ve istasyonları yer almaktadır.
[205] Işık, 2010: 68
[206] Hall, 1986a: 137-57
[207] Dökü, 2013b: (baskıda)
[208] Şahin, İ.F., 2003: 102-3(Gölhisar ve Altınyayla sınırlarında arasında Dirmil(1595 m.) ve Dirmilcik-Gavur Gediği Beli (1370 m.) Geçitleri)
[209] Rennell, 1831: I, xxxviii, xxxix(Eski Yunan ve Roma dönemi uzunluk ölçü birimi: yaklaşık 185 m.'dir.)

klavuz anıtı'nda geçen yol güzergâhlarından biri French tarafından Elmalı-Korkuteli bölgesindeki yüksek arazide tespit edilmiş, Söğüt Kayabaşı'nda da tali yollara ait izler görülmüştür.[210]

Bölge Pers'lerin Anadolu'yu ele geçirdiği M.Ö. 547 tarihine dek önce Phrygia, daha sonra ise Lydia yönetimindedir. Bu tarihten itibaren Büyük İskender'in Anadolu'yu fethine dek, tüm Anadolu toprakları gibi, Pers yönetimindedir. Strabon, Pisidya Bölgesi'nin sınırlarını "*Pisidyalılar, Pamphylia Ovası'nı çeviren dağlık arazide oturuyorlardı*" şeklinde tanımlamaktadır.[211] Bu dağlık bölgenin sınırları tarihte defalarca değişmiştir.[212] Ksenophon'da Pisidya arazilerinin sarp olmasından ötürü kolay istila edilemeyen, edilse bile tam olarak itaat altına alınıp mutlak otorite tesis edilemeyen bölgelerden biri diye tanımlamaktadır.[213]

Toros Dağlarının Anadolu'nun iç kısımları ile Akdeniz arasında bir duvar gibi yükselmesi, bölgenin engebeli bir topoğrafyaya sahip oluşu erken dönemlerden itibaren ulaşımın güçlükle yapılmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple İç kesimlerle olan bağlantılar belli güzergâhlardaki geçitler üzerinden sağlanır.[214] Teke Yarımadası'nda kıyı ile iç kısımlar arasında bağlantıyı Finike'yi Elmalı-Korkuteli üzerinden Burdur'a bağlayan Avlanbeli geçidi (1090 m.) ve Eşen çayı vadisini takiben Göller yöresi ile bağlantı sağlayan iki geçit sözkonusudur.[215]

Irmak ve göl çevrelerinde erken dönemlerden itibaren örneklerini gördüğümüz ticari ve ulaşım amaçlı yol güzergâhları ve taşımacılık sürdürülmüştür. Göl ve ırmak kenarında yaşamış ilkel halklar tarafından saz demetlerinden, şişirilmiş keçi postlarından yapılmış sallar ile başlayan su taşımacılığı, başta Mısırlılar olmak üzere, Fenikeliler, Yunanlılar ve Romalıların katkıları ile gelişir.[216]

---

[210] French, 1993: 202-4(Res.4-Kayabaşı, Roma yolu).
[211] Strabon, ***Geographika*** XIII, 7, 1-2; Lanckoronski, 2005: 1-6
[212] Hürmüzlü, 2007: 1
[213] Ksenophon, ***Kyru Anabasis*** I, 1, 11; Kiepert, 1881: 79-80; Ramsay, 2010: 387-8; Levick, 1967: 16
[214] Ramsay, 2010: 270
[215] Şahin, İ.F., 2003: 114-5(Korkuteli Elmalı sınırlarında Bey Dağları'nın yükseklik kattığı Karamanbeli Geçidi(1290 m.); Atalay ve Mortan, 2007: 361-2
[216] Starr, 2000: 20; Casson, 2002: 1-22

Küçük Asya'da Hititler'den beri bir yol ağı mevcuttur.[217] Bu bölgelerde egemen olan uluslar zamanında gereksinmeye göre ordu ve ticaret yolları yapılmıştır. Engebeli bir yüzey yapısına sahip olan Anadolu'da yollar çok modern olanaklara karşın bugün bile yüzey şekillerine göre bir yön izlemektedir. Bu nedenle tarihin ilk dönemlerinden itibaren Anadolu yollarının geçiş güzergâhlarında çok fazla bir değişiklik olmamıştır. Küçük Asya'da egemen olan uluslardan Lydialılar, Persler ve İskender ve ardılları zamanında gereksinimlere göre ordu ve ticaret yolları yapılmıştır. Anadolu'da özellikle Seleukos Krallığı zamanında kurulan kentleri birleştiren yol ağının yapımına önem verilmiştir. Buna karşın gerçekte yol yapımına Roma döneminde başlamıştır. Roma egemenliği altındaki toprakları elinde tam olarak tutabilmek ve ticareti düzenli hale sokabilmek için mevcut yolların onarımını yaparken yeni askeri yolların inşasına da önem vermiştir.[218]

Bölgenin, İlkçağlarda trafiği kontrol edecek bir noktada bulunması yerleşim açısından avantaj sağlamıştır. Ayrıca iklim, toprak şartlarının uygunluğu tarımsal faaliyetlere olanak vermiş, bunun yanında ticaret yolları üzerinde oluşu ve Pazar faktörü önemli bir ekonomik etkinlik olmuştur. Bölgemizde, hatta Anadolu'nun tamamında doğanın belirleyici olduğunu varsayarsak coğrafi etkenler sebebi ile günümüzde bile bölgede uzanan ana yollar antik dönemde olduğundan çok da farklı değildir. Çalışma bölgemiz, Strabon'un, başlangıcını Ephesos'tan gösterdiği antik yol güzergâhına yakın bir konumda yer almaktadır.

Antik dönemden günümüze kadar Anadolu coğrafyası içerisinden iki önemli yol sisteminin varlığı bilinmektedir. Bunlardan ilki, Ephesos ve Smyrna gibi kentlerden başlayarak doğu yönünde giden Doğu-Batı yolu, diğeri ise Karadeniz kıyı kentlerinden başlayarak güneye doğru inen Kuzey-Güney yoludur.[219]

M.Ö. 200'lerde[220] Denizli(Laodikeia)'den başlayıp Kibyra(Gölhisar-Horzum-Armutlu), oradan da doğuya yönelerek İsinda ve sonrasında Yenice Boğazı'ndan/Termessos kuzeyinden Attaleia'ya ulaşan bir yol mevcuttur. Günümüzdeki karşılığı Denizli-Yeşilova-

[217] Gurney, 1992: 213-21(Hitit coğrafyası) Ünal, 2003: 29-30(Hatti ile Ege Denizi arasındaki uzun yaya yolu şu güzergahlar üzerindeydi: Hatti-Šehiriya Irmağı-Lawaša Dağı-Aura-Walma-Aštarpa Irmağı-Arzawa Ülkesi ve Ege Sahilleri yer almaktadır.)
[218] Özsait, 1982b: 409
[219] Calder ve Bean, 1958: 1 vd.
[220] French, 1981: 13 vd.; 1992b: 168 vd.

Korkuteli-Antalya yoludur. Yine bu dönemde Apameia merkezli ana yolun kolları ise Baris-Sagalassos[221]; Baris-Seleukeia Sidera-Prostanna; Prostanna-Antiokheia yolu ile birleşir. Apollonia-Lysis çayı-Olbasa sonrası İsinda ve Termessos üzerinden Kibyra-Attaleia yoluna bağlanmaktadır. Tali yollarla bunların bağlantıları sağlanmaktadır. Apollonia-Baradız ve Askania gölünün batısından İlyas-Lysinia üzerinden Tymbrianassos, Kormasa, Polyetta'yı doğusunda bırakarak Tefenni üzerinden Kibyra-Laodikeia yolu ile birleşir.[222]

Düden vadisi sonrası Phrygia ile Lykaonia'ya, Kretopolis ve Küçük Termessos'a, Kremna ve Sagalassos'a giden ve orduların kullandığı büyük yol ağı mevcuttur.[223]

Pers egemenliğinden çok daha önce ticaret ve yönetim amaçlı kullanılmış olan Kral Yolu'ndan Herodotos şöyle bahseder:[224]

"Yolda, düzgün aralıklarla Susa'ya kadar çok güzel hanlar vardır ve insan büyük bir güvenlik içinde yolculuk yapar. Yol baştanbaşa insanların yaşadığı bölgeden geçer. 530 km. tutan Lydia, Phrygia arasında 20 mola yeri vardır. Phrygia'nın en uç sınırını Halys teşkil eder. Yolcular nehri geçmeden önce, buradaki iki kapıdan geçmek zorundadır. Buradaki karakol sıkı bir kontrol altındadır..."

Hellenistik dönemde bölgede yolların varlığı anlaşılmakta; ancak düzenli yol sisteminin Roma İmparatorluk Dönemi'nde özellikle Roma kolonilerinin kuruluş döneminde yapıldığı bilinmektedir.[225] French tarafından tespit edilen Manlius Aquillius'un prokonsüllük dönemlerine tarihlenen, Burdur-Yeşilova-Alan ve Harmanlı, Burdur-Merkez-Yarışlı'da mil taşları bölge için en erken kayıtlardır.[226] Romalılaştırma politikası amacıyla Manius Aquilius'un M.Ö. 129 yılında Asia Eyaleti'nin kuruluş yıllarında yaptığı gibi, kolonilerin mevcut ana merkezlerle bağlantısını sürdürebilecek yolların yapılması politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bergama ile Takina(Yarışlı) arasında Roma Cumhuriyeti'ne ait bir yol[227] ağının

[221] Maggie, 1950: 1138
[222] Özsait, 1980: 53-4
[223] Lanckoronski, 2005: xiv
[224] Herodotos, ***Historiae*** V, 52(Kral yolu Sardeis'ten Susa'ya uzanan bir yoldur. Bu yolun yaklaşık 2,500 km uzunlukta olduğu bilinmektedir).
[225] Akşit, 1967: 63-5; Magie, 1950: 518 vd.
[226] French, 1992a: 155; , 2012: 39-41
[227] French, 2012: 45(5.1-Map of Republican Roads)

varlığı sözkonusudur. Takina yakınlarında bulunan 2 adet mil taşı ile bu durum desteklenmiştir.[228]

Provincia Asia[229] eyaletinin sınırları içerisinde yer alan bölgemizdeki ilk yol şebekesinin esasını, Augustus döneminde M.Ö. 6 yılında Antiokheia'dan yapımına başlanan ve 2 yılda bitirilen, "Via Sebaste" adı ile anılan yolun uzantıları oluşturmaktadır.[230] Via Sebaste, Roma Dönemi'nde Pisidia'da kurulan askeri amaçlı kolonilerin irtibatı ve askeri operasyonların daha rahat yapılması için kurulmuştur. Augustus, Roma topraklarını genişletmiş ve Roma hâkimiyetini yeni alınan yerlerde yerleştirmek için planlı şekilde hareket etmiştir. Tiberius'da *Via Sebaste* yoluna önem vermiş ve Romalılaştırma politikasına devam etmiştir.[231]

Kibyra yakınlarında Via Sebaste'nin yan tali yolları uzantılarına dair izler, Kibyra Senir Mezarlığı, Sorkun, Büyük Alan ve Ece,'de görülmüştür.[232] Kuzeydoğudan Kibyra'ya(Gölhisar) uzanan bir Roma dönemine ait taş döşeme yolu, Çavdır'ın batısındaki tepeler üzerinden devam etmektedir. Bunu destekleyici olarak da Büyük Alan'da miltaşı gösterilebilir.[233] Gölhisar-Antalya yolu güzergâhında Yamadı Köyü'nün güney kısım kayalık yamaçları üzerinde yol yapım çalışmaları izlerine rastlanmıştır.[234] Uylupınar Pazar Mahallesi civarında ve Yukarı Mahalle'de Bayır, Kızıllar, Gölcük Yazılıtaş Mevkii, Söğüt istikametlerinde yol izleri takip edilebilmektedir. Ancak herhangi bir miltaşı tespit edilememiştir. Acıpayam-Burdur istikametinde doğu-batı yolunun varlığı Salda civarlarında korunagelmiş izlerden anlaşılabilmektedir. Bu yol üzerinde kaplama taşları, kenar taşları ve Çınarkaya Mevkii'nde bir ara istasyon olabilecek kesme blok taşları mevcut bir adet hamam yapısını da içermektedir.[235]

[228] French, 1985: 124-8(Res.6-Alanköy-Burdur miltaşı)
[229] Sterret, 1888: 144; Ramsay, 2010: 164
[230] Mitchell, 1976: 122; French ve Mitchell, 1977: 213-20; Levick, 1967: 39, 211; Ballance, 1962: xi; Özsait, 1982b: 384; 1985: 84, 94-5.
[231] Magie, 1950: I, 500
[232] Corsten, 2001a: 255-6(Marcus Aurelianus Victorianus-8. Lejyon; 2002a: 29(No.16); French, 2014: 277-80(M.S.198-209 L. Septimius Severus ve M. Aurelius Antoninus (Caracalla) *Augusti* with P. Septimius Geta (names erased) *Caesar* and Iulia Domna *Augusta*.)
[233] French, 1991: 240(Res.11-Büyük Alan, miltaşı= Septimus Severus)
[234] French, 1991: 238(Res.5-Yamadı, Kuzeye bakan Roma yolu ve daha geç yol).
[235] French, 1991: 232

Roma dünyasında yollar kenarına inşa edilmiş istasyonların (tabernae/stationes) varlığı epigrafik buluntulardan bilinmektedir. Bölgemizdeki örnekleri şunlardır:[236]

- *Yeşiloba(Korkuteli) yakınlarında Sakar yolu,*
- *Duraliler ve Çalpınar yakınlarında Değirmen yolu,*
- *Korkuteli-Elmalı karayolu üzerinde Karamanbeli,*
- *Karamanbeli sonrası Derbent,*
- *Han Gediği*

Aynı zamanda Roma ve Bizans Dönemi Gözetleme Kulesi mevcut olan Han Gediği istikametinden sonra mevcut Roma dönemi taş döşem yolu Termessos'un aşağısında bulunan geçide uzanmakta olup günümüzde kullanılan yolla aynı hizada devam etmektedir.[237]

Hierapolis'in güneyinden Kibyra'ya(Gölhisar), sonrasında Burdur'a doğru uzanan oldukça iyi korunmuş Roma dönemi taş döşem yolu Denizli Cankurtaran Geçidi Mevkii'nde incelenmiştir.[238]

Antalya Kaş Kalesi bağlantılı bir Roma dönemi taş döşem yolu güzergahının Demre'den kuzeye, Elmalı'ya doğru devam ettiği bilinmekte olup sonrasında bu güzergahın uzantılarının bir kolu Ağlasun'a, diğer kolu da Gölhisar'a gittiği ortaya çıkarılmıştır.[239]

Döşeme Boğazı(Döşemealtı-Kovanlık) Mevkii yakınlarında yol yapım ve tamirden oluşan bir takım izler ve miltaşı görülmüştür.[240] **(Hrt.13)**

---

[236] French, 1995: 33
[237] French, 1991: 233, 238(Res.6-Han Gediği, Kuzeye bakan Roma yolları ve daha geç yol).
[238] French, 1992a: 154
[239] French, 1986: 146(French'ten önce J. Morgenstern tarafından tespit edilmiş bir güzergahtır.)
[240] French, 1991: 234-40(Res.7-12); 1992a: 163(Res.11-2), 155; 1995: 31, 37.(Hellenistik döneme ait Erken dönemde yapılmış bir adet yol, M.Ö. 333 yılında muhtemelen İskender tarafından kullanılmıştır. Roma Yolu(Via Sebaste) 6.35 m. genişliğe sahip), M.S. 40 yıllarında Aziz Paul tarafından kullanılmış, Severus döneminde de tamir/yeniden yapım görmüştür. Bizans ve İlk dönem Türk yolları diyebileceğimiz(M.S. 5.6. ve 12-13. yy.) Bu yol 3 m. genişliğinde dar-kademeli olup Çubuk Boğazı civarındadır. Osmanlı döneminin sonlarına dek kullanılagelmiştir.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KABALİS / KİBYRATİS BÖLGESİ TARİH ÖNCESİ ve SONRASI DÖNEMLERİ

3.1. Bölgenin Tarih Öncesi Dönemine İlişkin Yerleşim Tarihi

Asia Minor, gerek kendine has çeşitlilik sebebi ile gerekse jeopolitik konumundan dolayı tarih öncesi (Prehistorik) dönemlerden başlayarak günümüze dek çeşitli kültürleri, farklı ırk, kavim ve kültür elemanlarını konumuna bağlı olarak bünyesinde barındırmıştır.[241](**Hrt.22**) Bölgenin tarih öncesi dönemleri, Anadolu'da M.Ö. II. Binyıl başlarına kadar devam etmiştir. Asurlu tüccarların getirmiş olduğu yazılı belgelerle tarihi dönemler başlamıştır.[242] Prehistorik dönemler: Paleolitik, Mezolitik, Neolitik, Kalkolitik dönemleri ve Tunç Çağının ilk evresi prehistoryanın konusu içerisinde yer alır.[243]

Paleolitik Çağ (M.Ö. 600.000-10.000), insanoğlunun en uzun çağı olarak bilinmektedir. Buzul çağının etkileri ile ılıman bölgelerdeki mağaralarda ve kaya sığınaklarında yaşayarak doğal çevrenin uygun olmaması nedeniyle avcılık ve toplayıcılıkla geçinen İlk İnsan (*Neanderthalliler*) topluluklarının yaşam düzenleri, avlanma ve yenilebilir bitkilerin derlenmesine dayanıyordu.[244] Kabataştan aletleri gördüğümüz bu dönemde son evrelere doğru da kemik iğne, mızrak ucu gibi küçük aletler yapmışlardır. En erken yerleşime sahne olan Anadolu yarımadasında ilk iskân, M.Ö. 400.000 yıllarına denk gelmektedir.[245] Eski Taş Çağ'ı olarak da adlandırılabilen bu dönem insanlarının gelişmeyle beraber konar-göçerlikten sıyrılarak dahası mecbur kaldığından ötürü, artık açık alanlara çıkıp uzun süreli yerleşme yerlerinde, yaşam alanlarını/kulübelerini kurup, köyler oluşturduğu kabul edilir.[246] Çalışma sınırlarımız içerisinde bugüne kadar yapılmış olan arkeolojik araştırmalarda bölgemiz sınırlarına en yakın veriler Isparta'da Senirce-Bozanönüyakınlarında doğal kaya sığınağı mevcut "Kapalıin Mağarası", Üst Paleolitik-Aurinacien (Orinyasiyen) olarak tarihlenebilmektedir.[247] TTK aracılığıyla, İ.Kılıç Kökten 1944 yılında burada yaptığı

---

[241] Tood, 1976: 144
[242] Bahar, 1991: 61-3(Kültepe, Alişar ve Boğazköy'de Asur tüccarlarına ait yazılı kil tabletler bulunmuş ve bu döneme de "Asur Koloni Çağı" denilmiştir.)
[243] Bahar, 1991: 50, 63
[244] McNeill, 1994: 23 vd.; Childe, 2009: 48; Özdoğan, 2002: 88; Clough, 1965: 16; Şenel, 1995: 61; Dinçol, 1982a: 12
[245] Tekin, 1995: 20-1
[246] McEvedy, 2005: 20 vd.
[247] Özsait, vd., 2010: 421(Sonraki yıllarda Özsait tarafından bu alanda yapılan çalışmalarda Roma Dönemi izleri

çalışmalar neticesinde çalıştığımız bölgenin genelini baz alarak adı geçen devirlerdeki iklim ve jeolojik değişmelere paralel olarak gelişen veya gerileyen iskan problemlerine dair bazı ipuçları vermektedir.[248]

Mezolitik Çağ (M.Ö. 12.000/10.000-9.000/8.000) Paleolitik ile Neolitik arası geçiş özelliği taşıyan bu dönemde kullanılan taş aletler artık daha incelikli bir işçilik göstermeye başlamıştır. Bölgemiz genelinde, en yakın merkezler olan Belbaşı ve Beldibi'nde çakmaktaşı dilgi aletler görülürken, Karain'de de obsidyenlere rastlanılır. Bu dönemde, dağ keçisi ve geyik avcılığı ile balıkçılık yapılmaktadır. Avcılık ve toplayıcılık zamanla yerini uygun yerlerde yerleşime bırakmaya başlamıştır. Tabi dağlık yörelerde bu durum gerekli koşulların sağlanmasına bağlı olacaktır.[249] Tarım için gerekli düz alan sıkıntısı ve hammadde olan buğday ve arpanın bölgede olmaması engel teşkil etmiştir. Bölgemiz yakınlarında Burdur Gölü'nün kuzeydoğu kıyısındaki Baradız yerleşimi bu geçiş evresi için önemli veriler sunmaktadır.[250]

Neolitik Çağ (M.Ö. 8.500/8.000-5.400) insanlığın üretimciliğe geçiş dönemi olarak bilinmektedir. Avcılık ve toplayıcılığın yerini besin üreticiliği, hayvan evcilleştirilmesi, yerleşik hayata geçiş almıştır.[251] İnsanoğlunun gezegenimizdeki yaşam serüveninin en önemli dönemeçlerinden birinin "Neolitik" olarak tanımlanan, sürekli yerleşmenin başladığı dönem olduğu, arkeologlar ve kültür tarihçileri tarafından kabul gören bir gerçekliği söz konusudur. Neolitikleşme/Neolitik Devrim bir anda büyük bir teknikle ekonomik ve sosyal bir değişimle olgunlaşmamıştır. Değişim ve gelişim süreci aksine çok ağır ilerlemiştir. Bunu yapılan kazılar sonucu aldığımız verilerden öğrenebilmekteyiz. Burdur-Antalya Bölgesi'nde neolitiğe geçiş M.Ö. IX. Binyıl'ın ikinci yarısında olmuştur.[252]

Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5.000-3.000) erken ve geç safhalar halinde görülür. Taş aletlerin yanında artık bakırdan eşyalar kullanıldığından bu döneme *Bakır-Taş Çağı* da

---

taşıyan kaya mezarı ve yerleşim yeri Bozanönü Höyük(Yuğ Tepesi) tespit edilmiştir.)
[248] Kökten, 1952: 182-4
[249] Duru, 2007: 227(Bu dönem "mikrolit" adı verilen minik taş endüstrisinin ortaya çıkışı ile karakterize edilmektedir.)
[250] Kansu, 1945: 277-87(Lev.XLVI-LVI)
[251] Bahar, 1991: 51-2
[252] Duru, 2007: 225-8

denilmektedir.[253] Erken Kalkolitik yerleşimler genellikle Son Neolitik evreler üzerine kurulmuşlardır. M.Ö. III. Bin'lerde, Anadolu'nun kuzey yarısında ve batı kesiminde göçlerle bağlantılı olaraktan aniden basit bir takım kültürlerin meydana çıktıkları bilinmektedir.[254] Çalışma alanımız dahil daha da genelleyecek olur isek; Bölgemiz ve çevresinde bu yeni bir kültürel değişim olarak iz bırakmıştır.[255]

Tunç Çağ (M.Ö. 3.000-2.000) kalay ve bakırın karıştırılarak yeni bir maden türü olan tunçun bulunduğu dönemdir. Bu dönem *İlk-Orta-Son* Tunç çağları olarak ayrılmıştır.[256] Dönemi itibariyle çalışma alanımızda ve daha genel bir ifade kullanarak İç Batı Anadolu'da (Pisidya Bölgesi'nin batı kesiminde) sistematik kazı faaliyetlerinin azlığı bölge tanımlaması için yeterli olamamaktadır. Anadolu'nun Batı ve Orta bölgelerini kapsayacak şekilde Bitinya-Phrygia ve Phrygia-Pisidia kültür havzaları Bittel tarafından değerlendirmeye alınmıştır.[257] Karataş-Semayük kazıları bölgenin İTÇ mimarisi ve kültürü hakkında önemli stratigrafik bilgiler verir.[258] Bölge değerlendirmeleri için Kusura'da yapılan kazılar da bölge tanımlaması için tarihlemede ve bağlantılarda yol gösterici olabilir. Bittel'e göre Kusura-B kültürü, tüm Pisidya Göllerine (göl ve çevresi yerleşimlere) yayılma göstermiştir.[259]

[253] Bahar, 1991: 59
[254] Hall, 1968: 57
[255] Mellaart, 1978: 25
[256] Bahar, 1991: 61-3(Truva-I,II, Konya(Karahöyük), Beycesultan-XII, Alacahöyük-VIII, Islahiye-7, Tarsus. İTÇ sonrası Orta Tunç Çağı'nda yeni bir dönem başlamaktadır.)
[257] Bittel, 1942: 183, 186
[258] Mellink, 1994: 457
[259] Lamb, 1937: 1-64; 1938: 217-73

3.1.1. Yerleşim Modeli / Urbanizasyon

Bu dönem yerleşim modellerine baktığımızda göl çevrelerinde ve ova düzlüklerinde yerleşim yoğun olup dağ eteği ile yamaçlarda ise yerleşim izlerine az da olsa rastlanılmaktadır.

Bölgede prehistorik dönemlerden itibaren bir takım yerleşimlerin mevcut olduğu görülmektedir. Paleolitik dönemden itibaren buluntu veren bölge topraklarının özellikle neolitik dönemde yaşanan tarım devrimi için uygun topraklara sahip olması, yerleşim sayısının artmasına neden olmuştur. Tarih boyunca gerek kır yerleşimlerinin, gerekse şehirlerin kuruluş ve gelişmelerinde jeolojik ve jeomorfolojik yapı büyük ölçüde etkili olmuştur. Neolitik devrim ile köyler bulundukları konuma(tarımsal-madensel-yol kavşağı-ticaret) göre evrimle dönüşme kentleşmeye doğru yol almışlardır. Ticaret, insan yaşamına yön vererek ekonomik zenginlik sınıfları ve de meslek grupları oluşmaya başlamış ve insan artık kırsaldan kente doğru gitmeye mecbur kalmıştır.[260]

Neolitik'in en eski evrelerinden İTÇ sonlarına kadar olan süre içinde, Burdur-Antalya Bölgesi'ndeki kentleşme olgusu ve bu süreçte planlama ve mimarlıkta önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Yiyecek ihtiyaçlarını toplayıcılık ve avcılıkla sağlayan insan gruplarının göçebe yaşama alışkanlıklarından ayrılıp, yiyeceklerini üretmeye başlamaları, yani tarımı ve hayvanları evcilleştirerek onları kendi kontrolleri dâhilinde çoğaltmayı öğrenmeleri gibi köktenci bir gelişim ve değişim, toplulukların bir yerde sürekli oturmalarını gerektirmişti. Uzun ve çok zahmetli olduğu kuşkusuz olan üretime geçiş aşaması, ilk basit köy tipi yerleşmelerden, planlama ve sosyolojik açıdan giderek çok karmaşık yerleşimlere, kasabalara ve kentlere geçiş, yaşam biçimleri kadar sosyal ilişkileri de değiştirmiş, o zamana kadar karşılaşılmamış problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuş, dolayısıyla bunların çözülmesini de zorunlu kılmıştı.[261]

[260] Özhanlı, 2014: 156
[261] Duru, 2010: 52-3

3.1.1.1. Göl Çevresi Yerleşimler

Neolitik dönemden itibaren yerleşmeye sahne olmuş olan bölgemizde ve çevresinde tarihin çeşitli dönemleri ile ilgili önemli yerleşmeler mevcuttur. Anadolu'da bu dönemle beraber artık konut mimarisi görülür ve ilk köy/kent yerleşimleri toplulukları meydana gelmiştir.[262] Bittel'e göre Kusura-B kültürü, tüm Pisidya Göllerine (göl ve çevresi yerleşimlere) yayılma göstermiştir.[263] Bölgemiz yakınlarında Akeramik Hacılar, bu ilklerden bazılarıdır.[264] Bölgede Neolitik döneme ait buluntular veren ilk yerleşim yerleri genellikle göl kenarlarında Burdur Gölü hinterlandında Hacılar I-II, Karakent İlyas I-II vb. ve kuzeye geçişte ovalık alanda karşımıza çıkmaktadır.[265] Bu devri Mellaart, 3 kısım halinde değerlendirmiştir.[266]

- *Akeramik Neolitik (M.Ö. 8.500-6.500)*
- *Erken Neolitik (M.Ö. 6.500-5.600)*
- *Geç Neolitik (M.Ö. 5.600-5.400)*

Hacılar: Göl çevresi yerleşimlere erken dönem yerleşimlerine en belirgin örneği oluşturur. 1956'da Mellaart tarafından keşfedilerek, 1957-60 yılları içerisindeki çalışmalar ile bilim dünyasına sadece Anadolu için değil evrensel bir tarih düşürmüştür.[267] Burdur'un yaklaşık 25 km. güneybatısında yer alan yayvan bugünkü durumuyla höyük görünümü olamayacak kadar tarım ile düzleştirilmiş göle hakim bir tarla konumundadır. Hacılar sonrası gerek Mellaart tarafından gerekse diğer bilim adamları tarafından keşfedilen yeni merkezler ile bu sayılar çoğalmıştır.[268] Elde edilen veriler tüm Önasya ve çevre kültürlerle mukayese yapılarak, o devirdeki Anadolu insanının diğer kültürlere nazaran üstünlüğü ve yaratıcı fikirlerini ortaya çıkarmıştır.[269] Hacılar stratigrafisinde I-V(Erken Kalkolitik) VI-IX(Geç Neolitik) evrelere ayrılarak 9 tabaka şeklinde tespit edilmiştir. Tabi tüm bunların en alt katmanında Akeramik neolitik ayrı bir şekilde katmanda gösterilerek değerlendirilmiştir.[270] Bu katmanda keramik

[262] Tuncay, 1996: 22
[263] Lamb, 1937: 1-64; 1938: 217-73
[264] Tood, 1976: 10; Mellaart, 1958a: 127-8; 1978: 24; Duru, 1994: 2; Bahar, 1991: 53-9
[265] Mellaart, 1961: 161(hrt.1)
[266] Mellaart, 1975; 14-7
[267] Dinçol, 1982a: 13; Umurtak, 1999a: 29-30; Duru, 2008: 11-2
[268] Mellaart, 1959: 38
[269] Mellaart, 1978: 23-6; Özsait, 1980: 69
[270] Mellaart, 1970: 3-7

bulunmamakla beraber ata kültünün hakim olduğunu gösteren insan kafatası buluntular C14 metodu ile tarihlenebilmiş olup(M.Ö. 7.000'ler) Anadolu kültür tarihinde özel bir yer tutmaktadır.[271]

Mimari açıdan değerlendirecek olur isek; Hacılar, Neolitik ve Kalkolitik evresinde form ve teknik bakımından tek tip meskenler olup odalar kareye yaklaşık dikdörtgen bir plan gösterirler.[272] Bu odalar bir kapı ile kendine has bir fonksiyona sahip avlulara açılmaktadırlar. Avlu içerisinde zeminleri sıvalı olan üzerleri de kırmızı aşı boyası ile boyalı ocaklar yer almaktadır. Bu da bize o dönem avluların mutfak işlevli kullanılmış olabileceğini göstermektedir.[273] Geç neolitikte yine erken döneme benzer bir mimari özellik hakim olmakla beraber standartlar belirlenmiştir. Konut odaları ortalama 5.50x6.50-10.50 m. boyutlarında olup duvar kalınlıkları 1 m.'dir. Duvarlar taş temel üzerine iri kerpiçlerin örülmesiyle meydana getirilmiş üzerlerine de sıva ve beyaz badana sürülmüştür. Kapıların genelde mekanın geniş tarafından açılmış olması ilgi çekicidir. Odaların içinde nişler bulunmuş olup her evin içersinde yarım daire şeklinde bir ocak ve seki yer almaktadır. Isıtma problemlerinin mangallarla halledildiği anlaşılmaktadır. Oda içlerinde sekiler mevcut olup taban üzerinde de düzenli bir sıra halinde direk delikleri tespit edilmiştir.[274] Bunların odayı paravan şeklinde böldüğü anlaşılır. Bazı kapıların yanlarında merdiven kalıntıları bulunmuştur. Bu da bize burada ikinci bir katı göstermektedir.[275] Evler düz damlı olup bazı mekanlar doğrudan avluya açılmaktadır. Avluya açılanların çoğu da mutfak olarak kullanılmıştır.[276] Mimari teknik olarak da kapı girişinde söveler arasında ahşap eşikler kullanılmıştır. Ölü gömme ise yerleşme dışında şekillenmiştir fakat mezarlık kazıları olmadığından kesin değerlendirme yapılamamaktadır. Şehir içinde herhangi bir gömüye rastlanılmamıştır.[277] Yerleşim alanını çevreleyen tahkimat amaçlı yapılan surlar bir istilaya/tehlikeye karşı uygulanmıştır.[278]

---

[271] Mellaart, 1961: 39-75; Duru, 2007: 228(C14 Metodu: Karbon içeren organik buluntularda radyoaktif ^{14}C(radyokarbon) izotopunun yoğunluğu ya da radyoaktivitesi ölçülerek söz konusu buluntular ve bu buluntuların ele geçtiği tabakalar ve kontekstlerin tarihlenme işi.)
[272] Umar, 1989: 41-2
[273] Mellaart, 1960: 97-8; Mellaart, 1961: 73; 1965: 42; Mellink, 1995: 176
[274] Özsait, 1980: Lev.7, Res.5
[275] Mellaart, 1965: 10(Bu durum, ikinci bir kata geçişi ya da dam kısmına geçişi ispatlamaktadır).
[276] Mellaart, 1961: 43
[277] Mellaart, 1958a: 155; 1970: 88; Duru, 1986: 335-8(Duru tarafından son dönemlerde yapılan kazılarda bu kuşkuları giderecek bulgular sağlanmıştır. Şehir içinde herhangi bir gömüye şu ana dek rastlanılmamıştır).
[278] Mellaart, 1960: 97-8

Buluntulara bakacak olur isek; mermer kaselere işaret eden birkaç parça, minik obsidyen aletler, orak bıçakları, bızlar ve cilalı el baltaları bulunmuş olup tüm bu veriler de burada ziraatin varolduğunu göstermektedir.[279] Çanak-çömlek kültürü değişiklik göstererek oval derince çanaklar mevcut olup form ve bezeme ileri safhada karakterize edilmişlerdir. Üzerleri açık krem-pempemsi boya astar ile kaplanıp dipler koyu bir renkle boyanmışlardır. Geometrik motifler azalmış ve kaplarda perdahlama hakim olmuştur. Geç Neolitik evrede ise; Neolitik devrin karakteristiği olan tipik çanak-çömlek bulunmuştur. İleri bir teknik hakim olup iyi pişirilmişlerdir. Kaplar, üzerleri çömleğin hamuru ile aynı kilden bir astarla kaplanmış ve perdahlanmış olup elde yapılmışlardır. Bazıları boyalıdır. İlk defa kulp Geç neolitik devirde ortaya çıkan dikey delikli iple asılır kaplar hayvan şekilli kaplar, cilalanmış taştan el baltaları, ağırşaklar, taş kaseler, dini içki kapları, aşık kemikleri, figürinler gibi buluntular oldukça fazla görülmektedir.[280] Özsait' e göre Tip bakımından pişmiş toprak figürinler değerlendirmesi şöyledir:[281]

- *İnce ve zarif genç kız tasvirleri*
- *Oturan, diz çökmüş, çömelmiş, yatan ve uzanan kadın figürinleri*
- *Kucağında çocuk tutan kadınlar*
- *Sırtında çocuk taşıyan kadınlar*
- *Kucağında hayvan(leopar) taşıyan kadın tasvirleri*
- *Bir hayvan(leopar) üzerine oturmuş, kucağında da leopar yavrusu tutan kadın veya iki leopar üzerine oturmuş kadın figürinleri.*
- *İri göğüslü ve dişilik organları iri tasvir edilmiş, ayakta duran kadın figürinleri…*

Kalkolitik döneme ait buluntular veren yerleşim yerleri genellikle göl ve çevrelerinde geçiş güzergahı üzerlerinde göle bakan kesimlerde olup 1973'den beri bölgede çalışmış olan modern seyyah diyebileceğimiz Özsait ve de Mellaart tarafından tespit edilmiş bölgemiz dışını da içine alan Anadolu Prehistoryası'na ışık tutan yerleşimler şöyledir:[282]

Hacılar I, Kuruçay Höyük, Karaçal Höyük, Bucak Höyük, Dereköy Höyük, Karaköy Höyük, Gençali Höyük, Sorkun Höyük, Yusufça Höyük, Çamur Höyük, Kağılcık Höyük,

[279] Mellink, 1995: 176; Mellaart, 1970: 185
[280] Mellaart, 1958a: 135-43; 1965: 66, 69, 106; 1970: 115 vd.
[281] Özsait, 1980: 73
[282] Özsait, 2006a: 266-7(Res.8-9); Mellaart, 1961: 161(hrt.1)

Çığırtkankaya, Kaşaklı Höyük, Kanal Höyük, Eflatun Pınar Höyük, Toprak Tol Höyük, Burun Höyük.

Bu merkezlerden hem çalışma alanımıza etkisinden hem de Göller Bölgesi ile Anadolu Prehistoryasında çok büyük önem arzetmesinden dolayı Hacılar Geç Neolitik ile Beycesultan Geç Kalkolitiği arasındaki boşluğu doldurmasından ötürü de Kuruçay Höyük dikkate değerdir.[283]

Kuruçay: Erken ve Geç Kalkolitik dönem özelliği gösteren bu merkez, Hacılar kültürünü tüm bölgenin özelliği olarak tamamlayan bir yerleşim yeri olup Burdur'un 15 km. kadar güneyinde Burdur-Tefenni yol güzergahının Kuruçay Köyü sınırlarında 700 m. solunda dik yamaçlı bir tepede yer almaktadır.[284] İlk olarak 1964'te J. Birmingham, sonrasında S.S. Başer ve K. Dörtlük tarafından 1973-4 yıllarında tespit edilmiş ve asıl olarak M.Özsait, tarafından bilim dünyasına tanıtılmış olan höyük 1978-88 yıllarında R.Duru, tarafından kazısı yapılmıştır.[285] Keramik yapımında tek düzelik ve tutuculuk dikkati çekmektedir. Ayrıca üstün ve ileri bir madencilik hakimdir. Maden eserlerin % 90 oranda bakırdan yapılmaları ve günümüze dek sağlam bir şekilde geliyor olması da ayrı bir özellik göstermektedir.[286] Hacılar benzeri Neolitik Çağ, Erken-Geç Kalkolitik Çağ monokrom boyalı seramikleri ve İTÇ keramikleri mevcut olup biçim, teknik ve renk bakımından aynıdırlar.[287]

Burdur Gölü çevresinde İTÇ'a ait çalışma alanımız yerleşim coğrafyasına baktığımızda; Bozçay(Lysis)'ın değiştirdiği yataklar sayesinde pleistosen safhada oluşan ve güneyde Hasanpaşa-Seydiler'den Burdur Gölü'ne kadar uzanan Tefenni-Karamanlı verimli ovaları içinde şunlar sıralanabilir:[288]

Seydiler, Hasanpaşa, Yarım, Tefenni, Ferizli, Çamur, Körkuyu, Kağılcık, Kocagöz, Yenice, Yakalar, Pınarbaşı II, Eğneş, Hacılar, Hacılar II, Yassıgüme, Yarıköy, Burdur, Kılıç,

[283] Mellaart, 1959: 62, 65; 1965: 106; 1974: 493-526; Lloyd ve Mellaart, 1962; 1965; Lloyd, 1972; Özsait, 1977: 78-83(Lev.III-XII); Duru, 2008: 13
[284] Duru, 1994: 2
[285] Duru, 1980: 1 vd.,; 1981: 5-8; 1982: 1-17; 1983a: 13-51; 1983b: 81-9; Özsait, 1977: 71-95(1972-5 yılları Burdur Araştırmaları); Dörtlük, 1973 yılında Burdur-Antalya Yöresi Arkeolojik Haritasında ve 1974 yılında da Burdur'da Tarih Öncesi Çağlar bölümünün Kalkolitik kısmında geçmektedir.)
[286] Duru, 2008: 13
[287] Özsait, 1979: 101-6, Lev.54-62; Duru, 1982: 1-17
[288] Özsait, 1977: 72 vd., 83 vd.; 1980: 89; 1983: 139(Ferizli Örneği); 1989: 7; 1991a: 35-44

Tilkilik, İncirli II höyükleri ile bu geniş alanı sınırlayan yükseltilerde Kayalı, Kayalı II, Manca, Mürseller, Adatepe, Elmacık, Karaçal, Kuruçay, İlyas I, İlyas II, İncirli I gibi yerleşmeler kurulmuş ve gelişmiştir.

Uylupınar Yerleşimi: Gölhisar İlçesi sınırlarında yer alan Uylupınar ve Yamadı köyleri sınırında Şehertaşı mevkiinde esas olarak Demir Çağ yerleşimi sayılan merkezde erken dönem özellikleri gösteren kültür izleri de görülmüştür. Sorkun Höyüğün son safhalarına ait izler (Son Tunç Dönemi) burada görülebilmektedir.[289]

Yenice Höyük: Karamanlı İlçesi sınırlarında, Karataş Gölü'nün güneydoğusunda yer alan Yenice Höyük üzerinde göle bakan alanlarda en erken olarak Hacılar tipi Son Neolitik, İlk Kalkolitik Çağ'ın boyalı ve monokrom keramikleri ile bu çağa ait kulp ve tutamaklar görülmektedir. Diğer yakın höyüklerde olduğu gibi yoğun halde İTÇ malzemeleri de görülmektedir.[290]

Yağlıyurt Yerleşimi: Burdur Merkez İlçe sınırlarında, Yarışlı Gölü'nün hemen kuzeydoğusunda kayalık ve de alçak bir tepe üzerinde elde yapılmış, ince kum tanecikli, saman katkılı, kırmızı devetüyü kurşuni İTÇ malzemeleri görülmektedir.[291]

Kocapınar Yerleşimi: Burdur Merkez İlçe sınırlarında, Kocapınar Kasabasında, Yarışlı Gölü'nün hemen güneyinde kayalık bir alanda yer alır. Krem astar üzerine kırmızı boyalı ve devetüyü renkli iyi perdahlanmış monokrom Erken Kalkolitik Çağ+Tunç Çağı+Roma Dönemi seramikleri görülmektedir.[292]

Sazak Höyük: Yeşilova İlçesi sınırlarında, Sazak köyünün 4 km. kuzeydoğusunda Yarışlı'nın da 1.5 km güneyindedir. Hasanpaşa, Körkuyu, Kağılcık gibi buraya yakın höyüklerde bulunan Hacılar tipi Erken Kalkolitik Çağ özellikleri taşıyan keramikler bulunmakla beraber Roma Çağı'nın sonuna kadar malzeme vermektedir.[293]

Başkuyu I: Yeşilova İlçesi sınırlarında, Başkuyu Köyü'nün kuzeydoğusunda yer alan

[289] Dökü, Uylupınar, 2012 ve 2014 yılları araştırmaları
[290] Özsait, 1985: 207; 1989: 4-5, 14-15(Lev.III-IV, XV-XVI); 2006a: 261
[291] Özsait, 1979: 101-6, Lev.53-62
[292] Özsait, 1984: 8-9; 1986b: 77
[293] Özsait, 1984: 9; 1986b: 77-8

höyükte boyalı ve monokrom Erken Kalkolitik Çağ keramikleri görülmekle beraber höyüğün yanından Akpınar Deresi geçmektedir. Boyalılar krem astar üzerine kırmızı boya ile yapılmış olup Kuruçay ve Çamur höyükte olduğu gibi ince cidarlıdır. Monokrom keramikler ise kırmızı, devetüyü ve kahverengi astarlıdır.[294]

[294] Özsait, 1984: 9; 1986b: 76; Dökü, 2015a: (baskıda)

3.1.1.2. Ova Tipi (Höyük) Yerleşimler

Ova düzlüklerinde hafif yükselti gösteren höyük tipi yerleşimler bölgede Gölhisar, Tefenni, Karamanlı, Hasanpaşa, Acıpayam ovalarında çokça görülmektedir. Bölgede Batı Anadolu ile geçiş güzergahını sağlayan Hacılar, Kuruçay, Karaçal, Yassıgüme, Pınarbaşı, Çaltepe, Kağılcık, Çamur, Hasanpaşa, Hüyük, Beyköy, Çavdır, Sorkun, Küçükalan, Yusufça höyükleri sıralanabilmektedir.

Son Kalkolitik'ten itibaren buluntu veren Sorkun Höyük üzerinde erken dönem izleri görülebilmekte olup bölgede yoğun olarak ova tipi yerleşimler mevcuttur. Ova düzlüklerinde höyük tipi yerleşimler dışında hafif yükseltili yerleşimlerde görülmektedir. Bunun yanında ölü gömme geleneği ile alakalı materyaller de ova yerleşim tipi içerisinde değerlendirilebilir.

Sorkun Höyük: Gölhisar İlçesi sınırlarında yer alan höyük, ilk olarak Mellaart, tarafından bulunup Son Kalkolitik Çağ'a tarihlenmektedir.[295] Bölgede yapılan araştırmalarda kente yakın olarak tespit edilen Kibyra halkının Göladası Uylupınar yerleşkesinden önceki yurt yeri olarak ova içerisinde öngörülebilecek tek yer, Son Kalkolitik+İTÇ kültürü veren Sorkun Höyük'tür. Gölhisar'da yer alan Kibyra Antik Kentine 6 km. mesafede Çavdır-Gölhisar karayolu üzerinde, Sorkun Köyü'nün 3 km güneydoğusunda yer alan höyük, yaklaşık 100 x 125 m. ölçülerinde ve 5 m. yüksekliktedir. Höyük yüzeyindeki keramikler genellikle kahverengi ve gri hamurlu, ince taşçık, kireç ve bitki katkılıdır. Hepsi el yapımı olan parçalar orta boy çömlek ve kâselere aittir. Kapların bazıları ise düz diplidir. Orta derecede ve bazıları da az pişirilmiştir. Az bir kısmının iç ve dış yüzeyi siyah ve gri, çoğunluğunun ise iç ve dış yüzeyi kahverengi boya astarlı ve açkılıdır. Sorkun'da Kuruçay Geç Kalkolitik safhada görülen iri tutamaklar da bulunmaktadır. Bazı kaplar ise İlk Kalkolitik Çağ formu göstermektedir.[296]

Yusufça Höyük: Gölhisar İlçesi sınırlarındaki höyük, Dalaman Çayı'nın batısında Yusufça Beldesi'nde yer alır. Gölhisar'ın 3 km. kadar kuzeydoğusunda yer alan Yusufça kasabasının güneyine düşen höyükte Son Kalkolitik, İTÇ1-İTÇ2 buluntularına rastlanılmaktadır.[297]

Söğüt Höyük: Çavdır İlçesi sınırlarında, Söğüt kasabası girişinde güney kesimde taş döşem

[295] Lloyd ve Mellaart, 1962: 70(hrt.I-GKÇ)
[296] Özsait, 1991a; 36, 41(Res.1)
[297] Özsait, 1991a; 38-9, 43-4(Res.6-7)

yolun kuzeyinde yer almaktadır. Höyük yüzeyinde, az sayıda Kalkolitik Çağ ve İTÇ buluntuları görülmektedir.[298]

Çavdır Höyük: Çavdır İlçesi sınırlarında yer alan höyük, Mellaart'ın araştırmaları sırasında incelenen höyükte Son Kalkolitik?+İTÇ1 ve İTÇ2'ye tarihlenen buluntular görülmüştür. İTÇ1 buluntuları Elmalı grubu içerisinde verilirken, İTÇ2 buluntuları da Burdur-Korkuteli grubu içerisinde gösterilmiştir.[299] Çavdır'ın, 2 km. güneybatısında, Burdur-Gölhisar yolunun güneyindeki Çiftlik Mevkii'nde, Çavdır Dağı eteğindeki suyu bol kaynağın 200 m. kuzeydoğusunda yer alan höyük 70 x 100 m. boyutlarında, 8 m. kadar yükseltiye sahiptir. Höyük yüzeyinde Mellaart'ın verilerine ek olarak İlk Kalkolitik ve Son Neolitik Çağ'a tarihlediği ve bölgenin genel özelliklerini yansıtan keramikler dışında, M.Ö. II. Binyıl seramikleri de görülmüştür. İlk Kalkolitik ve Son Neolitik Çağ keramikleri Hacılar VI tabakası ile Gölde ve Çamur Höyük buluntularının özelliklerini taşımaktadır.[300] Mellaart sonrasında Özsait ve Dökü'nün araştırmaları da bu durumu desteklemektedir.[301]

Küçükalan Yerleşimi: Çavdır İlçesi sınırlarında Küçükalan Köyü'nün güneyinde yer alan höyük, İTÇ1 ve İTÇ2 buluntuları vermektedir.[302]

Beyköy Höyük: Çavdır İlçesi sınırlarında yer alan höyükte Mellaart'ın araştırmaları sırasında incelenen höyükte İTÇ1 buluntuları Beyköprü adı ile Beycesultan grubu içerisinde verilirken, İTÇ2 buluntuları da Beyköprü, Burdur-Korkuteli grubu içerisinde gösterilmiştir.[303]

Karamusa Höyük: Tefenni İlçesi sınırlarında Karamusa Köyü içerisinde Son Neolitik-İlk Kalkolitik, Tunç Çağı malzemesi veren oldukça zengin bir höyüktür.[304]

Hüyük Höyük: Tefenni İlçesi, Tefenni-Korkuteli karayolu üzerinde Hüyük Mah.'de yer alan höyük mezarlık olarak kullanılmaktadır. İTÇ buluntuları vermektedir.[305]

---

[298] Özsait, 1991a; 37-8(Res.4)
[299] Lloyd ve Mellaart, 1962: 70(hrt.I-GKÇ); 133(hrt.III-İTÇ1), 196(hrt.VI-İTÇ2)
[300] Özsait, 1991a; 36-7, 41(Res.2)
[301] Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması
[302] Özsait, 1991a; 38, 43(Res.5)
[303] Lloyd ve Mellaart, 1962: 70(hrt.I-GKÇ), 133(hrt.III-İTÇ1), 196(hrt.VI-İTÇ2); Özsait, 1991a; 37, 42(Res.3)
[304] Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması
[305] Özsait, 2007a: 468-70

Hasanpaşa Höyük: Tefenni İlçesi, Hasanpaşa Beldesi'nde ova düzlüğünde tahribata uğramış olan höyük malzeme olarak ise çok zengindir. Erken dönem İTÇ kültürü izlenmektedir. Benzerlik olarak Hüyük mahallesindeki Hüyük Höyük ile çağdaştır.[306]

Seydiler Höyük: Tefenni İlçesi sınırlarında, Seydiler Köyü sınırlarında Son Neolitik, İlk Kalkolitik, İTÇ yerleşim izleri görülmektedir.[307]

Yarım Höyük: Tefenni İlçesi, Yaylaköy sınırlarına yakın olan Get deresi yatağında bulunan İTÇ buluntusu veren oldukça zengin bir höyüktür.[308]

Manca Höyük: Karamanlı İlçesi sınırlarında Manca(Harmankaya) Köyü içerisinde erken dönem buluntuları veren tescilli Manca Höyük'te Kalkolitik ve İTÇ kültürlerini görmek mümkündür.[309]

Körkuyu Höyük: Karamanlı İlçesi sınırlarında, ova içerisinde İTÇ buluntularının yoğun olduğu bir höyüktür. Kırmızı renkli kurşuni ve siyah ince saman katkılı iyi perdahlanmış olan keramikler ve süzgeçli kaplar yoğundur.[310]

Çamur Höyük: Karamanlı İlçesi sınırlarında, Karamanlı Ovası içerisinde güney kesimde önceden Lloyd ve Mellaart tarafından incelenmiş höyükte Erken Kalkolitik ve İTÇ buluntuları yer almaktadır.[311]

Eğneş Höyük: Burdur-Merkez İlçe sınırlarında, Burdur-Tefenni yolunun hemen altında Pınarbaşı yerleşimi yakınında Çallıca Köyü'nde yer alan alçak bir tepe üzerinde Kalkolitik Çağ'a ait keramikleri yanı sıra ince kum tanecikli, saman katkılı, perdahlanmış, kırmızı renkli İTÇ örneklerine rastlanılmıştır.[312]

Mürseller Höyük: Karamanlı İlçesi sınırlarında, Mürseller Köyü arazisi dahilinde, Karataş Gölü yakınında yer alan Dedeçal Tepe'nin güney eteklerinde Bademli Deresi'nin yatağına

[306] Özsait, 2007a: 468-9; Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması
[307] Özsait, 2006a: 261, 266(Res.6)
[308] Lloyd ve Mellaart, 1962: 70; Özsait, 2007a: 468
[309] Özsait, 2007a: 468-70; Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması
[310] Özsait, 1983: 137; 1986a: 63-6(Lev.29-36)
[311] Lloyd ve Mellaart, 1962: 196(hrt.VI-İTÇ2, dp.58); Özsait, 1983: 138; 1986a: 63-6(Lev.29-36)
[312] Özsait, 1979: 101-6, Lev.54-62

konumlandırılmış bir höyüktür. Erken Kalkolitik Çağ, İTÇ, buluntuları vermektedir. Yoğun halde Tunç Çağı yerleşimi ve Hacılar tipi Erken Kalkolitik Çağ keramikleri ele geçmiştir. İnce saman katkılı kilden yapılmış boya astarlı keramikler mevcuttur.[313]

Pınarbaşı II Höyük: Burdur-Merkez İlçe sınırlarında, Pınarbaşı Köyü sınırlarında ova içerisinde yer almakta olup İTÇ çanak çömlek buluntuları bulunmaktadır.[314]

Çallıca Höyük: Burdur-Merkez İlçe sınırlarında, Yarışlı Gölü'nün rakım olarak 20 m. yüksekte ve kayalık bir tepede üzerindedir. Tepeliğin göle bakan kısmında tatlı bir su kaynağı mevcut olup yerleşimin sebebini de göstermektedir. Hacılar tipi Kalkolitik Çağ'a ait monokrom boyalı keramikleri yanı sıra ince kum tanecikli, saman katkılı, perdahlanmış, kırmızı renkli İTÇ örneklerine rastlanılmıştır.[315]

Çeltek Höyük: Yeşilova İlçesi sınırlarında, Çeltek Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda yer alan höyükte İTÇ kırmızı ve açık devetüyü renginde, saman katkılı, iyi perdahlanmış keramikler var olup Gençali, Mancarlı, Çallıca ile benzerdir.[316]

Yakalar Höyük: Burdur Kemer İlçesi sınırlarında yer alan höyük üzerinden Bademli deresi geçmektedir. Höyükte, Hacılar tipi Erken ve Geç Kalkolitik Çağ ile yoğun halde İTÇ kırmızı boya astarlı keramikleri ele geçmiştir.[317]

[313] Özsait, 1985: 206-7; 1989: 6-7, 17(Lev.V-VII, XVIII-XIX)
[314] Özsait, 1986a: 63-6(Lev.29-36)
[315] Özsait, 1977: 83-5(Lev.XIV-XVI, XXII-XXVI)
[316] Özsait, 1984: 10-11; 1986b: 80
[317] Özsait, 1985: 207; 1989: 7-8, 17-19(Lev.VIII-IX, XX)

3.1.1.3. Dağ Eteği ve Yamaç Yerleşimleri

Dağ eteği, tepe ve yamaca konuşlandırılmış yerleşim merkezlerinde genellikle doğal oluşum etken olmuş ve araziye uyum sağlanmıştır.[318] Bölgede bu sayı az olmasına rağmen birkaç örnek mevcuttur.

Çaylı Yellik Yaylası Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında, Çaylı Köyü sınırlarında yerleşim ve nekropol izleri olan Yellik Tepesi(2074 m.) üst kesiminde akropolde ve yamaçlarında Roma Dönemi'ne ait aslanlı lahitler, sarnıçlar, kayaya oygu lahitler, yapı tuğlaları ve çevresinde de çanak çömlek buluntuları görülmektedir.[319]

Asartepe Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında, 3 km. kadar kuzeybatısında Sazak Köyü sınırlarında yer alır. Son Neolitik Çağ buluntularına rastlanılmaktadır.[320]

Asarova Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında, Asarova(Hisarova) kesiminde, Büyük Asar'da Kalkolitik dönem ve İTÇ malzemelerine rastlanmıştır.[321]

Eşeler Yayla Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında, Haraplandı Mevkii'nde, İTÇ malzemesi görülmüektedir.[322]

Gedikyapı/Veyselin Taşı Yerleşimi: Karamanlı İlçesi sınırlarında, 4 km. kadar kuzeyinde Kağılcık Dağı eteklerinde Karamanlı Barajı'nın doğu kısmında bir kaya yerleşimidir. İnce saman katkılı kilden oluşan el yapımı kırmızı boya astarlı ve iyi perdahlanmış İTÇ malzemesi ve Roma Dönemi malzemesi görülmektedir. Bölgede kült merkezli kaya tapınımını gösterir izler de bulunmaktadır.[323]

Kocagöz Höyük: Karamanlı İlçesi sınırlarında, merkezden 9 km. kadar doğuda Külhanlı Tepesi eteklerinde İTÇ buluntuları veren bir yerleşimdir.[324]

Kağılcık Yerleşimleri: Karamanlı İlçesi sınırlarında, Kağılcık Köyü sınırlarında, iç

[318] Akarca, 1972: 82
[319] Özsait, 2006a: 261; 2007a: 466-7
[320] Özsait, 1993: 197; 2006a: 261; 2007a: 467
[321] Özsait, 2007a: 465
[322] Özsait, 2007a: 464
[323] Özsait, 1985: 206; 1989: 10(Lev.XI, XXII); 2006a: 260(Res.3)
[324] Özsait, 1986a: 63-6(Lev.29-36)

kesimlerinde tepe yerleşimi üzerinde köy girişinde yolun göle bakan kısmında Tunç Çağı buluntuları vermektedir.[325]

Kayalı I-II Yerleşmeleri: Karamanlı İlçesi sınırlarında, Kayalı Köyü'nün güneydoğu kesiminde Kocapınar Dağı eteklerinde İTÇ buluntuları veren yerleşmelerdir.[326] Özsait'in araştırmaları sırasında Beşiktepe mevkiinde tespit ettiği yerleşimlerde de Kalkolitik döneme kadar geri giden ve Tunç Çağı'nda kuvvetli olarak görüldüğü bir merkez yer bulunmuştur.[327]

Çuvallı Höyük: Yeşilova İlçesi sınırlarında, Çuvallı Köyü'nün 3 km. GB'sında Samık Pınarı mevkiinde Asartepe üzerinde ve eteklerinde sarp kayalık bir alanda yer almaktadır. Kırmızı astarlı, perdahlı ve orta büyüklükteki İTÇ kapları ve Romal malzemesi bulunmaktadır. Yakın çevredeki höyüklerle de çağdaştır.[328]

Halkalı Sarıca: Yeşilova İlçesi sınırlarında, Karaatlı Köyünün 3,5 km KD'sunda Halkalı mevkii olarak bilinen yerde olup Karaatlı-Hacılar yol isitkametinin kuzeyindedir. Keramiklerin çoğunluğu açık kurşunidir. Devetüyü ve kahverengi keramikler de bulunmaktadır. Bazı parçalar form ve teknik bakımdan bölgede gördüğümüz Başkuyu I ve Kocapınar merkezlerindeki monokrom Erken Kalkolitik Çağ keramiğine benzer. Höyükte ağırlıklı olarak İTÇ keramikleri mevcuttur.[329]

Düden Höyük: Yeşilova İlçesi sınırlarında, Karaatlı Köyünün 4 km GD'sunda yer alır. Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ, (Hacılar-Kuruçay-Çamur malzemelerine benzer niteliktedir. Burada ele geçen heykelcik Hacılar VI figürinleri ile aynıdır.[330]

Polat Höyük: Yeşilova İlçesi sınırlarında, Başkuyu köyünün 2 km. kadar güneyinde yer alır. Polat ya da Ali Osman Tepe olarak bilinen yerde tepe üzerinde nekropol ve kuzey kesiminde de höyük mevcuttur. El yapımı İTÇ, kırmızı boya astarlı ve kurşuni boya astarlı, perdahlı, düz çizgi, bezekli keramikler mevcuttur.[331]

---

[325] Özsait vd., 2005: 167-89; 2006a: 260-1; 1983: 137
[326] Özsait, 2006a: 261
[327] Özsait, 1985: 389-90; Coulton, 2012: 25, Fig. 11.18
[328] Özsait, 1984: 11; 1986: 80-1
[329] Özsait, 1984: 11-2; 1986b: 77
[330] Özsait, 1984: 8; 1986: 74
[331] Özsait, 1984: 11

Yazır Höyük: Yeşilova İlçesi sınırlarında, 26 kmç kuzeydoğusunda Büyükkaya Köyü içerisinde bulunan höyük 1090 m. dedir. Mellaart ve sonrasında Özsait tarafından incelenen höyükte kırmızı astar üzerine krem boya ile yapılmış boyalı keramik kırmızı ve devetüyü renkli monokrom Erken Kalkolitik Çağ keramikleri bulunmuştur. Hacılar-Kuruçay-Çamur höyüklerindeki kili arıtılmış, iyi perdahlanmış ve iyi pişirilmiştir. Höyük yüzeyinde yoğun halde İTÇ ve Roma keramikleri yer almaktadır.[332]

[332] Özsait, 1984: 10; 1986: 78-9; Mellaart, 1954: 192, hrt. 3 nr.26.

3.1.2. Arkeolojik Malzeme

Batı Anadolu kültür grupları bilim adamları tarafından 4 grup halinde değerlendirmeye alınmıştır.[333]

- *Troas ve Mysia grubu,*
- *Sakarya grubu,*
- *Porsuk grubu,*
- *Pisidya grubu,*

Batı Anadolu'da daha çok seramik türlerine bağlı olarak saptanan Erken Tunç Çağı kültür bölgeleri ise şöyle sınıflandırılabilir.[334]

- *Troya I-Yortan*
- *Beycesultan EB I*
- *İznik-Phrygya*
- *Lykia-Pisidya*

Pisidya grubu içerisinde de Kusura, Pınarbaşı Göl, Senirce, Isparta, Dereköy, Yalvaç, Ağap, Sızma merkez yerleşimleri gösterilmektedir. Bu merkezlerden Senirce'de H.A.Ormerod'un kazı çalışmaları ve coğrafi incelemeleri sonrasında A.M.Woodward, H.Frankfort, A.Goetze, K.Bittel, W.Lamb, T.Özgüç, M.Özsait gibi isimler tarafından Göller Bölgesi'nde yeni bir kültürün varlığını M.Ö. III. Binyıl boşluğunu dolduracak çalışmalar yapılmıştır.[335]

Bölgenin bu dönem arkeolojik malzeme değerlendirilmesini içeren detaylar bir önceki başlık içerisinde verildiğinden yeniden burada aktarılması ve kullanılması tekrara gireceğinden uygun görülmemiştir. Bkz. Yerleşim Modelleri.

[333] Mellaart, 1954: 190
[334] Efe, 2004: 19
[335] Woodward ve Ormerod, 1910: 77(Lykia-Pisidya Haritası); Ormerod, 1912: 80 vd.; Frankfort, 1927: 65; Bittel, 1934: 35; Goetze, 1933: 30-1; Lamb, 1937; 1938; Özgüç, 1944: 407 vd.

3.1.3. Sonuç ve Değerlendirme

Neolitik'ten İTÇ sonlarına kadar olan süre içinde kurulmuş köy, kasaba ve kentlerin var olduğu saptanmıştır. Arkeolojik terminolojiyle, eskiden yeniye doğru, Erken / Geç Neolitik, Erken ve Geç Kalkolitik ile İTÇ'a ait 50'ye yakın yerleşim birimi / tabakası halinde olan söz konusu yerleşmeler, yöredeki kentleşme sürecinin, Anadolu'nun hemen her yerinden biraz daha iyi şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır.[336]

Batı Anadolu'nun tamamında genel yerleşim konsepti bağlamında ortak bir mimari gelenekten söz edilebilir. Bununla beraber inşa teknikleri ve birtakım iç mimari öğelerde bazı farklılıklar göze çarpar. İTÇ'na geçiş döneminde, mimaride henüz İTÇ'na özgü bölgeler arası ortak özellikler tam anlamıyla oluşmamıştır. Ege sahil kesiminde Troya, Poliochni, Myrina ve Liman Tepe'de apsisli yapılara rastlanırken, iç kesimlerde dörtgen yapılar söz konusudur. Apsisli yapılar Elmalı ovasında Karataş-Semayük İTÇ1 yerleşmesinde de karşımıza çıkar. İTÇ1'in ikinci evresinde ise Batı Anadolu'nun tamamında "*Anadolu Yerleşim Planı*" kapsamında sura bitişik evler yan yana radyal dizimlidir. Evler iç bölgelerde -örneğin Demircihüyük'te- merkezi bir avlu etrafında toplandığı gibi kıyı kesimlerde yay şeklinde kıvrılan cadde ve sokaklara açılan, yan yana birbirlerine bitişik olarak inşa edilmiş uzun evler şeklindedir. İTÇ2'den itibaren ise çanak çömlek grupları ve kültür bölgeleri olarak ifade edilen oluşumların giderek ekonomik yönden güçlenmeye ve daha bir siyasal kimlik kazanmaya başlamalarına paralel olarak, giderek artan üretim fazlası ve zenginliği korumaya yönelik olarak yerleşmelerin etrafının surlarla çevrilmeye ve yerleşmelerde yönetici sınıfın ortaya çıkmaya başladığını görmekteyiz.[337]

Erken dönem yerleşim özelliklerine baktığımızda, dağlık bölge diyebileceğimiz tarım arazisi olarak çok fazla çekici olmayan Kibyratis ve Elmalı bölgeleri çağlar boyunca yerleşmeye aralıksız devam etmiş diyemeyiz. Çaltılar ve Semayük dışında bir örneğini göremediğimiz bölgede zayıf bir Tunç dönemi hakimdir.[338] Bu sebeple erken dönem değerlendirmesi yaparken bölge için genel ifadeler kullanarak ve alanı geniş tutarak fikir edinebiliriz. Bölgeyi genel olarak ele aldığımızda gerek kendine has çeşitlilik sebebi ile

[336] Duru, 2010: 52-3
[337] Sarı, 2012: 133-4
[338] Coulton, 1993b: 80; Mellink, 1994: 457

gerekse jeopolitik öneminden dolayı tarih öncesi dönemlerden başlayarak günümüze dek çeşitli kültürleri, farklı ırk, kavim ve kültür elemanlarını yine konumuna bağlı olarak bünyesinde barındırmıştır.[339]

[339] Tood, 1966: 144; Bahar, 1991: 50, 63; Childe, 2009: 19; Dökü, 2015a: (baskıda)

3.2. Demir Çağ'da Kabalis Bölgesi

Antik Çağ'da Lykia-Milyas, Phrygia-Lydia, Karia ve Pisidia kültürlerinin kesiştiği noktada bulunan bölgenin merkezini, yüksek dağlarla çevrili göl havzası oluşturmaktadır. Bölge erken dönemlerde Demir Çağ'da Kabalia / Kabalis olarak, Hellenistik Dönem'de ve Roma Egemenliği altındayken kentin gücünü arttırmasıyla "Kibyratis" olarak adlandırmaya başlamıştır.[340]

Bölgenin bu dönem özelliklerini içeren detaylar önceki ***İKİNCİ BÖLÜM***, **2.3. Kabalis/Kibyratis Bölgesi** başlığı altında verildiğinden yeniden burada aktarılması ve kullanılması tekrara gireceğinden uygun görülmemiştir.

Bkz. Kabalis-Kibyratis Bölgesi Tarihi Coğrafyası-Kabalis/Kibyratis Bölgesi.

[340] Ekinci vd., 2007: 22; Özüdoğru, 2014: 173

3.2.1. Yerleşim Modeli / Urbanizasyon

Bu dönem yerleşim modellerine baktığımızda yine göl çevrelerinde ve ova düzlüklerinde yerleşim yoğun olup dağ eteği ile yamaçlarda ise yerleşim izlerine az da olsa rastlanılmaktadır.

Kabalis'in de içinde bulunduğu bölgeler ve genel olarak Batı Anadolu'da, M.Ö. 1000'lerden sonra merkezi bir siyasal yapılaşma bulunmuyordu.[341] M.Ö. 8. yy'larda kolonicilik faaliyetleri ile yeni kentler kurulurken Yunan dünyası üzerinde güçlü Doğu etkileri olmuştur. Fakat bu etkilerin genelde bezeme sanatı ile sınırlı kaldığı ve özellikle de Helen kent planlamasının kendi kültürel, dinsel ve siyasal evrimlerini izleyerek geliştiği söylenebilir.[342] Bu dönem yerleşim yerleri bölgemiz açısından genel olarak göl ve çevresinde yoğunlaşmış olup en iyi örnekleri Gölhisar Gölü, Yarışlı Gölü, Karataş Gölü kıyı kesimlerinde ve yamaçlarında şeküllenmiştir. Bunun dışında tabiki dağ eteği yamaç yerleşimleri de söz konusudur. Bu örneği de yine bölge sınırlarında Hasanpaşa sınırlarında Ayderesi ve Tavşancıl Deresi mevkiilerinde görebilmekteyiz.

Bölgede Demir Çağ sonrası Klasik Dönem haricinde öncesi ve sonrasıyla tam bir kültür çizgisi yakalanabilmiştir. Bölgede araştırmacıların verilerine baktığımızda ve son olarak da Dökü'nün tespitleri doğrultusunda birkaç tekil örnek dışında bölge için *Karanlık Klasik Dönem* söz konusudur.

[341] Akurgal, 1996: 123
[342] Wycherley, 1993: 3

3.2.1.1. Göl Çevresi Yerleşimler

Kabalis Bölgesi, Göller Bölgesi antik yerleşimlerinde sıkça görülen göl ve göle hâkim bir tepelik ya da bir yarımada şeklindeki yerleşimleriyle önemlidir. Yerleşim merkezi kolay korunan, doğal konumuyla diğer birçok yerleşim ile benzerlik göstermektedir.[343] Bölgede 10'dan fazla göl ve çevresine konuşlanmış höyük ve nekropol merkezleri yer almaktadır.

Bölgede yer alan Gölhisar, Yarışlı, Karataş gölleri çevresi yerleşimleri ile sonrasında, Kibyra, Boubon, Balboura, Kormasa, Lysinia, Tymbrianassos(Düğer), Olbasa gibi yerleşmelerden oldukça kalabalık bir nüfusu beslediği höyük yüzeylerinde bulunulan M.Ö. II. ve I. Binyıl keramiklerinden ve sonrasında Demirçağ kültürü veren materyallerden anlaşılabilmektedir.[344]

Uylupınar örneğininde geçerli olduğu, Göller Bölgesi'nde karşılaşılan Tunç Çağı yerleşimleri 10 ile 20 hektar arasında değişmektedir. Arazinin topografik yapısı ile ilgili olan bu durum sulak alanlara sahip her büyükçe ova kendi içerisinde bir yerleşim bölgesi oluşturur. Bölgelerde de alt yerleşim merkezleri ve sonrasında yerleşim şeması her teritoryal bölgenin kendi içinde politik bir birlikteliğini de gösterebilmektedir.[345] Göl çevresi yerleşimlere bölgemiz dahilinde şu alanlar değerlendirilecektir.

- Gölhisar Gölü Uylupınar Yerleşimi
- Yarışlı Gölü Düver Büyük ve Küçük Adatepe Yerleşimi
- Karataş Gölü Karataş Sivrisi ve Göl Çevresi Yerleşimleri

Yerleşim karakterleri ise köy içlerinde bulunan yazıtlı ve kabartmalı sunaklardan anlaşıldığı üzere göl kenarlarında muhtemelen Demir Çağ'da da var olagelen zengin Roma Dönemi çiftliklerinin sıralandığını ve iç bölgelerde de özellikle akarsu kenarlarında küçük yerleşimlerin yamaçlarda varlığını Roma Dönemi sonlarına kadar sürdürdüğü görülmüştür.[346]

[343] Dökü, 2015a: (baskıda); Kahya, 2012a: 148-53; 2012b, 13-32; Ekinci ve Kahya, 2013: 254-59
[344] Dökü, 2015a: (baskıda); Horsley ve Kearsley, 1998 : 123-9; Özsait, 1977: 72 vd., 83 vd.; 1989: 7; 1991a: 35-44; .Umar, 1989: 44-5(Tymbrianassos, Düğer Köyü'nün bitişiğinde Yarışlı Gölü'nün doğusunda kalmaktadır.)
[345] Becks, 2014: 42-3(Hrt.2-6)
[346] Dökü, 2015: (baskıda); Dökü, 2013: Uylupınar Yüzey Araştırması

3.2.1.1.1. Gölhisar Gölü (Uylupınar, Göladası / Şehertaşı) Yerleşimi ve Çevresi

Bugün Burdur ili Gölhisar İlçesi'nin 18 km. güneydoğusundaki Uylupınar Gölü'nün kuzeydoğusunda bir yarımada şeklinde görülen ve konumuna yakışır şekilde Göladası olarak tanınan alan, Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşiminin merkezidir. Ada yaklaşık 860x317 m. boyutlarında, karayla bağlantı yaptığı güneyi bugün tarımsal faaliyetler nedeniyle nispeten düz bir arazi görünümündeyken, kuzeyindeki sarp ve yalçın kayalıklar, göl ve adayı bir setmişçesine ayırır. Dolayısıyla konumu ve coğrafi yapısı, Erken Tunç Çağı buluntuları ile başladığı düşünülen yerleşim süreci, yoğun olarak Demir Çağı'ndan Osmanlı Dönemi'de içine alacak şekilde zamanı aşan vazgeçilmez bir merkez halinde sürmüştür.[347] Göladası (Şehertaşı) Göller Bölgesi antik yerleşimlerinde sıkça görülen göl ve göle hâkim bir tepelik ya da bir yarımada şeklindeki yerleşimiyle önemlidir. Yerleşim merkezi bu kolay korunan, doğal konumuyla Düver yerleşimi ile benzer bir görüntü çizer.[348]

Antik kaynaklarda, Strabon,[349]

"*Kibyralılar aslen Lydialı olup buradan göç ederek Kabalis Bölgesi'ne gelmişler ve burada oturan Pisidyalılar'ı ve diğer halkları boyundurukları altına aldıktan sonra, yerleşim alanlarını değiştirerek çevresi 100 Stadia'ya ulaşan bir kent kurmuşlardır*" şeklinde söz etmiştir.

Dolayısıyla bu anlatım, Kibyra halkının Lydia'dan geldiğini ve buradaki yaşayan yerli halkları boyunduruk altına aldıklarını ve sonrasında ilk yerleştikleri alanı terk ederek yeni ve daha geniş bir yerleşim kurduğu açıkça belirtmektedir. Bu anlatımı, Kibyra kazılarında Hellenistik Dönem öncesine giden herhangi bir buluntu ele geçmemiş olmasının yanı sıra aşağıda ayrıntılıca anlatılacağı üzere Uylupınar Göladası (Şehertaşı) merkez olmak üzere çevresinde yapılan araştırmalarda görülen yoğun Lydia seramiği, tam olarak destekler niteliktedir.[350] Dolayısıyla Uylupınar yerleşimin, Erken Kibyra yerleşimi olarak adlandırmak yanlış olmamıştır.[351]

[347]Hall, 1986b: 187; Becks, 2013: Kat.no.13
[348] Dökü, 2015a: (baskıda); Kahya, 2012a: 148-53; 2012b, 13-32; Ekinci ve Kahya, 2013: 254-59
[349] Strabon, ***Geographika*** 631, 7
[350] Schaus, 1992: 151-77; Çokay-Kepçe, 2009: 29-76; Kaşka, 2014: 285-93
[351] Dökü, 2015a: (baskıda); Ekinci vd., 2008a: 40-1; 2008b: 1-12; 2009: 36-7

Antik kaynakların yanısıra Uylupınar hakkında bilgi veren diğer bir yazar ise; 14. yy'da yaşamış olan her ne kadar bilimsel bir çalışma olmasa da önemli bir seyyah olan İbn-i Batuta, bizim için antik dönem sonrası bölgenin ilk kayıtları vermesinden ötürü önemlidir. Batuta, 1329 yılında Antalya'dan Burdur'a geçerken Uylupınar/Göladası çevresine varmış ve kayıtlarında burayı dört yanı su ile çevrili *Kulhisar*[352] olarak vermektedir. Kasabayı tanımlarken, Bol miktarda kamışlık ile göl arasına açılmış ve sadece bir atlının geçebileceği bir köprü gibi bir yol / geçitle ulaşılan, suyun ortasında yükselen bir kayada / tepede kurulmuş, sağlam kalesi ile desteklenen bir yer olarak nitelemektedir.[353] Bu nedenle ele geçirilmesi güç, metin bir kale görüntüsündedir. Battuta kente geldiğinde, Gölhisar'ın hükümdarı, Eğridir hükümdarı Sultan Ebu İshak'ın kardeşi Mehmet Çelebidir. 17. yy'da yine aynı kategoride değerlendirebileceğimiz başka bir seyyah olan Katip Çelebi, tarafından da ziyaret edilen bölge için aynı şeyler yazılmıştır.[354]

Bölge'de araştırma yapan ilk avrupalı gezginlerden Spratt ve Forbes, antik kaynaklar ışığında, Sinda olarak lokalizeettikleri Burdur İli Çavdır İlçesi Dengere (Bölmepınar) Köyü' den Kibyra'ya doğru ilerlerler. Göladası ve yakınındaki Pazar yeri olarak adlandırılan alanı görmüşler ve Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşimini Polybious ve Livius'daki Limne Poleis anlatımına dayanarak Alimne olarak nitelemişlerdir.[355] Daha sonra Bean, Kibyra'da yaptığı çalışmada, Göladası'nda da araştırmalar yapmış ve buradaki Eski Pazar Mekisini yine Polybious ve Livius'un aktarımlarıyla Limne olarak düzeltmiştir.[356] Hall ve Milner ise Pazaryeri Mevkisini yine aynı antik kaynakları referans göstererek Sinda olarak isimlendirirler.[357] 2006 yılında başlayan Kibyra kazıları ile Strabon'un anlatımlarından faydalanılarak Uylupınar yerleşimi arasındaki bağları araştırma sürecinde M.Ö. 7. yüzyıldan, M.Ö. 6. yy'a kadar kesintisizce görülen seramik buluntular ile alan Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşimi olarak adlandırılmıştır. Corsten'in ilk olarak Sinda[358] şeklinde adlandırdığı Uylupınar yerleşimini, yine Corsten ve Hülden tarafından 2010 yılından itibaren yayınlarında Sinda yerine, Erken Kibyra yerleşimi kullanılması, Kibyra Kazı Ekibi'nin görüşlerinin

[352] Defremery ve Sanguinetti, 1929: 265 vd.; Spratt ve Forbes, 1847: 271(Gule-Hissar.)
[353] Aykut, 2004: 407-8
[354] Katip Çelebi, ***Cihannüma*** 618 vd.(Gölhisar Kalesi, eşkıyalara sığınaklık ettiğinden yıktırıltırılmış)
[355] Spratt ve Forbes, 1847: 252 vd.
[356] Bean, 1956: 144
[357] Hall, 1986a: 133-57; 1994: 48-52; Hall ve Milner, 1998: 17
[358] Hall, 1994: 48-52(Burası A. Hall tarafından antik Sinda olarak tanımlandı.)Corsten ve Hülden, 2011: 180-3; 2012b: 174-7

doğruluğunu kanıtlar nitelikte olmuştur.[359]

Strabon'un kaydettiği ve arkeolojik çalışmaların sonuçlarına göre, Kibyra antik kenti bugünkü yerine olasılıkla Erken Hellenistik Dönem'de (M.Ö. 4.-3. yy) taşınmıştır. Kuzey Lykia'nın önemli bir şehri olmasının yanında Kibyra'nın Hellenistik döneme dair elde edilebilir bir verisi olmamıştır.[360] Buna karşın Tunç Çağ, Erken Demir Çağ ve Klasik Dönem'de Kibyra halkının yerleşim yeri olarak öngörülebilecek tek yer Uylupınar-Göladası yerleşimi olmalıdır.[361]

Strabon'dan sonra Polybious,[362] Manlius Vulso'nun seferi[363] sırasında Kibyra tiranı Moagetes'in hakim olduğu kentlerden bahsederken Syleion[364] ve Göl (Limne Poleis) şehri ismini verdiği iki yerleşim sayar ki, Göladası olasılıkla ikinci olarak bahsettiği göl'de yer alan ve bu dönemde çokta kuvvetli olmayan yerleşim olmalıdır. Aynı anlatımı Livius[365] da tekrarlamıştır.[366]

Buradaki yerleşimin Tunç Çağ'ından başlayarak Demir Çağ'da(Lydia)[367] da kesintisiz şekilde devam ettiği bilinmektedir.[368]**(Hrt.8-9)** Hem Göladası'nda, hem yanındaki tepelerde(Topraktepe, Kabakkırı, Gavurdamı) yerleşime ait izler(seramik) ve nekropol

[359] Ekinci vd., 2008a: 40-1; 2009: 36-7; Özüdoğru, 2014: 173(dp.8); Dökü, 2015a: (baskıda)
[360] Corsten, 1999: 387
[361] Özsait, 2007b: 111-2; 2008: 314-5; Dökü ve Baytak, 2014; 71-89; Özüdoğru, 2014: 173(dp.7); Ekinci vd., 2008a: 40-1; Ekinci vd., 2009: 36-7(Özüdoğru'nun saptamalarına ve verilerine(Erken Kibyra) göre burası olmalıdır. Kibyra Kenti teritoryumunu tespit için yapılan araştırmalarda Uylupınar Yerleşimi'nin Strabon'un aktarımları yanında, Kibyra kazılarında ele geçen buluntularla desteklenmiştir. Alanın Kibyra'nın Erken yerleşimi olduğu belirlenmiş ve bu yerleşim "Uylupınar (Erken Kibyra)" olarak anılmıştır.)
[362] Polybious, ***The Histories*** XXI,34
[363] Ramsay, 1895: 251-66(Sylleum Kibyratis sınırlarında Manlius Vulso (M.Ö. 189)'nun yolu üstündedir); Rennell, 1831: 147-8(Vulso Kibyra'dan Pamfilya ve Pisidi'ya geçer.)
[364] Davis, 2006: 200(Karaya antik bir yol ile bağlı, yüksek kayalık bir ada bulunan Gule Hisar(Gölhisar) bulunuyordu. Burası Syloeum(Syleion) ile birlikte Kibyra=Horzum(Horzoom)'a bağlı olan M.Ö. 189'dan itibaren varlığı bilinen Alimne'nin bulunduğu yer olmalıydı.)
[365] Livius, ***Oroandians*** XXXVIII, 15, 45; XXXVIII, 14, 10
[366] Dökü, 2015a: (baskıda)
[367] French, 1973: 51-8(Minyan); Bayne, 2010: 16(Orta Tunç Çağı'ndan itibaren Batı Anadolu'da görülmeye başlayan gri Minyas seramiğinin, çıkış noktasının neresi olduğu hala tartışılan bir konudur. Minyas seramiğinin Yunanistan, Makedonya veya Anadolu çıkışlı olduğu öne sürülmektedir. Minyas seramiği gri, kırmızı ve devetüyü renklerinde hamura sahiptir ve Gediz Nehri'nin güneyinden itibaren örneklerine rastlanmaktadır. Yerli seramikte bezeme biçimleri daha çok çizi, yiv, kabartma olmak üzere çeşitlidir.)
[368] Becks, 2013: Kat.no.13(Erken Tunç Çağı); Crossland, 1973: 11-2; Mellaart, 1958b: 26-32; Kaşka, 2014: 285-93(Demir Çağı); Çokay-Kepçe, 2009: 9, 29-76; Corsten ve Hülden, 2012a: 121

kalıntıları yüzeyde görünmektedir.[369]

Uylupınar'da ithal diyebileceğimiz Korint ve Attik siyah figürlü malzemeler yoğunlukta olup aynı zamanda bu merkez için Güneybatı Anadolu Demir Çağı Çanak-Çömleği olarak adlandırabileceğimiz yerel üretim merkezi olabilecek bir potansiyel sözkonusudur.[370] Bol miktardaki çanak-çömlek buluntuları her zamanki gibi M.Ö. 8. yy. ile günümüz arasındaki dönemlere ait olup, Klasik Dönem'e ait hiçbir çanak-çömlek örneği görülmemektedir.[371]

Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşiminde ilk arkeolojik araştırmalar ise, 1975 yılında yoğun kaçak kazılar nedeniyle Burdur Müzesi Müdürü Dörtlük tarafından yapılan kurtarma kazıları ile başlar. Bu kazılar sırasında özellikle Kabakkırı ve Topraktepe Mevkii'nde Lydia Dönemi nekropolü bulunmuş, yapılan çalışmalarda taş-örgü sandık mezar biçimindeki mezarlardan önemli eserler ele geçmiştir.[372] Ayrıca yine bu çalışmada Uylupınar(Erken Kibyra) yerleşiminin sınırları içersinde Gevurdamı Mevkii'nde bulunan bir kaya mezarının tespit edilmesi, yerleşimin kesintisizce sürdüğünü göstermesi açısından önemlidir. Uylupınar Göladası Şehertaşı Mevkii'nde, Gölhisar Gölündeki kayalık yarımada üzerinde batı kesiminde de kayaya oyulmuş, birinin kapısı kuzeye, diğerinin de güneye açılan basit planlı kare şeklinde depolama amaçlı kullanılan iki mekânın işlevi tam olarak belirlenememiş olup incelenmiştir. Uylupınar kayalığının kuzey kesimine inildiğinde mimari yapı elemanları ile keramikler ve yapı tuğlaları görülmüştür. Araştırmalar sırasında, Göladası yerleşimi, Topraktepe nekropol alanında da araştırmalar yapılmış ve aynı alandaki sur duvarları belgelenmiştir. Gölhisar gölünün güneyinde 50 kadar tümülüsün varlığı tespit edilmiştir. Sonraki yıllarda yapılan araştırmalar ile bu sayı 130'a çıkmıştır. Yarımadanın yaklaşık 1 km. kuzeybatısında Uylupınar-Çavdır tali yolunun güneydoğusunda Topraktepe ile Kızıldökük Dağı arasında, kuzey-güney doğrultusunda uzanan Bekçidamı/Gevurdamı kaya mezarı yer

[369] Dökü ve Baytak, 2014; 72-3(Söz konusu yerleşim alanında 1975'li yıllardan itibaren belirli aralıklarla kazı ve yüzey araştırmaları yapılmıştır. Kazı çalışmaları, yüzeyde görülen mezar anıtlarına yönelik kurtarma kazıları şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yüzey araştırmalarında ise ağırlıklı olarak dilbilimsel veriler takip edilmiş ve bunlar yayınlanmıştır. Uylupınar yerleşimi Kibyra Antik kentinin erken dönemlerine ışık tutabilecek bölgedeki en önemli yerleşim alanıdır. Ancak bu güne dek yapılan araştırmalarda bu durum üzerine aydınlatıcı bilgiler sağlayacak yeterli bilimsel veriye ulaşılamamıştır. Bu durumun başlıca sebeplerinden biri hiç kuşkusuz yerleşimin toprak altında saklı bulunan kalıntılarıdır.)
[370] Çokay-Kepçe, 2009: 30-5, 39
[371] Corsten, 2009: 144
[372] Dörtlük, 1977: 9-32

almaktadır. Mezar, deniz yüzeyinden 980 m. yükseklikte olup ağız açıklığı batıya bakmaktadır. Mezarın iki girişi olup mezar odasının önünde bir naos bulunmaktadır. İç kesimde iki klinesi bulunmaktadır.[373] Bekçidamı/Gevurdamı olarak bilinen bu mezar Klasik Dönem Lykia tipi özellikleri göstermektedir.[374] **(Çiz.1)**

Burdur Müzesi çalışmalarının ardından 1998'de başlayan ve hala devam eden Corsten'in Kibyratis yüzey araştırmaları sırasında; Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşiminde de arkeolojik ve epigrafik çalışmalar yapılmıştır.[375]

Dökü tarafından 2012 yılında başlatılan ve halen devam eden Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşimi yüzey araştırmaları da bölge hakkında çok önemli veriler sunmuştur. **(Hrt.24)(Çiz.1-10)**

Dökü'nün 2012 yılı araştırma sezonunda Uylupınar ve Yamadı köyleri sınırlarında yaptığı çalışmalar sonucunda önemli veriler elde edilmiştir. Gölhisar Gölü'ne bakan ve alanı bir hilal gibi saran tepelerin zirve noktalarında her biri göle bakar vaziyette konuşlandırılmış Dökü'nün tanımlamasına göre, yerel halkın Çağıl (iri taş yığma) olarak isimlendirdiği 1 ile 30 m. çapları arasında değişen, krepisleri rahatlıkla görülebilen ve üzerinde yığma taş ile kapatılmış örgü duvar ya da khamasorion şeklindeki mezar odalarıyla oluşturulmuş Tümülüsler yer almaktadır. Yine Dökü'ye göre, bulunan tüm Tümülüsler (Çağıl) kaçak kazılarla tahrip edilmiş olmasına karşın yinede kaçak kazı topraklarında görülebilinen az sayıdaki seramik malzemesiyle Lydia Dönemi Tümülüsleri olduğunu bize göstermiştir. Uylupınar yerleşmesinin 600 m. kuzeyinde, Yamadı-Uylupınar köy yolunun hemen kuzeydoğusundan itibaren yükselen ve Topraktepe olarak bilinen yükselti araştırılmıştır. Burada kayaya oyulmuş lahit teknesi, 15 m. kadar ilerisinde kaya basamakları ve zirveye doğru mimari elemanlar ve en üst kesimde de bir tümülüs tespit edilmiştir. Tümülüsün doğu kesimi kaçak kazılar ile tahrip edilmiş olup hemen alt kesimindeki Mıcır Ocağı'nın buradaki tahribatın ana sebepleri olarak gösterilmiştir. Topraktepe'nin Gölhisar'a bakan batı kesiminde,

[373] Dökü, 2015a: (baskıda)
[374] Gay ve Corsten, 2006: 47-9; Corsten, 2009: 144(Aynı tepenin daha aşağıdaki bir yamacında tarihi belirsiz (belki de Klasik dönem) bir khamosorion ve kapaksız kayaya oyulu bir mezar olduğunu ve yakınında Klasik Dönem'e tarihlenebilecek bir seramik parçası bulduğunu belirtmesine rağmen kesin ifade kullanmak doğru olmayabilir.)
[375] Corsten, 2002a: 1 vdd; 2009: 143-5; Corsten vd., 2010: 143-7; Gay ve Costen, 2006: 47-60; Corsten ve Hülden, 2011: 180-3; 2012b: 174-7

Yamadı-Uylupınar köy yolunun kuzeyinde önemli bir kısmı yol yapımı sırasında tahrip edilmiş bir kutsal alan bulunmaktadır. Kayaya oyulmuş bir lahit ve kayalığın her iki tarafında birer adet niş yer almaktadır.[376]

Dökü'nün 2013 yılı araştırma sezonunda göle bakan Uylupınar, Hisarardı, Kargalı ve Karapınar köyleri sınırlarında çalışmalar yürütülmüştür. 2013 sezonu Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşimi yüzey araştırmaları sonucunda toplam 21 adet Lydia Dönemi Tümülüs tespit edilerek belgelenmiştir. Bunun yanında Hisarardı Köyü Değirmen Başı Kale Yıkığı[377] mevkiinde Doğu Roma Dönemi sur duvarı ile çevrelenmiş toplam 4 adet mekana sahip bir yerleşim tespit edilmiştir.**(Hrt.25)** Aynı köyde Bozyaka, Deliktaş ve Manastır Yeri mevkiilerinde az sayıda mimari detaylar ve ele geçen seramik buluntuları, çatı kiremidi parçalarından yola çıkarak küçük yerleşim alanları tespit edilmiştir. Kargalı Köyünde ise Dikmen Önü Bölmece Tepesi, Yağpınar Üstü Yerleşim Alanı, Elma Deresi ve Arpa Deresi mevkilerinde de yine küçük yerleşim karakteri gösteren buluntularla karşılaşılmıştır. Karapınar Köyü ve Yamadı arasında yakın zamana kadar kullanılan henüz dönemi tespit edilemeyen taş döşem yol takip edildiğinde çevresinden Roma Dönemi malzemesi ile görülen alanlar tespit edilerek haritaya işlenmiştir. Ayrıca köylerde yapılan çalışmalarda birçok Roma Dönemine tarihlendirilebilinecek yazıtlı sunak ve mimari bloğa rastlanmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuç ise özellikle Lydia Tümülüs (Çağıl) gömü geleneğinin Kargalı Dikmen tepesine kadar ulaştığı ve sonrasında tamamen kesildiği anlaşılmıştır.[378]

Dökü'nün 2014 yılı araştırma sezonunda Gölhisar İlçesi(Sorkun Köyü), Çavdır İlçesi(Küçük Alan, Büyük Alan, Kayacık Köyleri), Tefenni İlçesi(Hüyük Mah. Hasanpaşa Köyü), Karamanlı İlçesi (Manca Köyü) ve çevre yerleşimlerde çalışmalar yürütülmüştür.[379]**(Res.32-40)** Dökü'nün halen devam etmekte olan bu çalışmaları bölgenin yerleşim arkeolojisi için çok önemli veriler ve tespitler sunmaktadır.

[376] Dökü, 2015: (baskıda); Dökü, 2012: Uylupınar Yüzey Araştırması
[377] Corsten ve Hülden, 2013: 359(Abb.6)
[378] Dökü, 2015: (baskıda); Dökü, 2013: Uylupınar Yüzey Araştırması
[379] Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması; Dökü, 2015 (baskıda); Dökü ve Baytak, 2015 (baskıda)

3.2.1.1.2. Yarışlı Gölü (Düver / Büyük Adatepe) Yerleşimi ve Çevresi

Burdur'un yaklaşık 32 km. güneybatı kesimindeki Yarışlı Gölü'nün kıyısında yer alan Yarım Ada'daki yüksek bir kayalık üzerindeki ve çevresinde verimli arazilere, taze su kaynaklarına sahip olan yerleşim bu görünümüyle Phrygler'in kalelerine benzetilmiştir.[380] Kabalis Bölgesi'nin kuzey doğusunda yer alan Yeşilova-Yarışlı Gölü Düver yerleşimi bulunduğu konumdan dolayı Neolitik dönemden itibaren önemli bir yerleşim yeri özelliği göstermektedir. Bu alanda Özsait ve sonrasında Kahya'nın araştırmaları önemli veriler sunmuştur.

Bölgemiz sınırlarında Phryglerin güney-doğudaki hâkimiyet sahasının, Yarışlı Gölü'nün doğusunda yer alan Büyükada Tepe'de[381] ve göl içindeki Küçükada'da[382] tespit edilen Phryg kültürünün ele geçen pişmiş toprak boyalı kaplama levhaları yardımıyla, Pisidya'nın batı kesimine kadar ulaştığını anlamaktayız. Ama yine de buradaki etnik gruplar ile olan bağları hakkında henüz söz sahibi değiliz.[383] Buna ek olarak yine aynı bölgede Phryg çanak çömleğinin bulunuşu buradaki Phryg uzantısını ispatlamaktadır.[384] Yerleşim alanında özellikle Düver Miken seramiği'nin varlığı bölgedeki kültür gruplarının varlığı ve erken dönem bağları açısından Batı Anadolu için önemli bir merkez üssüdür.[385]

Düver yerleşiminde ele geçen pişmiş toprak kaplama levhaları Phrygia'da, özellikle Gordion'da bulunan aynı zamanda yine Phryg kaya anıtlarının üzerinde geometrik desenleriyle birlikte kabartma şeklinde görülen Pişmiş toprak kaplama levhalarının bir devamı olarak görülmüştür. Ancak bu kaplama levhalarının nasıl bir yapı ya da yapılara ait olduğu ve dönemleri hakkında tartışmalar sürerken, Cummer bu levhaları M.Ö. 8.-5.yy'a gibi uzun bir zaman aralığına tarihler.[386] Talloen'da bunları Phryg izi olarak görmekte ve M.Ö. 8.-6.yy.'a tarihlemektedir.[387] Birçok araştırmacı ide bu kaplama levhalarını tarih olarak M.Ö. 6. yy. ortaları ve sonrasına tarihlemişler ve özellikle bu düşüncenin Phryg yaratısı olduğunu ancak

[380] Kahya, 2011: 219
[381] Kahya, 2012a:148-53; 2012b: 13-32; Ekinci ve Kahya 2013: 254-9
[382] Özsait, 1980: Lev.XXIV, Res.39
[383] Özsait, 1980: 105-6; 2007c: 703
[384] Dökü, 2015a: (baskıda)
[385] Ünal, 2002: 117
[386] Cummer, 1970: 70-1
[387] Talloen vd., 2006: 176

Anadolu içlerinde özellikle Düver yerleşiminde bulunan kaplama levhalarının Neandria, Sardis ve Pazarlı örnekleriyle karşılaştırarak M.Ö. 6. yy. ortası ve sonrasına vermişlerdir.[388]

Walkens[389] ve Talloen[390] Düver yerleşiminde bulunan bir kaya mezarında özellikle mezarın dış cephesinde bulunan lotus çiçeği kabartması ile yine aynı yerleşimdeki pişmiş toprak kaplama levhalarının benzer olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca Mezarın silmeli dış cephe mimari ayrıntılarını Phryg kaya mezar geleneğinden alınmış olduğunu belirterek bu kaya mezarını Phyg kaya mezarlarının bir devamı olarak tanımlamışlar ve tarihlemişlerdir. Ancak Düver yerleşiminde yüzey araştırmaları yapan Kahya'ya göre yine aynı motif üzerinden yola çıkarak bu kaya mezarını Düver yerleşimindeki hakim kültür olan Lydia ile ilişkilendirir. Bunun yanında mezarın Anadolu'nun Pers hakimiyeti altında olduğu bir dönemde büyük bir olasılıkla M.Ö. 5. yy. ilk yarısında yapıldığını aktarmaktadır.[391] Sonuç olarak Düver yerleşiminde ne kaplama levhaları ne de kaya mezarı son bulgular ışığında Phryg eserleri olmadığı ortadadır. Ancak Kabalis Bölgesinde bulunan diğer kaya mezarları ve kaplama levhaları gibi Lydia kültürünün düşünceyi ve formu Phrygia'dan aldığı açıktır.[392]

[388] Dökü, 2015a: (baskıda); Glendinning, 1996: 99-119
[389] Waelkens vd., 2000: 176-87
[390] Talloen vd., 2006: 176, Fig.3.
[391] Kahya, 2012b: 13-32
[392] Dökü, 2015a: (baskıda)

3.2.1.1.3. Karataş (Karamanlı) Gölü Yerleşimi Çevresi

Karamanlı İlçe sınırlarında Demir Çağ yerleşimlerine baktığımızda birçok höyükde zayıf da olsa görülebilmektedir. Karataş Gölü yamacında yapılan araştırmalarda Demir Çağ(*red on black*) boyalı malzemeleri ağırlıktadır. Pınarlı Dağı'nı da içine alan Karataş Sivrisi ve çevresinde yapılan araştırmalarda Hasanpaşa ve Manca'da yer alan Demir Çağ kaya mezarları ile aynı benzer özelliklere sahip 1 adet kaya mezarı da yer almaktadır. Karataş Sivrisi'nin üst zirvelerinde Karamanlı Ardıçlık Tepesi ve Yarışlı Kocapınar zirveleri ile benzer sur izleri mevcut Garnizon amaçlı kale mevcuttur. Gölün hemen kuzeyinde yükselen Pınarlı Dağı'nın güney eteğinde göle bakar vaziyette Roma Dönemi izleri de mevcut olup 1 adet basit planlı kaya oygu mezar ve yakınlarında işlik alanları ile sarnıç yer almaktadır. Tüm yamaç kısmında erken dönem kültürü yanı sıra, M.Ö. I. Bin Demir Çağ+Hellenistik+Roma Dönemi malzemesi bulunmaktadır.[393] Göl çevresi yerleşimlere örnek verecek olur isek;

Yenice Höyük: Karamanlı İlçesi sınırlarında, Karataş Gölü'nün güneydoğusunda yer alan Yenice Höyük etekleri kısmen sular altında kalmış olup göl çanağı içerisinde kalmaktadır. Höyük üzerinde göle bakan yamaçta M.Ö. I. Bin Demir Çağ malzemesi yer almaktadır.[394]

Çamur Höyük: Karamanlı İlçesi sınırlarında, Karataş Gölü yakınında ova tipi yerleşim özelliği göstermesinin yanı sıra göl çevresinde olduğu için bu grupta da değerlendirilebilir. Lloyd ve Mellaart tarafından incelenmiş höyükte erken dönem malzemelerin yanı sıra M.Ö. I. Bin Demir Çağ buluntuları yer almaktadır.[395]

[393] Özsait, 1977: 72 vd.,; 2007a: 471-78(Res.13)
[394] Özsait, 1985: 207; 1989: 4-5, 14-15(Lev.III-IV, XV-XVI); 2006a: 261
[395] Lloyd ve Mellaart, 1962: 196(hrt.VI-İTÇ2, dp.58); Özsait, 1983: 138; 1986a: 63-6(Lev.29-36)

3.2.1.2. Ova Tipi (Höyük) Yerleşimler

Yusufça Höyük: Gölhisar İlçesi sınırlarındaki höyük, Dalaman Çayı'nın batısında yer alır. Gölhisar'ın 3 km. kadar kuzeydoğusunda yer alan Yusufça kasabasının güneyine düşer. Höyükte erken dönem kültürlerinin yanı sıra M.Ö. I. Bin Demir Çağ boyalı seramikleri de görülür.[396]

Hasanpaşa Höyük: Tefenni İlçesi, Hasanpaşa Belde sınırları içerisinde ova düzlüğünde oldukça tahribata uğramış olan höyük malzeme olarak ise çok zengindir. Özellikle Demir Çağ buluntuları çevre yerleşim alanlarına göre çok iyi bir malzeme vermektedir. Benzerlik olarak Hüyük mahallesindeki Hüyük Höyük ile çağdaştır.[397]

Hüyük Höyük: Tefenni İlçesi, Hüyük Mahallesi içerisinde Tefenni Korkuteli karayolu'nun sağında mezarlık olarak kullanılmaktadır. Erken kültürlerin yanı sıra Demir Çağ buluntuları da vermektedir.[398]

Manca Höyük: Karamanlı İlçesi sınırlarında Manca(Harmankaya) Köyü içerisinde erken dönem buluntuları veren tescilli höyük yüzeyinde Demirçağ seramikleri de görülmektedir.[399]

Kağılcık Yerleşimleri: Karamanlı İlçesi, Kağılcık Köyü sınırlarında, iç kesimlerinde tepe yerleşimi üzerinde köy girişinde yolun göle bakan kısmında erken dönem buluntuların yanı sıra Roma Çağı kültür izleri de görülmektedir. Kağılcık Höyük ve köyün doğusunda Demir Çağ ve Geç Roma Çağı buluntuları veren Kalecikaltı yerleşimleri yer almaktadır. Kağılcık Köyü'nün hemen üstündeki ufak tepelik alanda Zeus tapınımı ile alakalı bir alan mevcuttur.[400]

Karamusa Höyük ve Yamaç Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında yer alan Karamusa Köyü'nde erken dönem kültür izlerine rastlanılan Karamusa Höyük'te kaliteli Demir Çağ mazlzemesi de görülmüştür. Höyüğün hemen karşısındaki yamaç yerleşiminde de boyalı malzeme grubunun yanı sıra Roma Dönemi izleri görülmektedir.[401]

---

[396] Özsait, 1991a; 38, 43-4(Res.6-7)
[397] Özsait, 2007a: 468-9; Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması
[398] Özsait, 2007a: 468-70
[399] Özsait, 2007a: 470; Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması
[400] Özsait vd., 2005: 167-89; 2006a: 260-1; 1983: 137
[401] Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması

Pınarbaşı II Höyük: Burdur-Merkez İlçe, Pınarbaşı Köyü sınırlarında ova içerisinde yer almakta olup erken dönem buluntularının yanı sıra Mellaart yerleşmede Demir Çağ buluntuları tespit etmiştir.[402]

[402] Mellaart, 1954: 192; Özsait, 1986a: 63-6(Lev.29-36)

3.2.1.3. Dağ Eteği ve Yamaç Yerleşimleri

Çavdır Höyük Karşısı Yamaç Yerleşimi: Çavdır İlçesi sınırlarında, Çavdır-Gölhisar yolunun güneyinde yer alan Çavdır höyüğün hemen karşısında 500 m. güneydoğusundaki yamaçlarda yine Uylupınar Yerleşimiyle koşut Demir Çağ seramikleri bulunmaktadır.[403]

Yuvalak Küçük Asar Yerleşimi: Çavdır İlçesi sınırlarında Yuvalak Köyü'nün 1 km. kadar kuzeyinde dağlık alanda, Özsait'in araştırmaları sırasında görülen, Küçük Asar adı verilen bir kaya yerleşmesinde Demir Çağ seramikleri bulunmuştur. Yuvalak Tümülüsü ile aynı dönem buluntular vermektedir.[404]

Tavşancıl Deresi Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında Hasanpaşa köyü 2 km. güneyinde Tavşancılı Deresi mevkiinde Demir Çağı Buluntuları tespit edilmiştir. Ayderesi ve Çürük İn mevkilerinde de aynı kültür izleri görülebilmektedir.[405]

Kayalı I-II Beşiktepe Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında, Kayalı Köyü Beşiktepe mevkiindeki yerleşim alanı, Özsait'in Tefenni araştırmaları sırasında bulunmuş olup erken dönem kültürlerin yanı sıra M.Ö. 7.-6. yy.'a tarihlenebilinecek Demir Çağ seramiklerin varlığından söz etmiştir. Ayrıca yine aynı alanda Kayalı II olarak adlandırdığı yerleşimde de M.Ö. I. Bin Demir Çağ seramikleriyle karşılaşmış ve iki adet Tümülüs tespit edilmiştir.[406]

Yayla Kayası/Kalesi Aliyürek Tepesi Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında, 18 km. kadar batısında, Sazak Köyü'nün 4 km. güneybatısında, Yayla Kalesi ya da Yayla Kayası'nda, surları da olan yoğun halde yapı tuğlaları ve maden cürufları bulunan bir Demir Çağı kalesi görünümüyle önemlidir. Demir Çağ buluntularının yanı sıra alanda yoğun halde yapı tuğlaları ve maden cürufları bulunmaktadır.[407]

Asarova Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında, Hisarova kesiminde, Büyük Asar'da Demir Çağ ve Hellenistik dönem buluntuları, Küçük Asar'da da Demirçağ ve Roma dönemi

[403] Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması
[404] Çankaya, 2014: Yuvalak Köyü yakınında Burdur Müzesi tarafından kazısı tamamlanmıştır.
[405] Özsait, 2006b: 98
[406] Özsait, 1985: 389-90; Coulton, 2012: 25, Fig. 11.18
[407] Özsait, 2008: 110; 2010: 431

buluntularının yanı sıra Geç Antik Çağ kültür izlerine de rastlanmıştır.[408]

Asartepe Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında, 3 km. kadar kuzeybatısında Sazak Köyü sınırlarında olup Roma Çağı buluntularına rastlanılmaktadır.[409]

Eşeler Yayla Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında, Haraplandı Mevkii'nde, İTÇ+Geç Hellenistik+Roma İmparatorluk Dönemleri'ne ait yoğun şekilde iskân sözkonusudur. Yerleşimlerin yanında nekropol (Yedikardeşler) alanları da görülmektedir.[410]

Maltaşı / Çobanöldü Tepesi: Tefenni İlçesi sınırlarında, Tefenni-Acıpayam sınırındaki Belkaya Köyü'nde Maltaşı ve Çobanöldü Tepesi Roma yerleşimleri mevcuttur.[411]

Bayramlar Köyü Yerleşimi: Tefenni İlçesi sınırlarında, Bayramlar Köyü sınırlarında köy içinde kahve önünde devşirme malzemeler(4 adet Phallos),[412] kabartmalar ile Roma ve Geç Antik Çağ malzemesi barındıran Baykuştaşı mevkiinde yerleşim izleri yer almaktadır.[413]

[408] Özsait, 2007a: 465
[409] Özsait, 1993: 197; 2006a: 261; 2007a: 467
[410] Özsait, 2007a: 464
[411] Özsait, 2007a: 468
[412] Labarre vd., 2006: 113(Res.53)
[413] Özsait, 2007a: 468

3.2.2. Arkeolojik Malzeme

Yapılan araştırmalarla açığa çıkan höyük ve yamaç yerleşimlerinde bulunan Demir Çağ seramiği, bölgede Demir Çağ'ında da yerleşimin kesilmeden devam ettiğinin bir göstergesidir. Ancak araştırmalar Demir Çağ yerleşimlerini anlamlandırmak adına, sadece seramik buluntular ile sınırlı kalmıştır. Tespit edilen seramiklerin ise değerlendirilmesi, bölgede Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşimi dışında çok yapılmamıştır. Ayrıca özellikle Yeşiova Düver Adatepe'de bulunan seramikler ve pişmiş toprak kaplama levhaları birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve erken araştırmacılar bu alanın bir Phryg yerleşimi olduğu yönünde fikir bildirseler de, son yapılan çalışmalar alanın yerleşim tarihini değiştirecek niteliktedir. Ayrıca özellikle Kabalis Bölgesi'de Uylupınar Yerleşimi ve hemen güneyinde yer alan Milyas Bölgesinde yer alan Eceler ve Çaltılar höyükte yapılan son çalışmalar bu iki bölgenin kültürel birlikteliğini göstermesi açısından önemlidir. Ancak sadece seramik buluntu üzerinden yapılan tespitler Bölgenin Demir Çağı kültürlerini tanımamıza yetmemektedir. Ancak Bölgede Demir Çağa ait mimari buluntunun azlığı dikkat çekicidir. Buna karşın özellikle yapılan yüzey araştırmaları ve Müze kurtarma kazılarıyla birlikte açığa çıkan demir Çağ mezar tipleri ve mimarileri bize seramik buluntular ile birleşince daha fazla bilgi vereceklerdir.[414]

Kabalis Bölgesi Lydia Dönemi Demir Çağ yerleşimlerinde kültürel verilerinden başta seramik buluntular, pişmiş toprak kaplama levhaları ve mezar hediyeleri arasında olan küçük eserleri yanında en önemlisi ölü gömme gelenekleri ve mezar tipleriyle bölgede var oldukları rahatlıkla izlenebilmektedir. Ayrıca Kaballer ve Kabalis Bölgesinden bahsederken özellikle merkez konumundaki Kabalis/ Kibyratis Bölsesi için Herodotos'un ve Strabon'un bölgeye gelen Kaballerin Lydia kökenli olduklarını vurgulamalarıyla da antik metinlerde Kabalis Bölgesinin Lydia ile bağlantılarının izlerini takip edebilmekteyiz.[415]

Bölge ve çevresinde yapılan yüzey araştırmaları neticesinde tespit edilen Kabalis Bölgesi Demir Çağ yerleşimlerinde yapılan tespitler daha çok seramik buluntu üzerinden yapılmış ve ele geçen buluntular, Uylupınar yerleşimi dışında çok fazla irdelenmemiştir. Olasılıkla bölgedeki araştırma ekiplerinin artmasıyla birlikte yerleşim sayısı daha da artacak

[414] Dökü, 2015a: (baskıda)
[415] Dökü, 2015a: (baskıda)

gibi görünmektedir. Ancak sadece seramik buluntu bölgenin Demir Çağ kültürüne ve kimliğine ait bilgi vermekten uzaktır. Bu nedenle özellikle mimari, hatta daha da spesifik olarak mezar mimarisi bölgenin Demir Çağ kültürüne ışık tutabilecek niteliktedir.[416]

Uylupınar Göladası (Şehertaşı) merkez olmak üzere çevresinde yapılan araştırmalarda Dökü'nün ifadesini doğrulayan Tunç Çağ'dan başlayarak ve sonrasında yoğun Lydia seramiği, bunu destekler niteliktedir.[417] Uylupınar'da ithal diyebileceğimiz Korint ve Attik siyah figürlü malzemeler yoğunlukta olup aynı zamanda bu merkez için Güneybatı Anadolu Demir Çağı Çanak-Çömleği olarak adlandırabileceğimiz yerel üretim merkezi olabilecek bir potansiyel sözkonusudur.[418] Bol miktardaki çanak-çömlek buluntuları her zamanki gibi M.Ö. 8. yy. ile günümüz arasındaki dönemlere ait olup, Klasik Dönem'e ait hiçbir çanak-çömlek örneği görülmemektedir.[419]

Yerleşim karakterleri ise Roma Dönemin'de köy içlerinde bulunan yazıtlı ve kabartmalı sunaklardan anlaşıldığı üzere göl kenarlarında zengin Roma Dönemi çiftliklerinin sıralandığını ve iç bölgelerde de özellikle akarsu kenarlarında küçük yerleşimlerin yamaçlarda varlığını Doğu Roma Dönemi sonlarına kadar sürdürdüğü görülmüştür.[420]

[416] Dökü, 2015a: (baskıda)
[417] Becks, 2013: Kat.no.13(Erken Tunç Çağı); Kaşka, 2014: 285-93(Demir Çağı); Çokay-Kepçe, 2009: 9, 29-76; Corsten ve Hülden, 2012a: 121
[418] Çokay-Kepçe, 2009: 30-5, 39
[419] Corsten, 2009: 144
[420] Dökü, 2015: (baskıda); Dökü, 2013: Uylupınar Yüzey Araştırması

3.2.3. Sonuç ve Değerlendirme

Kabalis Bölgesi, coğrafyasından kaynaklanan su havzalarının yoğunluğu, dağlar arasında kalan küçükte olsa tarıma elverişli ovaları ve doğal savunma bariyerleri olan dağlarıyla prehistorik dönemden beri süregelen yerleşim yoğunluğunun azalarak da olsa Demir Çağı'ında da devam ettiği son zamanlarda yoğunlaşan yüzey araştırmalarıyla tespit edilmektedir.[421] Ancak bu yerleşimlerin Göller Bölgesi'deki prehistorik ve Tunç Çağları'ndaki gibi yoğun olmayışı ve yine bu dönemlerdeki gibi yerli kültürlerden çok arkeolojik tespitlere göre bölgeye gelen halkların izlerini taşıması dikkate değerdir. Yapılan yüzey araştırmalarında sözü edilen arkeolojik izler mimariden çok seramik buluntulara dayanmaktadır. Mimari olarak buluntular, daha çok orta Demir Çağ'ından, Lydia ve sonrasında Pers hâkimiyetine kadar olan süreçte yoğun bir şekilde görülen mezarlar ve mezar tipleri üzerinden tespit edilmişlerdir.[422]

Bölgede Lydia kültür etkisinin yanı sıra, Phrygia kültür etkisinin bu bölgeye uzantısı sayılan önemli merkezler arasında ilk olarak Bayındır tümülüsleri, Eğirdir Hoyran Kaya Mezarı, Çavdır Manca Kaya Mezarı örnekleri verilebilir.[423] Sagalassos arazisi içerisinde yer alan ve muhtemelen Erken Dönem yerleşim alanı diyebileceğimiz Düzen Tepe'de Phryg etkisini bölgedeki çalışmaları ile Sagalassos ekibinden öğrenmekteyiz.[424] Kuzeybatı Pisidia'da Lydia etkisini gösteren Delipınar Tümülüsleri(Yassıören) ve Çeştepe Tümülüsleri(Gençali Köyü) bölgenin Demir Çağı kültürü için önemli merkezlerdir.

Kabalis Bölgesi kuzey doğusunda yer alan Düver yerleşimi ve yine Kabalis Bölgesinin güney doğusunda yer alan Elmalı Bayındır Tümülüsleri buluntuları saf Phryg özellikleri göstermezler. Bu alanlarda ele geçen mimari ve küçük eserler yoğunlukla Phryg etkileri görülen Lydia kültür ve sanatıyla bağlantılı eserlerdir. Buna karşın bölge kendine has ölü gömme mimarisi yaratılarıyla da M.Ö. 7.yy.'dan M.Ö.5. yy. başlarına kadar önemli eserler ortaya koymuştur.[425]

---

421 Coulton, 2012: 50 vd.; Chorsten ve Hülden, 2013: 1 vd., Dökü ve Baytak, 2014: 71-89
422 Dökü, 2015a: (baskıda)
423 Dökü, 2011: 140; Özsait ve Özsait, 2007: 159; Hürmüzlü, 2007: 1-22; 2009: 493-500; Gerçek, 2014: 51-7
424 Vanhaverbeke vd., 2010: 105-128
425 Dökü, 2015a: (baskıda)

Kabalis Bölgesi'nin merkezinde henüz Erken Demir Çağ'ına ait izler görülmemektedir. Ancak bölgenin güneyinde Milyas Bölgesi içerisinde henüz mimari bir ayrıntı görülemese de, seramik buluntuları ile Elmalı Seki Ovasında Ece ve Çaltılar Höyük yerleşimleri önemli bilgi ve buluntu vermektedir. Çaltılar Höyük, Erken ve Orta Demir Çağ seramik buluntuları yanında Geç Demir Çağı'na dair buluntularıyla bölgenin Demir Çağı'na ışık tutmaktadır.[426] Aynı şekilde benzer örnekler yine Çaltılar Höyük etrafında gruplanmıştır. Çaltılar Höyüğün hemen güneyinde yer alan Eceler Höyük'de buluntularıyla birlikte Tunç Çağı'na kadar geri giderken, Erken Demir Çağına ait seramikler benzer nitelikleriyle karşımıza çıkarlar. Yine Çaltılar Höyük çevresinde Göller Mahalle ve İntaşı'nda bulunan seramikler de aynı döneme verilmektedir.[427] Seki Yaylasının kuzeyinde, Kabalis Bölgesi içerisinde Demirçağ izleri ise, en güneyden başlamak gerekirse ilk olarak Kokkinia'nın, Boubon (İbecik)[428] yüzey araştırmalarında tespit ettiği az sayıdaki arkaik olarak nitelenen ve olasılıkla M.Ö. 7- 6. yy.'a tarihlenen[429] seramikler önemlidir.[430]

Kabalis Bölgesi'nin kuzeydoğusunda ise Demir Çağ izleri daha da yoğunlaşır. Özellikle Tefenni Ovası'nda tespit edilen höyüklerin birçoğu Kalkolitik Çağ'dan itibaren başlayan yerleşimlerin Demir Çağ'da da devam ettiğini gösteren izlerle doludur. Tefenni İlçesi sınırlarında, Hasanpaşa Köyü sınırlarında Hasanpaşa Höyük ve Tefenni mahallesinde Hüyük Höyük, Tefenni İlçesi Seydiler Köyü, Seydiler Höyüğü ve Sazak Köyünün sınırlarında yer alan Asar Tepe Höyüklerinde, Özsait tarafından Demir Çağ seramiklerinin varlığı belgelenmiştir.[431] Bunun dışında bölgede çalışmalarını yürüten Dökü'nün de Özsait'i destekleyen Kabalis Bölgesi Demir Çağı yerleşimine dair izler veren tespitleri sözkonusudur.[432]

Burdur, Çavdır İlçesi Kozağacı Ambarcık Kaya mezarları,[433] yine Çavdır ilçesi Karaköy Killik mevki Lykia kaya mezarları,[434] Burdur Söğüt Kaya Mezarı,[435] Burdur

426 Momigliano vd., 2011: 85-97, Fig.22-46; Coulton, 2012: 50-3
427 Coulton, 2012: 5-6, Fig. 11.4, 11.12-11.15
428 Spratt ve Forbes, 1847: 263(İbecik(Ebajik) Parnaz köyü)
429 Kokkinia, 2008: 156-7; Coulton, 2012: II, 25, Fig.11, 18
430 Dökü, 2015a: (baskıda)
431 Özsait, 2005: 119
432 Dökü, 2015a: (baskıda)
433 Corsten, 2005a: 27; Gay ve Corsten, 2006: 51 vd.,(Lev.11-5); Özsait 2008:307 vd.,(Lev. 4)
434 Özsait, 2007b: 109 vd.,(Lev. 2)

Kozağacı Kaya Mezarı,[436] Burdur Uylupınar Gevur Damı Kaya Mezarları,[437] cephelerindeki mimarileri ile Lykia kaya mezar geleneğini eksiksiz bir biçimde göstermektedirler. Çevik, Elmalı yaylası araştırmasında özellikle Elmalı Kızılca, İslamlar ve Armutlu'da bulunan Lykia tipi kaya mezarları ile Lykia'nın M.Ö. 4. yy. sınırını kuzeyde Elmalı yaylası yani Milyas olarak önermiştir.[438] Gay ve Corsten, M.Ö. 4.yy.'a tarihlenen Lykia tipi 6 adet kaya mezarının değerlendirmesini yaparken Milyas ve dolayısıyla Lykia kültür bölgesinin Kabalis içlerine kadar uzandığını söylemişlerdir. Hatta bir tarihsel olarak bu yayılımın özellikle Perikles dönemi içerisinde olduğunu belirtmişlerdir. Bölgede çeşitli tipler ve zamanlarda yapılmış, ölü gömme gelenekleri arasında aslında nispeten zengin sayıla bilinecek kaya mezar mimarisinin varlığını göstermek için yeterlidir. Kabalis bölgesinde tespit edilen Lykia tipi kaya mezarları M.Ö. 4.yy'la birlikte bölgenin Lykia kültürü etkisinde kaldığını göstermesi açısından oldukça önemlidir ve bu birlikteliği Milyas üzerinden olduğu düşüncesi kabul görecek bir savdır.[439]

Burdur ili Çavdır ilçesi Kozağacı'nda yer alan kaya mezarı mimari detaylarıyla oldukça ilgi çekicidir.[440] Bu mezarda görülen Üçgen çatı alınlığın ortasında çatıyı taşımak amaçlı yapılan ahşap taklidi üç taşıyıcı silme, yerel ahşap mimarinin mezarın, alınlığına yansımasıdır. Alınlığın hemen altında ise yoğun tahrip olmuşluğa karşın, kaya mezar mimarisi ile örtüştürerek M.Ö. 4.yy.'a tarihlese de, Mezar odası, çatının başlangıcına kadar ana kayadan oyulmuş, üst yarısının ise ana kayadan açılmış yuvalara yerleştirilen taş bloklarla kapatılmışlığı ile bölge için ünik bir mimari anlayış sergiler. Dolayısıyla üçgen çatısı yanında ana kayanın üzerinin taş örgü ile kapatılması Lykia tipi kaya mezarlarında görülmeyen bir olgudur. Sonuç olarak bütün bu detaylar, yukarıda kısaca bahsedilen diğer Lykia kaya mezarlarının yoğunlaştığı bölgede konumlanan bu mezarda yerel ahşap mimarinin kayaya yansımış olduğu ünik bir örnek olarak dönemi halen sorgulanacak bir mezardır.[441]

Kabalis Bölgesi'nde arkeolojik buluntuların yoğunlaştığı M.Ö. 7- 6. yy. ile başlayan süreçlerde şaşırtıcı bir şekilde az sayıda Phryg eserlerinin karşısında; özellikle Lydia

---

435 Gay ve Corsten, 2006: 49 vd.,(Lev.6-10)
436 Gay ve Corsten, 2006: 53 vd.,(Lev.16-9)
437 Dörtlük 1977, 11, Res. 9, Lev.6- 8; Gay ve Corsten, 2006: 47 vd., Lev. 2-5; Özsait, 2007b: 112
438 Çevik, 1996: 40-62; 2003b: 97-116
439 Dökü, 2013b: (baskıda)
440. Corsten, 2005a: 27 vd.; Seyer, 2007: 715-21, Lev. 1-6
441 Dökü, 2013b: (baskıda)

kültürüne ait izler yoğunlaşırken, M.Ö. 4. yy. ile birlikte, Karia, Pisidia, kültürlerinin siyasi olarak zirvede oldukları dönemler içinde izlerini görmek mümkündür. Kabalis Bölgesinde artan yüzey araştırmaları ile belgelenen en önemli ayrıntı, bölgede özellikle M.Ö. 6.yy.'da yoğun olarak Lydia yerleşimlerinin ve buna bağlı olarak nekropol alanlarının arttığıdır.[442]

Kokkina'nın,[443] Boubon Alacain kaya mezarı, Dökü'nün,[444] Eurymedon Vadisi Asarbaşı Gavurevi Kaya Mezarı çalışması, Kahya'nın[445] Düver yerleşiminde bulduğu kaya mezarı yayını, Hülden'in,[446] Burdur İli Alan Köy Kaya Mezarı araştırmaları bölge mezar tiplemeleri için önem arzetmektedir.

Bölgenin kuzey ve kuzeybatısında yoğunlaşan, Phryg ve Lykia kaya mezarları haricinde yine Pisidia'nın Lykia ve Karia bölgelerine sınırı olan Boubon'da yer alan Alacain Kaya Mezarı farklı ve görkemli tasarı ile dikkat çekicidir. Mezar üçgen alınlığı, önde iki İon başlıklı sütunla oluşturulan ön alanlı in antis tasarı ve arkada bir mezar odasından oluşan planı yanında, çevresinin ana kayadan ayırmaya ve soyutlamaya çalışılması ile Karia kaya mezar mimarisi geleneğinden etkilenmiş tekil bir örnek olması açısından önemlidir.[447]

Sonuç Olarak Dilbilimsel veriler ve arkeolojik buluntuların kesiştiği alan, Kabalis ve Milyas'ın özellikle Lydia ile başlayan Pers dönemiyle birlikte açıkça görülen ilişkileri, Klasik Dönemde, Lykia kültürü ile de sürmüş olduğudur. Bu ilişkiyi gösteren en önemli arkeolojik veriler ise Uylupınar nekropolünde bulunan sayıca şaşırtıcı derecede çok olan ve araştırmalar sürdükçe yenileri de eklenecek olan taş yığma (Çağıl) Tümülüslerdir ve Klasik Dönemde Kabalis'in güneyini bir kuşak gibi saran ve sayıları ona varan Lykia Tipi kaya mezarlarıdır.[448]

Kibyratis Bölgesi'nde Lykia tipi kaya mezarlarının en kuzeydeki örnekleri yer almaktadır. Bu kaya mezarlarından yalnızca bir tanesi Uylupınar Gavurdamı Kaya Mezarı bilim dünyasınca bilinmektedir. Söğüt yakınında bir kaya mezarı daha vardır; ayrıca Kozağacı

---

[442] Dökü, 2013a: 239-49, Corsten ve Hülden, 2012b, 19-38, Coulton, 2012: 427-52

[443] Kokkinia, *Boubon: The Inscriptions and Archaeological Remains. A Survey 2004-2006*", Meletemata 60, (Kentron Hellēnikēs kai Rōmaikēs Archaiotētos), Athens, 2008.

[444] Dökü, 2011: 127-58

[445] Kahya, 2012b: 13-32

[446] Hülden, 2012: 371- 382

[447] Kokkinia, 2008: 129 vdd., Lev 10, Fig., 33-39.Dökü, 2013b: (baskıda)

[448] Dökü, 2013b: (baskıda)

yakınında bir tam bir de bitirilmemiş mezar olduğu gibi Anbarcık yakınında iki tane daha yer almaktadır. Kibyra teritoryumunun güney kısmında Bayır taraflarında da aynı tipte mezarlar görülmektedir. Söğüt, Lykia kaya mezarının yakınında yalnızca platformu günümüze ulaşabilmiş bir başka mezar daha yer almaktadır. Ev tipinde inşa edildiği neredeyse kesindir ve olasılıkla kaya mezarı ile aynı zamana tarihlenir (M.Ö. 4. yy.).[449] Kibyra territoryumunun güneybatısında Çaltılar Kaya Mezarı'da bölge karakteristiği için önemlidir.[450]

Araştırmacıların Phryg izlerine ait bir diğer bulgusu Kabalis güneyinde yer alan Milyas Bölgesinde Elmalı ilçesi Bayındır köyü sınırları içerisinde bulunan Bayındır Tümülüsleridir. 1984 yılında kaçak kazılarla haberdar olunan ve 1986 yılında başlayan çalışmalarda Dörtlük tarafından yapılan kurtarma kazılarında 16 adet Tümülüs tespit edilmiş, Ancak bunlardan iki tanesi ve en önemli buluntu grubunu veren C ve D Tümülüslerini kazısı yapılmıştır. Kazı sonucu Bayındır C ve D Tümülüslerinin mimarisinde görülen, toprağa açılan çukur ve ahşapla oluşturulan mezar odasına dair veriler ve mezarlarda bulunan Phryg gümüş omphaloslu kaplar yanında, yine gümüş kemer ve at koşumları bu mezarın, hem mimarisi hem de buluntularıyla şüpheye yer vermeyecek bir şekilde Phryg Tümülüsleri olduğu düşünülmüştür. Hülden ise özellikle Lykia Tümülüsleri üzerine yaptığı, birçok merkezde yoğun olarak karşılaştığı ve bu Tümülüsler etrafında bulduğu arkaik döneme tarihlediği Tümülüs yayınlarında da bu fikre katılmıştır.[451] Phrygia etkisini Lykia sınırını Bayındır tümülüsü ile görmekteyiz. Dörtlük ve Işık'a göre, M.Ö. 8. yy.'dan 6. yy. içlerine kadar iner. Özellikle Bayındır D Tümülüsü fildişi buluntulardan yola çıkarak M.Ö.6. yy başlarına tarihlenir.[452]

Tümülüsler içerisindeki ahşap odalar, ahşap dikme yerleri(yuva-hatıl) mevcut olup ahşap çatı izlerine rastlanmıştır. Tümülüslerde, bol miktarda odun kömürü, keramik parçaları, ok uçları ve karbonize olmuş incir, üzüm, badem gibi meyvelere rastlanmıştır. Bu Tümülüslerin mimarisi yanında kazılar sonrasında gün yüzüne çıkarılan paha biçilmez mezar hediyeleri, Phryg kültürünün ürünü olduğu düşünülmektedir. Gerek bölge gerekse Anadolu arkeolojisine yeni boyutlar kazandırmıştır. Tümülüslerin yapısı gömü şekli ve buluntuları

[449] Gay ve Corsten, 2006 : 49-51; Corsten, 2009: 145
[450] Smith ve Milner, 1997: 6
[451] Dökü, 2015a: (baskıda); Özgen ve Öztürk, 1996: 27; Talloen vd., 2006: 176-7
[452] Dökü, 2013b: (baskıda); Dörtlük, 1988: 171-4; 1990: 41-6; Işık, 2003a: 1-73

ışığında Phryg çağı etkileri var diyebiliriz. Bu durumda, Phryglerin yayılma alanının, Elmalı'ya kadar uzanmış olabileceği ve sözkonusudur.[453] Geç Hitit ve Urartu uygarlıkları üstlenmiş oldukları Anadolu misyonunu onu sahiplenen Phryglere bırakmıştır.[454]

Bu araştırma sonuçlarına karşın ilk olarak buluntularla başlamak gerekirse Bayındır D tümülüsünden çıkan fildişi yontucuklar ve gümüş heykelcik hem sitilde hem de tarihlemede, Phryg, İonia ve Lydia sanatı ve kültürü ile bağlantılı olduğunu bu konuda çalışan Işık[455] ve Şare[456] açıkça dile getirmektedirler. Buluntuların tarihlerini de stilistik olarak, M.Ö. 7.yy. sonu ve 6.yy. başlarına vermektedirler. Dolayısıyla bu tarih Elmalı Tümülüslerinde bulunan diğer gümüş Phryg eserlerinden daha geçtir. Bu dönem Lydia egemenliği sahası içerisine girer ve özellikle aşağıda Kabalis bölgesinde yapılan araştırmalarımız sonucu tespit edilen birçok taş yığma Tümülüs yine aynı tarihler içerisinde gözükmektedir.[457]

Elmalı Tümülüs kazılarından diğer ele geçen önemli bir malzeme grubu ise altın takılardır. Bu takılar üzerinde neredeyse hiçbir çalışma yapılmamıştır. Ancak Özgen-Öztürk bu mezar konteksinin özellikle Lydia Bölgesi'nin en önemli buluntularını veren Uşak Güre Tümülüsleri kontekstleriyle benzer olduğundan söz etmektedirler[458]. Bayındır Tümülüslerinden ele geçen altın objeler arasında bulunan ve altın ustalığının üst düzey ürünleri olarak görülen altın takılar yanında yine altın aslan ve ördek şekilli pendantlar Phrygia ile değil daha çok Lydia ile sanatı ile birlikte düşünülmektedir.[459] Buna karşın şimdiye kadar açılan Phryg Tümülüslerinde böyle bir konteks tespit edilmemiştir.[460]

Elmalı Bayındır Tümülüslerinim mimari özelliklerinde Phryg izi olarak zemine açılmış bir çukur ve üzerinde muhtemelen ahşap mezar odası görülmüştür. Bu tür Tümülüs mezar yığması sayıları yüzü geçkin bir şekilde Kabalis Bölgesi Uylupınar yerleşimi ve çevresinde, Milyas'da Elmalı Bayındır ve yine Elmalı Söğle köyü tümülüslerinde ve kıyı

[453] Dörtlük, 1988: 171-4
[454] Işık, 2003b: 27
[455] Işık, 2003a: 1 vdd.,
[456] Şare, 2010: 53 vdd.
[457] Dökü, 2015a: (baskıda)
[458] Özgen ve Öztürk, 1996: 27
[459] Özgen ve Öztürk, 1996: 59, Fig. 136-7
[460] Dökü, 2015a: (baskıda)

kesimlerinde tespit edilmiştir. Ki bu durum Lykia-Kabalia ilişkisini kuvvetlendirmektedir. Uylupınar ve çevresinde yapılan araştırma sonuçlarında bu mezar tipinin M.Ö. 7- 5.yy. başlarına kadar kullanıldığı tespit edilirken, Hülden'de[461] Lykia'da bu tip mezarların Arkaik Dönemde yaygın olarak kullanıldığından bahsetmişlerdir.[462]

Lydia Tümülüs geleneği bölgede iki farklı anlayışla görülür. İlki Burdur Müze Müdürü Ekinci başkanlığında ve Çankaya[463] sorumluluğunda kazılan Bademli Üç Tümülüsler, Yuvalak Tümülüsü ve henüz kazılmayan ancak kaçak kazı çukurundan görülebildiği kadarıyla Uylupınar Toprak Tepe[464] Tümülüsleri Lydia Sardes bin tepeler Tümülüsleriyle benzerdir. Bu Tümülüslerin Lydia Sardes bin tepelerde görülen örnekleri gibi; örme moloz taş ya da blok taş ile yapılmış dromosların üzeleri ya ahşap hatıllarla ya da taş bloklarla kapatılmıştır. Dromoslar taş bir mezar odasına açılır. Düz damlı ya da üçgen çatılı taş mezar odalarında görülen taş klinelerin varlığı da Lydia geleneği içerisinde yer alır. Ayrıca bu ve mezar odalarında mimari elemanların boya ile verilmiş olması Lydia Tümülüs geleneğinin devamı olduklarını anlatmak için yeterlidir. Mezar odalarının üzerine moloz taş ve toprak yığını ve en tepede bir Phallosla sonlanır.[465] Bütün bu özelliklere kazılar sırasında ortaya çıkan seramikler de eklenince Lydia Tümülüs geleneğinde görülen özellikler olmasıyla önemlidir.[466]

Lydia- Pers Dönemi Kabalis Bölgesinde görülen ikinci Tümülüs tipi ise 1- 30 m. çaplarında krepisi kuru moloz taş örgü, mezar odası ya kuru moloz taş örgü sandık mezar, ya khamazorion tipi kaya tekneleri ya da büyük örneklerde moloz örgü duvarları olan oda mezarlardır. Üst yığması ise halkın bu mezarlara verdiği isme yakışır bir şekilde Çağıl yani moloz taş yığmalardır. 1-1,5 m. çaplarında görülen küçük Tümülüslerse daha çok kremasyon kaplarının gömüldüğü mezarlar olmalıdır. Tümülüs olmasa da Lydia geleneğinde yuvarlak taş örgü sandık mezarlar, içerisinde kremason kaplarıyla birlikte 1975 yıllarında Burdur Müzesi Müdürlüğü kurtarma kazılarında açığa çıkarılmış örnekleri mevcuttur.[467] Bu tür Çağıl

[461] Hülden, 2012: 371-82
[462] Dökü, 2015a: (baskıda)
[463] Çankaya, 2014: 246-56.
[464] Dökü, 2013a: 243(Res. 4)
[465] Çankaya, 2014: 246-56.
[466] Dökü, 2013b: (baskıda)
[467] Ekinci, 2007: 53-60

Tümülüsler Uylupınar Şehertaşı yerleşimini bir hilal gibi çeviren yüksek olmayan tepeler boyunca Uylupınar gölüne doğru yönlenmiş olarak izlenmektedir.[468] Th. Corsten[469] tarafından ilk defa bilim dünyasına sunulmuş, Uylupınar yerleşiminde tespit ettiği elli kadar Tümülüs'ün, Dökü'nün yüzey araştırmaları sırasında 1- 30 m. çaplarında değişen, bir krepisle çerçevelenen, taş yığma (Çağıl) Tümülüs sayısının 129'a ulaşmasıyla dikkatler bölgeye çekilmiştir. Ayrıca bu tip Tümülüsleri Balbura yüzey araştırmaları sırasında Coulton'un da herhangi bir tarih vermese de tespit etmiş olması bu gömü geleneğinin bölgenin güneyine Milyas'a doğru ilerlediğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu tip Tümülüs mimarisine şimdiye kadar Lydia kazı ve araştırmalarında rastlanmamış olması önemlidir. Dolayısıyla Çağıl Tümülüsler bölgeye özgü bir mimari düzenleme olmalıdır. Ancak her iki tipinde Kabalis Bölgesinde görülüyor olması önemlidir. Olasılıkla ikinci tip olan Çağıl Tümülüslerin sayıca fazlalığı ve özellikle ovalardan çok dağ ve tepelerde göle bakar şekildeki yapıları yanında, coğrafya da bulunan taş malzeme ve gömülen kişilerin sınıf farklılıkları gibi nedenlerden dolayı bu tip seçilmiş olmalıdır.[470]

Taş yığma (Çağıl) Tümülüsler Milyas'da başka bir örneği var mıdır bilinmez ama Kızılbel ve Karaburun Tümülüslerinde[471] görülen hem mimaride hem mezar odasının bezemelerinde izlenen Lydia etkisi Pers hakimiyetinde Lydialı kültür örgelerinin aynı Kabalis bölgesinde sürdüğü gibi devam ettiğini göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Uylupınar yerleşiminde izlenen Çağıl Tümülüsler ile Milyas Bayındır Tümülüsleri arasında bir ilişkinin varlığı bu bölgelerde yapılacak yüzey araştırmalarda daha çok Çağıl Tümülüs mezar bulunmasıyla cevabını tam olarak bulacaktır. Ancak şu an da bile görülen, bu tip mezar geleneğinin hem mimari hem de dönemsel benzerlikleriyle her iki bölgede de görülmesi, arkeolojik olarak kültürel ilişkinin rahatlıkla kurulabileceği yönündedir. Ayrıca Lydia etkisinin Karaburun ve Kızılbel Tümülüslerin de, Kabalis bölgesinde görülen birinci tip olarak vurguladığımız Lydia Tümülüs geleneğinin devamı olan, Burdur Müzesi kazılarıyla gün yüzüne çıkarılan Karamanlı ve Yuvalak Tümülüsleri ile olan mimari benzerlikleri bu kültürel ilişkinin Pers Dönemi içinde devam ettiğinin de bir delili olmalıdır. Sonuç olarak Elmalı Bayındır Tümülüslerinin mimarisinde ahşap konstrüksyon dışında, taş yığma (Çağıl)

[468] Dökü 2013a: 239-49; Dökü ve Baytak, 2014: 71-89
[469] Corsten ve Hülden 2012a: 174
[470] Dökü, 2013b: (baskıda); Coulton, 2012: 427-52
[471] Mellink ve Angel, 1973: 293-307; Mellink, 1974: 349-55; 1975: 351-55; 1976a: 377-84

üst örtüleri ve üzerine konulan phallos düşüncesi ile ne Phryg ne de Lydia tipi Tümülüsleri arasına girmektedirler. Ayrıca yukarıda sayılan buluntular ve mimarileriyle birlikte değerlendirildiklerinde "*Lydia, Lydia- Pers Dönemi ya da Arkaik Dönem*" her ne isim verilirse verilsin, Kabalis, Milyas ve bölgesinde görülen özel bir tip olarak karşımıza çıkmaktadırlar.[472]

[472] Dökü, 2013b: (baskıda); 2015a: (baskıda)

3.3. Hellenistik ve Roma Dönemi

Kaballer'in Demir Çağ sonrası devamı olan Kibyra ile ilgili tarihsel bilgiler çoğunlukla Strabon'un anlatımlarına dayanmaktadır.[473]

Anadolu tarihsel coğrafyasının bu tanınmış yazarına göre:

"Kabalialılar'ın, Solymos'lularla aynı oldukları söylenir. Termessos'luların kalelerinin üst tarafında bulunan tepeye Solymos denir ve Termessos'lular da kendilerine Solymos'lular der. Bellerophontes'in siperi ve Solymos'lulara karşı yapılan savaşta ölen oğlu Peisandros'un mezarı da bu civardadır. Bu anlatım ozanın sözleriyle de uyuşur. O, Bellerophontes için şöyle der: "Sonra o şanlı Solymos'lularla çarpışırken, savaşa doymayan Ares tarafından öldürüldü. Termessos bir Pisidia kentidir. Kibyra'nın hemen üst tarafında olup ona çok yakındır".[474]

"Kibyralılar'ın Lydialılar'ın soyundan oldukları söylenir. Bunlar Kabalis çevresindeki Pisidia'lıları ele geçirdiler, oraya yerleştikten sonra kenti, çok iyi tahkim edilmiş ve çevresi yaklaşık yüz stadion olan başka bir yere taşıdılar. Bu kent iyi yasaları sayesinde kuvvetlendi ve köyleri, Pisidia ve komşusu Milyas'tan, ve Rhodos'luların Peraia'sına kadar yayıldı. Kentin civarında üç kent daha kuruldu. Bunlar Bubon, Balboura ve Oenoanda'dır. Bunların oluşturduğu konfederasyona Tetrapolis adı verildi. Bunlardan her birinin bir oy fakat Kibyra'nın iki oy hakkı vardı; çünkü Kibyra otuz bin piyade ve iki bin at(atlı süvari) çıkarabiliyordu. Burası daima tiranlar tarafından idare edildi fakat gene de insaflı bir yönetim uygulandı. Ancak tiranlık Moagetes zamanında sona erdi. Murena, tiranlığı yıktı ve Balbura'yla Bubon'u topraklarına kattı. Fakat bugün Kibyra'nın kaza yetkisi Asia'dakilerin(Asia Eyaleti) en genişi sayılmaktadır. Kibyralılar Pisidia, Solym, Hellen ve Lydia dilleri olmak üzere dört dil kullanırlardı; fakat Lydia'da Lydia'lıların diline ait en ufak bir ipucu yoktur. Kibyra'lıların başka bir özelliği de, demir işçiliği ve kakmacılığındaki ustalıklarıdır. Termessos'un dar geçitlerden başlayarak Tauros'ların içinden Isinda'ya geçit

[473] *Herodotos,* ***Historiae*** I,173; Strabon, ***Geograhika*** XII, 573, XIII, 631; XIV, 667; Cramer, 1832: II, 269; Smith ve Milner, 1997: 23; Hall, 1984: 145(Pisidian, Lydian, Solymoi); Akşit, 1967: 52; Davis, 1874: 269; 2006: 132; Ramsay, 1883: 32

[474] *Strabon,* ***Geograhika*** XIII, 631. 16

veren boğazdan, Sagalassos ve Apameia'lıların topraklarına kadar uzanan ülkeye Milyas denir".[475]

Strabon, Kabalislerin Solymler'in bir kenti olduğundan bahsetmiş sonrasında aynı kentin Lydia kolonisi olduğunu belirtmiştir.[476] Komşu Pisidya sınır bölgelerinde kaynaşma ve değişiklikler ile Kabalis ismi artık yavaş yavaş kaybolmuş ve Kibyra ismi kendini göstermiştir. Ve bölgede Roma etkisi kendini göstermeye başlamıştır. Kibyra başlangıçta Kabalis bölgesinin küçük bir kenti iken sonrasında Pisidya coloni sınırının burada çakışmasıyla kentin yeri değiştirilmiş bugünkü yerinde büyütülmüştür.(**Hrt.10-1**) Kibyra'nın yönetiminde mutlak monarşi hakimdi ama başta kendi yasalarının mükemmeliyetini ve refah seviyesini üst seviyede tutmuştur. Tetrapolis'in kuruluş tarihine ilişkin farklı değerlendirmeler vardır. M.Ö. 2. yy'da bölge, açıkça değinilmese de, Eumenes II (Εὐμένης - MÖ 197-159)'ye bırakılmış olmalıdır. Bergama krallığının dağılmasından sonra 3 eski Kabalia kenti olan Boubon, Balboura ve Oenoanda, Kibyra önderliğinde bir dörtlü kent birliği "***tetrapolis***" oluşturmuşlardır.[477] Bu Birlik'te ilk üç kentin bir oy, Kibyra'nın ise iki oy hakkı vardır, çünkü Kibyra sahip olduğu "***otuz bin piyade ve iki bin atlı***" ile diğerleri yanında ayrıcalıklıdır. Bu başkentin daima despotlar tarafından yönetildiğini, tiranlığın ancak Moagetes zamanında sona erdiğini de yine Strabon'dan öğrenmekteyiz.[478]

Kibyra'nın etkisi ve gücü, Pisidya'nın bir bölümü Milyas'ın ve Rodosluların Peraeası'na kadar Lykia'nın üzerinde uzanmaktaydı. Kibyra'nın tarihte ilk kez anılması Livius'un Galatlar ve Grekler savaşına değinen anlatımında yer almaktadır.[479] Anadolu kentlerinin Galatlardan ne derece korkmuş olduklarına ilişkin G. Manlius'un M.Ö. 189'da askerlerine yaptığı konuşmada söyledikleri şöyledir:[480]

"...***Yeryüzünde silahlan ile dolaşan bir ırk, dünyadaki en yumuşak başlı ulusun arasında kendisine yer edindi. Uzun boylu erkekleri, uzun kırmızıya çalan kızıl saçları, iri kalkanları, devasa kılıçları, harekete geçtiklerinde söyledikleri şarkıları, haykırışları ve***

[475] *Strabon* XIII, 631. 17
[476] Cramer, 1832: II, 269(Cabalislerin Lasonialılar olduklarını belirtir.)
[477] Smith ve Milner, 1997: 23; Akşit, 1967: 52
[478] Leake, 1976: 147
[479] Cramer, 1832: II, 269-70; Spratt ve Forbes, 2008: I, 260-2(dp.)
[480] Livius, ***Ab Urbe Condita*** 38, 17, 1-6; Kaya, 1995: 366

dansları... Fakat bırakın, bütün bunları sıradışı ve tuhaf bulan Yunanlar, Phrygler ve Karia'lılar dehşete düşsünler... "

Kaynaklar, MÖ 189'da Roma'nın Magnesia zaferi sonrası Scipio'nun veliahtı, Asia'daki ordu komutanı Roma'lı General Manlius Vulso'nun Antiokhos'a yardıma eden Galatlar'a karşı çıktığı seferden bahsetmektedir.[481] Sonrasında ise cezalandırma amaçlı bu sefer, bir tür ana hedefinden Karia'ya doğru yönelerek farklı bir şekilde haraç seferine dönüşmüştür. Gn.C.Helvius komutasında 4000 piyade ve 300 süvariden oluşan bir birliği Kibyra tyranının boyun eğip eğmeyeceğini anlamak için bölgeye yollamasından bahsedilir.[482] Gn. Manlius Vulso seferinin üçüncü gününde İndus(Dalaman) ırmağına kuş bakışı duran Thabusium kalesi yakınına gelmiştir.[483] Helvius, Thebae'den 25 ve 1.000 ölçek tahıl aldıktan sonra dağların arasından ilerleyerek Kibyra yakınına gelir. Kibyra'ya çok yaklaşmalarına karşın, bu kentin her yönden güvensiz ve kaba tiranı Moagetis'ten hiçbir elçiler grubu gelmiyordu. Konsul onun niyetini anlamak için, önce 4.000 yaya ve 500 atlının başında G. Helvius'u gönderdi. Tam sınırı geçmek üzere olan bu yürüyüş kolu, tiranın emirleri yerine getirmeye hazır olduğu haberini getiren elçileriyle karşılaştılar. Elçiler Helvius'tan topraklarına barış içinde girmesini, askerlerinin tarlalarını yağmalamasına engel olmasını dilediler ve ona altın çelenk içinde 15 talent verdiler. Helvius onların bütün topraklarını yağmalamadan koruyacağına söz verdikten sonra, elçilerin konsüle gitmelerini emretti. Aynı şeyleri aktaran elçilere, konsul şu cevabı verdi: "*Biz Romalılar, bize karşı tiranın iyi niyetinden hiçbir iz görmedik, üstelik bizzat kendisinin böyle bir kişi olduğu herkesçe çok iyi biliniyor. Bu yüzden o, bizimle dost olmayı düşüneceğine daha çok bizden alacağı cezayı düşünsün*". Bu konuşma üzerine korkuya kapılan elçiler konsulün çelengi kabul etmesini, tiranın gelmesine, konuşmasına ve kendisini savunmasına fırsat tanınması dışında hiçbir şey dilemediler. Konsul izin verdi. Ertesi gün tiran ordugaha geldi. Giysisi ve refakatçıları bakımından dışarıdan görünümü neredeyse orta zenginlikte özel bir kişiye denk, konuşması ise mütevazi olmakla birlikte çelişkiliydi. Kendi durumunu küçümseyip, egemeni olduğu kentlerin de yoksulluğundan yakındı. Oysa Kibyra ile birlikte Sylleum ve yerlilerin Limne dedikleri kent ona bağlıydı. Bunlardan, bizzt kendi kentini ve kendisine bağlı olan kentleri

[481] Arslan, 2000: 96 vd.; Özüdoğru, 2014: 175
[482] Özsait, 1982a: 354
[483] Kaya, 1995: 361-77

soyarak 25 talent toplamayı başaracağına-oda belki- söz verdi. Konsul şöyle yanıtladı onu: Ne yazık ki böylesi alaycı tutumunu daha fazla sürdüremeyeceksin. Gönderdiğin elçiler aracılığıyla bir kez daha bizi aptal yerine koymak isterken yaptığın utanmazlığı yine aynı şekilde sürdürüyorsun. Demek 25 talent krallığının hazinesini tam takır edecek? Öyleyse üç gün içinde 500 talent sayma da, bak o zaman topraklarının yağmalanışına, kentinin kurtarılışına". Tiran bu uyarıdan çok korkmasına karşın yoksulluk numarasını da inatla sürdürmekten geri kalmadı. Ne var ki yavaş yavaş küçülerek zavallı bir hal aldı; kah şaka yolu kah konuşarak, yalvarıp yakararak ve yalandan göz yaşları dökerek miktarı 100 talente düşürdü. Buna ek olarak on bin *medimnium*[484] buğday verecekti.[485] Bütün bunların tamamlanması altı gün içinde gerçekleşti.[486]

Ordu Kibyra'dan hareket ederek, Sinda'lıların[487] toprakları içinden geçip Kaulares ırmağını aştıktan sonra ordugahını kurdu. Ertesi gün Karalitis[488] bataklığının ötesine bir yürüyüş kolu gönderildi. Onlar Madamprum yakınlarında üslendiler. Buradan ilerlemeye başladıklarında, en yakındaki Lagus'dan, kentin yerlileri korkarak kaçtılar. İçinde insanı olmayn ve her şeyin bolluğu ile dolup taşan kenti yakıp yıktılar. Burada Lysis ırmağının kaynaklarına doğru geldiler ve ertesi gün de Kabulatus ırmağı dolaylarına vardılar. Bu zamanda Termessus'lular(Güllük) İsionda'lıların(Kışlar) kentlerini ele geçirdikten sonra kalelerini kuşatmışlardı. Kuşatılmış olanlar, bekleyecekleri bir başka bir yardım ümidi olmadığı için, yardım istesinler diye konsule elçilerini gönderdiler. Elçiler, karıları ve çocuklarıyla birlikte kalede kapatılmış olduklarını her gün ya kılıçla ya da açlıkla gelecek ölümü beklediklerini söyleyince, Pamphylia'ya geri dönmeye istekli olan konsule fırsat doğmuş oldu. Konsul, İsionda'ya ilerleyerek onları kuşatmada kurtardıktan sonra Termessus'un barış ortamını 50 talent karşılığında bağışladı. Aspendus(Belkıs) ve Pamphyli'nın diğer halklarının da aynı koşulla barış ortamına dokunmadı. Pamphylia'dan

---

[484] Altı Roma Modium'u(1 modium=1/4 kile) kapasitesinde olan, bir Yunan buğday ölçüsü birimi; bir buçuk kile.

[485] Livius, ***Ab Urbe Condita*** XXXVIII, 14; Magie, 1950: I, 279, 281; Cramer, 1832: II, 70; Jones, 1937: 49; Bean, 1997: 168

[486] Davis, 2006: 96(Kibyra-Bubon-Balbura-Oenoanda zengin ve güçlü bir konfederasyon oluşturmuşlardı. Öyle ki 100 talent ve 10.000 medimnos buğdaylık vergiyi tek başına yalnızca 6 günde ödeyebilecek güçte ve zenginlikteydiler. Alimme ve Sylleum şehirlerinin isimlerinden ve varlıklarından şüphe edilmektedir. Tetrapolis'in o zamanlar ortada olmadığı açıktır. İkinci yüzyılın sonlarına doğru belirgin olmayan bir tarihte kurulduğu düşünülmektedir.)

[487] Livius, ***Ab Urbe Condita*** XXXVIII, 15(Kibyra'dan sonra askerler Sinda'ya doğru geçip kamp kurdu.)

[488] Woodward ve Ormerod, 1910: 87; Bean, 1956: 150

geri dönerek ilk gün Tauros ırmağı dolaylarına, ikinci gün yerlilerin Kome dedikleri Khylines yakınlarına ordugahını kurdu. Buradan ayrıldıktan sonra, sürekli yürüyerek Kormasa yöresine geldi. Buraya en yakın kent Dorsa idi; yerlilerinin korkarak boşalttıkları bu kenti her türlü şeyin bolluğu ile dolu buldu. Bataklık boyunca ilerlerken, Lysonae(Lysinia)'den kenti ona teslim etmek için elçiler geldiler. Buradan zengin ve her türlü meyve bakımından verimli olan Sagalassus(Ağlasun) topraklarına doğru geldiler. Burada oturan Pisidia'lılar, bu bölgenin en üstün savaşçılarıydılar.[489]

Moagetes yönetimi altında Kibyra'nın Lykia ile ilişkileri pek dostça değildir. M.Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Araksa'lı Orthagoras yazıtında, Orthagoras'ın Kibyratis Tiranı Moagetes[490] ve Boubonlularla mücadele ettiğinden bahsedilmektedir.[491] Tiran, Kabalis'teki Boubonluların desteğiyle Araksa'ya saldırır; ancak Lykia Birliği, Moagetes'e gönderdiği elçiyle olayı protesto eder. Moagetes'in tiranlığı döneminde Kibyra'nın güçlü bir ordusu vardır. Araksa'ya saldırabildiğine göre, Bergama Krallığı'nın ya da Roma'nın etkisinin fazla olmadığı anlaşılır. Tüm bu koşullarda Lykia Birliği üyesi bir kente saldırabilme cesareti altında, O'nun bölgenin kuzeyinde büyük bir güce sahipliği gerçeği aranmalıdır. Büyük ihtimalle II. Attalos (M.Ö. 159-138) zamanında Bubon ve komşu kentlerin tiranı, Molcestes (Moagetes ?) olmalıydı. M.Ö. 167 yılından sonra güçlü Rhodos'a karşı, daha önce lıların yaptığı gibi, bu kez de Kibyra'nın ve Kaunos'un birkaç isyan girişimi olmuştur.[492]

Kibyra'nın, Mithradates-Roma Muharebeleri (M.Ö. 88-85)[493] sırasındaki rolü açık değildir. Kent, M.Ö 1. yy. başlarında Pontos kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş olarak gözükmektedir. M.Ö. 84'te Roma ile VI. Mithradates arasında Dardanos'da yapılan barışın ardından, Sulla'nın teğmeni olan Roma Generali Murena Kibyra tyranı Moagetes II'nin hükümdarlığına son verilmiş ve M.Ö. 82 yılında tetrapolisi dağıtmıştır.[494] Tetrapolis'i dağıtan Murena birlik başkenti olan Kibyra'yı Asia eyaletine dahil etmiş, birliğin diğer üç kentini de Lykia topraklarına katmıştır.[495](**Hrt.19**) Mithradates, Lykia ve Pamphylia'yı istila için

[489] Kaya, 1995: 363-4
[490] Polybios, ***Historiai***, XXI.34
[491] Arslan, 2007: dp. 1085; Larsen, 1956: 151 vd.
[492] Magie, 1950: II, 1122
[493] Appianos, ***Mithridatic Wars*** XX, 21-23 (Mithradates, verdiği gizli bir emirle Asia Eyaleti'nin kentlerindeki bütün Romalılar'ı katlettirmiştir. Bunun 80.000 kadar olduğunu öğrenmekteyiz).
[494] Coulton, 1993b: 79; Arslan, 2007: 184
[495] Magie, 1950: I, 516; Davis, 1874: 269; Bean, 1997: 168; Özüdoğru, 2002: 3(Murena tarafından

generallerini görevlendirmiş kendiside Rodos kuşatmasına gitmişti. Lykialılar'ın Rodos'a yardım etmesinden dolayı Lykia başkenti Patara'yı kuşatır ancak başarızıslıkla sonuçlanır. 'nın doğusu için gönderdiği birliklerin Kibyra'yı ele geçirdikten sonra Yenice Boğaz'a hakim olan Termesoslular'ın topraklarından geçerek, kısa süre için de olsa Pamphylia'ya girdikleri anlaşılmaktadır.[496]

Moagetes ismi antik kaynak anlatımları haricinde, nümizmatik verilerden de bilinmekteydi. Özellikle M.Ö. 189-84 arasında basılan gümüş sikkeler üzerinde bu isim okunmuştur.[497] Kibyra'da Moagetes sonrası ikinci bir egemen yöneticinin Pankrates'in varlığını Polybios'un anlatımından öğrenmekteyiz.[498] Roma karşıtı Rhodoslu politikacı Polyratos'un kaçışı esnasında Kibyra'ya sığınmak istediğini söyler. Neden olarak da Polyratos'un Kibyra Tiranı Pankrates'in oğullarına zamanında verdiği eğitimden dolayı kentle var olan yakın ilişkisini gösterir. Moagetes ve Pankrates gibi Hellenistik Dönem Kibyra kent beyleri(tiran), ekonomik temelleri, erkin devamını sağlayan soy ilişkileri ve de yönetici kişilikleri bakımından, komşuları Karia ve Lykia Bölgeleri Klasik Dönem kentlerinin yöneticileriyle(dynast), özdeş olmalıdırlar.[499]

M.S. 43'de Roma Senatosu, İmparator Cladius'un emriyle bağımsız Lykia'yı bir Roma Eyaleti'ne dönüştürmüştür. Bu tarihte Lykia'nın sınırlarının Kabalis kentlerinin en önemlilerinden biri olan Kibyra'ya kadar genişlediği anlaşılmaktadır.[500] Bu veriyi destekleyen bir başka kanıtta Patara Yol Kılavuz Anıtı üzerinde Kibyra'ya kadar ulaşan, Lykia yol güzergahıdır. Daha önce Asia Eyaleti'nin olan bu bölgede Sidyma'da bulunmuş bir yazıtta belirtildiği üzere Lykia Eyaleti ilk imparatorluk valisi Quintus Veranius'un Kibyra[501] halkının

---

dağıtılmasından sonra daha geniş ve kesin sınırlara kavuşmuştur. Olayı anlatan Strabon, Oenoanda'ya değinmese de bu şehir de diğerleri gibi 'ya bağlanmış olmalıdır, Çünkü sonrasında Roma İmparatorluğu'nun Eyaleti'nde yer almıştır.)

[496] Özsait, 1982a: 362

[497] Özüdoğru, 2014: 177 Örnek için bkz. SNG München, Kibyra, Nr.282

[498] Polybios, ***Historiai***, XXX. 9, 12-19

[499] Özüdoğru, 2014: 175-6

[500] Coulton, 1993b: 79; Kiepert, 1881: 80(Kibyra-Kibyratis olarak da bilinmekte ve M.S. 44 yılında ilk kez literatürde görülmektedir.); Akşit, 1971: 120

[501] Işık vd., 2001: 47-8

Cladius tarafından atanmış Legatus Pro Praetore[502] ünvanlı yöneticisi olduğu bilinir. Buradan *Kaunos, Kibyra ve Atteleia* kentlerinin eyalet sınırında yer aldıkları görülmektedir.

Roma İmparatorluk Çağı'nda Lykia Birliği içinde yer alan Kibyra birlik sikkeleri basmıştır. Bu bölgenin, Arkaik ve Klasik Çağlar'ında, önce Phrygia etkisinde kaldığı, Roma Cumhuriyet Dönemi'nin ilk dönemlerinde de Asia Eyaleti içinde yer aldığı bilinmektedir.[503] Kibyra Hellenistik Dönemde yaklaşık olarak -bu günkü- Burdur'un Dirmil, Gölhisar, Çavdır ve Denizli'nin Acıpayam ilçelerini kapsayan bölgelerin egemen şehriydi; Roma Dönem'inde Asya Eyaletinin -bu günkü- Batı Anadolu'nun toplam 25 şehrinin yargı merkeziydi.[504] Galba(M.S. 68-9) döneminde, Pamphylia, Lykia'dan ayrılarak Galatia Eyaleti'ne dahil edilmiştir. Fakat Vespasianus(M.S. 69-79) döneminde durum değişerek yeniden Pamfylia, Lykia Eyaleti ile birleştirilmiştir. Pisidia kentlerindeki yazıtlardan anladığımız kadarıyla bu değişiklik sırasında güney ve batı Pisidia kentlerinin büyük bir bölümü -Pamphylia Eyaleti'ne bağlanmıştır.[505] Pisidia batısı sınır kentlerinden olan bölgemiz de bu değişim içerisinde yer almasına rağmen sınır ve güç olarak herhangi bir değişiklik içine girmemiştir. Anadolu genelinde olduğu gibi Kibyra da Hadrian zamanında, parlak bir dönem yaşamıştır.[506] Augustus'tan itibaren, eyaletlerin daha iyi yönetimi için Provincia Asia, dokuz conventus'a (yargı bölgesi ya da dini merkezler) bölünmüştür.[507] Başşehri Laodikeia olan ve yirmibeş şehrin yargı merkezi konumundaki Kibyra Conventus'unun, kaza yetkisi Asia'dakilerin en genişi sayılmaktadır. Kibyra Conventus'una dâhil olan bazı önemli kentler; Laodikeia, Hydrelitae, Themisones, Hierapolitae, Keretapa, Takina, Erizeni, Phylakaion, Kolossai, Mossyna, Attaudda, Kidramos, Adada, Sebastopolis ve Hierapolis'tir. Augustus zamanında, Orta Küçük Asya'da oluşturulan kolonilerin özel bir yeri vardı. Bu dönem kolonilerden Olbasa[508] (Colonia İulia Augusta Olbasa=Olbasena veya Olbasenorum) da çalışma bölgemizin doğu sınırını teşkil etmektedir.[509]

---

[502] Praetor: İmparator naibi olup Pro Praetor ise vekil olup yerine adına hareket edebilen Roma sınırlarında hakimiyeti olmayan kimselere verilirdi.
[503] Coulton, 1993b: 79
[504] Spratt ve Forbes, 1847: x (25 convention kibyratic tetrapolis güçlü şef kibyra)
[505] Özsait, 1982b: 389
[506] Bayburtluoğlu, 2004: 187
[507] Çapar, 1995: 731-55; Cinisli, 2001: 12(yargı bölgesi ya da dini merkezler).
[508] Özsait, 1982b: 383
[509] Ramsay, 1887: 469

3.3.1. Yerleşim Modeli / Urbanizasyon

Günümüzde Burdur, Denizli, Antalya ve Muğla İl sınırları içinde yer alan, bereketli ovalara, derin vadilere ve ormanlık alanlara sahip bölgemiz, M.Ö. IV. Binyıldan M.S. 7. yüzyıla kadar geçen süreçte farklı kültür(Kabalis-Kibyratis) ve uygarlıkları bünyesinde barındırmıştır. Çalışmamızda yerleşmelerin, bölgenin coğrafi özellikleri ve topoğrafik yapısıyla olan ilişkisi tespit edilerek yorumlanmıştır. Aynı zamanda bu süreç içinde, farklı kültür evrelerinin yerleşim stratejilerindeki dönemsel farklılıkların ortaya konulması ve topoğrafik yapıyı da göz önünde bulundurarak hangi tür yerleşimlerin nasıl bir topoğrafik yapıdan faydalanarak yoğun olarak kullandığının saptanması da ele alınmıştır.

Tarihi olaylardan ve kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla bölge kentlerinin çoğu kent görünümünü tam anlamıyla Hellenistik dönemde sağlamışlardır.[510]

Kent merkezleri bu dönemde planlanmış ve agora çevresine stoalar yapılmıştır. Bu kentlerin gelişmişliği de birbirine paralel şekillenmişlerdir.[511] Kentlerin siyasal, ekonomik, toplumsal ve dinsel işlevleri kamu yapılarına yansımıştır. Agora ve forumlarda göze çarpan kentin yönetimsel gücü, Roma İmparatorluğu döneminde bile bağımsızlık simgesi olarak kalmıştır. Kentin gelişimi kaynaklara bağlıdır ve bu çerçeveden kent ekonomik etkinliğinin, gücü ile bağlantısı yadsınamaz. Bölge kentlerinde hayat diğer yunn kentlerinde olduğu gibi, şehrin siyasi, idari, sosyal alım-satım ve iş merkezi olan şehre gelen ana yolların ulaştığı agorada toplanmıştır.[512]

Dağlık kentlerde yer darlığına karşın, yerleşme ve nekropollerin birbirlerine göre konumları o kadar iyi ayarlanmıştır ki, mezarlar esasen ayrı tutulmak, buna karşın birbirleriyle uyumlu bir bütün oluşturmak suretiyle, Antik Çağ kent planlamacılığında başarılı bir uygulama örneği olarak bölgemiz sınır kentlerinden olan Termessos'da rahatlıkla görülebilmektedir.[513]

---

[510] Strabon, ***Geographika*** XIII, 570(Strabon'un aktarımlarına göre bölge kentleri şunlardır. Selge, Sagalassos, Pednelissos, Adada, Tymbriada, Kremna, Pityassos, Amblada, Anabura, Sinda(İsinda), Arassos(Ariassos), Tarbassos ve Termessos'tur.)
[511] Özsait, 1980: 123 vd.
[512] Akarca, 1972: 26
[513] Winter, 1966: 127-37; Çelgin, 1994: 157

Kibyra'nın kentleşme sürecine bakacak olur isek; yeni bir kent kurmak siyasal, ekonomik ve stratejik etmenler içermektedir. Kent için ticaret amacıyla bir bölgenin tarımsal zenginliğinden ya da doğal kaynaklarından yararlanmak için kurulmuşsa da, askeri amaçla ya da fazla nüfusu başka bir bölgeye taşıma amacı da güdüyor olduklarını düşünmek yanlış olmaz. Erken dönem'de, düzenli bir planın bulunmadığı görülmesine rağmen bölgenin içinde bulunduğu güzergahta tüm alanı kateden bir ana yolun varlığıdır. Bu tarz kentlerin bulundukları alan gelişmeye yön vermekteydi. Bunların daha çok kayalık bir tepede kuruldukları görülür.(**Res.20-31**) Şehircilik açısından Kibyra, araziye bağlı kalınan bir şehirdir. Yani arazinin tabii şekillerine uyulmuş, doğal düzlüklerinden azami ölçüde yararlanılmış, yamaçlarda yer yer setleme usulüne başvurularak oluşan teraslardan yararlanılmıştır. Bölgemiz kentlerinin hemen hemen tamamında bu durum söz konusudur. Şehrin üzerine kurulduğu ya da eteğine yaslandığı küçüklü büyüklü tepeler topoğrafik yapının önemini gösterir.[514] Kibyra'nın anakaradan uzak konumu, kentin dış tehditlerden korunması açıdan uygundur. Kent dışında antik dönemde köy olarak nitelendirilebilecek yerleşimler (komai/kome) de vardır.[515]

[514] Akarca, 1972: 24
[515] Avram, 2004: 76

3.3.1.1. Bölgedeki Önemli Antik Kentler

3.3.1.1.1. Kibyra

Kibyra antik kenti ve genel kapsamda Kibyratis Bölgesi antik çağda oldukça önemli bir coğrafya üzerindedir, çünkü Karia, Lykia, Pisidia ve Phrygia kültür bölgelerinin kesişme noktasında, bu dört bölgeyi birbirine bağlayan, merkezi bir konumdadır.[516]

Kibyra antik kenti bugün; Burdur İli'ne 110 km uzaklıkta Gölhisar İlçesi sınırlarında yer almaktadır. Çameli Havzası'na uzanan Akdağ silsilesinin eteklerinde oldukça geniş olan Gölhisar ovasına ve Gölhisar Gölü'ne bakışımlı Gölhisar ilçesinin batı kesimindeki konglomera yapılı alçak hâkim tepeler üzerine teraslanmasıyla konumlanmıştır.[517] Deniz seviyesinden ortalama yüksekliği 1100-1600 m. arasında değişen kent, Gölhisar Gölü ve ovayı baştanbaşa geçen Dalaman (İndus) Çayı'nın yanı sıra Böğrüdelik ve Deliyaraz Yaylaları'ndan gelen su kaynaklarına sahiptir. Tarım ve hayvancılığın gelişmiş olduğu bölge, aynı zamanda ovayı çevreleyen dağlar üzerinde geniş orman örtüsüne sahiptir.[518]

Kent kuruluş itibariyle ilk çağ kentsel prensiplerine uygun bir şekilde kurulmuş bir kent olup bölge sınır kenti olması dolayısıyladır ki diğer kentlerle yoğun ekonomik-siyasal ilişki içerisinde olmuştur. Kibyra kent merkezi, birbirinden küçük ve derin yarlarla ayrılan, üç egemen tepelik üzerindedir. Yapıların tamamı, ovaya ve göl manzarasına hakim tepeliklerin teraslanmasıyla şekillendirilmiş ve de konuşlandırılmıştır. Kentteki hiçbir yapı bir diğerinin manzarasını kesmeyecek biçimde yerleştirilmişlerdir. Söz konusu tepelerden merkezde yer alanı üzerinde kamu ve sivil yapılar; bunun her iki yanında uzanan diğer iki tepelik üzerine ise Nekropol ile ilişkili yapılar yerleştirilmiştir. Tepelikler, küçük çakıl taşlarının zamanla birleşerek kaynaştığı konglomera özlüdür ve dolayısıyla kısmen aşınmışlardır. Ana tepe üzerinde doğu uçta Stadion ve Bazilika yapıları yer almaktadır. Agora, söz konusu tepenin diğer kesimlere göre kısmen daha düz olan merkez aksına kurulmuştur. Tiyatro ve Bouleuterion/Odeion, tepenin yükselmeye başladığı batı uçta karşımıza çıkar.[519] Hamam ve

[516] Özüdoğru, 2014: 173
[517] Özüdoğru, 2014: 171
[518] Aksu, 1998: 2
[519] Plommer, 1969: 189(Kibyra tiyatrosu 120 feet(feet:30,48 cm) çapında tarihleme olarak Augustus dönemi öncesine verilmektedir. Kibyra bouleuterion 150 feet(feet:30,48 cm), Ahşap kullanılması ilginç gelmiştir.)

önündeki Gymnasion ise kentin kuzey batı ucunda konumlanır. Kamu, sivil ve dini yapılar bu alan üzerinde belli bir planlama esasına göre yerleştirilmiştir.[520]

Kibyra'da Hellenistik Dönem öncesine ait bir iz bulunamamakla beraber bu dönem içinde yalnızca Agora kamu yapısı içerisindeki dükkan yapılarının temelinde ele geçen Amphora kupları ve Stadion kamu yapısındaki mimari izler dışında herhangi bir bulgu ele geçmemiştir. Stadion, Batı Portiko cephe payeleri altında devşirme olarak kullanılan Geç Hellenistik Dönem'e ait bezemeli üst mimari elemanlar ve Doğu Cavea alt doğusunda tespit edilen bir Hellenistik Anıt Mezar'dan elde edilen bilgiler ile birlikte değerlendirildiğinde duvarın Hellenistik Dönem akropolünü çevreleyen sur yapısına ait olduğu anlaşılmaktadır.[521] Buna karşın bölgede Erken Demir Çağ ile başlayan verilere sahip, Kibyra'ya 16 km. mesafedeki Uylupınar/Göl Adası antik yerleşmesindeki arkeolojik buluntular buranın Kibyra'lıların olasılıkla M.Ö. IV. III. yüzyıllarda bugün görülebilen kentlerine yani şimdiki yerine taşınmadan önceki yeri olmalıdır.[522]

[520] Ekinci vd., 2007: 22-28(M.Ö. 3. yy.da Kibyra, yakın çevresinde konumlanmış antik kentlerden Bubon, Balboura ve Oenoanda'da ile birlikte kendi başkanlığında bir *konfederasyon* kurmuştur (Kabalis Tetrapolisi/Kabalis Bölgesi Dört Kent Birliği). Dörtlü Meclis, kentlerin temsilciler aracılığıyla katıldıkları oylama esasına göre düzenlenmiş bir karar alma mekanizması görünümündedir. Başkentliğini Kibyra'nın üstlendiği tetrapolis'in toplantı merkezinin ve belki de Roma İmparatorluk Dönemi kent meclisi ve yargı binasının yine bu kentte, yöre sakinlerince "yedi delik" olarak anılan, Odeon/Bouleuterion (Müzik Evi/ Meclis Binası) olduğu düşünülmektedir.)

[521] Özüdoğru, 2014: 180; Dökü ve Kaya, 2013: 178, 184(Res.16)

[522] Özüdoğru, 2014: 173-4(eski Kibyra önerisi için bkz., Ekinci vd, 2007: 41; 2008b: 36; Dökü ve Özüdoğru, 2009: 51; Özüdoğru, 2010a: 54-5, 2010b: 507; Dökü, 2013a: 239-49)

3.3.1.1.2. Boubon

Boubon Antik kenti, Burdur ili, Gölhisar ilçesine bağlı İbecik köyünün 2,5 km. güneyinde yükselen işgallere karşı savunma imkânı veren İbecik ve Pırnaz ovalarına hâkim Dikmen Tepe üzerinde yer alır.[523](**Res.12-6**) Boubon'un kent tepesinde bugüne ulaşan mimari izler asıl olarak Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait olup olasılıkla Hellenistik Dönem'e ait bazı unsurlar içerir.[524] Tiyatrosu, tapınakları, agorası, şehir surları, sebasteion(onurlandırılmış imparatorların kült mekânı), gimnazyum ve diğer yapıları ile ilk çağın önemli bir antik kentini oluşturmaktadır.[525] Kentin genelinde, işlevi belli olmayan yapılara ait duvar kalıntıları, mimari elemanlar ve etrafa saçılmış yazıtlar oldukça fazladır. Boubon'da antik çağlarda bir bronz heykelcilik okulu ve atölyesinin varlığı söz konusudur.[526] 1990-1991 ve 1993 yıllarında antik kentte gerçekleştirilen kurtarma kazıları ile buradan kaçırılan eserleri öz yerinin tespit edilerek ispatına yönelik çalışmalar yapılmıştır. İlk çalışmalar sonucunda Sebasteion denilen imparator kültü mekanında, üzerinde ayak izleri duran yazıtlı heykel kaideleri bulunmuştur. Tepenin zirvesine gelinince zirvedeki kaya kütlesine oyulmuş sunaklara rastlanır sunakların yönü tam olarak şehre dönüktür ve şimdiki gibi örenyerinin çalılarla kaplı olmadığı düşünülürse sunaklar evlerin bulunduğu güney yamaçlara tamamen hakim bir noktada bulunmaktadır. Şehrin genel görünümünden döneminde kalabalık bir nüfusa sahip olduğu anlaşılabiliyor olmasına rağmen dikmen tepesi ve yakınlarında lahit veya mezara rastlanmamaktadır. Bu da ölülerin nereye gömüldüğü sorusunu akla getirmektedir. Boubon harabelerinin iki kilometre doğusunda yine çevreye hakim bir tepe olan Asar tepesinin zirvesinde sur kalıntıları vardır. Geçidin doruğunda, sol tarafta eski bir hisarın kalıntıları vardır. Burası Asar Tepe olarak bilinir. Gelişigüzel kümelenmiş molozlar arasında, yolun yakınındaki yıkık bir yapının içinde Bean'ın anlatımlarına göre Ares'e adanmış iki sunak bulunmaktadır. Bubon ile Balbura arasındaki sınır geçidini bu hisar belirlemektedir. Antik şehrin çeşitli bölgelerine yayılmış süslemeli toprak kap kırıntılarında balık figürlerine, kanatlı insan figürlerine rastlanır. Bunun sonucunda şehir halkının İbecik Çayı'ndan balık avlayarak geçim sağladığı veya beslendiği söylenebilir.

---

[523] Umar, 1989: 56-7
[524] Milner, 2007: 157-64
[525] İnan, 1990: 213-39; Corsten, 2001b; 2004b; 2008b: 125
[526] Bubon Antik Kenti, 1960'lı yıllarda büyük bir yağmaya uğramış, M.S. 2. yüzyıla tarihlenen birçok bronz heykel başı yurt dışına kaçırılırken bir tanesi yakalanarak Burdur Müzesi'ne kazandırılmıştır. Görkemli Apollon heykeli, müzede sergilenmektedir.

Corsten'in çalışmalarında bölgede erken döneme ait keramiklerin bulunması tepedeki yerleşimin bilinmeyen daha erken bir evresinin olabileceğini göstermiştir.[527] Dikmen Tepe'nin aşağı yamaçlarındaki bazı yapılar, Boubon'un Geç Antik veya Erken Bizans Dönemi'nde hâlâ var olduğuna işaret etmektedir. Boubon'un teritoryumunda, her biri bir tepe üzerinde yer alan dört istihkâmdan en az ikisi Helenistik Dönem'den daha önceye tarihleniyor. Bunların en görkemlisi yaklaşık 4000 metrekrelik bir alan kaplayan ve 50 kadar oda benzeri mekânı bulunan Kale Tepe'dir.[528] İçeriye iki geniş ve üç dar kapıdan girilir. Yerleşme farklı büyüklükte iki bölüme ayrılmıştır; batı kesim tüm alanın yaklaşık üçte ikisini kaplar ve birkaç çift sıra oda dizili, kabaca düzenli bir plan gösterir. Çoğu oda kuzey-güney yönlü bir koridora açılıyor. Her bir koridor bu tür çift sıra oda dizilerini birbirinden ayırıyor. Üstelik doğu-batı yönlü uzanan bir başka koridor da bu batı kesimi kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırır. Yerleşimin doğu kesimi daha düzensiz bir görünüme sahiptir ve güney kapıdan kuzey kapıya doğru kıvrılarak uzanan bir patika ile batı kesimden ayrılır. Bu dört kaleden bir başkası daha uzun uzun süre kullanılmışa benziyor. Kısmen kayadan oyulan dikdörtgen biçimli bu kale yaklaşık 20x90 m. büyüklüğündedir. Duvarları ne yazık ki çok tahrip haldeki bu yapının en az üç evresi olduğu anlaşılıyor. Bir miktar Hellenistik öncesi döneme giden poligonal örgülü duvar kalıntıları, kesme taşla örülmüş Helenistik sur kalıntıları ve bir miktar da harçlı Roma Dönemi kalıntısı dikkat çekiyor ancak geri kalanların hatasız tanımı mümkün olamamaktadır. Surlar içersinde bazı yapı izleri görülüyor. Bunlardan biri dairesel biçimli mütevazi bir yapıdır.[529]

Kral Mezarı: Burdur il sınırları içersindeki tek örneği teşkil etmektedir. Eski İbecik-Göhisar yolu üzerinde ilköğretim okulunun karşısında bulunmaktadır. Bir kaya kütlesine oyulmuş tek odalı bir mezardır. Önünde bulunan balkonumsu yerde iki sütun bulunmaktadır. Giriş kapısının iki yanında tahminen kitabelerin bulunduğu iki boşluk bulunmaktadır. Mezarın bir krala ait olup olmadığı hakkında bir yazıt ve belgeye rastlanamamıştır. Kaya mezarının bulunduğu yamaçın alt kısmında büyük bir su kaynağı vardır.

[527] Th.Corsten ve ekibinin 2005 sezonu çalışmaları sırasında, Boubon'un teritoryumunda, her biri bir tepe üzerinde yer alan dört adet kale üzerinde çalışmış fakat tarih ve işlevleri hakkında tam olarak fikir verememiştir.
[528] Corsten, 2008b: 125-6(Bubon Büyük ve Küçük Kaletepe)
[529] Corsten, 2008a: 112 vd.; K. Belke ve N. Mersich tarafından Tabula Imperii Byzantini'nin Phrygia ve Pisidia'yı kapsayan 7. cildinde (1990) 221'de Chairetopa, 295'de Kayadibi olarak söz ettikleri yerlerdir

Boubon'un tarihçesine bakacak olur isek; İlk kez 1842'de İngiliz gezgin Spratt tarafından yeri saptanan kentin adının geçtiği en eski belge, antik kenti Araksa'da bulunan bir yazıttır. Bu yazıttan elde edilen bilgiye göre, bir olasılıkla M. Ö. 2. yy'da, Araksa'yla "*Moagetes ve Bubonlular"* arasında çıkan savaş sırasında, Araksalılar, Kibyraya bir elçi göndererek istediklerini elde etmişlerdir.[530] Bundan da Kibyra'nın Bubon üzerinde büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Ama daha sonra Moagetes'in Araksa toprakları üzerine saldığı yağmacıların halkın bir bölümünü öldürmesi üzerine Araksa, Birliği'ne başvurmuştur. Her iki kentin de sınırları içinde bulunmamasına karşın birlik, Bubon ve Kibyra'ya Orthagoras adında bir elçi göndermiştir. Ancak, sorunun nasıl çözüldüğü belgelerde belirtilmemektedir.[531]

Romalı komutan Lucius Licinius Murena[532] tarafından M.Ö. 82'de tetrapolis dağıtılır.[533] Boubon diğer tetrapolis şehirleri ile beraber sonrasında Lykia'ya geçmiştir. M.S. 1. yy'da ise Claudius zamanında 43 yılında Roma eyaleti/kenti olarak karşımıza çıkmaktadır. Mithridates'in, Küçükasya'da, tüm Hellen kentlerinin kurtarıcısı rolünü üstlendiği M.Ö. 88-83 yıllarında,[534] Lykia da bu saldırılara karşı çıkmıştır. Mithridates tarafından Kibyra'ya dâhil edilen Oenoanda, Boubon ve Balboura, Lykia'ya hediye olarak verilmiştir.[535]

[530] Larsen, 1956: 151-69
[531] *Strabon*, ***Geographika*** XIII 4,17(M.Ö. 190 yılında Araxa'nın müttefiki olarak bir savaşa girmiştir)
[532] Coulton, 1993b: 79
[533] Arslan, 2007: 184
[534] Appianos, ***Mithridatic Wars*** XX, 21
[535] Strabon, ***Geographika*** XIII, 4, 17

3.3.1.1.3. Balboura

Burdur'un Altınyayla ilçesinin 6 km. kadar güneydoğusunda, Karkeli Dağı'nın doğu yamacı eteğinde yer almakta olup, Boubon kentinin de 20 km. doğusunda yer alan Balboura yöre halkının Asar Tepe olarak adlandırdığı Kızıl Tepe üstünde kurulmuş bir Lykia kentidir.[536] Adından ilk kez Yunan coğrafyacı Strabon'un söz ettiği kent, Roma egemenliği çağında Kibyratis diye tanınmış olan bu yörede, M.Ö 2. yy'da Mithridates savaşı sırasında kurulan Kibyra Tetrapolisi'ne(4'lü Kent Birliği) girmiştir.[537] Romalı komutan Lucius Licinius Murena tarafından M.Ö. 82'de tetrapolis dağıtılır.[538] M.S. 2. yy. başlarında birlik dağılınca Lykia kentleri birliğine katılmış ve artık ve birlik devam ettiği sürece onun üyesi olarak kalmış, kenti sayılmıştır. En belirgin özelliği Balboura'nın, en yüksek yerde kurulmuş Lykia kentlerden biri olmasıdır. Kentin adına Bizans Dönemi'ne ait piskoposluk listelerinde de rastlanmaktadır. Balbura antik kenti sınırları içinde Helenistik Dönem'e ve Caligula'nın İmparatorluğu sırasında(M. S. 37-41) basılmış, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait sikkeler bulunmuştur. Her nekadar M.S. Lykia hakimiyeti bölgeye egemen olmuş ise de Balboura'da Lykia tesirini göremiyoruz. Mezarlar, yazıtlar ve anıtlarda, bu etki yok denecek kadar az görülmektedir. Roma dönemi Balboura'sında kentin ileri gelenleri Kibyra ve Oineoanda'dan üst sınıftan evlilikler yaparak kentlerin yönetiminde nüfuz elde etmişlerdir.[539]

1842 yılında ilk olarak arkeolojik gezi sırasında kısa bilgiler ve görsel çizim olmadan aktaran İngiliz gezgin Spratt ve Forbes, sonrasında da 1882'de Petersen ve Luschan'dan kalıntılar arasında kare blok payandalar üstüne sahne binasının görüldüğü nereye ait olduğu belirtilmeyen bir adet fotoğraf kaydı vardır. Kent ile ilgili detaylı ilk resimleri 1969 yılında Anadolu'daki Anıtsal kent tiyatroları araştırmaları sırasında eserinin[540] ikinci cildinde Ferrero kayda almıştır. Ferrero birkaç iyi fotoğraf yayınlamasına rağmen hiçbir çizim vermemiştir.

---

[536] Umar, 1989: 58

[537] Coulton, 1986a: 171; 1987: 205; Bu birlik, Boubon(İbecik)-Oenoanda(İncealiler)-Balboura(Çöl Kayığı)-Kibyra(Gölhisar) kentlerinden oluşmaktadır. M.Ö. 2. yy. başlarında Kibyra, Boubon, Balboura ve Oenoanda kentleri birleşerek tetrapolis kurmuşlardır. Daha sonra, bu tetrapolise başkanlık eden Kibyra, Asia Eyaleti'ne, öbür üç kentse Birliği'ne katılmış ve Boubon sonraki zamanlarda da birliğin sürekli üyesi olarak kalmıştır. Kentin tiyatrosunda bulunan ve İmparator Commodus (hükümdarlık dönemi M. S. 177-192) tarafından yazılmış bir mektup ve kararname niteliğinde olan yazıtta, bölgedeki haydutluğu engellemede gösterdikleri direnç ve yüreklilikten dolayı, Bubonlular övülmüş, aynca Boubon, Birliği'nde üç oy hakkına sahip kılınarak, birlik içinde çok önemli bir konuma getirilmiştir)

[538] Coulton, 1993b: 79; Arslan, 2007: 184

[539] Coulton, 1986a: 171-5(Balborura, Burdur ile Muğla il sınırları arasında yer alan küçük bir Lykia kentidir.)

[540] D. de Bernardi Ferrero(ed.), ***Teatri Classici in Asia Minore 2***, *Citta di Pisidia, Licia e Caria*, 1969.

Açıklamalarına göre Hellenistik karakter göstermesinin yanı sıra çevre kültürler ile paralellik gösteren kalıntılar ve yapılar ile eşdeğerdir. 1985-1990 yılları arasında bölgede araştırma yapan Coulton[541] başkanlığında bir ekip kent ile alakalı önceki verilere dayanarak tespitlerde bulunmuşlardır.[542] Coulton ve ekibinin bölgede (Karaçulha, Çaltılar, Çobanisa, Bekçiler, Doğanlar) yaptığı yüzey araştırmaları kentin territoriumu hakkında fikir verebilmektedir. Çaltılar ve çevresindeki araştırmalarda M.Ö. I. Bin'den Hellenistik döneme kadar ki döneme tarihlenebilecek seramik buluntuları dışında Roma öncesi kaya mezarları da bölgenin erken dönemi için fikir verebilmektedir.

Ortasından bir ırmağın geçtiği ilk çağ kentinde, Akropolis'in yer aldığı tepede 16 sıra oturma yeri olan küçük bir tiyatro ve güneyde Hellenistik özellik gösteren büyük bir tiyatrosu[543] mevcuttur. Güneyde vadide 300 m. yamaç kayalık kenarında bulunan ikinci tiyatro yer almaktadır. Kalıntılarının yarısı toprak ve enkaz altında gömülü olup sahne binası yok gibidir. Kuzey tepesi eteklerinde yer alan şehir merkezinde çok sayıda ayakta olmayan kalıntılar vardır. Ana cadde ve kemerli girişi olan Agora'sı mevcuttur. Nemesis'e[544] ait olduğu yazıtlardan anlaşılan bir tapınak mevcuttur. Bu tapınak Onesimos[545] adlı bir köle tarafından Nemesis adına yapılmıştır. Kalıntılarından anlaşılabilen kuzey kesimde, Roma çağı yapıtı bir Mausoleion'un(Anıtsal, ev biçiminde mezarın) yapısı da mevcuttur.

Kentin yakınındaki Yazır Gölü ve çevresindeki araştırmalardan erken dönem Balboura kültür alanında olduğu görülebilmektedir.[546] Kentteki kiliselerde de çalışmalar'da seramik verileri M.S. 7. yy'a tarihlenmesinin yanı sıra IV. Romanus'a(1067-1071) ait Bizans sikkesi de ele geçmiştir. M.S. 451 Kadıköy Konsülü'nde Balboura Piskoposluğu kayıtlarında Geç Dönem katedral ve bunu destekleyici herhangi bir unsur ispat edemediği için muhtemelen kentteki yapılar M.S. 5. yy. sonrasına ait olmalıdır.[547](**Res.1-9,11**)

[541] Coulton 1986a: 171-2; 1992: 47-8, 1993a: 459; 1994b: 327-35; Coulton vd., 1988: 121-45; 1989: 41-62
[542] Bier, 1990: 69-79; 1994: 27-46
[543] Coulton, 1989: 226(Bu alanda, M.Ö. 2. yy'dan M.S. 7. yy'a kadar seramik verileri elde edilmiştir.)
[544] Coulton, 1987: 206
[545] Coulton vd., 1988: 121-45; 1989: 41-62
[546] Coulton, 1994a: 430
[547] Coulton, 1989: 226-7

3.3.1.1.4. Oenoanda

Lykia bölgesinde, Ksantos vadisinin kuzeyinde Oenoanda olarak da anılan bir antik şehirdir. Oenoanda ismi ilk Wiyanawanda/Winuwanda (Hititçe; wiyana=Şarap) adıyla Hitit çivi yazıtlarında rastlanmıştır. Bu çivi yazıtlarına göre Hititlerin Ksantos'a karşı yaptıkları bir seferde burasının Lukka ülkesinin bir bölgesi olduğu belirtilmiştir.[548](**Res.17-9**) Kent'te Roma ve Hellenistik Dönem'den daha eski yerleşimin olduğunu ispatlayacak herhangi bir ize rastlanmamıştır. En eski yerleşimin izleri M.Ö. 3. yy. sonları ile 2. yy. başlarına dair olanlardır. Oenoanda'da Helenistik Dönem kent suru, Türkiye'deki en önemli Polyorketik anıtlarından biridir. Kentin M.S. 2. ve 3. yy'a tarihlenen bir agorası mevcut olup farklı yapı kompleksleri, eski hamamlar(Vespasian), kaya oluşumları vb. mekânlar ile Dorik yapılar mevcuttur.[549] Şehrin önemi ve ünü ise şehir kalıntıları arasında sıkça rastlanan Oenoanda'lı Diogenes'e[550] ait felsefi içerikli yazıtlara dayanmaktadır.[551] Felsefi içerikli olan Diogenes yazıtının bazı parçalarının ağırlığı 500 kg'a kadar çıkmaktadır.[552]

Coulton'a göre Roma dönemi boyunca önem arzeden ama sıra dışı herhangi bir artısı olmayan refahı olan tipik bir küçük şehir ifadesini kullanmıştır.[553] Kent ile alakalı en önemli ve doğru bilgileri üstündeki figür ve karakterler ile ele geçen sikkelerden alınabilmektedir. Kent ve çevresinde Mitchell'da önemli araştırmalarda bulunmuştur.[554] Oenoanda M.Ö 2. yy'da Kibyra Tetrapolisi'ne(4'lü Kent Birliği)[555] girmiş ve sonrasında Murena tarafından M.Ö. 82'de tetrapolis dağıtılmıştır.[556]

[548] Bryce, 2005: 41; Garstang ve Gurney, 1959; 92(Wiyanawanda/Winuwanda-Oenianda)
[549] Coulton, 1982: Plate X(b-c); 1986b: 84; Mitchell, 1996: 72
[550] Hall, 1984: 146; 1985: 79 (ilk olarak 1842'lerde tespit edilmesine rağmen 1884'te Frenchmen, Maurice Haolleaux ve Pierre Paris tarafından yayınlanmıştır.)
[551] Milner ve Smith, 1994: 65-76
[552] Bachmann, 2012: 195-205; 2013: 299-306(Abb.5-7)
[553] Hall, 1984: 149
[554] Mitchell, 1996: 71-81
[555] Bu birlik, Boubon-Oenoanda-Balboura-Kibyra kentlerinden oluşmaktadır.
[556] Arslan, 2007: 184; Coulton, 1993b: 79

3.3.1.1.5. Bölgedeki Diğer İlgili Kentler:

***Olbasa*;** Augustus'un Orta Küçük Asya'da[557] oluşturduğu kolonilerin özel bir yeri vardı. Bu dönem kolonilerden Olbasa[558] (Colonia İulia Augusta Olbasa=Olbasena veya Olbasenorum) da çalışma bölgemizin doğu sınırını teşkil etmektedir. Olbasa Antik Kenti'ne ait olduğu anlaşılan Belenli merkezde bir camii avlusunda duvar içerisinde baş aşağı olarak kullanılmış Olbasa halkının Hellenistik Dönemde(II.Eumenes) alınan bir karar metni olan açığa çıkmış bu yazıtta; Olbasa halkı yeni Nikephoria'yı tanıyor ve kutsal alanına asylia hakkı veriyor. Kent tarafından bu şenliklere gönderilen elçilere kurban törenleri için 200 drahmi verilecektir.[559] Olbasa kenti yakınlarında, Belenli Jandarma karargâhlarının bahçesinde duran ve Kemer'de bulunmuş, Latince ve Yunanca çift dilde yazılmış, çok kötü durumda olan yazıtlı blokda; Adı geçen M.S. 195 yılı consulleri P. Iulius Scapula Tertullus Priscus ve Q. Tineius Clemens sayesinde tarihleme yapılmıştır. Bu resmi emir, çiftçilerin, olasılıkla bölgeden geçerken askerlerin kendilerine kötü muamelesi konusundaki şikâyetlerine verilen bir yanıttır.[560]

***Lysinia*;** Polybios[561] ve Livius'da[562] *Lysinoe* olarak ismini tanıdığımız şehir, Ptolemaios'da[563] *Lysinia*, Hierocles'de *Lysenara*, Steph. Byz.'de[564] *Lyrnessos* olarak geçmekte olup şimdiki coğrafyada Üveyik Burnu olarak bilinmektedir.

Polybios, Phrygia-Pisidia sınırı üzerinde Pisidya'da kalan kentleri sayarken Burdur gölünün batısında, Söğüt dağlarının doğu yamaçlarında, Karakent yakınında, olduğundan bahseder.[565] Polybios'un anlatımına göre, Konsül Manlius Vulso, *Kormasa* şehrini ele geçirdikten sonra yürüyüşüne devam eder. Livius'un anlatımına göre, M.Ö. 189'da,[566] Manlius'un Galat seferi sırasında onun dostluğunu alan kentler arasında *Lysinia, İsinda,*

---

[557] Kearsley, 1996: 47-57
[558] Özsait, 1982b: 383
[559] Corsten, 2008a: 116; 2009: 143(Altın çelenkten söz ediliyor olması nedeniyle bir onur yazıtı olabilir. Ne yazık ki yazıt günümüze parçalanmış halde ulaşmış olup, sadece sol kenarı sağlamdır ve 28 satırın yarısının başlangıçları okunabiliyor. Üstelik taşın yüzeyi de tahrip halde ve yer yer çimento kaplıdır.)
[560] Corsten, 2009: 143(res.1)
[561] Polybious, ***The Histories*** XXI, 36, 1-2
[562] Livius, ***Ab Urbe Condita*** XXXVII, 56, 2; XXXVIII, 15, 8-9(Livius, Kormasa'dan sonra en yakın şehir olarak Darsa'dan bahsetmektedir.)
[563] Ptolemaios ***Geographia*** V 5, 5
[564] Stephanus Byzantinus, ***Ethnica***, 431, nt.44
[565] Özsait, 1980: 54; Ruge, 1928: 40 vd.; Bean, 1959: 78 vd.
[566] Özsait, 1985: 119-120, 145

Kormasa ve *Darsa*[567] ve isimleri bulunmaktadır. Manlius, burayı korkudan kaçan ahali tarafından boşaltılmış olarak bulur. Bataklıklar boyunca yürürken Lysinoe'dan elçiler gelip şehirlerini teslim ettiklerini bildirdiler. Sonra Sagalassos'luların şehirlerine girdiler.[568] Pisidya'nın kuzeybatı kısımları kısmen çalışma alanımıza giren bölgeler(Lysinia-Kormasa) Ptolemaios tarafından "Phrygia Pisidiası" olarak sınıflandırılmıştır.[569] Bu bağlamda bu bölgelerin muhtemelen bir zamanlar Phryg etkisi altında ve kapsamında olduğu fikrini desteklemektedir.[570] Bean[571] buranın 3 km. kuzeyindeki göl kıyısında Üveyik Burnu olarak bilinen yükseltide yeni bir yazıtla birlikte Lysinia harabelerini tesbit etmiştir. Ayrıca, tepede çok miktarda Roma devri keramikleri ile çevrede bir yazıtla numarasız mil taşları bulmuştur.[572] Ramsay, şehri bulduğu bir yazıta göre Lysis(Bozçay) vadisinin doğusundaki Elmacık'a yerleştirir.[573]

***Kormasa*;** Bölge için önemli olan bu antik kent, Bean'in,[574] Boğaziçi yazıtıyla; Eğneş(bugünkü Çallıca köyü)'e lokalize edilmiştir. Polybios'un anlatımına göre, Konsül Manlius Vulso, Kormasa şehrini ele geçirdiğinden bahseder. Livius'un[575] anlatımına göre, M.Ö. 189'da, Konsül Manlius Vulso'nun Galat seferi sırasında onun dostluğunu alan kentler arasında Kormasa'da yer almaktadır. Livius, Kormasa'dan sonra en yakın şehir olarak Darsa'dan bahsetmektedir.[576]

***Termessos*;** Antik kaynakların çoğunda bir Pisidya kenti olarak geçen Termessos'un kuruluşu ve tarihinin Hellenistik Çağ'a kadarki bölümü hakkında çok az şey bilinmekle beraber isminin içerdiği –ss- suffixi, kentin iskan tarihinin M.Ö. III. Bin'lere kadar çıktığını göstermektedir. Bu da köken bakımından Anadolu'nun en eski kavimlerinden biri olan Luwilere dayanan bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.[577] Termessos, Pamphylia, Pisidia, Milyas, Lykia ve

[567] Mitchell, 1976: 118-9(Darsa, Livius'un dışında hiçbir antik yazarda rastlanılmamıştır.)
[568] Özsait, 1985: 61, 65, 104(Özsait, Darsa'nın bugünkü Kozluca olabileceğini söylemektedir.)
[569] Coulton, 1993b: 83
[570] Gerçek, 2014: 49-50
[571] Bean, 1959: 115
[572] Bean, 1959: 78-81, nr. 22-24
[573] Ramsay, 1888: 17, 21; 1897: I, 326 vd.(W.M.Ramsay bu lokalizasyona yeterli sebep göstermediği gibi, bulduğu yazıtta da şehrin ismi geçmemektedir.)
[574] Bean, 1959: 93; Corsten, 2002b: 140(Cormasa(Çallıca/Eğneş)'da Kibyra territoriumu içerisinde gösterilebilir.)
[575] Livius, ***Ab Urbe Condita*** XXXVII, 56, 2; XXXVIII, 15, 8-9
[576] Özsait, 1985: 59, 61, 65, 104
[577] Abbasoğlu, 1987: 213

Kabalia bölgeleri arasında bir askeri[578] sınır kenti olarak yer almaktadır. Antik Çağ'da, Yenice, Döşemealtı ve Çubuk boğazlarını izleyerek Pamphylia-Milyas-İçbatı Anadolu ve Pamphylia-Pisidia-Phrygia bağlantılarını sağlayan önemli yollar, Termessos'un çok yakınından geçmekteydi. Kent halkının ilk yerleşkesi "Solymler" adında, savaşçı bir Pisidia kavmi'nden oluşmakta olup, Oenoanda yakınlarında "Termessos Minor"[579] adıyla bir koloni halindeyken M.Ö. 189'da Consul Manlius Vulso'nun Galat Seferi[580] sırasında Roma ittifakına girmiş ve sonrasında Pergamon ile beraber hareket etmiş siyasal olarak tanınmış.[581] Termessos, Solymos Dağı eteğinde bulunduğundan Solymoslular[582] olarak da anılmaktadır.[583] Solymoslulardan bahseden Herodotos'da bir pasajında, Sarpedion'un önderliğinde Girit'den göçmen olarak Anadolu'ya gelen Termillilerin[584] o zamanlar Solymosluların yaşadığı Milyas[585] topraklarına yerleştikleri belirtilmektedir. Termessos'un M.Ö. 200'lerde Kibyra (Gölhisar) yakınındaki Oeoneanda'ya, Kibyra[586] kentine karşı bir ileri karakol vazifesini görmesi amacıyla kurulmuş olması muhtemeldir.[587]

[578] Winter, 1966: 127-37
[579] Hall, 1985: 80(Termessos Minor, Pisidya Termesos colonisi içerisindedir.)
[580] Spratt ve Forbes, 1847: 230
[581] Çelgin, 1994: 153-4
[582] Arrianos, ***Anabasis*** XXVII, 8, 9
[583] Umar, 1989: 22
[584] Cramer, 1832: II, 240; Kiepert, 1881: 78(Tramili, Tırmili); Umar, 1989: 21
[585] Frei, 1993: 87-97
[586] Coulton, 1982: 117
[587] Abbasoğlu, 1987: 214-5

3.3.1.1. Göl Çevresi Yerleşimler

Gölhisar Gölü ve çevresinde Geç Hellenistik ve Roma yerleşimleri yer almaktadır. Göle 18 km mesafede yer alan Geç Hellenistik Dönem'den itibaren yerleşim gören Kibyra Antik Kenti en önemli merkez olup kent ve çevresinde Geç Antik Çağ'a kadar kültür izlerine rastlanmaktadır. Kente yakın Yusufça Beldesi'nde de Doğu Roma Dönemi sonlarına kadar izler mevcut olup bu alanda çok önemli ve büyük bir kilise mevcuttur. Yine göl çevresinde Roma yerleşim izleri oldukça yoğundur.

Yarışlı Gölü ve çevresinde Geç Hellenistik ve Roma yerleşimleri yer almaktadır. Kalkolitik Dönem'den itibaren yerleşim izleri mevcut olan alanda Klasik Dönem haricinde Doğu Roma Dönemi sonlarına kadar kesintisiz bir kültür yer almaktadır. Bunlar arasında göl kenarında Özsait tarafından tespit edilen Büyük Adatepe kayalığının göle bakan yamaçlarında, Sazak Höyük[588] ve Kocapınar Yerleşimi[589] örnek gösterilebilir. Yine göle bakışımlı konuşlanmış Takina Antik Kenti ve çevresi de önemli bir yerleşim alanıdır.

Karataş Gölü ve çevresinde de Geç Hellenistik ve Roma yerleşimleri oldukça yoğun olup Göl kıyısında Karataş Sivrisi üzerinde Garnizon amaçlı kullanılan bir Roma Dönemi kalesi ve hemen zirve dibinde küçük Karataş Yerleşimi olarak geçen alanda 1 adet Roma Dönemi kaya mezarı ve çanak çömlek izleri görülebilmektedir.

[588] Özsait, 1984: 9; 1986b: 77-8
[589] Özsait, 1984: 8-9; 1986b: 77

3.3.1.2. Ova Tipi (Höyük) Yerleşimler

Ova düzlüklerinde hafif yükselti gösteren höyük tipi yerleşimler bölgede Gölhisar, Tefenni, Karamanlı, Hasanpaşa, Acıpayam ovalarında görülmektedir. Gölhisar Ovası içerisinde Kibyra Antik Kenti sınırlarında yer alan ve kırsal yerleşim özelliği gösteren onlarca yerleşim yeri ve çiftlik yerleşimleri mevcuttur. Son Kalkolitik'ten itibaren buluntu veren Sorkun Höyük üzerinde geç dönemde de yerleşim gördüğünü kanıtlayan izler mevcuttur. Yine Sorkun Höyük karşısında ova içerisinde Bey Konağı Mevkii'nde Roma Dönemi mimari elemanları, hemen aynı adlı köyde(Sorkun) köy içinde farklı alanlarda ev yapı temellerinde kullanılagelmiş olan mimari elemanlar bulunmaktadır.

Ova düzlüklerinde höyük tipi yerleşimler dışında hafif yükseltili yerleşimlerde görülmektedir. Bunun yanında ölü gömme geleneği ile alakalı materyaller de ova yerleşim tipi içerisinde değerlendirilebilir.

Karamanlı İlçe sınırlarında birçok höyükte Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek buluntulara rastlanılmıştır. Kağılcık Yerleşimi,[590] Bayramlar Höyük,[591] Hasanpaşa Höyük ve Roma Dönemi Yerleşimleri,[592] Yazır Höyük[593] Çuvallı Höyük,[594] bu yerleşimlerden sayılabilir.

[590] Özsait, vd. 2005: 167-89; 2006a: 260-1
[591] Labarre vd., 2006: 113(Res.53); Özsait, 2007a: 468
[592] Özsait, 2007a: 468-70; Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması (Hasanpaşa Boztepe Tümülüsü, Deliktaş, Oyuklutaş ve Erikli Seki Mevkii kaya mezarları, Aktepe Akropolü ve Sarı Sekinlik yerleşimleri, Gedel, Ayderesi, ÇürükİN, Kocayatak Mevkiileri.)
[593] Özsait, 1984: 10; 1986b: 78-9; Mellaart, 1954: 192, hrt. 3 nr.26.
[594] Özsait, 1984: 11; 1986b: 80-1

3.3.1.3. Dağ Eteği ve Yamaç Yerleşimleri

Dağ eteği, tepe ve yamaca oturtulan kentlerde genellikle doğal oluşum etken olmuş ve araziye uyum sağlanmıştır.[595] Kibyra ve bölge kentleri de buna iyi bir örnektir. Böyle kentlerde farklı yapı bölgelerinin araziye oturtulması belirli kriterleri beraberinde gerektirir. Bu tarz arazilerde merkeziyetçi ve kamu yapılarının diğer yapılara göre düz alanlarda olup bölgenin diğer yapı gruplarına kolaylıkla erişilebilir noktalarda konuşlanması gereklidir. Kibyra antik kenti yamaca özenle ve deha bir mimari ile yerleştirilmiş arazinin en merkezinde ve düzlük alanında Agora'yı[596] konuşlandırmıştır. Kentin sütunlu caddesi ve diğer kamu yapılarına bağlanan yollar Ana Cadde burada kesişmekte ve dağılmaktadır. Stadion arazi koşullarına göre en alt kodlarda tiyatro ve meclis binası da üst kodlarda yer almaktadır. Merkezde doğal olarak da Agora görülmektedir. Bu kent modellemesi bölgenin birçok kentinde ve Batı Anadolu dahil tüm Yunan kentlerinde(Yamaca yaslı) böyledir. Konutlar ise genelde kentin merkezini sarar ve çevreler şekilde yerşleştirilir. Ancak Kibyra örneğine bakacak olur isek; konut alanı ve kamu yapılarının konumlandırıldığı alan Priene'deki[597] gibi birbirinden ayrı ve farklı yerlerde planlanmış ve kenti anıtsal bir görünüme kavuşturmuşlardır.

Tefenni ilçe sınırlarında Çaylı-Yellik Yaylası,[598] Asartepe Yerleşimi,[599] ile yayla kesiminde yer alan Asarova(Hisarova)Büyük ve Küçük Asar, Eşeler Yayla Yerleşimi(Haraplandı), Maltaşı(Çobanöldü) Tepesi, bu gruba girmektedir.[600]

Karamanlı ilçe sınırlarında Gedikyapı/Veyselin Taşı Yerleşimi,[601] Hasanpaşa Roma Dönemi Yerleşimleri[602] de bu tip yerleşime örnektir.

---

[595] Akarca, 1972: 82
[596] Wycherley, 1993: 46(Erken dönemlerde Agora birçok amaca göre açık bir alanda halkın toplandığı tartışmalar, şenlikler, yarışmalar, alışverişin yapıldığı gerektiğinde de tiyatro işlevinin görüldüğü alanlardı.)
[597] Hoepfner ve Schwandner, 1994: 143(Fig.147); Rumscheid, 2000: (Fig.1)
[598] Özsait, 2006a: 261; 2007a: 466-7
[599] Özsait, 1993: 197; 2006a: 261; 2007a: 467
[600] Özsait, 2007a: 465-8
[601] Özsait, 1985: 206; 1989: 10(Lev.XI, XXII); 2006a: 260(Res.3)
[602] Özsait, 2007a: 468-70; Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması

3.3.2. Arkeolojik Malzeme

Konuya ışık tutan antik kaynaklar içinde yazarlardan sonra epigrafik malzemeler de önemli rol oynamaktadır. Yazıtların edebi eserlere göre daha tarafsız olmaları doğru ve kesin bir değerlendirme yapmak açısından önemlidir. Sikkeler de bölgemize ilişkin önemli bilgiler barındırmaktadırlar. Özellikle Kibyra ve genel olarak Pisidya kentlerinin eskiçağ dünyasında basmış oldukları sikkeler ile ekonomik alanda tanınan ve geniş bir yayılım alanına sahip olan kentlerin sikkelerinin bölgemizde bulunuyor olması önemli verilerdir.[603]

Kibyra'nın Hellenistik Dönem ekonomik ve sosyal yapısı, inanç sistemi gibi konularda önemli bilgiler sağlayan bir diğer kaynak numismatik veriler olmalıdır. Özellikle gümüş sikkelerde yer alan "KIBYRATON" etnikonu yer almaktadır.[604]**(Lev.LXXII-LXXIII)**

Bunlardan başka bölgemizde günümüze kadar yapılmış olan yüzey araştırmaları ve kazılarda ele geçirilmiş arkeolojik malzemeler, birçok noktada çalışmamız içerisinde faydalandığımız kaynaklardandır. Elbette gelecekte bölgede yapılacak çalışmalar sonucu elde edilecek malzeme ile daha detaylı bilgi edinmek mümkün olacaktır. Arkeolojik malzemeler ile ilgili olarak bölgede yapılan arkeolojik çalışmaların sonuçlarının yayımlandığı kaynaklardan faydalanılmıştır.

Özellikle çalışma alanımız kentlerinden Kibyra Antik kenti buluntuları ve çevresindeki 1. elden kaynak sayabileceğimiz yazıtlar, mil taşları, mezar stelleri vb. dökümanlar bölge tarihini değerlendirmemizde büyük katkı sağlamıştır. Çalışma konusunu bölgesel olarak aktaran antik kaynaklar arasında en önemli grubu antik yazarlar oluşturmaktadır. Bunlar;

Kibyra'daki epigrafi çalışmaları kapsamında kazı ekibi tarafından kent içerisinde kamu yapıları(Odeion, Stadion, Agora Ana Cadde ve Agora I. Teras Sütunlu Cadde) ve çevresindeki kazı faaliyetleri sonucunda açığa çıkan bloklar üzerinde öncelikli olarak yoğunlaştırılmıştır. Büyük çoğunluğu Roma İmparatorluk Çağı'na tarihlenen belgelerin yanı sıra, MÖ 2. yy'a tarihlenen ve tarihsel bakımdan son derece önemli birçok belge çalışılmış ve değerlendirilmiştir. Bu belgeler ışığında, antik kaynaklardan öğrenildiğine göre, Kibyra'nın

[603] Michael Grant, ***Marcellus at Kibyra***, The Numismatic Chronicle, 1960.
[604] Özüdoğru, 2014: 177-8(dp.32: Tetradrahmiler, drahmiler, bronzlar.)

dört kentten oluşan ancak hakkında edebi metinlerde yeterli bilgi bulunmayan bir konfederasyonun (Tetrapolis) başkenti olduğu tespiti yapılabilmektedir. Meier tarafından çalışılan birkaç belge çevirisi şöyledir:[605]

- Dört kentten oluşan birliğin erken dönemlerine tarihlenmesi gereken ve konfederasyon üyelerinin birbirleriyle olan hukuksal ilişkilerini düzenleyen bir anlaşma metninin fragmanı (Odeion'un önündeki alanda Geç Antik Dönem konteksinde devşirme olarak kullanılmış buluntu).

- Karia'daki Apollonia Salbace kenti ile bir birlik ve müşterek vatandaşlık hakkına dair bir anlaşma metni (Agora alanında devşirme buluntu).

- Tanrıça Roma için ön yüzünde Kibyra ve Roma arasında yapılmış bir anlaşma metninin kazılı olduğu anıtsal bir heykel kaidesine ait tam olarak ele geçmiş altı blok (Kibyra Ana Cadde kazısında, Geç Antik Dönem kent kapısının kuzey kanadında devşirme olarak kullanılmış). Şimdiye kadar sadece bir kopyasının fragmanı bilinen bu belge, şimdi ilk kez bir bütün olarak belgelenmiş olup büyük bir olasılıkla MÖ 188 yılına (Apameia Barışı yılına) tarihlenmektedir.

- Genç bir sporcu için MÖ 197 ve 179 yıllarına tarihlenmesi gereken bir onurlandırma yazıtı (Agora I. Teras Caddesi'nde postament altlığı olarak yeniden kullanılmış).

Roma İmparatorluk Çağı'na tarihlenen buluntular arasında bir dizi onurlandırma ile anıtsal yapı projelerini tarihlendirmeyi olanaklı kılan ve arkeolojik olarak henüz belgelenmemiş yapılar hakkında bilgi veren yapı yazıtları da bulunmaktadır. Meier tarafından çalışılan bu bağlamdaki yazıtların çevirisi şöyledir:[606]

- Stadion'un batı oturma basamaklarının üst tarafındaki kolonların taşıyıcılarını süsleyen anıtsal bir yazıta ait yaklaşık 60 fragman. Bu fragmanlar stadion'daki inşaa faaliyetlerinin Genç Geta henüz hayattayken Semtimius Severus ile oğlu Caracalla'nın ortak

[605] Kibyra Kazı Bilim Heyeti üyelerinden Heidelberg Üniveristesi Filoloji Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Ludwig Meier tarafından yürütülüştür.
[606] Kibyra Kazı Bilim Heyeti üyelerinden Heidelberg Üniveristesi Filoloji Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Ludwig Meier tarafından yürütülüştür.

yönetimleri zamanında son bulduğunu göstermektedir (MS yak. 198–209).

- Stadion'dan bulunmuş, üzerinde Stadion'un yapımı için hatırı sayılır miktarda para bağışlayan iki kuzenin şereflendirildiği onur yazıtı kazılı iki heykel kaidesi. Her iki şahsın aile bağlantıları MS 2. Yüzyıla işaret etmektedir.

- M.S. 198 ve 211 yıllarına tarihlenen bir güneş saatinin inşaa yazıtı (Ana caddeden devşirme arşithrav bloğu).

- Odeion'un önündeki Stoa mozaik yazıtı. Mozağin yapımı MS 249 yılında başlamış ve MS 254 yılında tamamlanmıştır.

Kibyra Antik Kenti'nde kazı ekibi dışında bölgede çalışmalar yürütmüş olan diğer epigraflar tarafından yapılan çalışmalar da değerlendirmeye tabi tutulmuş ve tez konumuz içerisinde değerlendirilmiştir.

Kibyra Antik Kenti, stadyum yapısının hemen üstünde kilise yakınlarında Corsten tarafından çalışılan bir eski Yunanca yazıtta; Flavios Sokrates adlı birini onurlandıran mermer heykel kaidesinin üst parçasına rastlanmıştır. Bu şahıs, imparator kültünün yüksek rahibi olarak zikrediliyor ve heykel ise yeğeni Flavius Krateros tarafından dikilmiştir. Adı geçen ikinci şahıs Kibyra'dan tanınan biridir: İki yazıtta da bu kişinin iki kere Asiarkhos ve İmparatorluk kültünün yüksek rahibi olduğundan bahsedilir. Adından anlaşıldığı üzere kendisi veya atalarından birisi Flaviuslar Dönemi'nde Roma vatandaşlığı hakkı kazanmış olmalıdır.[607] Flavius Sokrates, Kibyra'daki Tiyatro basamaklarında bani olarak sözü edilen kişi olabilir Dolayısıyla adı geçen bu iki şahıs kentin önde gelen ailelerinden birine mensuptur.[608]

Kibyra Antik Kenti'nin batı ucunda harap bir şekilde duran yapı, Staurupolis(Aphrodisias) metropolü altında Karia Piskoposluğu'na bağlı olanlar arasında ilk sırada yer alan Kibyra Piskoposluğu'na ait bir Hristiyan kilisesidir.[609]

[607] Corsten, 2008b: 128-30(Abb.2)
[608] Corsten, 2002a: Yazıt no.35, 40, 63, 69; 2008a: 115
[609] Spratt ve Forbes, 1847: 253-60; Petersen ve Luschan, 1889: 186-92; Bean, 1956: 136-49

Kibyra Antik Kenti, Odeion yapısının üst kısımlarındaki bir tapınağın duvarına ait olması gereken bir kireçtaşı levha üzerindeki yazıtta, İmparator Claudius, Augustus ve Nea Demeter olarak adlandırılan eşi Livia'ya ithaf etmiştir.[610]

Kibyra Antik Kenti, nekropol alanlarından (anıtsal ve podyumlu mezarlar, lahitler, sunaklar) yazıt ve monogramlar önemli oldukça veriler sunmaktadır.[611]

Kibyra Antik Kenti, Agora orta duvar tonozlu giriş kısmında yazıtlı anıtsal girişte de önemli yazıtlar söz konusudur.[612]

Kibyra Antik Kenti, tiyatro yapısında, Rahip:Quintus Veranius Philagrus adında zengin bir Kibyra'lıya ait bir yazıt bulunur. Bu kişi ünlü komutanlardan biri olup consul seçilerek askeri bir birliğe de komutanlık yapmıştır, Ona Kentin filumları(Zeus Marsyas) verildi.[613] Kibyra tiyatro ve bouleuterion yapılarında Ferrero'nun da önemli çalışmaları vardır.[614]

[610] Corsten, 2008a: 116
[611] Corsten, 2003a: 83
[612] Corsten, 2004a: 230, 233(Abb.3)Bu alan özellikle 2014 yılı Kibyra kazı çalışmalarında iyice açığa çıkarak toplamda 11 adet yazıt bloğuna ulaşılmış ve değerlendirmeye alınmıştır. Kibyra Antik Kenti dışında Kibyra Territorium'u içerisinde bölgede çalışmalar yürütmüş olan diğer epigraflar tarafından yapılan çalışmalar da değerlendirmeye tabi tutulmuş ve tez konumuz içerisinde değerlendirilmiştir.
[613] Petersen ve Luschan, 1889: 186; Corsten ve Nalbantoğlu, 2000: 186; Corsten, 2001a: 255
[614] Plommer, 1969: 189-90

3.3.3. Sonuç ve Değerlendirme

Kibyratis ve çevresi Hellenistik ve Roma yerleşimleri, arkeolojik ve jeomorfolojik bir çerçeve içinde incelemiştir. Gerek Özüdoğru'nun Kibyra Antik Kenti kazı faaliyetleri, gerekse de Dökü'nün yürüttüğü yüzey araştırmalarının sonuçları, ilgilenilen bölgedeki Hellenistik ve Roma yerleşim modellerini aydınlatmak için kullanılmıştır.

Sonuç olarak Hellenistik Dönem başlarından itibaren ortaya çıkan ve Kibyra'nın da içinde bulunduğu araziye bağımlı kentlerde şu özellikler sıralanabilir. Bölge kentleri krallar(tiran) tarafından yönetilmiş olup, düzensiz olan arazi durumuna göre gelişme göstermişlerdir. Kentin kalkınması ancak halkı yöneten yönetici sınıfın servet durumuna göre şekillenmiştir. Yönetici sınıf ve halk birbirinden ayrı olup demokrasi söz konusu değildir. Hellenistik dönemde de Arkaik Dönem'den itibaren değişim göstermeye başlayan kentleşme de gelişme söz konusudur. Arz talep nedeniyle politik ve sosyal etkenler nedeniyle bu kaçınılmaz olmuştur. Yunan kentlerinde ortaya çıkan ızgara planlı kent modellemesi Hellenistik Dönem'de de kendine yer edinmiştir.[615] Özellikle eğimli ve yamaç yerleşimlerinde görsellik, anıtsallık ve simetri anlayışı kentlerde ön plana çıkmıştır.

[615] Owens, 1991: 75-6; Radt, 1989: 38

3.4. Ortaçağ ve Sonrasında Bölgenin Durumu

M.Ö. 30 yılından M.S. 395 yılına kadar olan devrede Kibyratis Bölgesi'ni Roma İmparatorluğu sınırları içinde görmekteyiz. M.S. 395 yılından sonra XI. yüzyılın başlarına kadar bölge Doğu Roma sınırları içerisinde yer almıştır.[616]

M.S. 3. yy'da Kibyra'nın da içinde bulunduğu birçok kent, Got akınlarından nasibini alarak küçülmeye başlar. M.S. 6. yy'da, Kibyra'nın büyük ölçüde terkedildiği Horzum ya da bugünkü adıyla Gölhisar olarak varlığını günümüze kadar sürdürdüğü söylenebilir.[617]

Erken Kibyra olarak adlandırdığımız Uylupınar Şehertaşı Yerleşimi ve çevresi aynı zamanda Geç Kibyra alanı olarak da kullanılmıştır. M.S. VII. yüzyıllarda bölge kentleri iyice zayıflamış ve küçülmüştür. Kibyra'da bunlara en iyi örnektir. Kent ıssızlaşıp hemen yakınındaki Frenk Alanı'nda(Yusufça) varlığını devam ettirmiştir. Yusufça Yerleşimi sonrası Selçuklular döneminde bu alan yeniden iskan görmüştür.[618] Ortaçağ kaynaklarından bölge hakkında en önemli veriyi Batuta vermektedir. Batuta, Kibyra yakınlarındaki bu yerleşim alanına geldiğinde Gölhisar'ın hükümdarı, Eğridir hükümdarı Sultan Ebu İshak'ın kardeşi Mehmet Çelebidir. 17. yy'da yine aynı kategoride değerlendirebileceğimiz başka bir seyyah olan Katip Çelebi, tarafından da ziyaret edilen bölge için aynı şeyler yazılmıştır.[619]

Bölgenin Türklerin eline geçmesi 1071 yılından sonra gerçekleşmiştir.[620] Kutalmışoğlu Süleyman Şah zamanında Marmara'ya kadar bütün Anadolu fethedilmiş ve bu topraklar üzerinde Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştur.[621]

Bölgenin Doğu Roma hakimiyeti sırasında eyalet sistemine bakacak olur isek; İmparator Valerian(M.S. 253-260) döneminde, imparatorluğun doğu eyaletlerine girmiş olan Sasani Kralı Şapur Suriye'den başlayıp Kilikia üzerinden iç bölgelere kadar seferler istilalar düzenlemiştir. M.S. 3. yüzyılın ortalarından itibaren büyük bir sarsıntı geçiren (İstilalar,

---

[616] Jones, 1937: 136(M.S. 381 yılındaki Constantinopol Konsülünde bölgemiz Pisidia'nın batısı olarak lokalize edilmiştir.)
[617] Bayburtluoğlu, 2004: 187
[618] Özüdoğru, 2014: 184; Ekinci, 2004: 126-8; 2005: 159-61; Defremery ve Sanguinetti, 1929: 265 vd.; Aykut, 2004: 407-8; Spratt ve Forbes, 1847: 271(Gule-Hissar.)
[619] Katip Çelebi, ***Cihannüma*** 618 vd.(Gölhisar Kalesi, eşkıyalara sığınaklık ettiğinden yıktırılmıştır.)
[620] Turan, 2004: 75
[621] Texier, 2002: 467; Ramsay, 1906: 297; Yıldız, 1982: 535(harita)

depremler ve veba salgınları) imparatorluğun, Küçük Asya'daki eyaletleri de büyük zarar görmüştür.[622]

Eyaletlerde geniş çapta tanzime giden Diocletianus(M.S. 284-305) Augustus'un tanımladığı *Senato ve İmparatorluk Eyaletleri* kaldırılmıştır. İmparatorluk içinde küçük parçalara ayrılmış olan eyaletleri bir düzen içerisinde yönetim açısından gruplandırarak 12 tane dioceslik(diocesis) oluşturmuştur. Her eyalet eskiden olduğu gibi bir valinin yönetimine verilmiş olup diocesler'in de bir valisi (vicarius) bulunmaktadır.[623] Bunlar:

1-İtalia, 2-Pannonia, 3-Moesia, 4-Thracia, 5-Asiana (Asia, , Pisidia), 6-Pontus (Bithynia, Paflagonia, Galatia, Kappadokia), 7-Oriens (Toroslar'ın güneyinde kalan Kilikia, Kıbrıs, Mezopotamia, Suriye, Filistin, Mısır, Libya, Arabistan), 8-Africa, 9-Hispania, 10-Viennensis (Esli Aqutania ve Narbonnensis eyaletleri), 11-Gallia, 12-Britania.[624]

Diocletianus, Eyalet örgütünde de önemli değişiklikler yaparak teslim aldığı 48 eyalet sayısını 104 sayılarına kadar askeri ve ekonomik amaçlara yönelik olarak parçalanmıştır. Bölgemizinde içinde yer aldığı Küçük Asya'da bulunan eyaletler şöyle parçalanmıştır. Bunlar:[625]

- *Asia Eyaleti*, 6; (Hellespontos, Asia, Lydia, Phrygia, Galatia ve Adalar)

- *Galatia Eyaleti*, 3; (Paflagonia, Galatia ve Pisidia)

- *Kappadokia Eyaleti*, 4; (Pontus, P. Polemoniakus, Kappadokia ve Ermenistan)

- *Kilikia Eyaleti*, 2; (İsauria ve Kilikia)

Constantinus (M.S. 306-337) eyalet sayısını değiştirmeden yönetim açısından yeni bir gruplamaya gitmiş ve eyaletlerin birkaç tanesini bir araya getirilerek *diocesler*'i, dioceslerden de birkaç tanesi bir araya gelerek *praefectur*'leri oluşturmuştur. Constantinus zamanında 4 prafectur, 12 dioces (sonradan 14'e çıkmış) bulunmaktadır.[626]

[622] Özsait, 1982b: 394-35; 1985: 96-101
[623] Özsait, 1982b: 384; 1985: 101-2; Bahar, 1991: 95
[624] Akşit, 1985(Hrt.Diocesis III-Asiana-Roma İmparatorluğu Diocesisleri)
[625] Özsait, 1982b: 401
[626] Özsait, 1982b: 402

Sonuç olarak; İlk Çağlarda zaman zaman bağımsız olan Pisidia Bölgesi ile beraber lokalize edilebilen bölgemiz, dönemlere göre Hitit-Arzava, Phryg-Lydia-Lykia-Assur-Kimmer, Grek-Pers, Bergama-Seleukos, Roma-Galat, Roma-Part, Bizans-Sasani, Bizans-Arap ve Bizans-Türk devletlerinin egemenliğinde kalmıştır. Daha sonraları ise ortaçağda Müslüman Araplar ile Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştirmiştir. 1200'lerde Selçukluların daha sonrada Hamitoğulları Beyliği'nin egemenliğine geçen bölge Malazgirt Zaferi'nden sonra Türklerin eline geçmiş 1391'de de Osmanlıların egemenliğine geçmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KABALİS / KİBYRATİS BÖLGESİNİN SOSYO-POLİTİK, KÜLTÜREL ve EKONOMİK DURUMU

4.1. Bölgenin Sosyo-Politik Tarihi Süreci

Bir geçiş yeri olan bu coğrafya, farklı politik güçlerin etkisi altında kalmaya mahkum olmuştur. Bu bölgede bölgeler arası politik bir gücün ortaya çıkmamış olmasının nedeni olarak, yine coğrafi konum gösterilebilir. Kibyra gibi bölgenin güçlü polisleri bile her dönem etkin gücün baskısı altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Coğrafi konum bölge kentlerine politik anlamda olumsuz bir etki sağlamıştır. Bu sebeple bölgemiz kentleri sürekli baskı altında kalmışlar ve politik anlamda hep bir desteğe ihtiyaçlar duymuşlardır. Bölge kentlerinin coğrafi koşulların ve konumun etkisiyle sahip oldukları gücü politik alanda kullanamamış oldukları görülür. Esas olan bu sebep ve diğerleriyle bölgedeki hakimiyet dönemlerini kronolojik olarak aktarabiliriz.

M.Ö. II. Bin'de Anadolu coğrafyasına bakar isek politik açıdan en problemli, kuşkulu ve de belirsiz yerlerinden biri olan çalışma alanımızında içinde olduğu Batı Anadolu (M.Ö. III. Binyıldan itibaren Luvi-Arzawa topluluklarının memleketi) kısmı olacaktır. Birçok devletin var olduğu bu coğrafyada bu devletlerin kesin sınırlarını vermek mümkün olamamaktadır. Hititlerden kalma belgeler ve diğer kayıtlar ile kesin olmamakla beraber bazı lokalizasyon ve yargılara kısmen de olsa varılabilmiştir. Luvilerin Anadolu coğrafyasına M.Ö. 3000-2500 yılları arasında geldiğine ya da bu coğrafyada var olup ta bu tarihlerde varlığını güçlendirdiğine inanılır.[627] Bu tarihlerde Anadolu'da beylikler oluşmaya başlamıştır. Bu beyliklerin ilki Troia I kültürü olup tüm Anadolu irili ufaklı birçok beylik arasında paylaşılmıştır. En önemlileri, Neşa (Kaniş), Mama, Kuşşara, Puruşhanda, Urşu, Landa Zalpa, Şalativara ve Hattuşa olan bu beylikler arasındaki sürtüşmelerden dolayı henüz güçlü bir merkezi otorite kurulamamıştır.[628]

Lukka kavimleri umulmadık yerlerde karşımıza çıkabilmektedir. Lukka ülkesinde yaşayan yerine "Luviya" teriminin Hititçedeki karşılığı "Luvice konuşan" anlamına

[627] Mellaart, 1986: 215-30
[628] Sevin, 2003: 118, 151

gelebilir.[629] Bu nedenler ile Lukkaların bilinmeyen nedenlerle bir bölgeden diğerine göç edişi ya da iki üç Lukka ülkesi gösterilebilmiştir.[630] İonia, Aiolis, Lydia, Batı Mysia bölgeleri Luvi yurdu olarak bilinmektedir. Bunların yanında Lykia, Likonya ve Marmara Denizi'nin güney kıyıları gibi birbirinden uzak yerlerde karşımıza çıkarlar.[631]

Luvi-Arzawa topluluklarının memleketi olarak çalışma alanımızında içinde olduğu bölgedeki tarihi süreçte Arzava problemi olarak yer eden yerli kültürle başlangıç yapacak olur isek; Arzava hakkında ilk olarak Mısır'da, Hitit dilinde yazılmış Arzava ülkeleri ile olan diplomatik yazışmalardan bilgi alabilmekteyiz.[632] Klasik çağlarda Anadolu'daki bölgelere benzeyen bir takım küçük siyasi ve etnik ünitelerin, M.Ö.II. Binyıl Hitit coğrafyasında da mevcut olduğu tabletlerde Aşağı ve Yukarı Memleketler tanımlarıyla anlaşılmaktadır.[633] Kayıtlara göre, Hitit belgelerinde sıkça adı geçen II. Binyılda Batı Anadolu'da varlıkları bilinen ülkeler şunlardır:[634]

Arzawa, Wiluša, Mira-Kuwaliya, Šeha Nehri(Gediz Nehri) ve Appawiya, Haballa/Hapalla, Zippasla-Hariati, Assuwa, Walma, Pitašša, Karsika/Karkiša, ve Maša, Lukka, Ahhiyawa.

Kaynakların yalnızca Arzava'nın coğrafi yayılışı hakkında ipuçları vermesinin ötesinde Arzava ülkelerinin kesin ifadeler ile sınırlarını çizmek henüz mümkün görünmemektedir. Arzava denildiğinde tek bir devlet akla gelmeyip konfederatif bir yapıdan bahsedilmektedir. Merkezde Arzava ülkesi ve onu çevreleyen diğer küçük Arzava devletçikleri vardır.[635] Halen lokalizasyon sıkıntıları olan bu devletler bağımsız olmalarına rağmen dil ve hanedan bağları ile Arzava'ya ve birbirlerine bağlı hareket etmekteydiler. Arzava halkı Luvi kökenli olup Luvi dili Arzava bölgesinin belirleyici özelliğiydi.[636]

---

[629] Melchert, 2003: 40
[630] Macqueen, 2001: 42
[631] Umar, 1999: 77
[632] Ünal, 2003: 1(Mısır'daki Tel el-Amarna ve Tel el-Açana(Alalah) metinleri)
[633] Barnett, 1967: 416
[634] Hawkins, 1998: 1-31; Ay, 2010b: 27; Alparslan, 2002: 24-6; Bryce, 1985: 22; 2005: 41, 52; Akdeniz, 2006: 17-40; Melchert, 2003: 6, 35(Bu bölge Arzawa Minor olarak bilinir); Macqueen, 1968: 171; Ünal, 2003: 4
[635] Garstang ve Gurney, 1959: 30; Hapalla, Mira-Kuvaliya, Seha Nehri Ülkesi ve Vilusa.
[636] Macqueen, 2009: 40

Kabalis kelimesinin de Luvi dilinden türetilip türetilmediğini söylemek güçtür. Bu isim sonraları M.Ö. I. Bin'lerde karşımıza çıkmaktadır. İsim benzeşmesinde Kuwaliya üzerine durmak ne derece doğru olur tartışmaya açıktır. Ki zaten Mira-Kuwaliya'nın[637] Arzava ve Hatti ülkesi arasına lokalize edilmiş olup bu da Astarpa Nehri(Akar Çay) ile Siyanti Nehri(Porsuk Çayı) arasına denk gelmektedir. Bu da lokalizasyon olarak bölgemiz ile ilişkililiğini zora sokmaktadır.[638]

Hitit'lerin başkenti Boğazköy-Hattuşa'da çıkarılan sayısız çivi yazılı tabletin okunması ve Hitit siyasi tarihinin aydınlığa kavuşturulmasıyla, Anadolu'da M.Ö. II. Binyılına ait birçok yer, dağ ve nehir isimleri ortaya çıkmıştır. Fakat bunların günümüzdeki karşılıklarının tespiti biraz zor olup izahsız birer indeksten öteye gidememektedir.[639]

Arzava Krallığı gücünün doruğuna Hititler'in Anadolu'daki egemenlik sahaları iyice daraldığı M.Ö. 14. yy'da ulaşarak bağımsızlık kazandığı anlaşılmaktadır.[640] Klasik Çağ'da Lydia ve İyonya egemenliğindeki bölgelerde Arzava ile ilişkilendirilebilecek maddi kalıntılar az olmakla beraber vardır.[641] Arzava'nın lokalizasyonu üzerindeki görüşler Kilikia-Pamphylia-Pisidya-Lykaonia-Lykia bölgeleri üzerine yoğunlaşmıştır.

E. Forrer, Arzava'nın ancak Kilikia'da olabileceğini Th. Bossert ise Adana ve çevresi merkezli Kilikia sahil bölümünü göstermiş olup, A.Goetze daha genel bir ifade kullanıp Pamphylia, Pisidya, İsaura, Karia, Kilikia sınırlarına mevcut bir alan olarak gösterirken J.Garstang, Pisidya-Lykia-Pamphylia bölgelerinin sahil güney kanatlarının olduğu alan olarak gösterip başkentini de Antiphellos olarak vermektedir. J.Garstang O.R.Gurney ile yeni bir fikir öne sürerek böyle kalabalık bir nüfusu ancak ve ancak Batı Anadolu'da Gediz(Hermos) vadisi çevresinde olması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Garstang Arzava'nın lokalizasyonu yaparken haritada Pisidya-Lykaonia üzerine yerleştirmiştir. F.Kınal'a göre, Anadolu'nun güneybatı köşesinde olabileceğini Büyük Menderes'in güneyi,

---

[637] Bryce, 1974a: 105; Macqueen, 1968: 177

[638] Keen, 1998: 57-8; Garstang ve Gurney, 1959: 90-1

[639] Kınal, 1953: 5-7; Dinçol, 1982b: 25-6; (Hitit hak. bilgi için Ayr. Bkz., Genz ve Mielke, 2011: 1-29; Klengel, 2011: 31-46; Garstang, 1910).

[640] Macqueen, 2001; 40-1; Cornelius, 1992: 77-80(M.Ö. 1500 yıllarında Hititler'in Anadolu'da birliği sağladığı dönemlerde Batı Anadolu'da Büyük Hitit Devleti'ne yarı bağımlı bir Arzawa krallığının varlığı Hitit yazılı kaynaklarından bilinmektedir.)

[641] Mellaart, 1968: 189(Bunlara örnek olarak Spil Dağı Kaya Anıtı ile birçok Geç Tunç Çağı yerleşimleri gösterilebilir.)

Göller Bölgesi'nin tamamı, Köprüçay(Eurymedon) doğusuna kadar olan tüm alanı kapsamaktadır. O.Akşit Lydia bölgesinde göstermiş, H.Otten ise Lukka merkezli Kuzeybatı Anadolu olarak göstermektedir. J.G.Macqueen, II.Murşili'nin[642] sefer güzergahlarını referans göstererek Lukka memleketini Gönen-Manyas-Karacabey-Bursa çevresinde göstererek Garstang ve Gurney'in tezine dayanarak Arzawa'yı da Gediz(Hermos) vadisine lokalize etmektedir. A.Erzen'in görüşüne göre Küçük Arzava Krallığı Pamphylia ve Pisidya toprakları üzerinde olmalıdır.[643]

III. Hattušili zamanında başlayan Batı ve Güneybatı Anadolu seferleri sözkonusudur. Bu dönemde barış ve karşılıklı çıkar üzerine dayanan Kaška ilişkileri onları güneye yönelmeye sevketmiştir. Sonrasına bakacak olur isek; kroniklerde, IV. Tudhalia'nın 22 devlete karşı "Aşşuwa kenti Ülkesine" yaptığı savaştan bahsedilir.[644] Hititler ile Hellenler arasındaki tampon bölgeden Luvi'ler olarak bahsedilir.[645] Lukka seferi[646] sırasında, Mira-Kuwaliya, Kaballa(Haballa) vd. Arzawa ırklarından bahsedilir.[647]

Šuppiluliuma, "baş seyis" ünvanını taşıyan generallerinden Hannutti'yi askeri bir sefer ile Lalanda(Afyon-Lalandos) üzerinden Aşağı Ülke'ye göndermiş. Kaynaklarda Lalanda ülkesi ile Aşağı Ülke arasındaki dövüş'den bahsedilmektedir. Hannutti efendisi I. Šuppiluliuma'nın kendisine tevdi ettiği görevi sürdürmüş ve seferlerine devamla Hapalla'ya gelmiş ve orasını vurmuş, yakıp yıkmış ve yağmalamıştır.[648] Son Hitit kralı olan III.Arnuvandaş ayaklanan Arzavalıların isyanlarını bastıramamış ve çöküş baş göstermiştir.[649]

---

[642] Hawkins, 1998: 1

[643] Forrer, 1926: 44-67; Bossert, 1946: 29; Goetze, 1936; 210; Garstang ve Gurney, 1959; 83 vd.; Garstang, 1941: 17; Bryce, 1992: 121-30(Hitit metinlerinde geçen –uqqa ismini Luqqa olarak kabul etmektedirler); Akşit, 1967: Lykia Tarihi; Macqueen, 1968: 169-185

[644] Bryce, 1985: 17; 2005: xv, 295-326; Cornelius, 1992: 250 vd.; Garstang ve Gurney, 1959; 120-3 Hapalla-STÇ Arzawa Lands, located in central western Anatolia.

[645] Yakubovich, 2011: 534-47

[646] Ünal, 2002: 66, 82(Lukka seferi sırasında "Patar Dağı'nın karşısında adaklar ve armağanlar yaptım, steller diktim, kutsal mekanlar inşa ettim" demiştir. Bundan da anlıyoruz ki Hitit Çağı'nda Patara, Patar adıyla vardı.)

[647] Forrer, 1926: 67-72(Mirā ve Habālla); Garstang ve Gurney, 1959; 88-98; Bryce, 1992: 122(Yalburt); 1985: 13-25; 2005: 41, 52; Çapar, 1987: 44; Hawkins, 1998: 19;

[648] Ünal, 2002: 179; Garstang ve Gurney, 1959; 83, 97 vd.(Trgasnallis Hitit vassal kral Hannutis Hapalla'yı cezalandırır.)

[649] Dinçol, 1982b: 52-53

Eskiçağ Tarihinde "Deniz Kavimleri"-"Ege Göçleri" adı altında Anadolu'ya batıdan gelen kavimlerin istilası tüm coğrafyayı ve sınırları etkilemesinin yanında Hatti ülkelerinin çoğu bu durumdan fazlasıyla olumsuz etkilenmişlerdir. Bölge höyük yerleşimlerinin tabakalarında bu akınları gösteren kül katmanları ekseriyette görülmüşlerdir. Bu göçler ve sonrasında M.Ö. 8. yy'da bir devlet olarak ortaya çıkan Phryglere kadar bölgeye egemen bir devlet sözkonusu olamamıştır.[650]

M.Ö. 8. yy.'ın ikinci yarısında Küçük Asia'da Phrygialılar hâkim konumdaydılar. Anadolu'da önemli bir güç konumunda olan Phrygia'nın, Kimmerler tarafından ortadan kaldırılmasının ardından Lydia'da da Mermnadai soyundan Gyges'in başa geçmesiyle Anadolu'da Lydia artık en güçlü konumuna yükselir. Anadolu'da durum değişmiş ve M.Ö. 680 yılından itibaren Lydialıların egemenliğine girmiştir.

Herodotos'un aktarımına göre Kroisos döneminde en parlak dönemini yaşayan Lydialılar'ın, Kızılırmak batısında kalan tüm kavimler etnik gruplar ile Lykia ve Kilikialılar üzerinde hakimiyeti sözkonusudur. Ancak, Lydia'nın hâkimiyeti süresince yine de bu kentler gelişimlerini devam ettirebilmişlerdir. Herodotos, Lydia krallığının İon, Aiol ve Karia kentlerini haraca bağladığını aktarmaktadır.[651] Bu kavimler şöyledir;

Lydler, Phrygler, Mysler, Mariandynler, Khalybler, Paphlagonlar, Thyn ve Bithyn Thrakları, Karlar, Dorlar, Aioller ve Pamphylialılar.

Akademik literatürde kolonizasyon,[652] esas adıyla "Büyük Yunan kolonizasyonu" olarak adlandırılan dönem, 200 yıllık bir süreci kapsayan(750-550 yılları arası) Ege, Akdeniz dünyası, Karadeniz ve kısmende olsa iç kesimlerde meydana gelmiş olan Yunan yayılımını

[650] Mansel, 1945: 89, 109; Günaltay, 1951: 350; Kınal, 1998: 126; Ünal, 2003: 29-30; Gurney, 1961: 39
[651] Herodotos, ***Historiae*** I, 14, 26-27.
[652] Koloni tanımını yapacak olur isek; "bir kavmin ya da kent halkının tarımsal veya ticari sebeplerle kendi sınırları dışında kurdukları şehirler" koloni şehirleri olarak isimlendirilmektedir. Bu isimler apoikia ve daha çok ticari bir merkez olarak kurulmuş olan emporion olarak geçmektedir. Kolonizasyonun başlangıç nedeni olarak Yunanistan'ın coğrafi yapısı gösterilebilir ancak, sebepler ile ilgili kesin bir yargıda bulunmak mümkün değildir. Antik kaynaklarda yeteri kadar doyurucu bilgiler olmayıp genellikle zorla göç ettirilme ve çatışma üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bugüne kadar pek çok araştırmacının ortak görüşü, dağlık ve tarıma elverişli topraklarının az olması ve elbetteki ham madde bulma ve yeni pazar elde etme sebepleriyle ve artan nüfusun gereksinimlerini karşılamak amacıyla, deniz aşırı yerlere göçün başlamış olduğudur. Koloni kurma hareketi ilk olarak Samos ve Lesbos gibi adalarda yaşayan Yunanlılar tarafından başlatılmıştır. Bu akım, daha sonra Anadolu'nun batısı, İonia kentleri, iç kesimler ve sonrasında Karadeniz kıyılarında izlenmiştir.

ifade etmektedir.[653] Arkaik Yunan kolonizasyonu, "göç" algısından daha ziyade amaç ve kapsam olarak farklılık göstermektedir.[654]

Kolonizasyon sürecinin Anadolu'da başlamasında bir etken olarak sözünü ettiğimiz Lydia krallığı tehditi bu dönem Ionia kent devletlerinin ve iç bölgelerdeki kentlerin tiranlar tarafından yönetilme zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. 7. yüzyıl başlarında, Kimmer tehtidinin Urartular tarafından yok edilmesiyle birlikte, Lydia Yunan kentleri üzerinde başarı kazanmaya başlamıştır.

Bölge, M.Ö. 6. yüzyıllarda da muhtemelen Lydia sınırlarında kalmaktaydı. Kuvvetli bir devlet kurmuş olan Lydialılar M.Ö. 546 yılında Perslere yenilmesiyle Anadolu'da yeni bir kuvvetin hakimiyeti başlamıştır.[655] Pers istilasına uğrayan Lydialılar bu toprakların tamamını (Anadolu'nun büyük kısmı) Persler'e teslim etmişlerdir.[656] Persler Lydia topraklarını ele geçirdikten sonra, başkent Sardeis'i idare merkezi olarak kullanmışlardır.[657] Pers hakimiyetinin Anadolu'da yayılması ve 150 yıllık bölge hakimiyetinde direkt olarak Kabalis Bölgesi'ni ilgilendiren gelişmeleri sadece ihtimal dahilinde tam olarak bilememekteyiz.[658] Sonrasında Kserkses'in Yunanistan seferi sırasında savaşçı ve akıncı özellikleri olan bölge kentlerinden Kabalyalıların adı telaffuz edilmemiştir. Bu durum bu dönemde bu kentlerin ve de Kaballerin farklı bir isim kullanmış olabileceğini ya da Perslere vergi vermediği için Herodotos tarafından kayıtlara alınmamış olabileceğini göstermektedir.[659] Büyük ihtimalle bölge kentlerinin tamamı Milyaslılar adı altında Perslere yardımcı kuvvetler olarak gitmiş olmalıdırlar.[660]

---

[653] Koloni terimi için Ayr. Bkz. Osborne, 1998: 251-69; Büyük Kolonizasyon Dönemi için Ayr. Bkz., C. Roebuck, ***Ionian Trade And Colonization***, 1959, New York.; J.M. Cook, ***The Greeks in Ionia And The East***, 1962, London.; J. Boardman, ***The Greeks Overseas***, 1964, London; A. J. Graham, ***Collected Papers on Greek Colonization***, Leiden, 2001.

[654] Tsetskhladze, 2006: xxiii. Tsetskhladze, bu tür sebeplerin modern deneyimlerin etkisi sonucunda araştırmacılar tarafından kabul edildiğini söyler ve Antik Yunanistan'da nüfus yoğunluğu olduğuna dair sağlam kanıtların hala mevcut olmadığını belirtir.

[655] Sevin, 1982c: 312

[656] İskender'İn seferine (M.Ö. 333) kadar Anadolu müstakil valilikler tarafından yönetilmekteydi. Persler sonrasında M.Ö. 333 yılından sonra da Büyük İskender ve ardılları Anadolu'ya hakim olmuştur. Bu devletlerin birbirini yok etmeleri, insan topluluklarını kaynaştırmış ve Anadolu'nun yerli halkıyla bütünleşerek varlıklarını devam ettirmişlerdir.

[657] Ksenophon, ***Kyrupaideia*** 8, 6, 7; 6, 3, 32; 7, 1, 22

[658] Özsait, 1980: 119

[659] Herodotos, ***Historiae*** VII, 77

[660] Kiepert, 1881: 78; Özsait, 1980: 120(dp.146)

Batı Anadolu kent devletleri yıllarca Lydia gibi bir güce bağımlı olmanın alışkanlığıyla aynı şartlarla Pers kralına bağımlı olmayı tercih etmiş, kent devleti dışında daha geniş coğrafyayı kapsayan bir yönetim şeklini hiç benimsememiş olduklarından yönetim anlamında bir birlik oluşturamamışlardır.[661]

M.Ö. 6. yy. da Büyük Kral Kyros ile başlayan Akhaemenid Hanedanlığı'nın yükselişi, Yakındoğu'da Asur, Babil, Elam ve Med krallıklarının batıda ise Hellen coğrafyasına kadar olan toprakların fethedilmesi ile devam eder. Bugün pek çok bilim adamı tarafından "ilk dünya imparatorluğu" olarak anılan bu büyük güç ile birlikte Yakındoğu tarihte ilk kez siyasal bir birliğe kavuşmuştur. Perslerin, kültürel anlamda bir birleşme amaçlamadıkları açık olsa da, farklı dil, din ve kültürlere sahip halklar arasında bir kültür kaynaşması yaşanmış olduğu muhakkaktır. M.Ö. 547'de, Lydia krallığının başkenti Sardeis'in fethi ile Akhaemenidler, İskender'den önce, doğu batı kültürlerinin buluşmasına ve günümüzde hala bu kültürler arasında süren savaşın başlamasına neden olmuşlardır.

Braudel'in iki canavar olarak nitelediği Akdeniz'in bu iki karşıt uygarlığı (doğu-batı) birbirlerine olan düşmanlıkları ile beslenmeyi halen sürdürmektedirler. Çalışma bölgemiz de bu iki gücün çarpışmalarını sahneye koydukları arena içerisinde yer alır. Politik ilişkilerin kayıtlarına bakıldığında bu iki kültür arasında ilişkilerin çok az olduğu düşünülebilir. Ancak arkeolojik ve ikonografik kanıtlar Pers kültürünün Anadolu topraklarının neredeyse tümüne yayıldığını gösterir. Pers kültür etkisinin coğrafi ve jeopolitik sebeplerle satraplık başkentleriyle yayıldığı ve kontrol edildiği bilinir. Son zamanlarda yapılan araştırmalar ile imparatorluk ikonografisinin Susa, Persepolis gibi imparatorluk başkentlerinde gelişip buralardan satraplık merkezlerine yayıldığı düşüncesi doğrulanmaktadır.[662]

Eskiçağ tarihinin kilit noktalarından biri olan, I. Dareios'un İskit seferi (M.Ö.513), daha sonra Ionia ihtilalinin çıkmasına sebep olan olayların başlangıcı olarak kabul edilir. 5. yüzyıl başlarında Perslere karşı bölge kentlerini ve hatta Karialı ve Lykialı yerli halkın da desteğini kazanmış olan bir ayaklanma çıkmıştır[663]. Akhaemenidlerin askeri açıdan 5.

[661] Briant, 2002: 38
[662] Braudel, 1993: 312-26
[663] Balcer, 1984: 314

yüzyılın başlarında Batı Anadolu'da çok da güçlü olmadıkları, satraplıklarda ya da satraplık çevresinde yeterli sayıda kuvvet bulundurmadıkları sonucuna ulaşılabilir.

Hellenler ise, Karia kentlerinin gönüllü katılımları ile *Attika-Delos Deniz Birliği*'ni büyütmeyi başarmıştır. Persler ve Atina arasında bu birliğin kuruluş amacını ortadan kaldıracak olan Atina ve Pers imparatorluğu arasındaki sınırın çizilmesini sağlayan *Kallias Barışı* M.Ö.449 imzalanmıştır[664]. Perikles'in Deniz Birliği'ni emperyalist amaçlar takip eden bir Deniz imparatorluğu şekline sokmak için, bu birliğe dâhil olan müttefik şehirler üzerinde tam bir baskı uygulamaya başladığını görüyoruz. Lykia, Karia, Ionia, Hellespontos ve Thrakheia'yı beş vergi bölgesine ayırmış olduğunu ve adeta bir siyasi konfederasyon meydana getirmiştir. Akhaemenidler idaresinde bulunan kentlerin ağır vergiler altında ezilen Birlik kentlerine göre daha iyi durumda olup, daha az vergi ödemekteydiler. Uzun sürmeyen bu süreç sonrasında ağır koşullar altında ezilen ve Karia'daki kentler ayaklanıp birlikten ayrılınca Peloponnessos savaşları öncesinde birlik yavaş yavaş dağılmıştır.

Pisidya şehirleri özellikle güneyde kalanlar Pers kralı yanında mücadele etmişlerdir. Ancak Pers vergi-nomos bölgeleri arasında adlarına rastlanılmamış olup diğer bölgeler gibi Büyük Kral'a at ve para[665] vermemekteydiler. Ama bunların yanında nasıl bir idari teşkilata sahip oldukları da tam olarak bilinememektedir. Krallıkla yönetiliyor olunsaydı krallarından bir tanesine rastlanılırdı. Ama bu bilinmezliğe rağmen herhangi bir tehlike ve saldırı durumunda da Kabalis-Kibyratis'in de içinde bulunduğu tüm Pisidya şehirleri bir konfederatif güç sağlayıp savunma yapabilecek güç ve teşkilata da sahiptirler. Bölge kentleri Büyük Pers Kralı'na sadece ismen bağlı olmalıydılar. Çünkü memleketlerinin sarp, sağlam ve zorlu coğrafyası ile savaşçı ruhları onları esarete boyun eğmekten her zaman alıkoymuştur. Hem genç Kyros'a(M.Ö. 404) hem de B. İskender'e(M.Ö. 333) karşı birlikte hareket etmiş olmalılar.[666]

Batı Anadolu Pers satrabı prens Kyros'un[667], ağabeyi kral II. Artakserkses'e karşı düzenlediği sefere(M.Ö.401), 9600 Yunan hopliti, 2100 pelast ve 200 Giritli okçu katılmıştır.

[664] Olmstead, 1978: 310; Balcer, 1995: 324; Sevin, 1982c: 322-3
[665] Herodotos, ***Historiae*** III, 90
[666] Davis, 2006: 132
[667] Prens Kyros, Batı Anadolu'ya satrap olarak değil Karanos ünvanı ile atanmış, belirli bir askeri yetkiye sahip bir kumandan olarak gönderilmiştir.

Phrygia ve Kappadokia'dan topladığı askerlerle ordusunu daha da güçlendirerek 100.000 sayısına ulaşır.[668] Genç Kyros, *Kunaksa* muharebesinde ölür ve ordusu Batı Anadolu'ya dönmek üzere yola çıkar. Geriye çekilen 10.000 Yunan askerinin dönüş yolculuğunun kronolojik olarak aktarıldığı hikâyesi de, Ksenophon'un *Kyru Anabasis* adlı eseri ile günümüze kadar ulaşmıştır.[669] Attika'dan Anadolu topraklarına gelmiş ve burada geçirdiği yıllar boyunca bu toprakların coğrafyasını, halklarını tanımış ve olaylara tanıklık etmiştir. Eser, o dönem Anadolu halkları, coğrafyası, gelenekleri hakkında bilgi vermesinin yanında, Pers tahtındaki çekişmeler ve devlet organizasyonu ile o dönem Anadolu satraplıklarında ki durum hakkında bilgilere de ulaşmamızı sağlamıştır.[670]

Bu tarihten sonra Persler artık bu topraklardan geri çekilmek durumunda kalmıştır. Pontus kıyıları, Misya, Lykia ve Pisidya artık kaybedilecektir. Pers Kralı satraplıkların isyanlarıyla uğraşmış ve birlik kurmalarını sürekli engellemeye çalışmıştır. M.Ö. 372 de Kappadokya satrabı Datames'e karşı Sardes satrabı Autophradates'in öncülüğünde ve içinde Pisidyalılar'ın da[671] olduğu bir kuvveti gönderen Kral Artakserkses II, başarılı olmuş ve birlik kurulmasını önlemiştir.[672] M.Ö.359'da III. Artakserkses'in Pers tahtına çıkması ile Perslerin tekrar eski güçlerine kavuştukları görülür. Kral, satraplıklardaki ücretli askeri birliklerin dağıtılması emrini vererek satrapların disipline edilmesi sağlanmıştır.[673]

Makedonialılar'ın, Grekler'in, Anadolular'ın, Persler'in, Mısırlılar'ın ve diğer Ön Asya halklarının ve kültürlerinin karışıp kaynaşmasıyla artık yeni bir kültür ve tarih dönemi açılmıştır. Bu dönem için Alman tarihçisi J.G. Droysen "Hellenizm[674] (Hellenistik)" terimini kullanmıştır.[675]

---

[668] Diodoros, ***Bibliotekheka Historika*** XIV, 19-21

[669] Ksenophon, ***Kyru Anabasis*** I, VIII, 21.(Onbinlerin Dönüşünü konu edinen diğer antik yazarlardan Sophainetos ve Diodoros, Bibliotekheka Historika eserlerinde Ksenophon'un dönüş yolculuğundaki rolünün önemsiz olduğunu yazarlar.)

[670] İplikçioğlu, 1997: 369

[671] Polyaenus, ***Strategemata*** VII, 27(Kuvvetle muhtemeldir ki; Burada direkt olarak ifade edilmesede Kaballer veyahut o dönemki ismi verilmemiş olsa dahi çalışma konumuz olan bölge kuvvetlerinin de içinde bulunduğu birliklerden bahsedilmiş olmalıdır.).

[672] Özsait, 1980: 121-122

[673] Hornblower, 2002: 262

[674] Ramsay, 2010: 23 vd.

[675] Özsait, 1982a: 342; 1991b: 198

Antik dönemde Yunanca dilinde hakim olma anlamına gelen "Hellenismos" sözcüğü, 19. yy.'da bazı Batı ve Orta Avrupalı tarihçiler tarafından Büyük İskender ile başlayan dönemi tanımlamakta kullanılmaya başlamıştır. Hellenistik dönem olarak tanımlanan bu tarihi dönemin kapsamı, Büyük İskender'in M.Ö. 336 yılında Makedonya kralı olmasından başlayarak, M.Ö. 30 yılında Son Hellenistik Devir Krallığı olan Ptolemaioslar hanedanının tarih sahnesinden silinmesi ile sona erer. Anadolu için Hellenistik dönemin başlangıcı ise Büyük İskender'in M.Ö. 334 yılında Hellespontos'dan geçerek, Asia'ya ayak basması ile başlamaktadır. Yeni bir dönemin başlangıcı sayılan bu olay, Anadolu topraklarının ve de çalışma bölgemizin, antik dönemdeki sınır ve hâkimiyetlerini de değiştirmiştir.[676]

Büyük İskender'in M.Ö. 334 yılında Anadolu topraklarına girmesiyle Perslerin elinde olan Anadolu hakimiyeti üstünlüğü el değiştirdi.[677] İskender, Asya topraklarına ayak basar basmaz, Troia'ya giderek Athena'ya adak sunmuştur. Arrianos'a göre zırhını adak olarak sunan İskender, bunun karşılığında tapınak duvarına asılı olan ve Troia savaşından kalan silahları almıştır.[678]

İskender, Troia sonrasında Sardeis'e ilerlemiş ve kent, hâzinesi ile birlikte kendisine teslim edilmiştir. Sardeis'te kale komutanı olarak Pausanias'ı bırakan İskender, güneye doğru ilerleyişini sürdürerek Ephesos, Magnesia, Tralles gibi kentleri teslim almıştır. Miletos ve Halikarnassos'u da Perslerle savaşarak kazanmıştır. Böylece İskender, Anadolu'nun batı kıyılarındaki başlıca limanların ve içteki önemli kentlerin Makedonyalılar'ın kontrolüne geçmesini sağlamıştır. Lykianın bütününü teslim almış olan İskender'in Milyas ile olan münasebetide şöyle aktarılmaktadır.[679]

"*…Büyük Phrygia'ya ait olan Milyas'a en şiddetli kış sırasında hücum etti ve Lykia vergi bölgesine dahil edildi…*"

[676] Özsait, 1985: 3
[677] Özsait, 1982a: 338-41
[678] Arrianos, ***Anabasis*** I,11-16; I, 24,2; Diodoros, ***Bibliotekheka Historika*** XVII, 18,1
[679] Arrianos, ***Anabasis*** I, 17-18; I, 24-5

İskender'in 13 Haziran 323'de Babylonia'da aniden ve yerine geçecek bir varis bırakmadan ölümü üzerine durum değişmiştir.[680] Tarih sahnesinden çekilmesi, imparatorluğun geleceği ve kurduğu dünya devleti için büyük bir problemdi. Ölmeden önce sağlığında öngördüğü doğunun fethi, büyük ölçüde tamamlanmış fakat Tuna'dan İndus'a ve Aral gölünden Mısır içlerine kadar uzanan geniş topraklarda çeşitli uluslar ancak onun kuvvetli kişiliği altında sükûn içinde bir araya gelebilmişlerdi. Çalışma alanımızın da içinde bulunduğu bölge, M.Ö. 321 yılında generaller arasındaki (Triparadeissos Kararları) anlaşması ile doğu ordularının başkomutanı olan "*tek gözlü"* lakaplı Antigonos'un yönetimi altına girmiştir.[681]

İskenderin ölümünden sonraki Diadokhlar dönemi, Akdeniz'in doğu-batı yolları üzerinde bulunan ve önemli merkezlerden biri olan Rhodos'un kuvvetli donanmasıyla Ege Denizi'ndeki korsanlıkla olan mücadelesini üstlenmiş ve sürdürmüşlerdir.[682] Ayrıca korsanlıkla olan bu mücadelede Miletos,[683] ve diğer geleneksel bağı olan kentlerle ekonomik, politik ve askeri antlaşmalar imzalamıştır.[684]

İmparatorluğun idaresinde İskender'in yaşadığı dönemde olduğu gibi, satraplık statüsü korundu ve bunların paylaştırılmasında, bazı küçük değişiklikler haricinde onun tarafından yapılan atamalar geçerli sayıldı. Böylece, imparatorluk ordusunun ve Asia'nın yönetimi Perdikkas'a veriliyor, Krateros ile Antipatros Yunanistan ve Makedonya'ya; Ptolemaios Mısır'a, İskender'in kâtibi ve arşivisti Eumenes henüz fethi tamamlanmamış olan Paphlagonia ve Kappadokia'ya, Philotas Kilikia'ya, Menandros Lydia'ya, Philotas'ın oğlu Assandros Karia'ya, Laomendontos Suriye'ye sahip oldu. Bu paylaşımda Antigonos Monophtalmos ve Pamphylia ile birleştirilen Büyük Phrygia'ya, Lysimakhos Karadeniz kıyısıyla birlikte Thrakia'ya, Leonnatos Hellespontos Phrygia'sına sahip oldu. Seleukos ise bu paylaşımın dışında kalmış ve kendisine Perdikkas'ın sağ kolu olarak, Süvari Birliği'nin komutası verilmiştir. Aynı zamanda İskender devletinin bir bütün olarak korunmasına, fakat İskender'in tasarladığı fetihler planlarından vazgeçilmesine karar verildi.

---

[680] Arrianos, ***Anabasis*** VII, 28.; Diodoros, ***Bibliotekheka Historika*** XVIII, 2 ; Appianos, ***The Syrian Wars***, 52; Özsait, 1991b: 197
[681] Diodoros, ***Bibliothekes Historike*** XVIII, 3; Magie, 2001: 2-3; Özsait, 1982a: 343
[682] Mansel, 1995: 478
[683] Magie, 2003: 38-39(Anadolu kentlerinden en önemli polis devleti olarak ilk üç Miletos, Ephesos ve Smyrna'dır.).
[684] Magie, 1950: I, 68

M.Ö. 300 yılından sonra Küçük Asia'daki ticari kentler için durum kötüye gitmiştir. Seleukos doğuya girişlerine engel olmuş, Demetrios'ta Ege'yi kontrolü altına almıştır. Lysimakhos ticareti canlandırmak için çaba gösterse de, bu Yunan kentlerini pek memnun etmemiştir. Onun döneminde ticaret aktif durumdadır.[685] Bu dönem boyunca Anadolu Yunan kentlerinin ekonomik ve politik anlamda birbirlerine destek oldukları ve ortak hareket ettikleri görülür. Birbirleri arasındaki rekabeti görmezden gelerek bir bütün oluşturma çabaları çok ileriye gitmese de, ortaklaşa hareket etmeyi başarabilmişlerdir.

M.Ö. 283 yılına gelindiğinde, Anadolu'nun bazı kentleri, Seleukos'u, Lysimakhos'a karşı yardıma çağırdılar. Böylece Suriye'den yürüyüşe geçen Seleukos, büyük bir orduyla Küçük Asia'ya girdi. Lysimakhos'un kötü yönetiminden memnun olmayan kıyı kentleri Seleukos'a kucak açtılar. Seleukos Pergamon'a geldiğinde Philetairos kenti ona teslim ederek, hâzineyi de Seleukos'a verdi. Seleukos ise Philetairos'u Pergamon valisi[686] olarak atamış ve hâzineyi ona teslim etmiştir ve böylelikle Batı Anadolu'da Seleukoslar kontrolünde yeni bir devlet kurulmuştur.

Sardeis'in de Seleukos'a teslim olması ve Bithynia'da Zipoites'in ordusu ile Seleukos'a katılması ile Seleukos iyice güçlendi. Böylece Kurupedion(Kyropedion) mevkiinde son büyük meydan muharebesi M.Ö. 281 yılında yapılmış oldu ve savaş Seleukos'un galibiyeti, Lysimakhos'un ise ölümüyle sonuçlandı.[687] Lysimakhos'un ölümüyle Seleukos, Bosphorus ve Herakleia ile Bityhnia dışta kalmak üzere, bölgemizin de dâhil olduğu bütün Küçük Asia'nın ve doğunun hâkimi olmuştur.[688] Seleukoslar'ın Torosların batısında sahip olduğu Anadolu topraklarında başkentleri, Akhamenid döneminde olduğu gibi Sardeis'ti. Böylece Küçük Asia'da M.Ö. 301-281 yılları arasında görülen Lysimakhos hanedanlığı sona ermiş, M.Ö. 188 yılına kadar devam edecek olan Seleukos hanedanlığının hâkimiyeti başlamıştır. Seleukos'ların Anadolu'daki uygulamalarına ilişkin antik kaynaklardan elimizde fragmanlar dışında pek bir bilgi bulunmamaktadır. Yine de bu dönem Anadolu'nun yerel halkı ile Seleukos hanedanlığı idaresi arasındaki ilişkiler hakkında bilgiye Anadolu topraklarında ele geçmiş binlerce Yunanca yazıt yoluyla ulaşmak mümkündür. I.

[685] Rostovzeff, 1941: 136, 152, 161
[686] Ma, 1999: 34
[687] Appianos, ***The Syrian Wars*** 62
[688] Polyaeinus, ***Strategemata*** IV, 9, 4.; Özsait, 1982a: 348; Günaltay, 1951: 65-67

Seleukos, Kurupedion zaferinden sonra, kazanmış olduğu Anadolu topraklarını düzenlemeye başlamıştır.[689]

I. Seleukos, yalnız Anadolu ve Thrakia'ya sahip olmakla kalmamış, aynı zamanda Makedonia kralı da ilan edilmiştir. Ancak M.Ö. 280'de Seleukos'un ölmesiyle birlikte İskender'in son generali de siyasal sahneden çekilmiş olur. Böylece Mısır'ın dışındaki imparatorluk toprakları, tek bir kişinin elinde toplanmak üzereyken, Seleukos'un ölümünden sonra, bu birlik fikri bir daha ortaya çıkmayacak biçimde yok olmuş ve krallıklar oluşmuştur.[690]

I. Antiokhos, M.Ö. 278 yılında, I. Seleukos'un ölmesiyle tahta çıkmış ve Antigonos Gonatas ile birbirlerinin hakimiyet haklarına saygı göstereceklerine dair bir barış antlaşması imzalamışlardır. Ancak Seleukoslar, egemen oldukları Suriye ve Anadolu topraklarını ellerinde tutabilmek için, bu kez İskender'in ardından kalan diğer büyük krallık olan Ptolemaioslar ile bir mücadele içine girerler. Bu mücadelenin en büyük sebepleri arasında Ptolemaioslar'ın Eski Yunan dünyası ile iletişimini sağlayacak olan Ege ve Akdeniz'in sahibi olma isteği yanında, egemenliği altında olan Mısır topraklarında kerestenin olmayışıdır. Bilindiği gibi, Ptolemaioslar kereste ihtiyacı için Kıbrıs adasını kullanmaktaydılar ve bu yeterli değildi. Daha M.Ö. 310 yılında Antigonos'dan Dağlık Kilikia'yı alan Ptolemaioslar bu toprakları kısa sürede kaybetmiş olsalar da, bundan bir yıl sonra bu kez topraklarından bazı kentleri ele geçirmişlerdir. Bundan başka, Anadolu'da Seleukos egemenliği başlamadan önce, Ptolemaioslar'ın Miletos ve Ephesos gibi İonia'nın önemli kentlerini ele geçirdikleri bilinmektedir. Ancak, Kurupedion savaşından sonra, Ptolemaioslar, İonia'da işgal etmiş oldukları toprakları terk etmek zorunda kalmışlardır.

Seleukoslar'ın iç çekişmeler ve Ptolemaioslar ile meşgul olduğu bir dönemde batıda, Pergamon krallı I. Attalos,[691] Galatlara karşı büyük bir zafer kazanarak (M.Ö. 241/240) gücünü pekiştirmiştir.[692] I. Attalos böylece "soter" ünvanını alır, Pergamon'da onun onuruna

[689] Ma, 1999: 34-6
[690] Sartre, 2003: 24
[691] Özsait, 1982a: 352 (I. Eumenes'in 241'de ölümü ile yerine I. Attalos tahta geçmiştir. M. Ö. 241-197=44 yıl hüküm sürmüştür).
[692] Polybious, ***The Histories*** XVIII, 41, 7-8

heykeller dikilir ve gümüş sikke bastırılır.[693] Bu zaferden sonra Seleukos tahtının ortak kralı Antiokhos Hieraks, Galatlarla birleşerek Pergamon'a saldırır fakat yenilir.[694] Antiokhos Hieraks, Pergamon kralına karşı M.Ö. 229-8 yıllarında Hellespontos Phrygia'sı ve Karia'da yapmış olduğu savaşlardan da istediğini alamamış ve Küçük Asia'yı terk etmek zorunda kalmıştır.[695] M.Ö. 225 yılına gelindiğinde Seleukos tahtında III. Seleukos Soter'i görüyoruz. Yeni kral, Küçük Asia'yı, Attalos'tan geri alabilmek için yanına kuzeni Akhaios'u da alarak, Phrygia'ya kadar ilerlemiş ancak burada öldürülmüştür.[696] Böylelikle Batı Anadolu, Phrygia topraklarına kadar Pergamon krallığının egemenliği altına girmiştir.[697]

III. Seleukos'un ölümü ile tahta Seleukoslar'ın en parlak dönemini yaşatacak olan kral III. Antiokhos tahta geçmiştir. III. Antiokhos, önce krallığı içerisinde düzenlemeler yaparak, Asia'da bulunan eyaletlerin başına genel vali olarak Molon'u, Anadolu valiliğine ise Akhaios'u getirir. Bu atamadan sonra, Akhaios, ordusunu alarak, Attalos'un daha önce işgal etmiş olduğu yerleri geri almak için Suriye'den yola çıkmış, Toroslar'ı aşıp, M.Ö. 223-222 yılında Küçük Asia'ya girmiştir. Akhaios, Anadolu'nun pek çok bölgesinde yapılan savaşlarda Attalos'u mağlup etmiş ve Anadolu'nun büyük bir bölümünü tekrar Seleukoslar egemenliği altına almıştır.[698] M.Ö. 220 yılına gelindiğinde Seleukos kralı III. Antiokhos'un Asia genel valisi olarak atamış olduğu Molon'un isyanı üzerine, Anadolu'da Pergamon'u geri çekilmek zorunda bırakmış olan Akhaios da, isyan bayrağını açmış ve kendisini kral ilan etmiştir ve Sardeis'te kendi adına altın sikkeler bastırmıştır.[699] Akhaios, M.Ö. 218'de topraklarını genişletmek amacıyla, Pisidia'ya üzerine sefere çıkmıştır.[700] Sonrasında III. Antiokhos'un Akhaios'a karşı, Pergamon kralı Attalos ile M.Ö. 216 yılında bir müttefiklik anlaşması yaptığı bilinir. Akhaios'ta aynı şekilde güçlenebilmek için Ptolemaioslardan yardım almış ancak Sardeis civarında yapılan savaşta yenilerek, 2 yıllık bir süreyle kentte kalmış, sonrasında da IV. Ptolemaios'un yardımlarına rağmen esir alınarak öldürülmüştür.[701]

---

[693] Hansen, 1971: 31
[694] McShane, 1964: 59-62
[695] Eusebios, ***Chronicorum*** I, 253
[696] Polybious, ***The Histories*** IV, 48, 7; Allen, 1983: 35-6
[697] Sartre, 2003: 43
[698] Allen, 1983: 36; Ma, 1999: 34
[699] Polybious, ***The Histories*** V, 57, 3-8
[700] Ma, 1999: 57
[701] Polybious, ***The Histories*** VII, 15-18; Hansen, 1971: 43

Böylece, Seleukoslar Anadolu topraklarında yeniden egemenlik kurarak Lydia, Phrygia, Kilikia Thrakeia, Lykaonia ve Pisidia'ya sahipken, Ptolemaioslar Karia, Lykia ve Kilikia'da hakim konuma gelmişlerdir.[702]

M.Ö. 200'den sonra özellikle Batı Anadolu'da Roma hegemonyası hakim olmuştur. Roma, V. Philippos'a savaş açma kararını almıştır.[703] Bu olay Roma'nın Akdeniz'deki işlere karışması ve uyguladığı önce himaye sonra fetih politikasının da başlangıcı olmuştur.[704]

Antiokhos M.Ö. 197 yılında, V. Philippos'un Kynoskephalai'de ağır bir yenilgi aldığı tarihte batıya doğru harekete geçti.[705] Böylece yaklaşık 60 yıldır Ptolemaioslar'ın elinde bulunan Güney Anadolu sahil şeridini feth etmeye başladı. İlk büyük direniş, Kilikia ile Pamphylia sınır kesiminde yer alan Korakesion'da oldu. Bu sırada Ardys ve Mithradates'in komutasındaki kara ordusu da Sardeis yöresine gelmişti. Kral bizzat kendisi de büyük bir filo ile birlikte Kilikia, Karia ve Lykia sahillerine hücum etti. Antiokhos'un Anadolu'daki bu hareketlerinden Roma rahatsız olmuştur.[706] Antiokhos, Pergamon ve Roma filolarıyla desteklenmiş olan Rhodos donanması ile çatışmaktan çekiniyordu. Rhodoslular da Antiokhos'un imparatorluğu üzerinde geniş bilgilere sahiptiler ve onlar da bu "Büyük Kral" ile karşı karşıya gelmek istemiyorlardı.[707]

Roma, görünüşte "Hellen hürriyetini müdafaa" adına, aslında tamamiyle kendi çıkarlarını düşünerek Anadolu Hellen şehirlerinin davalarını ele almaya karar verdi ve himaye talebini kabul etti. Pergamon'da o sıralarda babası I. Attalos'un yerine geçmiş bulunan II. Eumenes de III. Antiokhos'dan aldığı ittifak teklifini reddetmişti.[708] Çünkü Eumenes, Antiokhos'un programı gerçekleştiği takdirde kendi krallığının, hiç değilse, küçülerek Anadolu'da ikinci derecede bir devlet haline geleceğini ve Pergamon'da huzur ve emniyet içinde yaşamaya imkân olmayacağını biliyordu.[709]

---

[702] Özsait, 1985: 52; Ma, 1999: 60
[703] Gehrke, 1990: 116; Sartre, 2003: 64
[704] Mansel, 1995: 481
[705] Polybious, ***The Histories*** XVIII, 18-33; Livius, ***Ab Urbe Condita*** XXXIII, 3-10
[706] Livius, ***Ab Urbe Condita*** XXXIII, 20
[707] Polybious, ***The Histories*** XXI, 43, 16-17; V, 89, 8
[708] Gehrke, 1990: 118
[709] Allen, 1983: 76; Magie, 2001: 39

Magnesia'da yapılan savaş sonrasında Seleukoslar Anadolu'dan bir daha dönmemek üzere uzaklaştırılmışlardır. M.Ö. 188'de yenilgiler sonrası Roma Senatosu Küçük Asya'nın statüsünü detaylarıyla belirlemek için 10 yetkili senatörü G. Manlius Vulso'nun yanına gönderdi. *Apameia Barışı* (M.Ö. 188) olarak tarihe geçen bu anlaşmayla III Antiokhos Toroslar'ın öte tarafına ve Halys (Kızılırmak) nehrine kadar bütün Küçük Asya'yı terk edecekti. Apameia'da imzalanan antlaşmanın ardından Roma Küçük Asya'da toprak almak istemediğinden kazanılan ve kendisine kalan bu yerleri savaşta kendine yardım eden Rhodos ve Pergamon arasında paylaştırmıştır. Buna göre Eumenes, III Antiokhos'un Trakya'daki Lysimakheia, Khersonnessos ve Propontis kenarındaki birçok şehri ile Maiandros (Büyük Menderes) nehrinin kuzeyinde Mysia, Lydia, Büyük Phrygia, Hellespontos Phrygia'sı, Lykaonia, Milyas ile Tralleis, Ephesos ve Telmessos şehirlerine, diğer bir ifadeyle, III Antiokhos'un Toros Sıradağları'nın kuzeyinde kalan topraklarına sahip oldu.[710] Rhodos ise Telmessos hariç Karia, Lykia ve bu bölgelerin batısında yer alan adaları alıyordu.[711]

Pergamon devletinin Küçük Asia'ya da bu kadar geniş topraklara sahip olmasını sağlayan Roma'nın bu işte elbette ki çıkarı vardı. Roma kendisine her zaman sadık kalacak bir dost kazandığının farkındaydı. Roma kendi istediği gibi idare edilecek olan ve buna rağmen sorumluluğun kendisinde olmadığı topraklar kazanmış oluyordu. Ancak Roma Pergamon'un bir gün çok güçleneceği ihtimalini de göz ardı etmemiş ve Pergamon ve diğer devletlerin her zaman Roma'yı araması için gerekli tedbirleri almıştır. Anadolu'daki yerleri dört misli genişleyen Rhodos, böylece Pergamon'a karşı önemli bir denge unsuru oluyordu. Fakat Rhodos'un topraklarının genişletilmesi aynı zamanda onun doğu Akdeniz'in güvenliği için oynayacağı rol ile de ilgiliydi. Böylece Roma, doğu Akdeniz'in kendi hesabına kontrolünü sadık ve güçlü bir müttefike bırakmış oluyordu.

Bu dönem boyunca büyük güçler arasındaki mücadeleye ve sürekli değişen egemen krali güce rağmen, Yunan kentleri kimliklerini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Seleukoslar yönetiminin bölgede zayıf kalmasının ve giderek güçsüzleşmesinin nedeni ise Hellenistik dönem boyunca coğrafi anlamda bir kilit noktası olan Anadolu'nun diğer güçler tarafından her zaman elde edilmesi gerekli bir coğrafya olmasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan

[710] Özsait, 1985: 64
[711] Polybious, ***The Histories*** XXI, 46; Livius, ***Ab Urbe Condita*** XXXVIII, 39, 7

bakıldığında, Anadolu'da bu dönem boyunca bazı küçük krallıkların oluşması ve bunların kontrollü bir şekilde güçlenmiş olması şaşırtıcı değildir.[712]

II. Eumenes döneminde krallığın doğu kesimini yağmalayan Galatlar daha sonra Eumenes'in oluşturduğu güçlü orduyla başa çıkamayarak Roma'nın da desteğiyle Phrygia'da bozguna uğratılmışlardır. II. Eumenes'in ölümüynün ardından yerine *Philadelphos* ünvanına sahip olan kardeşi II. Attalos(159-138)[713] geçmiş ve Roma ile ilişkileri iyi tutma politikasını izlemiştir. Pergamon Rhodos, Kappadokia krallığı ve Pontos krallığının da desteğini alarak Bithynia'ya karşı savaşmıştır. Boğazlara hâkim olma mücadelesi söz konusu olduğu için Roma'da aynı şekilde bir politika izleyerek Bithynia kralının cezalandırılmasını sağlamıştır. Bu sayede Anadolu toprakları savaştan önceki paylaşımda kalmıştır.[714]

M.Ö. 129 yılında Manius Aquilius tarafından Anadolu'da Asia eyaleti kurulmuş ve sonra Roma'nın tüm Akdeniz ülkelerindeki etkisi artmıştır.[715]

M.Ö. 102 yılında Marcus Antonius, korsanların merkezi sahasını teşkil eden Kilikia ile birlikte yine aynı durumda bulunan Pamphylia, Pisidia, Phrygia(Pisidia ile sınır olan tarafları) ve Milyas'ın dâhil olduğu Kappadokia'ya kadar uzanan Kilikia Eyaleti'ni kurmuştur.[716] Bu durumdan Kibyratis'in muhtemelen, M.Ö. 1. yy.'ın başında Kilikia Eyaleti'nin sınırları içinde olduğu sözkonusudur.

M.Ö. 88 yılında Mithradates Savaşları'nın başlamasıyla Roma'nın bu bölgede hâkimiyeti geçici olarak kaybettiği görülür. Ancak M.Ö. 85 yılında Mithradates'le Sulla arasında Dardanos'da yapılan barışla I. Mithradates savaşları sona ermiş ve Roma kaybettiği toprakları yeniden kazanmıştır.[717] Barıştan sonra Sulla savaş sırasında Küçük Asya şehirlerinin Roma'ya karşı tutumlarını değerlendirerek gerekli düzenlemeyi yapmıştır. Onun organizasyonundan sonra Kilikia Eyaleti, Pamfilya kıyılarından itibaren Pisidia'yı da içine

[712] Ma, 1999: 50; Archibald, 2001: 185-203
[713] M.Ö 138'de II. Attalos'un da ölmesiyle tahta çıkan III. Attalos 5 yıllık egemenliğinin ardından M.Ö. 133'de ölmüş ve krallık topraklarını Roma'ya bıraktığını vasiyeti ile açıklamıştır. Bergamalılardan sonra bölgeye Romalılar hâkim oldular.
[714] Appianos, ***Mithridatic Wars*** 3; Polybious, ***The Histories*** XXXII, 16; XXXIII, 1; 7
[715] Gür, 2007: 87(M.Ö. 133'de, Asia eyaletinin kuruluşu resmi olarak tespit edilmekle beraber, Aristonikos'un isyanı bu yeni ele geçen bölgenin hemen organize edilmesine engel olmuştur. Eyalet ancak, bu isyanın M. Perperna tarafından bastırılmasından sonra kurulmuştur.)
[716] Bosch, 1957: 41; Özsait, 1982a: 359
[717] Strabon, ***Geographika*** XIII, 1 27

alarak Phrygia'ya doğru kuzey yönünde genişledi. Ancak bununla birlikte kuzey sınırı tam olarak tespit etmek imkânsızdır.[718]

Roma çözümlenemeyen korsan sorunu için Servilius Vatia'yı[719] seçmiş o da ana üssü Kilikia Trakheia sahilleri boyunca korsanlara ait olan kalelerin çoğunu yıktmıştır.[720] Böylelikle Servilius, M.Ö. 78-74 yılları içerisin de beş yıl için bölgeyi korsanlardan ve haydutlardan temizleyerek Kilikiayı Roma'nın Küçük Asya'da stratejik açıdan önemli eyaletlerinden biri haline getirdi.[721] Publius Servilius kendi çabasıyla birliklerini toplayarak, bilgeliği ve kahramanlığı sayesinde; ayrıca Doğu ve Provincia Kilikia'da yaptığı saygın işler dolayısıyla Roma'nın onurlu kahramanları arasında yerini aldı.[722]

III. Mithradates Savaşı'nın(M.Ö. 74-64) başlamasıyla, Akdeniz'de sükûneti sağlayan Gn. Pompeius Magnus'u göreve getirdi(M.Ö. 67). Pompeius, M.Ö. 64'de Pontos Kralı'nı kesin bir yenilgiye uğratarak M.Ö. 88'den beri aralıklarla devam eden savaşlara son verdi.[723] Savaş sonrası Pompeius M.Ö. 64'te Küçük Asya'da eyaletler içinde tekrar düzenlemeler yapmıştır. Buna göre 6 eyaletten oluşan bölgeler Kilikia, Kilikia Pedias ve Kilikia Trakheia, Pamphylia, Pisidia, Isauria olarak sıralanmaktadır.[724]

[718] Özsait, 1985: 75; Arslan, 2003: 99
[719] Ramsay 1967: 32; Özsait, 1982a: 363
[720] Ormerod, 1922: 37; Magie, 1950: I, 288
[721] Arslan, 2003: 103-104
[722] Arslan, 2003: 105
[723] Özsait, 1982a: 365
[724] Atlan, 1970: 146; Özsait, 1985: 78

4.2. Bölgenin Sosyo-Kültürel Yapısı

Kültürler tek bir kültüre karışıp, onun içinde erime eğiliminde olmuşlardır. Kültürel gelenek, bir yandan gitgide daha çok kollara ayrılma eğilimindeyken, bir yandan da birleşme ve tek bir nehre katılma yolunda ilerleme eğilimi göstermektedir.[725] Erken dönemlerde bölge ve çevresinde insanlık tarihi açısından önem arzeden ilk yerleşimler söz konusudur.[726] Antalya körfezinde ve iç kesimlerdeki paleolitik yerleşimler(Karain, Beldibi, Belbaşı, Öküzini, Çarkini), ilk neolitik yerleşimler(Burdur-Hacılar ve ardılları) ve M.Ö. II. Bin'deki önemli ticaret ve sanat merkezlerindeki nüfus yoğunluğu dikkate değerdir. Nitekim Selçuklular döneminde de bu merkezlerdeki durum devam etmiştir. Bölgenin engebeli dağlık alanlarında köylerden oluşan kırsal yerleşmeler yaygındır. Karstik alanlarda yerleşmeler genellikle tarımın yapıldığı karstik çukurların kenarlarında kurulmuştur.[727] Eski Anadolu'da bir gelenek vardır; örneğin Trimililer'in çağdaşı Hititler zamanında, M.Ö. II. Binyılda, halkların coğrafik konumlarına, yaylalara, dağlara ve ırmaklara göre adlandırılması ya da bunun tersi olarak yer adlarının o yörede yurtlanmış halkın adıyla anılması yaygındır.[728]

Anadolu'da şehirlerin kuruluş ve gelişmesinde iklim, toprak, su ve jeolojik strüktür gibi şartların büyük tesirleri olduğu gibi tarihi ve sosyal şartlarında bu bakımdan geniş ölçüde etkili olmaktadırlar.[729] Coğrafya-tarih ilişkisi dâhilinde sosyal ve ekonomik koşullar kentlerin gelişimini ve insanlık tarihini asırlar boyunca mutlak surette etkilemektedir.[730]

[725] Childe, 2009: 35
[726] Kahraman ve Kılıç, 1999: 259
[727] Atalay ve Mortan, 2007: 350-6
[728] Ünal, 2002: 11 vd.
[729] Yalçınlar, 1967: 53
[730] Atasoy, 2001: 3

4.2.1. Bölge Halkları ve Nüfus Dağılımı

Bölgenin coğrafi konumu ve coğrafi şartları göç hareketlerinin yoğunluğuna katkı sağlamıştır. Bu göçler de bölge nüfusunun farklı öğeleri barındırmasını sağlamıştır. Bu sebeple antik yazarlardan günümüz araştırmacılarına kadar, bölge sınırları ve nüfus-dil konusunda bir karmaşa yaşanmaktadır. Anadolu'nun birçok bölgesi, tarihi süreç boyunca konumu dolayısıyla Yakın Doğu ile Avrupa arasında göç, istila, ticaret, kültür alışverişi ilişkisinin gerçekleştiği bir alan olmuştur. Farklı kültürlerin egemenliğinde, bölgede gelişim ve değişim görüldüğü gibi, yerel kültürün de egemen kültür üzerinde etkili olduğu anlaşılır.

Bir bölgenin coğrafi konumu ve şartları, kültürel yapısını nüfus yoğunluğunu belirlemektedir. Nüfusun bölge koşullarına göre yoğun olduğu yerler dışında kalan çalışma bölgemizinde içinde bulunduğu Göller Yöresi ve Torosların 500 m.'den yüksek kırsal kesimleri nüfus yoğunluğunun az olduğu yerlerdir.[731] Elverişli iklim, yerleşmeye uygun alanlar ile özellikle savunulması kolay olan kesimlerde, Anadolu'daki ilk yerleşmelerin önemli ölçüde bu bölgelerde kurulmasını sağlamıştır.[732]

Anadolu'da, M.Ö. III. Binyıl'dan itibaren değişik kökenli birçok kavim/nüfus bir arada yaşamış ve bu durum asırlarca devam etmiştir.[733] Anadolu'da birçok yeni halkların, yeni kültürlerin o dönemde, karşılıklı etkilenmelerle oluştuğunu belgelerden ve kaynaklardan rahatlıkla görülebilmektedir.

Bölgede en eski bilinebilir halklar Arzavalılardı. Peki Arzavalılar kimlerdi ve ülkeleri neredeydi? Hitit arşivlerinin incelenmesi, Hititlerin bu adla bildiği devletler grubunun Batı Anadolu'da önemli bir güç olduğunu gösterir: merkezi Türkiye'nin Göller bölgesinde ya da daha büyük olasılıkla ilerdeki Lydia olarak bilinecek bölgedeydi. Çeşitli coğrafi bölgelerden oluşan Arzava Ülkelerinden her birinin kesin coğrafi konumu da ayrı bir sorundur.[734]

Coğrafi açıdan kısmen bir bütünlük oluşturan Batı Anadolu'nun tümünde, kolonizasyon süreci öncesinde tek bir dilin kullanılmış olduğunu söylemek fazlasıyla

[731] Atalay ve Mortan, 2007: 350-356
[732] Duru, 2008: 3
[733] Braudel, 1993: 324-6
[734] Macgueen, 2001: 26; Dinçol, 1982b: 58-60; Ünal, 2002: 11 vd.; 2003: 1-2

iddialıdır. Yeni gelen halklar doğal olarak mevcut Asya kökenli dilleri hiç bilmedikleri gibi, Batı Anadolu'da yaşayan yerli kültürler de bu dönem için pek yazılı belgeye ihtiyaç duymamışlardır. Bu ipucu sayesinde, yerli halkın basit bir geçim sistemi ve izole olmuş bir yaşam tarzı olduğu sonucu çıkarılabilir. Hititçe gibi Hint-Avrupa kökenli bir dil olan Luwice'nin ise Homeros'un yaşadığı dönemde, M.Ö. 9.-8. yüzyılda bazı bölgelerde küçük gruplarca hala kullanıldığı hiç bir gerekçe gösterilmeden iddia edilmektedir. Phryglerin ve Lydialıların kullandıkları ve alfabesi olan diller, ancak bir asır sonra büyük insan kitlelerinin kullandığı ortak dil olarak yerleşmeye başlayacaktır. Bu diller Hellenizm'in getirdiği hoşgörü ortamında da varlıklarını korumuşlardır. Hellence'nin Aiol ve İon lehçeleri ise Batı Anadolu'da, Smyrnalı Homeros'un yazın üslubundan anlaşılacağı üzere, daha Homeros Çağı'nda bile birbiri içinde sentezlenmiş olarak olgun bir düzeydedir.[735]

M.Ö. II. Bin ortalarında Batı Anadolu bölge kentleri arasındaki mücadeleler sonrasında halk kitlelerinin başka bölgelere gönderilmesi/göçü sonuçları göz ardı edilemez.[736]

Luvilerin kökeni problemini çözmek için birçok hipotezler ileri sürülmüştür. Bu hipotezler, substrat dillere ait olduğu bilinen nd/nt, ss/os sonekli yer adlarının, özellikle Güney Anadolu'da yaygın bir şekilde görülmesine dayanır. Luvilerin Anadolu'ya göçünün M.Ö. 2300-2000 yılları arası döneminde olduğu ve -ssa, -nda vb bitişli adlar konusunda Luvi dilinin malı olarak görür; dolayısıyla Anadolu dışında Sicilya ve İtalya'ya uzanan bölgelerde bol sayıda rastlanan o gibi adların varlığını da, Luvi göçmenlerin yayılmasıyla açıklar.[737] M.Ö. I.Binyıl'da, Luvice Batı Anadolu'da büyük ölçüde varlığını yitirmekte ve onun yerine Phryg dili, Lydia'nın dili Karya'nın dili, Lykia'nın dili ve Side'nin dili geçmektedir.[738] Böylece, Luvice'nin eski Anadolu'da yaklaşık 1500 yıl yaşadığı kabul edilebilir.[739]

Lydia dili yani Lydce ile ilgili bilgilerimizin çoğu, Sardeis'te bulunmuş. İlk olarak Aramice-Lydce olarak kazılmış çift dilli (bilinguis) bir yazıt sayesinde anlaşılmaya

[735] Özdemir, 2007: 508-9
[736] Bryce, 2005: 73-4, 150, 192-7
[737] Umar, 1999: 40
[738] Frei, 1993: 87
[739] Alp, 2000: 15

başlanmıştır. Lydia dili yani Lydce, Lykçe, Karca, ve Side dili gibi Hint-Avrupa dil grubunun Hitit-Luvi dil grubuna girmektedir.[740]

Bölgede 4 farklı dilin konuşulduğu ve hangi halklar tarafından iskan edildiği Strabon ve Herodotos gibi antik yazarlardan bilinir. Ancak bu halkların çoğu efsanevi niteliktedirler ve haklarında çok fazla bilgiye ulaşmak bugün için mümkün değildir. Bölgede, Hellenistik Dönem'den itibaren genel olarak kullanılan Yunanca baskın dil olarak kalmış olmakla birlikte Roma Döneminin içlerine kadar yerel diyalektler de kullanılmaya devam edegelmiştir.[741] Yerel halk isimlerine bakacak olur isek Kibyratis'e has olan isimler genelde de Pisidya kökenli kaynaklı olmuştur.[742]

[740] Sevin, 1982b: 298
[741] Shafer, 1950: 242-50; Mitchell, 1992: 25; 1995: 173
[742] Coulton, 1993b: 83

4.2.2. Dinsel İnançlar ve Bölgede Tapınım Gören Tanrılar

Tarihi coğrafya faktörleri, insanlığın toplumsal, siyasal ve dinsel yaşamına büyük oranda etki ederek doğal olaraktan da tapınımı şekillendirmektedir. Anadolu coğrafyasında, yerel tanrı ve tanrıçalara tapınım esas olup farklılıklarda görülebilmektedir. Bölgemizde bu homojenlik içerisinde kendine yer edinmiştir. Bölgede tapım gören tanrılar denildiğinde, akla ilk olarak ana tanrıça tapınımı gelmektedir. Tanrıların anası adına düzenlenen ayinler, kutsal konuların işlendiği adaklar, steller üzerindeki betimlemelerde bu topraklarda bu kültün tarihinin varlığını ispatlamaktadır.

Batı Anadolu'da Geç Tunç Çağı'ndan Erken Demir Çağı'na geçiş sürecinde yerleşimlerde büyük bir kesinti olmamıştır. Kültürel bir olgu olarak, kendiliğinden oluşması belki de asırlarca sürebilecek olan dinsel gelişmeler ve tek tanrılı dinler (*monotheismus*), tüm gelişmişliği ve bütün kurallarıyla işte bu çok önemli evrede, yani Geç Tunç Çağı'nın sonlarında ortaya çıkmıştır.[743]

Halkların birbirine karışması onların inançlarınında birbirine karışmasına yol açmaktadır. Erken dönem devirlerde her tabiat olayının bir tanrı ya da tanrıçası vardı. Ama sonraki dönemlerde özellikle Hellenistik devirlerde bu tanrıların sayısı önemli ölçüde azalmış ve tek tanrıya inanmaya doğru gidiş görülmüştür. Küçük Asya'da Kybele, Mezopotamya'da İştar, Suriye'de Astarte, Mısır'da İsis, Yunanistan'da Demeter en eski devirlerden itibaren tapınılan tanrıçalardı.[744] Hellenistik devirde ise Tykhe(Tühe) bunların tamamını karşılamaktadır. I. Seleukos ile baştanrı olarak anılmış Roma'da Sulla zamanında da Fortuna(Tanrılar Topluluğu) olarak devamı sağlanmıştır.[745]

Roma Döneminin içlerine kadar Anadolu kökenli tanrıların da tapınım görmeye devam ettiği görülmektedir.[746] Hellenistik krallar, Doğu'daki polislere Yunan usulü zanaat ve sanatlarla uğraşan ve Yunan tanrılarına tapınan, Yunanlı ya da Hellenleştirilmiş memurlar,

[743] Özdemir, 2007: 508
[744] Çapar, 1979: 191-210
[745] Özsait, 1991b: 204
[746] Karayaka, 2007: 7-10

bankerler, tacirler, zanaatçılar ve çiftçiler yerleştirmiştir. Böylelikle Yunan tanrıları Doğu'nun tanrılar pantheonundaki hücrelerine girmiş tanrılaştırılmışlardır.[747]

Luvi etkisinin M.Ö. VI. yy.dan itibaren yerini Hellen kültürüne bırakmış ve Bronz Çağı'ndan kalma Anadolu kökenli kültler geniş çapta yer almıştır. Lykia pantheon'unda yer alan bu tanrılar, daha sonra varsa Hellen karşılıklarıyla özdeşleşerek tapım görmeye devam edecektir.[748]

Prehistorik devirlerden itibaren sürekli bir yerleşmeye sahne olan Anadolu'nun GB'sındaki dağlık bölgeler, çalışma alanımızın da içinde yer aldığı Antik Pisidia ve kuzey Lykia bölgeleri günümüzde ise Göller Bölgesi olarak anılan coğrafya, klasik anlamdaki tapınakların yapılmaya başlandığı dönemlere kadar çeşitli yerlerde Dağ Tanrısı ve su kaynaklarıyla[749] ilgili tanrıların açık veya yarı kapalı kült yerlerinin olduğu kesinliği söz konusudur. Eurymedon(Köprüçay) kutsal yeri, Termessos kenti baş tanrısı Zeus Solymeus, Baris sikkelerinde tapınak alınlığındaki Dağ(Akdağ) tasviri örnekler arasında sayılabilir.[750]

Kibyra sikkelerinde Yunan pantheonunun baş tanrısı Zeus'un Soteria (kurtarıcı) olarak anıldığı görülür. Sikkeler dışında Zeus'a adanmış olan pek çok adalet levhası da, Zeus tapımının yaygınlığım göstermektedir. Poseidon da, sık sık deprem yaşamış olan bölgemiz kentlerinde elbette tapım gören tanrılardandır. Artemis'in Kibyra'nın tanrıçası olarak adlandırılması sözkonusudur.[751]

Bu tanrılar dışında, Yunan polislerinin pek çoğunda olduğu gibi bölgemiz kentlerinde de şehir kurucusuna tapılmış olduğu bilinir. Kibyra'nın kurucusu olarak bilinen Kral Moagetes de bu şekilde tapım görmüştür. Kent sikkeleri üzerinde kahraman Moagetes'in bir heykeline ait olduğu düşünülen tasvirlerini izlemek mümkündür. Hermes ve Herakles bölgede ve Kibyra kent sikkelerinde ön planda olmuştur.[752]

---

[747] Childe, 2009: 245(Eurgetes/velinimet ve Soter/kurtarıcı), "iyi tanrı" modelini esas alıp zayıfı kuvvetliye karşı koruyan ideolojik rolü üstlenmişlerdir.)
[748] Bryce ve Zahle, 1986: 174-89
[749] Baydur, 1994: 1(Tarihöncesinde Akdeniz toplumları tanrılarının ormanlarda, yüksek dağlarda ve su kaynaklarında oturduğuna inanırlardı.)
[750] Büyükkolancı, 1996: 1
[751] Smith ve Milner, 1997: 34; Naour, 1980: 19
[752] Smith ve Milner, 1997: 34; Hall ve Coulton, 1990: 148-51

Güneybatı Anadolu'da, Kabalia-Pisidia Bölgeleri Roma İmparatorluk Dönemi adak kabartmaları ve sikkelerinde "Dioskurlar ve Tanrıça" şeklinde tanımlanan ve bir tanrıça ile iki genç erkek figüründen(simgelerinden) oluşan üçlü betim görülmektedir. Dioskurlar, Yunan mitolojisinde "Kastor ve Polydeukes" adlı Lakonia kökenli ikiz kardeşlerin ortak adı olarak geçmektedir. Dioskurların at üstünde betimlenmesi Yunan sanatında M.Ö. 6.yy'dan başlayarak süregiden daha sonraları da Roma sanatında benimsenen bir özelliktir. Her iki genç sakalsız ve kısa saçlı olup ata binmeye elverişli kısa giysiler içindedirler. Kısa tunica üzerinde bazen savaşçılık dinsel anlamıyla da kurtarıcılık işlevlerini vurgulayan bir zırh kuşanırlar. Omuzlarını örten manto arkaya doğru savrulur. Mızrak, kılıç ve özellikle Hellenistik Dönem'den başlayarak Dioskurlar için tipik sayılan konik başlık pilostur. Betimlerde atribülerin yerleştirilmesinde simetri çok önemlidir. İşçilik yönünden simetrik üçlü kompozisyona sahip kalıplardan çıkan bu Lykia-Kabalia-Pisidia kökenli kabartmalar Anadolu'nun büyük sanat merkezlerinden uzakta üretilenve yöresel halk sanatını yansıtan bu yapıtlarda figürler hareketsiz, frontal ve oransızdır.[753]

Çalışma bölgemizde özellikle yayla kesimlerinde sıklıkla görülen bu tür tapınıma birkaç örnek verecek olur isek: Çavdır İlçesi Kozağaç, Kızıllar ve Ambarcık Köyleri yakınlarında tespit edilen mezar stelleri ve kaya yüzeylerinde bu kabartmalar görülmektedir.[754](**Res.41**) Balboura ve Oenoanda bölgelerinde de oldukça fazla Dioskur görülmektedir.[755]

Yöresel nitelikte kireçtaşı/iri kristalli mermerden yontulmuş, işçilik kaba ve özensiz olup taş trapez biçiminde kesilmiştir. Üç tip şeklinde karşımıza çıkarlar. Hepsinde merkezde ayakta Tanrıça betimlenmiştir.[756]

- *Tip.1; Ortada Tanrıça ve iki yanında atlı Dioskurlar*
- *Tip.2; Ortada Tanrıça ve iki yanında atlarının önünde ayakta duran Dioskurlar*
- *Tip.3; Ortada Tanrıça ve iki yanında ayakta duran Dioskurlar*

[753] Delemen, 1995: 295-305
[754] Özsait, 2008: 311-3 Kozağaç-Atçayırı mevkii, Kızıllar-Asarlık, Ambarcık-Küçükova Mevkii Dioskur kabartmalar ve Tanrıça Üçlüsü).
[755] Smith ve Milner, 1997: 5-7; Coulton, 1989: 230(Fig.2)
[756] Delemen, 1995: 297-8

Kakasbos'lar Pisidya'nın batısında özellikle de Balboura ve Oenoanda kültürüne has ve territoryumu içerisinde daha yaygındır.[757] Kibyratis'te kült statüsü verilen Kakasbos Yunan figürü Herakles ile ilişkilendirimiştir.[758]

Kibyra'nın kuzeydoğusundaki Bademli'de, Attalos oğlu Kallikles tarafından ithaf edilmiş, at üzerinde bir Herakles kabartması yer almaktadır. Yazıtlarda, yöredeki çiftçilerin çeşitli dinsel içerikli atlı tanrılara tapındığı biliniyor; dolayısıyla bu tip atlı tanrılara yapılmış yeni ithaflar bulmak şaşırtıcı olmadı. Yeşilköy'de ise Kados oğlu Krateros tarafından yine aynı tanrıya ithaf edilen yazıtıyla yine bir atlı tanrı kabartmalı bir stel bulundu. Yörede atlı tanrılarının baskınlığı yine aynı köyde bir evin duvarının inşasında kullanılmış yazıtsız kabartmalı stelde ve yine komşu Karamusa Köyü'nün yukarısındaki Düvenkaya'da[759] dağlarda kayalara işlenmiş çok sayıda kabartma ile de desteklenmektedir.[760]

Bugünkü Sazak ve Karamanlı bölgelerini de içine alan çevrede bulunan bu adak yazıtları şimdiye kadar bilinmeyen epitheton alarak tapım görmüş olan Ana Tanrıça'ya işaret etmektedir. Anadolu'da tebcil edilen Ana Tanrıçalar arasında sayabileceğimiz tanrıça'ya sunulmuş adaklar M.S. I./II. yy'a tarihlendirilmektedir. Ana tanrıçanın aldığı epitheton'un sonundaki -ηνή ekine binaen şimdiye kadar bilinmeyen ve aslında yerinin de tam olarak bilinmediği bu bölgenin, Αλασσος/-ον olması muhtemel görünmektedir. Ana Tanrıça'nın farklı iki dişi figürlerle tasvir edilmiş olması ya, tek bir tanrıça olarak tebcil edilmediği ya da diğer iki dişi figürlerin tanrıçanın rahibeleri veya adakta bunan kadınlar olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bunlardan birkaç örnek verecek olur isek;

Meter Alassene (Μήτηρ Ἀλασσηνή)

Μητρὶ Ἀλασσηνῇ | Ἀρτέμων Σῳ[.] | MAPI vac. ΟΣ[..] | Rolyef | ὑπὲρ σωτηρίας ||4 καὶ προκοπῆς. Μ(άρκου). | Καλπουρνίου . Λόγ|γου . τοῦ δεσπότου | αὐτοῦ . εὐξάμενος||8 vacat ἀνέσ vacat τησεν.

Karamanlı'da özel bir mülkün iç duvarında bulunan kabartma, mermerden yapılmış bir steldir. Ön cephesi haricinde kenar ve köşeler son derece süssüz bırakılmıştır. Ön cephede, oturmuş ve yüzleri kırılmış üç tanrıça betimlenmiştir. Cepheden tasvir edilen tanrıçalar,

[757] Coulton, 1993b: 84
[758] Robert, 1946: 38-74; Bean, 1956: 142; Smith ve Milner, 1997: 16
[759] Corsten, 2008b: 127; Dökü, 2014: Uylupınar Yüzey Araştırması
[760] Corsten, 2008a: 115-6

yeleleri oldukça kötü tasvir edilmiş olan aslanla desteklenmiştir. Bu üç bayan da khiton giyinmekle beraber başlarında ince bir tül örtü bulunmaktadır.[761]

[Μητρὶ Ἀλασσηνῇ] | *Μ(ᾶρκος). Καλπούρνιος* | *Ἐπίνεικος νέος* | *καὶ Καλπουρνία* ||4 *Μυστικὴ ἡ γυνὴ* | *αὐτοῦ ἱερώμε*|*νοι αὐτῆς.*

Karamanlı'da özel bir mülkün duvarında bulunan ve 1968 yılından beri de Burdur Müzesi bahçesinde yer alan kabartma, beyaz mermerden yapılmıştır. Üç tarafında da rölyeflerin bulunduğu sunağın ön ve sol üst kısmı kırılmıştır. Ön tarafında, cepheden oturan üç dişi figür yer almaktadır. Bu üç dişi figürün uzun elbiseleri yere paralel biçimde değmekte ve kolları da rahatlıkla görülebilmektedir. Rölyefin üst kısmı kırık olduğundan figürlerin kafaları da görünmemektedir. Sunağın sol tarafında iki oturan figür yer almakta ve bu figürler iç içe durmaktadır. Bu sol kenarda bulunan figürlerden sağda bulunan törensel kıyafetler içinde yer almakta solda bulunan diğer figür ise dizlerine kadar uzanan bir elbise içinde görünmektedir. Sunağın arkasında ise biraz daha biçimsiz ama büyükçe bir kadın şekli yer almaktadır. Bu şeklin reisleri olduğu düşünülmekte ve üst kısmında bir zamanlar bir büst olacağı düşünülmektedir.[762]

Meter Kadmene (Μήτηρ Καδμηνή)

Ἱέρω<ν> Ἑρμογᾶ | *Μητρὶ Καδμ ν η*|*νῇ εὐχήν.*

Çaltepe Köyü, Keratapa'da bir kaya mezarı üzerindeki kabartmada iki yanında aslan bulunan tahta oturmuş ve sade biçimde betimlenmiş bir Ana Tanrıça görülmektedir. Muhtemelen Roma İmparatorluk Çağı'na aittir.[763]

Meter Theon (Μήτηρ Θεῶν)

Ἔτους ρι΄ να΄ | *Rolyef* | *[Μη]τρὶ θεῶν ἁγνῇ χρυ*|*σοπλοκάμῳ ἀνέθηκ[αν]* | *Τρωίλος Ὠφελίωνος* ||4 *ἀπὸ Μακροῦ πεδίοι[ο]* | *καὶ Τατεις ἄλοχος* | *θυγάτηρ μεγάλου* | *Ἀγαθείνου. καὶ φίλιο[ι]* ||8 *παῖδες, οὗς δὴ σύ* | *θεὰ Βασίλια. σώους* | *ἀνθρωποῖσι φυλάσ*|*σοις ἤματα πάντα* ||12

[761] Corsten vd., 1998: No:3
[762] Corsten vd., 1998: No:3 Collignon, 1878: No. 16
[763] Hall ve Milner, 1998: No.122

Kibyra sınırlarında, Karamanlı çıkışında Tefenni'ye giden yol üzerinde bulunan Karamanlı'daki Kocapınar çay bahçesi girişinde rölyef bulunmuştur. Dört tarafı da rölyeflerle süslenen sunağın ön cephesinde yer alan figürlerin başları kırılmıştır. Sağ tarafta yer alan bir diğer figür ise Ay Tanrısı Men'i göstermektedir. Başında Phrygia takkesiyle yer alan tanrı, ayak bileklerine kadar uzanan elbisesi ve omzunun altındaki hilalle betimlenmiştir. Tanrı Men'in solunda bir adorant yer almakta ve taenia tutmaktadır. Sunağın sol tarafında ise, vücudu son derece hasar görmüş bir atlı ellerini açarak tasvir edilmiştir. Son olarak sunağın arka tarafında son derece silik çıkmış bir büst yer almaktadır.[764]

Men (Μήν)

Θεῶ Μηνὲ ὶ χρ(ησμῷ) | χρ(ηματισθείς) Ὕλας εὐχ| [ήν].

Çalışma alanı sınırlarımızda Kibyra (Karamanlı[765] ve Sazak[766]) bölgelerinde sıkça görülebilen Tanrı Men kültüne bakacak olur isek; Men bir ay tanrısı olup, Küçükasya'da özellikle Roma Çağı'nda geniş çapta tapınım görmüştür. Strabon[767] tanrıya ait tapınakların Pisidya Antiokheiası'nda, Pontus'ta ve Karoura'daolduğunu bildirmektedir. Bu tapınaklardan ilkinin Roma Çağı'nda yapıldığı, hatta M.S. III. yy'a kadar devam ettiği, söz konusu tanrının adına düzenlenen şenliklerden anlaşılmaktadır. Bir Roma kolonisi olduğunu bildiğimiz Pisidya Antiokheiası'nda tanrının özellikle Romalılar'ca tebcil edilmesi, Romalılar'ın köklerini Troyalı Aenas'a bağladıklarını ve bundan dolayı bu yerel külte saygı duydukları şeklinde açıklanabilir. Tanrı Men genelde Phrygialı giysileri içinde tasvir edilmektedir. Phrygia başlığı, pantolonu, botları ve pelerini içinde gördüğümüz tanrıyı en çok karakterize edilen simge ise, hilal'dir. Horoz ve boğanın da tasvirlerde tanrıya eşlik ettiği görülmektedir. Tanrıya eşlik eden hayvanlar arasında hörgüçlü inek de görülmektedir. Ay tanrısı Men'in Lykia'da özellikle kehanetlerde adının geçtiğini çıkarabiliriz.

Sabazios (Σαβάζιος)

[764] Corsten vd., 1998: No. 12
[765] Hall ve Milner, 1998: No.110
[766] Corsten vd., 1998: No. 12
[767] Strabon, ***Geographika*** XII 3, 31; 8, 14; 8, 20

A - Ἀγαθῇ Τύχῃ. ἔτους ρπβ΄. | οἱ μύσται τοῦ Διὸς Σαουάζ]ου ὑπὲρ σωτηρίας αὐτῶνκαὶ | τοῦ δήμου… ||4… B - Αὐρήλλιος vacat | Κιδραμας τρὶς ἱερεὺς Δ|ιὸς Σαυαζίου καὶ ἡ γυ|νὴ αὐτοῦ Ἄρτεμεις, ||4...

Kibyra'da(Karamanlı) bulunan yazıtta, Zeus Sabazios'a adakta bulunanların bir listesi yer almaktadır. A yüzü, M.S. 206/7 ve B yüzü, M.S. 212 yılına tarihlendirilmektedir. M.S. III. yy'ın ilk yarısında Sabazios'un Zeus'la Syncretismus'a uğramış olması, Sabazios'un geç dönemde dahi yerel özelliklerin ağırlıklı olması ve Phrygia kültürüne açık olan bir coğrafyada tebcil edilmesi önemlidir. Sabazios'un adının genelde Σαβάζιος şeklinde ifade edilmektedir.[768]

Sozon (Σόζον)

Ἔτους τ[κ]ζ' | Αὐρ. Διονύσιος | δὶς Μωαλεῖδος | Θεῷ Σώζοντι ||4 εὐχήν.

Rölyef üzerinde sağ elinde mızrak tutan bir atlı görünmektedir. Sergilenen başı üzerinde ışın yayan taç oldukça baskın çıkmaktadır. Atlının atının başlığı ve dizginler rölyefte görülmektedir.[769] Tefenni'de bulunan bu yazıt, tarihsel bakımdan önemlidir: Yazıtta geçen Kibyra takvimine göre 327 tarihi, M.S. 350/352 yılına tekabül etmektedir. Ayrıca bu tarihte, Lykia'nın da içinde bulunduğu Küçükasya'nın büyük bir bölümü Asia Dioecesis'i içinde yer almakta olup; adağın, Hıristiyanlık henüz devlet dini olmasa da, halk arasında oldukça yaygın olduğu bu zamanda sunulmuş olması dikkati çekmektedir. Söz konusu adak, pagan dinlerin rağbetten düştüğü, yeni ümitler veren yeni dinlerin popülerite kazandığı bir dönemde yapılmıştır.[770]

Theos Alandros (Θεός Ἀλάνδρος)

Μῆν[ι]ς Ἑρμαίου Μήνιδος | Βορέου θεῷ Ἀλάνδρῳ | εὐχήν

[768] Hall ve Milner, 1998: No.114
[769] Collignon, 1878: No.2
[770] Trakya kökenli olduğu bilinen, ama Küçükasya'nın birçok yerinde tebcil edilen tanrıya ait bulgular Lykia'da net bir manzara göstermemektedir. Söz konusu tanrının Hellenistik Çağ'dan itibaren tebcil edildiği anlaşılmaktadır.

Balboura'dan Kibyra'ya giden yol üzerinde, bugün Altınyayla olarak bilinen yerde bulunan Trimilis'te(Dirmil) söz konusu tanrıya ait yazıt bulunmuştur. Bina alınlığı üzerinde üçgen biçimde olan stelde, tunik giyimli, atlı bir eril figürün tasvir edildiği aktarılır. Tanrı adının yerel bir isimden türemiş olduğu ihtimali çok yüksektir.[771]

Theoi Dikaioi (Θεοί Δικαίοι)

Αλ[- - -] | Θεοῖς Δικαί[οις εὐ]|χήν. vac.

Kibyra egemenlik alanında yer alan Kozağacı'nın batısında, Gürleyik adı verilen bölgede ele geçen bir yazıt ve rölyefi bulunmuştur. Rölyefin sol tarafı cepheden duruşu göstermektedir. Kabartmada ön planda elbiseli dişi bir figür(tanrıça) ve hemen yanında sırayla dizilmiş üç eril figür görünmektedir. Tüm figürlerin sağ elleri aşağıya doğru dururken, eril figürlerin sol ellerinde, bir eşya taşıdıkları anlaşılmaktadır. Kabartma üzerindeki duruşlarından dolayı bunların hepsinin *Θεοὶ Δίκαιοι* olduğunu düşünülmekte ve yazıtın harf karakterlerinden, kabartma Roma İmparatorluk Çağı'na tarihlendirilmektedir.[772]

[771] TIB 8: 895(Dirmil'in Trimilis kenti olduğunu söylemektedir.)
[772] Corsten, 2002a: 101

4.2.3. Bölge Kültüründe Ölü Gömme Geleneği ve Mezar Tipleri

Arkeolojik veriler, özellikle ölü gömme geleneklerinde kullanılan mezar tipleri, dönemlere ve siyasi egemenliğe göre değişen sınırlar hakkında daha çok bilgi edinmemizi sağlamaktadırlar.

İnsanoğlunu diğer varlıklardan ayıran en büyük özelliklerden biri, inanç kavramıdır. Bundan dolayı da insan için en önemli olay ölümdür. En büyük inanç tepkisi ise, ölüm karşısındadır. İşte bu inançla ölüm olayı, insanları, yaşadıkları çağlar boyunca çeşitli ölü gömme adetleri geliştirmelerine sebep olmuştur.[773] Ölü kültü ve ölümden sonraki yaşam inançları hakkında maddi kanıtlar yetersiz olmasına karşın mevcut veriler kültürden kültüre değiştiklerinden kültürlerin yerel profillerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.[774] Ölünün bir bütün olarak ceset halinde gömülmesi bilinen en eski ve en yaygın gömme türüdür.[775] Yakma gömme âdeti de oldukça yaygın bir tiptir. Ölülerin dorsal, hocker ve yarı hocker şekilde olmak üzere yatırılış şekilleri vardır.[776] Ölü gömme geleneği batıdan gelme yakma geleneği ile değişmeye başlar.[777]

Batı ve Orta Anadolu'da, M.Ö. 3. binde mezarlık alanların az oluşunun en önemli nedeni, o devirde ölülerin yerleşme dışında gömülmüş olması ve genellikle yerleşmeler höyük görünümleriyle kolay bulunabilirlerken, mezarlıkların saptanmasının daha zor oluşudur.[778]

Yazılı kaynakların yetersiz olduğu durumlarda arkeolojik veriler tarih araştırmaları bakımından önem kazanmaktadır. Arkeolojik eserler aracılığıyla farklı bölgeler arasında kültür alışverişi sağlanabilir[779]. Bir bölgede mezarların çokluğu, orada vaktiyle yoğun bir yerleşme ve zengin bir yaşamın olduğunun kanıtıdır. Bu durum karşılıklı olup yelleşme yerleri içinde mezar kavramı o derece bağlantılıdır. Anadolu'da ve de çalışma alanımızda, Neolitik çağdan itibaren küp ve taş sanduka, Kalkolitik Çağdan itibaren ahşap ve kerpiç

[773] Önalan, 1982: 11
[774] Yılmaz, 2007: 195
[775] Yılmaz, 2007: 179(inhümasyon)
[776] Akyurt, 1998: 5, 121; Önalan, 1982: 15
[777] Sevin, 1982a: 268; Önalan, 1982: 18(Anadolu'da en eski yakma geleneği Gedikli'de görülmüştür. İlk defa Neolitik Çağ'da Orta Avrupada saptanmıştır.)
[778] Seeher, 1992: 163
[779] İplikçioğlu, 1997: 111

sanduka, Eski Tunç Çağı'ndan itibaren oda ve kaya mezarlar gibi çeşitli mezarlar görülmektedir.[780]

Roma ve Yunanistan'da halkın önde gelenleri haricindekilerin şehrin resmi sınırları dâhilinde veya yakınında gömülmesi yasaktı. Anadolu'da ise bu durum tersine işlemekte mezarlıklar yaşam alanlarına ve sivil bölgelere sokuluyordu.[781] Anadolu'da, M.Ö. II. bin yıllarında ölü gömme geleneğinde yerleşme yeri içi ve yerleşme yeri dışı şeklindedir.[782] Mezar tipleride sandık, toprak ve küp(Yanarlar) şeklinde olmuştur. Yakılan cesetlerin kalıntıları pişmiş topraktan kaplar içersinde gömülmektedir.[783] Anadolu'da ölüler genelde tek ve çok azıda çift olarak gömülmektedir.[784] Çatalhöyük'te, Neolitik Çağ'da insanlar ölülerini ev ve tapınaklardaki platformların altına ve ender olarak da yapı tabanlarının diğer kısımlarının altına gömmüşlerdir.[785] Çatalhöyükte ölü gömme âdeti, yerleşme içi olup tapınaklarda, ölü kültü ile ilgili sahneler mevcuttur.[786] Alacahöyükte ölü, "hocker" duruşunda sağ yanı üzerinde ve güneye, ayakları ise doğuya yönelmiş olarak yatmaktadır. Ölünün ve armağanların yerleştirilmesinden sonra, toprak çukurunun dört bir yanı taşlarla çevrilmekte ve mezarın üstü enlemesine vaziyette odunlarla kapatılmakta, onların üstü de bol miktarda toprakla örtülmekte idi. Mezar bu biçimde kapatıldıktan sonra bir ölü yemeği yeniyor ve kurbanlık hayvanların kemikleri mezar yığınının üstüne düzgün bir sıra ile yerleştiriliyordu.[787] İTÇ'da küp mezarların yanı sıra doğrudan toprak içine yine hocker pozisyonunda doğrudan çukur içine gömüler sıklıkla görülmektedir.[788]

Ölü gömme geleneklerinin Roma'nın ihtişamlı lahitlerinden Bizans'a doğru yavaş yavaş yoksullaştığı, mezarların da buna koşut olarak yalınlaştığı izlenmektedir. Bazı Roma lahit mezarlarının kırılarak ya da içlerinin boşaltılarak Bizanslılar tarafından kullanışı da

[780] Akyurt, 1998: 5
[781] Yılmaz, 2007: 195
[782] Akyurt, 1998: 95
[783] Önalan, 1982: 14(Kültepe-Karun)
[784] Özgüç, 1948: 67
[785] Mellaart, 2002: 161; Bayladı, 1998: 17-18
[786] Bahar, 1991: 57
[787] Akurgal, 2003: 37-38
[788] Seeher, 1992: 164

ilginçtir. Grek Ortaçağı'nda ölümden sonra dirilme konusundaki karamsarlık Arkaik dönemde artık ortadan kalkmıştır[789].

Ölü gömme geleneğinde armağanları da değerlendirecek olur isek; İnsanlar arasında, ölümden sonra tekrar hayata dönülebileceği hakkındaki inanç, insanın öbür dünyadaki ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan eşyasını öldükten sonra mezarlarına koymaya sevk etmiş ve bu adet halini almıştır. Bundan dolayıdır ki, mezarlardaki ölü hediyelerinin çeşitleri, cinsleri, miktarları ve gömme tarzları ile o toplumun sosyal statüsü, sanatı, ırkı, dini; kısaca yaşam hakkında bize bilgi veren en iyi kaynaktır.[790] Ölüler ister ceset halinde ister yakılarak gömülmüş olsun mezarın içine ya da dışına hediye bırakma âdeti tüm toplumlarda görülür. Ağırlıklı olarak seramik türündeki hediyelere rastlanılmaktadır.[791] Anadolu'da mezarlara hediye bırakmak, ölülere yemek, içki sunmak ve dünyada işine yarayan eşyayı beraberinde götürmesini sağlamak âdeti hâkimdir. Din ve kültle ilgili en güzel ölü hediyeleri örneklerini Alacahöyük mezarları vermiştir.[792] Ölenin sahip olduğu ve öteki dünyada da kullanacağı inancı ile takılar, kaplar, aletler ve silahlar gibi çeşitli eşyanın, birde bunların yanında hayvan kemikleri mezarlara bırakıldığı bilinmektedir.[793] Çatalhöyük'te bütün ölüler giysileriyle ve yiyeceklerle gömülmüşlerdir. Hediyeler mezar armağanı olarak üretilmemiş olup gündelik malzemelerdir. Erkekler silahlarıyla beraber gömülmüş olup erkek gömülerinde takılara pek rastlanmaz. Kadınlar ise özenli kolyeler ve süs eşyalarıyla gömülmüşlerdir.[794] Bizans'da, ölü hediyeleri genellikle ayakucuna yerleştirilmiştir. Hristiyanlık öncesi mezarlarda, pagan inanışına göre iskeletin dişleri arasına bronz sikke konmuştur.

Günümüzde olduğu gibi, antik dönem toplumlarında da cenaze töreninin usullere uygun olarak gerçekleştirilmesi, ölünün ruhunun huzura kavuşması ve ailenin onuru açısından önem taşır. Dönemler boyunca farklı bölge ve kültürlerin kendilerine özgü ölü gömme gelenekleri olduğu, her toplumun ölüm karşısındaki tutumu ve bunu gösterme biçimi farklıdır. Tercih edilen mezar tipleri, uygulanan seramoniler ve gömü gelenekleri toplumun inançları, bölgenin coğrafi özellikleri veya farklı kültürlerle etkileşimler nedeniyle çeşitlilik

[789] Bahar, 2005: 284
[790] Önalan, 1982: 11
[791] Akyurt, 1998: 137
[792] Özgüç, 1948: 75-76, 88
[793] Akyurt, 1998: 6
[794] Mellaart, 2002: 164

göstermekte, zaman içerisinde değişikliğe uğrayabilmektedir kuşkusuz gömü gelenekleri yaşamın yansıması değildir ancak sağladıkları önemli veriler sayesinde gömü gelenekleri toplum yapısı, inançları, gelenekleri ve sosyal organizasyonu hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır.[795]

Cografyasının sunduğu doğal malzemelere (ahsap ve kireçtaşı) dayalı ve iklimine uygun, kendilerine özgü mimari geleneği yaratabilmiş Lykialılardan günümüze ulaşmış en önemli yapılar mezarlardır.[796]

Tarih öncesi çağlardan itibaren insan topluluklarının yaşamında bereket hemen her şeyin ifadesi olmuştur. Bereket kavramı, Anadolu kültürlerinde ana tanrıça heykelcikleri olarak somutlaşmış, bu düşünce ve inanç Anadolu'da çağlar boyunca bütün sosyo-ekonomik değişimler içinde başrolde yer almıştır. İnsanoğlu ortaya çıktığı andan itibaren içinde doğduğu çevreyi ve varlık sebebini anlamaya çalışmıştır. Bu süreç içinde insan, gücü ile başa çıkamadığı veya oluşumunu algılayamadığı her türlü varlığa ya da olaya karşı bir savunma mekanizması geliştirmiştir. Ateş, sel, fırtına, kuraklık vb. doğa olayları insanoğlu tarafından tehdit olarak algılanmış, dolayısıyla bu olgulara karşı kendisini korumak üzere çeşitli uygulamalar geliştirmiştir. İnsanlığın kültür tarihinde her anlamda ilklerin yaşandığı Neolitik Dönem'de birçok yerleşmeden ele geçen ana tanrıça figürinleri, idoller, özel kaplar gibi buluntular ile kült uygulamaları, dini inanışların bu dönem insanlarının sosyal yaşamında belirleyici olduğunu göstermektedir. Neolitik Dönem topluluklarının dinsel ritüellerini açık hava kült yerleri ya da tapınaklarda gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır.[797]

Tarih öncesi dönemlere ait bir yapının kutsal nitelikli olup olmadığını belirleme konusunda da belirli ölçüler bulunmamaktadır. Söz konusu yapılarda yer alan sıra dışı taşınmazlar yanında, genellikle Ana Tanrıça heykelcikleri ve bazı özel nitelikli eşya önemli ipuçlarıdır. Tarihöncesi dönemlerin kapsadığı binlerce yıl içinde insan topluluklarının inanç sistemlerinde, yaklaşımlarında köklü değişikliklerin olmaması düşünülemez. Bu konuda coğrafi bölgelerin ve yerel, çevresel koşulların önemli rolü olduğunda da kuşku yoktur. Burdur-Antalya Bölgesi'nde Hacılar'ın en erken tabakalarında görülen kırmızı boyalı tabanlar

[795] Hürmüzlü, 2007: 2
[796] Özüdoğru, 2008: 2
[797] Yurtsever-Beyazıt, 2014: 21-2

ve bu tabanlardan biri üzerinde in situ bulunduğu bildirilen kafatası ile aynı yerleşmenin VI. Tabakasına ait Ana Tanrıça heykelcikleri öteden beri kutsallıkla ilgili görülmüştür. Höyücek'te ortaya çıkartılmış olan ve Erken Neolitik Çağ'a tarihlenen Tapınak, mimarlık özellikleri, iç düzeni ve diğer tüm buluntuları ile özgün ve ünik bir örnek oluşturmaktadır. Aynı merkezde Neolitik Çağ'ın biraz daha geç bir aşamasında dinsel ziyaret yeri olarak işlev gördüğü anlaşılan Kutsal Alanlar'da, sayıları sekseni bulan Ana Tanrıça heykelciği in situ ele geçmiştir. Bademağacı'nda aynı çağda özel işlevli bir yapı kompleksi içinde ana tanrıça heykelciği, kilden yapılmış ayak modeli gibi sıra dışı buluntular karşımıza çıkmıştır. Burada sözü edilen kutsal nitelikli yapılar Çatalhöyük VI. ve VII. tabakalarına ait tapınaklarla aralarında çağdaş olmakla birlikte, bir karşılaştırma yapıldığında saptanan benzerlikler sınırlı ölçüde kalmaktadır. Tarihsel sıra düzen içinde, daha yeni olan Kuruçay Geç Kalkolitik Çağ tapınakları ise, yerleşim dokusundaki konumu, iç düzeni ve buluntuları ile ait olduğu dönem için benzersiz, daha sonraki çağlar için öncü bir model oluşturmuştur.[798]

Anadolu coğrafyasında, yerel tanrı ve tanrıçalara ya da Roma İmparatorluk kültüne adanmış anıtsal yapılar da mevcuttur. Kaya mezarlarının, sunaklarının ve kaya çanaklarının biçimlendirilmesinin Anadolu'da Demir Çağı uygarlıklarına özgü olduğu öne sürülmekte; bunun örneklerinin Urartu, Phryg ülkelerinde bulunduğu, ayrıca aynı geleneğin 'da da sürdürüldüğü belirtilmektedir.[799] Ölüm sonrasıyla ilgili inançların doğurduğu gereksinimden dolayı, sosyal ve ekonomik durumlarına, gelenek ve göreneklerine, ayrıca yaşadıkları çağın gereklerine göre, değişik tipte mezarlar yaptırmışlardır.[800]

Kabalis Bölgesi'nde bulunan ölü gömme geleneğine bakacak olur isek kaya mezarları ve Tümülüsler önemli sırada yer alırlar. Kaya mezarlarını anlamlandırabilmek için, Pisidia Bölgesi kaya mezar mimarisi geleneğinin varlığının ve Anadolu kaya mezar gelenekleri ve kültürel etkileşim sürecinde, bulunan mezarların yeri değerlendirilmelidir. Bölgedeki, kaya mezarlarının tamamı değerlendirildiğinde ağırlıklı olarak Akdeniz havzasındaki kentlerle yakın ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Kabalis Bölgesi kaya mezarlarının hemen hemen çoğunda Lykia Bölgesi etkileri olmasına rağmen Phryg ağırlıklı karakteristik etkileşimler de sözkonusudur. Kabalis Bölgesinde Lydia sonrasında kendine has

[798] Umurtak, 2010: 57-8
[799] Işık, 1989: 15; Çevik, 2003a; 213-50
[800] Çelgin, 1994: 158

bir kültürel şekillenme içine girildiği görülmektedir. Pisidia, Phrygia, Lykia, Karia, İsauria ve Kilikia bölgelerinde mimarileri ile rahatlıkla ayırt edilebilinen kaya mezar geleneklerinin birbirlerine etki etmişlerdir. Pisidia bölgesinde, yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen cephelerinde mimari ayrıntılar görülebilen kaya mezarları, özgün bir mimari gelenekten daha ziyade, Phrygia, Lykia, Karia kaya mezarlar mimari etkileri yoğun olarak görülmektedir. Pisidia bölgesinde özellikle Kabalis'de yoğunlaşan kaya mezarlarının geneline bakıldığında, komşuları olan Karia, Lykia ve Phrygia Bölgelerinin kendilerine ait mimarilerle ortaya çıkan kaya mezar geleneğinin olmadığı, daha çok bütün bu kültürlerin kesişme noktasındaki konumuyla etki aldığı ve zaman zaman siyasi ya da kültürel olarak dahil olduğu bölgelerin kaya mezar mimarileri ile karşımıza çıkmaktadır.[801]

Bölgedeki gömü / mezar tiplerini ve genel özelliklerini verecek olur isek;

Lahit: Lahit'in kelime anlamı eski Yunanca'da "et yiyici" dir. Antik kaynaklarda Plinius, Eflatun(Platon), Thukydides, Theophrast, Iuvenalis ve Homeros'ta geçmektedir. Lahitler, ölü gömme geleneklerine paralel olarak gelişmiş bir mezar tipidir.[802] Taş, kil, ağaç ya da bronz ile kurşundan örneklerini gördüğümüz lahit, içine ölülerin konulduğu bir mezar sandukadır.[803] Genel olarak özellikleri şunlardır. Dört köşe blok taşlardan yapılmış temel yapı, alçak bir yer altı kısmı(Hyposorion), büyükçe bir tabut(tekne) ve kapaktan ibarettir.[804] Anadolu'da lahit M.Ö. I. Bin başlarında gözükmektedir.[805] Daha önceleri ölüler için küpler ve taştan mezar yapıları vardı. Kabalis Bölgesi'nin de içinde bulunduğu Torosların kuzeye bakan kesimlerinde ve bölgemiz sınırları kentlerinde gerek sayı, gerekse fonksiyon bakımından lahitler, tüm nekropollere yayılmış olmalarının yanı sıra, yerleşim alanının içinde ve dışında, ötede beride, tek tük veya ikili-üçlü gruplar halinde de rastlanılabilmektedir.[806] Balboura'da yaygın kapağı üzerinde uzanmış aslan[807] ile karakteristik lahit, Oenoanda civarı Elmalı ovasında ve Kibyra

[801] Dökü, 2013b: (baskıda)
[802] Calder ve Bean, 1958: 2; Yılmaz, 2007: 171
[803] Turani, 1993: 81; İdil, 1985: 8(Küçük mezar evler olarak da bilinmekte olup genelde 2-3 m. uzunluğundaki bütün ceset koruyucu kaplar lahit olarak adlandırılabilmektedir.
[804] Yavuz, 1965: 14
[805] Anadolu'da pişmiş topraktan en eski lahit Bodrum-Dirmil köyü yakınlarında bulunmuştur.
[806] Çelgin, 1994: 163-4
[807] Coulton, 1989: 231(Fig.4)

territoryumunda görülmekte olup henüz tam olarak Lykia ve Pisidya diye ayıramadığımız bir durumdur.[808]

Ostothek: Ölüleri gömmede ölüleri yakma geleneği olan dönemlerde özellikle Roma Dönemi öncesinde kullanılan biçimdir.[809] Kayaya bağlı ve serbest ostothek tipleri vardır. Kibyra'da yoğun olarak inhumasyon kısmen de kremasyon gömü gelenekleri kullanılmıştır. Kent genelinde sunaklar ölü gömme geleneği içerisinde ön plandadır. Bunun yanında ostothek yoğunluğu da hakimdir.[810]

Küp mezar: Anadolu'da hâkim olan bu mezar tipinde ölüler hoker pozisyonunda genelde günlük işlerde kullanılan küpler kullanılarak gömülmüşlerdir.[811] Anadolu'da ilk defa Neolitik ve Kalkolitik'te görülen bu tip M.Ö. 1200 yıllarına dek kullanılmıştır. Diğer mezar tiplerine oranla oldukça fazladır.[812]

Kaya mezarları: Bölge kaya mezarları detaylıca incelenmiş ve listelenerek anlatılmıştır. Konum olarak göl ve ova manzarasına sahip yerlerde ve Demir Çağ'dan başlayarak Roma Dönemi sonlarına kadar bölgemizde de örneklerini gördüğümüz statüsü yüksek kişiler için yapılmış, oyulmaya ve işlenmeye uygun kayalarda oluşturulmuş mezarlardır. Bölgemizdeki örnekleri detaylıca incelenmiş ve listelenerek anlatılmıştır.

Kaya kabartmaları: Tapınım amaçlı kazıma ve oyma yöntemi ile yapılan kaya kabartmalarının bölgemizde de örnekleri mevcut olup detaylıca incelenmiş ve listelenerek anlatılmıştır.

Tümülüs: Mezarın korunması için yapılan dikkati çeken anıtlar olup ahşaptan yapılmış oda mezar şeklindedir. M.Ö. 9.-7. yy. arası kullanılmıştır. Ölü ahşap odaya yukarıdan yerleştirilip hediyeleri ve eşyaları konulduktan sonra üstüne çatı örtülmekte ve çatının üzeri büyük bir taş yığını ve üzerine de toprak-kil yığılmak suretiyle "Tümülüs" şeklini almaktadır.[813]

[808] Naour, 1980: 11-2
[809] Çelgin, 1994: 169
[810] Tarkan, 2014: 275
[811] Çevik, 2000: 20
[812] Özgüç, 1948: 15, 31; Akyurt, 1998: 107
[813] Önalan, 1982: 17-18

4.2.3.1. Kabalis / Kibyratis Bölgesi ve Çevresindeki Kaya Mezarları

Elmalıyurt (İbecik) Kaya Mezarı: Altınyayla İlçesi sınırlarında Lykia ve de Grek unsurlarla bezeli birbirine yakın iki adet kaya mezarı yer almaktadır. Birinci mezar Boubon territoryumunda Elmalıyurt yakınlarında olup diş sıralı Grek alınlığa ve tipik Lykia kapısına sahiptir. İkinci mezar da benzer bir cepheye sahip ama farkı, oyulduğu kayanın yeterince yüksek olmaması nedeniyle yalnızca yarısının kayaya oyulmuş olmasıdır. Duvarların üst kısımları ve çatısı günümüze ulaşamayan taş bloklarla inşa edilmiş olmalıdır. Mezar odasında kayadan oyma yatak bulunmayıp bazı izlerden anlaşıldığı üzere çatıyı taşımak için olasılıkla ahşap kirişlerden oluşan bir konstrüksiyon kullanılmış olabilir.[814]

Bekçidamı / Gavurdamı Kaya Mezarı: Gölhisar İlçesi Uylupınar Köyü'nün 2 km. kadar kuzeyinde, Uylupınar-Çavdır dağ yolunun güneydoğusunda kanaletin üst kesiminde göle bakar vaziyette konuşlanmış Lykia tipi 1 adet kaya mezarı ve hemen yakınında khamasorion tipi lahit mezar yer almaktadır.[815]

Alan Köyü Kaya Mezarı: Çavdır İlçesi sınırlarında Alan Köyü'nün 2 km. kuzeydoğusunda Vezirlik Çeşmesi'nin 200 m. kuzeybatısında, Kayaköy Dağı eteklerinde monoblok büyük bir kaya kütlesinin doğu tarafında bir kaya mezarıdır.[816] Kayanın düzlenen yüzeyinde dikdörtgen bir girişi olan mezar odası üç klineli olup, üstü semerdam şeklinde oyulmuştur. Girişin sol tarafında lokal üslup gösteren alçak kabartmada aslan ve üç keçi figürü görülmektedir. Arka ayakları üzerinde sağa doğru hamle yapan aslan bir dağ keçisini yakalamıştır. Ön ve arka ayaklarının arasındaki boşlukta karşılıklı duran iki keçi vardır. Kompozisyondan aslanın keçi sürüsüne saldırdığı anlaşılmaktadır. Roma sanatından tanıdığımız natürmort üslubun burada doğal yaşam içinde Anadolu-Doğu üslup geleneği ile anlatıldığı görülmektedir. Pisidia bölgesinde günümüzde de yoğun olarak yaşayan ve Anadolu sanatında sevilerek işlenen keçi olgusunun burada da tekrarlandığını görmekteyiz. Roma çağına ait olduğunu düşündüğümüz mezar girişinin her iki yanı ve kabartmaların yüzeyi yoğun olarak stilize edilmiş yaban keçisi

[814] Corsten, 2001b; 2004b; 2006b: 20; 2008a: 114(Dr. M. Seyer ve R. Hügli tarafından ölçüm, çizim ve fotografik belgeleme çalışmaları yapılmıştır.)
[815] Bean, 1956: 145(lev.40b); Özsait, 2007b: 112; Gay ve Corsten 2006: 47 vdd., Lev. 2-5
[816] Oliver Hülden, "Ein archaiches Felsgrab Löwenrelief nahe Alanköy", **İstMitt**-62, 2012, 371- 382.

motifleri ile kazınmıştır. Bunlar, Anadolu'nun birçok yöresinde de olduğu gibi, çobanlar tarafından kazıma ile yapılan yaban keçisi motifleri olmalıdır.[817]

Killik kaya mezarı: Çavdır İlçesi'nde Karaköy'ün 5 km kadar kuzeybatısında Killik(Aşılık) Mevkii'nde daha önceden 1987 yılında yayımlanan 3 adet Lykia Tipi Kaya mezarı mevcut olup, yakınlarında da Zeus atribüsü Şimşek demeti bulunmaktadır.[818]

Çirçiller / Pirenli kaya mezarları: Çavdır İlçesi'nin 15 km. GD'sunda Yazır Köyü'nün 3 km. batısında Çirçiller(pirenli)Mevkii'nde aynı kaya üzerine yapılmış Lykia tipi 2 adet kaya mezarı bulunmaktadır.[819]

Manca kaya mezarı: Karamanlı İlçesi sınırlarında, 7 km. kadar güneyde yer alan Manca/Harmankaya Köyü'nün güneyinde Palamutluk Dağı'nın doğu eteğinde yüksekçe bir kayalığa yapılmış "Deliktaş Mevkii" olarak da adlandırılan bir kaya mezarıdır.[820]

Ardıçlık kaya mezarları: Karamanlı İlçesi'nin hemen güneybatısında göle bakar vaziyette yerleştirilmiş basit cephe planlı farklı işlevli oda mekanlarıyla 4 adet kaya mezarı yer almaktadır.[821]

Karataş kaya mezarı: Karamanlı İlçesi sınırlarında, Karataş Gölü'nün kuzey eteklerinde yükselen Pınarlı Dağı'nın güney eteğinde göle bakar vaziyette 1 adet tek odalı ve basit girişli kaya mezarı bulunmaktadır.[822]

Belkaya kaya mezarı: Tefenni İlçesi, Acıpayam sınırındaki Belkaya Köyü'nde hemen girişinde, üç klineli iyi bir işçilik gösteren Roma Dönemine ait tahribata uğramış ve bir yanı patlatılmış kaya mezarı mevcuttur.[823]

Çiğlitepe kaya mezarı: Tefenni İlçesi'nde merkezin 2 km. kuzeybatısında iki klineli, dromoslu bir kaya mezarıdır.[824]

---

[817] Özsait, 2002: 181(Res.4)
[818] Gay ve Corsten, 2006 : 47-60 ; Corsten, 2008a: 116; Özsait, 2007b: 109-10(Lev.2); 2008: 311
[819] Corsten, 2001b; 2007: 51; Özsait, 2008: 312
[820] Özsait, 2007b: 108; 2008: 309; Dökü, 2015b: (baskıda)
[821] Özsait, 2006a: 260, 264(Res.2)
[822] Özsait, 2007a: 471
[823] Özsait, 2006b: 97(Res.4); 2007a: 468

Ece kaya mezarı: Tefenni İlçesi'nin 3 km. kadar kuzeybatısında yer alan Ece Köyü sınırlarında, köyün 1 km. GB'sında, İnönü Mevkii'nde monoblok bir kayaya yapılmış klinesiz 1 adet kaya mezarı bulunmaktadır.[825]

Deliklitaş kaya mezarı: Tefenni İlçe sınırlarında, Tefenni Barajı'nın kuzeybatısındaki tepelerin vadiye bakan yamacında yer alan Deliklitaş olarak bilinen 2 adet kaya mezarı bulunmaktadır.[826]

Erikliseki kaya mezarı: Tefenni İlçesi sınırlarında, Hasanpaşa Kasabası'nın 2 km. güneyinde Kayapınarı mevkiinde Hepip deresinde monoblok bir kayaya yapılmış Roma dönemi izleri taşıyan bir kaya mezarıdır.[827]

Deliktaş / Oyuklukaya kaya mezarları: Tefenni İlçesi sınırlarında, Hasanpaşa Kasabası'nın 2 km. kadar KD'sunda Aktepe karşısına düşen kanaletin hemen üstünde ovaya hakim konumda basit planlı Lykia tipi 2 adet kaya mezarı yer almaktadır.[828]

Baykuştaşı mevkii lahit mezar: Tefenni İlçesi, Bayramlar Köyü sınırlarında Baykuştaşı mevkiinde kayaya oygu 1 adet lahit mezar yer almaktadır.[829]

---

[824] Özsait, 2006a: 261, 266(Res.6); 2007a: 465
[825] Özsait, 2007b: 107(Res.1)
[826] Özsait, 2007a: 466
[827] Özsait, 2007a: 469
[828] Özsait, 2007a: 470
[829] Özsait, 2007a: 468

4.2.3.2. Kabalis / Kibyratis Bölgesi ve Çevresindeki Tümülüsler

Bölgede en erken tarihli Tümülüsler Lydia-Phrygia-Lykia geleneğinde olup M.Ö. 6. yy'a tarihlendirilmektedirler.[830] Uylupınar ve Yuvalak Tümülüsleri en belirginlerdendir. Bölgemiz dışına çıkarak doğuya doğru bakacak olur isek; Özsait tarafından bilim dünyasına kazandırılan Delipınar ve Çeştepe Tümülüsleri Lydia kültürünün Isparta sınırlarına kadar devam ettiğini göstermektedir. Bu veriler ışığında bölgede Phrygia ve bununla birlikte özellikle bölgeyi M.Ö. 6. yy da politik hegemonyası altında bulunduran Lydia zengin Tümülüs gelenekleri ile ilişkilendirmek doğru olacaktır.[831]

Uylupınar Topraktepe Tümülüsü: Gölhisar İlçesi sınırlarında, Uylupınar ve Yamadı Köyleri arasında Topraktepe zirvesinde kaçak kazılar ile tahrip edilmiş bir tümülüstür. Burdur Müze Müdürlüğü tarafından 1975'lerde Tümülüs çevresinde kurtarma kazıları yapılmış ancak tümülüste herhangi bir çalışma yapılmamıştır.[832]

Yuvalak Tümülüsü: Tefenni İlçesi sınırlarında, Tefenni-Çavdır karayolu üzerinde yer alır. Bölgenin en erken(M.Ö. 7.-6. yy.) tümülüsüdür. Kazısı Burdur Müze Müdürlüğü tarafından kurtarma kazısı adı altında 2012 yılında tamamlanmıştır.[833]

Kopangediği tümülüsü: Gölhisar İlçesi, Uylupınar Köyü Yukarı Mahalle girişinde, Uylupınar-Bayır yolu üzerinde tahrip edilmiş khamasorion tipi lahit tekneli bir tümülüstür. Bölge Tümülüslerinde çokça görebileceğimiz phallos bulunmaktadır.[834]

Boztepe Tümülüsü: Tefenni İlçesi sınırlarında, Hasanpaşa Kasabası'nın 4 km. kadar KD'sunda Aktepe karşısında Tefenni-Korkuteli yolunun solunda güzel bir taş işçiliği gösteren mezar odası tahrip edilmiş bir tümülüstür.[835]

[830] Dökü, 2015a: (baskıda)
[831] Hürmüzlü, 2007: 7-9
[832] Dörtlük, 1977: 9-32
[833] Çankaya, 2014: 246-56
[834] Özsait, 2007b: 112; 2008: 314-5
[835] Özsait, 2007a: 470, 477(Res.11)

4.2.3.3. Kabalis / Kibyratis Bölgesi ve Çevresindeki Kaya Kabartmaları

Yazır Kabartmaları: Çavdır İlçesi sınırlarında, Yazır Yaylası'nın birçok yerinde görebileceğimiz kaya kabartmaları vardır. Yayla Mevkii denilen yerde bir "Kapı Stel" üzerinde iki bukranion arasında girland ile biri erkek üçü kadın figürlü kabartma bulunmaktadır. Birbirine yakın iki farklı noktada kaya üzerinde 2 adet kaya kabartması vardır. Birinci noktadaki kaya üzerinde orta ve köşe akroterleri bulunan bir adet sunak kabartması vardır. İkinci noktadaki kayaya oyulmuş kabartmada boğa ve boğa üstünde bir kartal (?) kabartması betimlenmiştir.[836]

Çakıryurdu Kabartmaları: Çavdır İlçesi sınırlarında, Ambarcık Köyü Çakıryurdu mevkiinde "Oniki Tanrı kabartması-Üçgen alınlıklı steller-Dioskurlar-Aslan figürlü lahit parçaları" yer almaktadır.[837]

Asarlık Kabartmaları: Çavdır İlçesi, Kızıllar Köyü, Asarlık Mevkii'nde mevkide Kocapınar kaynağı yakınlarında "Dioskur-Tanrıça Üçlüsü-Oniki Tanrı" kabartmaları bulunmaktadır.[838]

Tefenni Kaya Kabartmaları: Tefenni İlçe merkezindeki kale görünümündeki tepe yamacında monoblok bir kaya kütlesinin doğu yüzünde yer almakta olup, ilk defa 1887 yılında Smith tarafından bilim dünyasına tanıtılmış 56 adet atlı figür olarak literatüre kazandırılmıştır. Yuvalak Köyü sınırlarında Dionysos ve Herakles kaya kabartmaları ile Başpınar mevkiinde de benzer kabartmalar görülmektedir.[839] **(Hrt.6-7)**

Tefenni Kybele Kabartması: Tefenni'nin 2 km. kadar batısı Tefenni Baraj kesiminin dağlık uzantısında vadi içerisinde Tilki Tepe mevkiinde 5 m. yüksekliğinde Efes Artemis'i tipinde bir kaya kabartmasıdır.[840]

Karamusa Düvenkaya Kakasbos Kabartması: Tefenni İlçesi, Karamusa Köyü yerleşim alanının hemen batısında yüksekçe bir zirve olan Düvenkayanın üst kesiminde 4 adet tahribat görmüş atlı dioskur yer almaktadır.[841]

---

[836] Özsait, 2007b: 110
[837] Özsait, 2007b: 111; 2008: 313
[838] Özsait, 2007b: 110
[839] Smith, 1887: 235-7; Collignon, 1878: 366-7; 1880: 291-5; Robert, 1946: 68; Corsten, 1997a: 64; Corsten ve Nalbantoğlu, 2000: 216; Labarre vd., 2006: 89-115; Özsait, 2006a: 261; 2007a: 466, 473(Res.2)
[840] Labarre vd., 2006: 107 vd.(Res.38-41); Özsait, 2007a: 466

Birkavak Kakasbos Kabartması: Tefenni İlçesi, Hasanpaşa Işıklar Köyü sınırlarında Birkavak deresi yatağı içerisinde, kare bir alanda betimlenmiş, sağ elinde yukarı kalkan Tanrı Sozon'u simgeleyen sopa(labris) görülmekte olup Men tasviri ile ilişkilendirilmiştir.[842]

Kocayatak Kakasbos Kabartması: Tefenni İlçesi, Hasanpaşa kasabası sınırlarında Gedel mevkii güneydoğusunda tepelik bir alanda doğa şartlarından fazlaca etkilenmiş ve dağıtılmış olan kayalık alanda Roma dönemi izlerini taşıyan iki kakasbos kabartması yer almaktadır. [843]

Gedikyapı Kybele Kabartması: Karamanlı Gedikyapı Mevkii'nde tapınıma işaret eden 2 adet kaya sunağı tespit edilmiştir. Baraj kısmında Değirmenler Deresi'ne hakim konumda muhtemelen Kybele'ye ithaf edilmiş olan kademeli olarak sunak(step-altar) bulunmaktadır.[844]

Pazartepesi Tapınak Alanı: Karamanlı İlçesi, Kağılcık Köyü içerisinde, köy ile ovayı sınırlayan Pazartepesi (Keşkek Tepesi)'nde Dibek Taşı adı verilen kesiminde ana kayaya oyulmuş kırılmış kaya lahit mezar parçaları ve ana kayaya sabit üst kısmı kırılmış olasılıkla bir kartala ait olduğu anlaşılan iki pençeli gövde kalıntısı kabartmaları bulunmaktadır.[845]

Çaylı-Yellik Yaylası tapınak alanı: Tefenni İlçesi sınırlarında, Çaylı Köyü Yellik Tepesi(2074 m.)'nde kayalığın vadiye bakan kesiminde kült heykeli ya da adak sunmak için yapılan "U" şeklinde bir adet niş yer almaktadır. Yerleşim alanı ve nekropol özelliği vardır.[846]

Takina Yerleşimi Tapınak Alanı(Asartepe): Yeşilova İlçesi sınırlarında, Yarışlı Köyü kuzeybatısında Asartepe yerleşim alanında yağı ve sur izleri mevcut akropol, alt kısımda kült merkezli kaya tapınım alanı ile hemen karşısında oldukça geniş bir nekropolü bulunmaktadır.[847]

---

[841] Dökü, 2014 yılı Uylupınar Yüzey Araştırması
[842] Özsait, 2006b: 97(Res.5); Labarre vd., 2006: 95(Res.24-5), 98; 2007a: 469
[843] Özsait, 2006b: 98; Labarre vd., 2006: 98(Res.30-3); 2007a: 469
[844] Özsait vd., 2006: Res.2,9-10; Özsait, 2008: 308-9
[845] Özsait, vd. 2005: 167-89
[846] Özsait, 2006b: 96(Res.3); 2007a: 466-7(Buraya yakın Taşoluk'da Kybele tapınak alanı da yer almaktadır.)
[847] Özsait, vd., 2010: 430, 438(Res.12)(Asartepe Takina Antik Kenti olarak lokalize edilmiştir.)

4.3. Bölgenin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Bölge kentlerinin coğrafi koşulların ve konumun etkisiyle sahip oldukları bir ekonomik güç söz konusudur. Bir geçiş yeri olan bu coğrafya, farklı politik güçlerin etkisi altında kalmaya mahkum olmuş, Kibyra gibi bölgenin güçlü polisleri bile her dönem etkin gücün baskısı altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Değerlendirme yapılırken Batı Anadolu'nun ekonomik yapısı içerisinde değerlendirilmiştir.[848] Sonuç olarak, coğrafi konumun bölge kentlerini ekonomik alanda olumlu etkilemiştir diyebiliriz. Bir kentin üzerine dayandığı fiziki temel, arazisel sektör ve kırsal ekonomi olmuştur.

Ekonomik faaliyetler içerisinde erken dönemlerden itibaren seramik hem kültürel olarak hem de ekonomik olarak ön sıralarda yer almıştır. Kibyra kazılarında ortaya çıkan veriler ile seramik üretiminin Hellenistik, Roma İmparatorluk Dönemleri'nde kesintisiz olarak devam ettiği kent ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu kazılar ve değerlendirmeler sonucu anlaşılmıştır.[849]

Bir bölgenin veya bir kentin kültürel gelişimi ve faaliyetleri, o bölgenin veya kentin doğrudan doğruya ekonomisiyle ilgili olup, ekonomik ortama paralellik göstermektedir. Bölgede hakim ekonomik faaliyet tarıma dayanmaktadır. Antik çağdaki bu husus, kentlerin ekonomik durumlarıyla çok yakından ilgilidir.

[848] Malay, 1983: 50-61
[849] Özüdoğru, 2014: 183

4.3.1. Tarım ve Hayvancılık

Bölgede hakim ekonomik faaliyet çoğunlukla tarıma dayanmaktadır. İklimin yükseltiyle değişmesine bağlı olarak tarımsal faaliyetler değişim göstermektedir. 1200-2000 m. arasındaki Akdeniz dağ kuşağı ormanların yer aldığı bölgemiz, kasaba tipi yerleşmelerin bile seyrek olarak görüldüğü ve yayla yerleşmelerinin ön plana geçtiği alandır. Bölgemiz sınırları dâhilinde olan Göller yöresindeki Acıpayam-Gölhisar, Korkuteli-Elmalı, Tefenni, Burdur ovaları tahıla ve sulanan alanlarda çoğunlukla şeker pancarına ayrılmış durumdadır. Yine bölgeye has olup elde edilen bol miktardaki haşhaş üretimi, ekim alanlarının daraltılması ile düşme eğilimine girmiştir.[850]

Yöredeki tektonik oluklar içerisindeki düzlükler üzerinde Acıpayam, Tefenni, Gölhisar ovaları yer almaktadır. Bunlar yerleşmelerin sık olduğu kalabalık nüfuslu ve tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı alanlardır. Dalaman Çayı'nın yukarı havzasındaki kapma sonucunda dış drenaja açılmış olan Acıpayam tektonik oluğunda beyazımsı renkli neojen göl tortulları uzanır. Özellikle yazların kurak geçmesi ve sulanabilir alanların az olmasından dolayı, tahıl (buğday, arpa) ekim alanları geniş yer kaplar. Acıpayam Ovası'nın doğusunda küçük bir eşikle ayrılan Gölhisar Ovası'na geçilir. Her iki ova, yörenin tahıl ambarı durumundadır. Sulanabilir alanlarda, çeşitli sebze, meyve ve şekerpancarı üretilir.[851]

Bölgemiz tarıma dayalı sanayi kollarının geliştiği bir coğrafyadadır. Bölgedeki şeker fabrikaları, orman ürünleri entegre sanayi tesisleri, et ve süt ürünleri tesisleri önem arzetmektedir. Bölge Türkiye'nin nispi gelişmiş bir bölgemizdir. Bölgemizde şekerpancarı sanayisi, anason, gül ve haşhaştan oluşan sanayi bitkileri, armut, üzüm ve şeftaliden meydana gelen meyvecilik de önemli oranlara sahiptir.[852]

Antik dönem boyunca Akdeniz ve Anadolu coğrafyasında en önemli ticari unsurların başında tahıl ticareti gelmektedir. Bölgedeki tarımsal ürünler denince akla tahıl, üzüm ve zeytin gelir. Bunlar antik dönem beslenme sisteminin vazgeçilmezi olmuşlar ve diğer besinlerde pek görülmeyen bir şekilde kutsallaştırılmışlardır. Araştırma bölgemizin geniş toprakları bereketlidir. Her tür tahıl yetiştirmeye uygun topraklara sahiptir. Özellikte

[850] Atalay ve Mortan, 2007: 356-8
[851] Atalay ve Mortan, 2007: 373
[852] Atalay ve Mortan, 2007: 361-8

Atina'nın ve Ephesos gibi Ionia kentlerinin tahıl ithal ettikleri bilinmektedir. İhracatçı ülkeler arasında ise, başta Mısır olmak üzere, Kıbrıs, Pontos kıyılarındaki kentler sayılabilir. Ayrıca bölgemiz kentlerinin özellikle İç Anadolu kentlerinden Atina'ya ithal edilen tahıl rotası üzerinde bulunmaları, sahip oldukları ticari önemi göstermektedir.[853]

Güney Ön Asya kökenli bir bitki olan zeytin ağacı, Samiler tarafından ehlileştirilmiş ve verimli bir kültür bitkisi haline getirilmiştir. Anadolu'nun Ege kıyılarında, adalarda ve Yunanistan'da Homeros destanlarında sıklıkla bahsedildiği gibi bol miktarda zeytin ağacı yetişirdi. Zeytin ağacı yaz kuraklığında bile çok fazla iş gücüne ihtiyaç duymadan gelişebilir. Kışın ise yapraklarını dökmez, çok uzun ömürlüdür ve güzel bir parlaklığa sahip sert odunu ile dayanıklıdır.[854] Zeytin ağacının meyve vermesi için, 10-12 yıl gibi bir süre gereklidir ki bu süre yerleşik düzende bir toplumun varlığına ihtiyaç duyar.[855] Yunan mitolojisinde zeytin ağacı ile bağlantılı olan tanrıça Athena'dır. Çünkü Athena, Atina akropolisine ilk zeytin ağacını dikendir ve bu sayede kentin hakimiyetini kazanmıştır[856]. Antik Akdeniz dünyasının temel unsurlarından biri olan zeytinyağı[857] ile ilgili yazılı kaynaklar, çok fazla bilgi vermezler. Zeytinyağı, yemeklerde kullanılmasının dışında, aydınlatma, gıda saklama ve kozmetik alanında da kullanım görmüş bir üründür. Bunlardan başka, yün ve dokumacılık işlemleri, yakıt, hayvan yemi ve gübre olarak da kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.[858] Bölgemiz topraklarının zeytin yetiştiriciliğine uygun olup olmadığı görecelidir.

Akdeniz üçlüsünün son unsuru olan üzüm yetiştiriciliği, Girit ve Yunanistan'da Erken Tunç Çağı'ndan beri bilinmektedir. Şarap tüketimi antik Yunan beslenme kültürünün başlıca öğelerindendir. Strabon'a bakılacak olursa antik çağda ticareti en çok yapılan ürün şaraptır.[859] Taş eserler üzerindeki bitki ve meyve motifleri, antik devirde Kibyra'da da gerçekleştirilmiş olan tarımsal faaliyetler arasında bağcılığın da olduğu bilgisini vermektedir. Daha önce yine bu bölgede ele geçmiş olan stelde çift süren insan kabartması bulunmaktadır.

[853] Casson, 1954: 170
[854] Hehn, 1992: 74
[855] Finley, 2007: 16
[856] Grimal, 1997: 108-9
[857] Diler, 1994: 505-20; 1995: 441-57
[858] Greaves, 2003: 40
[859] Bilici, 2006: 20

Bölge hayvancılığı konusuna gelince bölge sınırlarında çayır ve otlak alanlar az yer tutmasına karşın beslenen hayvan sayısı bir hayli fazladır. Sürekli olarak keçilerin otlatıldığı ve her zaman yeşil olan maki topluluğu, bir bakıma hayvanların yaz kış doğal otlak alanlarıdır. Bölge hayvancılığında koyun, keçi ve sığırın önemli bir yeri vardır. Bölgede en fazla beslenen ve etinden faydalanılan kara kıl keçisi, yaz kış sürekli olarak engebeli olan karstik alanlarda ilkel usullere göre beslenir. Göller Yöresi'nde beslenen küçükbaş hayvanlar, yazın yaylalarda, sonbaharda tahıl tarlalarındaki anızlarda otlatılır, kış döneminde ise ağıllarda beslenir. Büyükbaş hayvanlar, çoğunlukla kırsal alanlarda beslenir, burada her ailenin bir veya birkaç ineği vardır. Engebeli olan otlak alanlarında sürekli dolaşarak fazla miktarda enerji tüketen hayvanların et ve süt verimleri düşüktür. Çalışma alanımızın kuzey ve kuzeybatı sınırlarını oluşturan kısımlarda, Tektonik-karstik bir depresyon olan Tavas Ovası ve Kale kesimlerinde kuru tarım ve hayvancılık ön planda olup pek gelişme göstermeyen kesimlerdir.[860]

Dağlık ve tarıma elverişli topraklarının az olması ve elbetteki ham madde bulma ve yeni pazar elde etme sebepleriyle ve artan nüfusun gereksinimlerini karşılamak amacıyla, deniz aşırı yerlere göçler sözkonusudur. Yerleşmeye uygun yerler seçilirken, iyi tarım alanlarının yanı sıra iyi liman olanakları da dikkate alınmıştır.[861]

[860] Atalay ve Mortan, 2007: 296, 356-9
[861] Homeros, ***Odysseia*** 6.261-265, 9.135-150, 10.87-94, 13.96-101.

4.3.2. Bölgede Öne Çıkan Madenler ve Madencilik

Antik çağ dünyasında madenin doğada elde edilmesinden, saflaştırılıp işlenerek bir eşya, araç veya sanat eseri elde edilmesine kadar bir dizi zor ve teknolojik bakımdan donanım gerektiren süreç içerisinde Tunç devrinden başlayarak artan bilgi ve uygulama pratikleri ile giderek daha yaygın bir biçimde üretilen madeni eserlerin Roma İmparatorluk döneminde artık hemen her yerleşimde bir madeni eşya üretimi yapan küçük veya büyük ölçekli bir işliğin olduğunu varsayabiliriz. Bu işliklerden bazıları üretimlerini ihraç edecek seviyede büyük çaplı fabrikalar iken büyük bir kısmı ise yerel ölçekte ihtiyaçları karşılayan küçük işliklerden oluşmaktadır. Anadolu'daki madencilik faaliyetleri hakkında bilgi veren antik kaynaklardan çok az bahsedilmektedir. Bölgedeki üretim konusundaki bilgilerimiz büyük ölçüde kazı buluntularından oluşmaktadır.[862]

Bölgemizin önemli maden yatakları yeşil kayaların yaygın olduğu krom az da olsa boksit, kükürt ve linyittir. Madencilikte Yeşilova bej mermeri ihracatta önemli bir yere sahiptir. Bölge maden bakımından nispi gelişmiş bir yerdedir. Bölgemizde mermer (Burdur beji) ülkemizin mermer ihracatının önemli bir kısmı karşılanmaktadır. Bunlara ek olarak maden işletmeleri bölge ekonomisi açısından önemlidir.[863]

Eskiçağ'ın yerleşik hayatı seçen topluluklarında teknik gelişmişliğin ve kültürel üstünlüğün en önemli göstergesi konumundaki madencilik sanatı, Yakındoğu, Anadolu ve Transkafkasya'da köklü bir geçmişe sahiptir.[864]

Anadolu'da çeşitli dönemlere ait bakır, kurşun ve demir metalurjisi ile ilişkili cüruf deposu özelliği taşıyan bir yerleşim ile bağlantılı bir örnek verecek olur isek bölgemiz yakınlarında Sagalassos kriteri de öne çıkmaktadır.[865] Doğu Lykia Bölgesi'nde özellikle de Tahtalı Dağ silsilesi ile Bey Dağları kuzey kesimlerinde bakır maden yataklarına rastlanılmıştır.[866]

---

[862] Oransoy, 2012: 141-2
[863] Atalay ve Mortan, 2007: 361-8
[864] Branigan, 1974: 72-4
[865] Kucha vd., 1995: 281 vd.; Kaptan, 1990: 175-86
[866] Şişmanoğlu ve Sperl, 1994: 138 vd.; Frei, 1993: 89; Strabon, 14,3,9(Tahtalıdağ'ın Soylmos Dağı olduğunu Strabondan öğrenmekteyiz.)

Bölgede mevcut maden yataklarının sayısı ve bunların ne kadarının antik çağda kullanılmış olabileceği bir diğer problemdir. Lykia bölgesi bu durumun güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Bölgede, antik kaynaklarda bahsedilen tek maden kaynağı Kibyra'dır. MTA'nın yaptığı çalışmalarda kaynakların düşük kalitede ve ekonomik bakımdan yetersiz olduğu, Elmalı-Salur çevresinde az miktarda bakıra ve Kemer-Göynük yakınlarında ise kurşun-çinko-bakır-gümüş damarına rastlanmıştır.[867]

Kibyra ve çevresine bakacak olur isek; toprakaltı zenginlikleri daha çok kent merkezinin üst kesimlerinde hakim tepeliklerde ve ovada Erken Uylupınar yerleşim alanın yakın alanlarda görülmektedir. Antik Yunan dünyasında mimari ve plastik eserlerin yapımında yoğun bir şekilde kullanılan ürün mermer olmuştur. Mermerin işlenmiş ya da yarı işlenmiş durumda, büyük bloklar halinde ihraç edildiği merkezler söz konusudur.

Bölgede bilinen en eski madeni buluntular Elmalı ovasında bulunan mezarlardan ele geçen İTÇ malzemesi arasında bulunan bronz savaş araçları ve spatula gibi eşyalardır. M.Ö. II. Bin'de diğer birçok buluntu grubunda olduğu gibi, madeni buluntular ve maden teknolojisine yönelik buluntularda dikkat çekici bir gerileme görülmesine rağmen Karataş[868] mezarlarından basit süs takıları, iğne ve vb. gibi basit günlük kullanım objeleri bize fikir vermektedir.[869] Elmalı yakınlarındaki Bayındır Tümülüs'ünden ele geçen ve büyük oranda Phrygia ve Lydia etkilerini yansıtan madeni buluntular ise genel olarak M.Ö.I.Bin ilk yarısına ait örneklerdir.[870]

Demir kullanımının denize kıyısı olmayan bölgelerde yaşayan halklar üzerindeki etkisi, daha çok tarım ve savaş araçları konusunda olmuştur. Olasılıkla günümüzde dahi konunun uzmanları tarafından nedenleri hala tartışılan "Ege Göçleri"ni tetikleyen Dor hareketlerinin kaynağında, bu yeni demir teknolojisi yatmaktadır. Anadolu'da tunç endüstrisinden demir teknolojisine kesin dönüşüm, Erken Demir Çağı sonları veya Orta

[867] MTA, 1980: 35(*Türkiye Maden Envanteri, Antalya maddesi*)
[868] Warner, 1994: Lev.8-9
[869] Özgen, 1992: 33
[870] Dörtlük, 1988: 171-4

Demir Çağı başlarında gerçekleşmiş olup, büyük oranda Phryg ve Urartu uygarlıklarınca sağlanmıştır.[871]

III. Zaman'a ait bir oluşumda ova çevresinde genelde tebeşir kayalı tepeler ve kireçtaşından sıradağlar ile Kibyra'nın kuzey ve güney kısımlarında volkanik tepeler oluşmuş demir cevherleri bulunur.[872] Yakındoğu'da M.Ö. 12. yüzyılda bütün silahların %3'ü demirden, gerisi ise tunçtan yapılmıştır. M.Ö. 11. yüzyılda ise bu oran, %20'lik bir atılımla 6.6 oranında yükselmiş ve M.Ö. 10. yüzyılda 16.6'lık bir büyüme ivmesiyle %50'yi aşmıştır.[873]

Kibyra kamu yapılarından Stadion'un Batı cavea üzerindeki portiko'nun teras duvarında iki mekân ortaya çıkarılmıştır. Bu mekânlarda karşılaşılan yoğun kül ve demir cürufu atığından dolayı daha Geç Dönem de demirci atölyesi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu atölyeler yan yana konumlandırılmış, kuzey ön cephesi açık bırakılmış olan 1. mekân demirin eritildiği, 2. mekân ise bulunan künk sayesinde demirin soğutulup, işlendiği yerdir.[874]

Strabon, kentin ekonomosi ve gelir kaynakları üzerine değerli bilgiler vermiştir. Strabon'a göre Kibyralılar özellikle maden işlemede, demir kakma işçiliğinde ve kakmacılıkta bir de dericilikte oldukça ünlüydüler.[875] Ana kentin hemen kıyısındaki tepelerde yakın zamana kadar işletilmiş olan maden ocaklarıda, Strabon'un bu anlatımını doğrulamaktadır.

Bölgede gümüş madenlerinin varlığı 3. binyıllara kadar inmektedir. Anadolu topraklarında gümüş madeni yatakları dört ana lokasyona ayrılabilir. Forbes, Anadolu'daki gümüş ve kurşun yataklarını liste halinde vermektedir. Bölgemiz ve çevresinin madencilik sektörü ile yakından ilişkili olması gereken bir buluntu M.Ö. 400-350 arasına tarihlenen bir Akhamenid gümüş tabağıyla birlikte bulunan ve üzerinde Likçe yazıt olan gümüş bir vazodur.[876]

---

[871] Özdemir, 2007: 506-7
[872] Davis, 2006: 97
[873] McEvedy, 2005: 44
[874] Ekinci vd., 2009: 33
[875] Strabon, ***Geographika*** XIII, 631
[876] Barnett, 1974: 893 vd.

Bölgede bakır madeni oldukça yaygın olup, birçok bakır maden yatağının varlığı söz konusudur.

Genellikle metamorfik kayaçların bulunduğu alanlarda görülen altın madeni bölgemizde çok zayıftır. Antik kaynaklarda, altın madenleri arasında Anadolu'nun batısında yer alanlar hakkında daha az bilgi bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde, bu bölgede antikçağda önce açık, daha sonra yeraltı madenciliğinin yapılmış olduğunu tespit etmiştir. Kibyra'da kullanılmaya başlanmış olan altın madenleri vardı. Kibyra'nın basmış olduğu sikkelerde bu madenden faydalanıldığı açıktır. Kibyra sikkelerinin oldukça geniş bir coğrafyada dolaşmış oluşu, Bölge ticaretinde Kibyra sikkelerinin kullanılmış olması, Kibyra'nın sikke darbından ve sikke ihracından büyük ölçüde kar elde ettiğini göstermektedir. Bölgemiz kentleri özellikle Kibyra, tarihi boyunca doğu-batı hattında ve güneye giden karayolu ile pazar görevi görmesiyle kısa süre içinde gelişmiştir. Kibyra'nın kendi standında basmış olduğu sikkeler daha ziyade bölgesel ticarette kullanılıyordu. Kibyra'nın ekonomik ve sosyal yapısı, inanç sistemi gibi konularda önemli bilgiler sağlayan kaynaklar arasında numismatik veriler önemlidir.[877]**(Lev.LXXII-LXXIII)**

[877] Özüdoğru, 2014: 177-8(dp.32);M. Grant, ***Marcellus at Kibyra***, The Numismatic Chronicle, 1960.

4.3.3. Atölye (Yontmacılık) ve Keramik Kültürü

Anadolu'ya kayayı işleme sanatı, Hititler döneminde dinsel, fakat genelde politik amaçlı kabartmalarla başlar ve tarihin akışı içinde boyut kazanarak Erken Hristiyanlığın Kappadokia'sında kaya kentlerine dönüşür. Doğudan Batıya, Urartu'dan Phrygia'ya, Pontus Galaticus, Paphlagonia ve Lykia'ya kadar kayada yaşayan sayısız örnek, öz mirasa sahiplenişin ara çağlardaki tanığıdır.[878] Geç Hititler'de yontuculuk sanatı ilerlemiş, yontu okulları ve merkezleri vardır. Ayrıca Bizans Dönemi'nde farklılaşan kültürün kendinden önceki kültür birikimini çok kısa sürede erittiği, Hellenistik geleneğin devamı niteliğindeki mermere dayalı Roma mimarisinin yerine, Bizans Dönemi'nde yerel bazalt ve andezitten yapılma, genelde tuğla malzemeyi ön planda tutan bir işçiliğin tuttuğu gözlenmektedir. Lydialılarda da, mezar mimarisinde çok mükemmel bir taş işçiliği görülür.[879] Anadolu'daki klasik çağ arkeolojisinde, pek çok bölgede yontucu ve özellikle de yontucu atölyeleri hala gizemlerini korumaktadır. Doğal olarak bir bölgenin veya bir kentin kültürel gelişimi ve faaliyetleri, o bölgenin veya kentin doğrudan doğruya ekonomisiyle ilgili olup, ekonomik ortama paralellik göstermektedir. Antik çağdaki bu husus, yukarıdaki kentlerin ekonomik durumlarıyla ilgili olup, kendi çevreleri ve Anadolu dışına dahi yontuculuk yapıtlarını pazarlamışlardır. Diğer taraftan ekonomiye paralel olarak, böyle bir atölyeye sahip olmamakla birlikte, dönemin idarecileri, ünleri çevreye yayılmış yontucu ustaları kendi kentlerine davet ederek, kültürel faaliyetleri ve zenginliklerini zirveye ulaştırmışlardır. Söz konusu kültürel faaliyetler, daha doğrusu yontuculuk atölye sorunları gizemini halen sürdürmektedir. Bunların yanısıra, şimdiye kadar bu bölgede toparlanan ve araştırılan mezar anıtları, çoğunlukla nitelik açısından büyük ve zengin kentlerin kültürel ürünlerine oranla çok ilkel kalmaktadır. Ayrıca ekonomik zenginliğin yanısıra, özellikle yontuculuk sanatı için vazgeçilmeyen madde olan mermerin bölgemizde zengin oluşu fakat buna rağmen, sanatın ilkel kalışı biraz düşündürücü olmalıdır. Kentlerin yanında ve yakınlarında gelişen nekropollerin mezarların yapımında kullanılan malzemenin nerelerden sağlandığı çoğu zaman kesin olarak saptanamamaktadır. Bazı kentlerde bunu belirlemek çok kolay olup bazılarında ise oldukça güç ve inanılası güç özelliktedir. Nekropollerin yakın çevresinde, mezar yapımına hammadde sağlayan taş ocakları ile buralar da faaliyet gösteren taşçı atölyelerinin bir arada günümüze kadar gelmiş olması

[878] Sivas, 1999: 201
[879] Bahar, 2005: 257

ayrı önem ve şans faktörüdür. Taş ocaklarının olduğu yerler aynı zamanda taşçı atölyelerinin yer aldığı fonksiyon alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözkonusu ocaklardan taşların nasıl ve hangi teknikler kullanılarak çıkartıldığı ve bunların hemen yakınlarında kümelenmiş olduğu anlaşılan atölyelerde nasıl işlendiği çok açık bir şekilde saptanabilmektedir. Öyle ki, bir lahdin tomruk halinde ocaklardan çıkartılışından en son safhasına dek tüm üretim aşamalarını izlemek mümkün olacaktır.[880]

İç Batı Anadolu ile Akdeniz karayollarının kesiştiği noktada yer alan Kibyra'nın stratejik önemi yanında sahip olduğu madenler ile yerel üretim kapları ve uguentariumların bu bölgede yaygın şekilde kullanılmış olması Özüdoğru'ya göre, Kibyra'nın üretim merkezi olarak seçilmesine sebep olmuştur. Kibyra'da özellikle seramik kap-kacak üretimi de kent ekonomisine katkı sağlayan en önemli endüstri kollarından birisiydi. Bölgemiz kentlerinden Kibyra'nın, 3. yy'dan itibaren dönemin ünlü kentleriyle eşdeğer bir keramik[881] üretim geleneğine sahip olduğu, antik kentte yapılan kazılar sonucu ortaya çıkarılan buluntulardan anlaşılmaktadır. Kibyra kazılarında ortaya çıkan veriler ile seramik üretiminin Hellenistik, Roma İmparatorluk Dönemleri'nde kesintisiz olarak devam ettiği kent ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.[882]

Kent kazılarında Agora kamu yapısında ele geçen Hellenistik Dönem yerel üretim kalıp yapımı kaseler ayrıca önem arzetmektedir.[883] Agora ve Tiyatro ve Odeion yakınında bulunan seramik işliklerinden ele geçen buluntular ve bölgede yapılmış olan yüzey araştırmaları bulguları, keramik yapımına dair bilgiler vermektedir. Yüzeylerde görülen yoğun seramik kırıklarının varlığı, seramik üretim atölyelerinin tıpkı Sagalassos'ta olduğu gibi konumlandığını göstermektedir.[884]

Kibyra kazısında ve kent içi yüzey araştırmalarında çokça ele geçmiş olan kalıp örnekleri ile hatalı üretimli malzemeler yerel seramik üretimini belgelemiştir. Kibyra atölyesi yerel üretimi olan monogram şeklindeki mühürlü Geç Roma Dönemi Unguentariumlar kutsal

[880] Çelgin, 1994: 172
[881] Japp, 2005: 237-41; 2009: 95-128; Corsten 2005b:1-51
[882] Özüdoğru, 2014: 183
[883] Saygılı, 2009: 397-414
[884] Japp, 2005: 237-41

su ya da yağ taşımak ve dini törenlerde kullanılmak üzere üretilmişlerdir.[885] Kibyra Bouleuterion'u kazılarında seramik atölyesi atıklarından oluşan dolgu tabakasından çıkan Unguentariumların tarihleri M.S. 4.-6. yüzyıldır.[886]

Bölge kentlerimizden Kibyra'da, Kibyra ustalarının elinden çıkmış olabilecek bazı kandillerin özgün formu, Batı Anadolu'da üretilen ve birçok üretim merkezinde görülen tipik palmet kulplu kandil formlarına benzemektedir. Pişmiş toprak kandillerin yanı sıra Kibyra ustaları, M.S. 6-7. yy'larda metale öykünme kandiller de yapmışlardır. Kibyra'da, palmet kulplu kandil üzerinde yapılan çalışmalarda, palmet kulplu kandillerin M.S. 1. yy.'da kullanım görmüş olabileceği düşüncesinin aksine, Kibyra yerel üretimlere ait olabilecek belirli örneklerden yola çıkarak M.Ö. 2. yy.'ın son çeyreği ile M.Ö. 1. yy. arasında ilk olarak Kibyra'da üretilmiş olabileceği düşünülmektedir.[887]

[885] Özüdoğru ve Dündar, 2007: 146(Fig.5-16 Unguentariumlarım dağılımı ve monogramlar)
[886] Bardakçı, 2010: 154
[887] Metin, 2009: 230-1

4.3.4. Ticaret ve Ulaşım

Hiçbir uygarlıkta, kent yaşamı, ticaret ve sanayiden bağımsız olarak gelişmemiştir. Ne antik çağda ne de modern zamanlarda bu kuralın dışında kalan bir durum olmamıştır. Bu evrensellik zorunlulukla açıklanmaktadır. Bir kentin, dışalım ve dışsatım dengesi güderek çevresindeki kırsal bölge hinterlandında sıkı bir karşılıklı hizmet ilişkisi olmalıdır.[888] Şehirlerde bulunan anıtsal yapılar o yerleşme merkezinin zenginlik seviyesini gösterdiği gibi, dini yapıların özelliği, yaygın olan ekonomik faaliyetlerle ilgili yapılar, su ve sulama ile ilgili tesisler, ilgili dönemdeki sosyo-ekonomik yapı ile kültürel yapının en güzel belgeleridir.[889]

Toros Dağlarının Anadolu'nun iç kısımları ile Akdeniz arasında bir duvar gibi yükselmesi, bölgenin çok engebeli bir topoğrafya göstermesi erken dönemlerden itibaren ulaşımın ve ticaretin güçlükle yapılmasına sebep olmaktadır. İç kesimlerle olan bağlantılar belli güzergahlardaki geçitler üzerinden sağlanır. Teke Yarımadası'nda kıyı ile iç kısımlar arasında bağlantıyı sağlayan iki geçit bulunur: kıyıdaki Finike'yi Elmalı-Korkuteli üzerinden Burdur'a bağlayan Avlanbeli geçidi (1090 m.) ve Eşen çayı vadisini takiben Göller yöresi ile bağlantı sağlayan geçittir. Göller Yöresi'ndeki göllerin çevreleri turizm potansiyelleri olan yerler olup bölgemiz sınırlarında yer alan Horzum Yaylası önemlidir. Bölge Türkiye'nin nispi gelişmiş bir bölgemizdir. Bölgemizde mermer ihracatının yanında, şekerpancarı sanayisi, anason, gül ve haşhaştan oluşan sanayi bitkileri, armut, üzüm ve şeftaliden meydana gelen meyveclik de önemli oranlara sahiptir. Bölgemiz tarıma dayalı sanayi kollarının geliştiği bir coğrafyadadır. Bölgedeki şeker fabrikaları, orman ürünleri entegre sanayi tesisleri, et ve süt ürünleri tesisleri ve bunlara ek olarak maden işletmeleri önem arzetmektedir.[890]

Arap hakimiyeti sonrasında Anadolu ve çevresinde Akdeniz ve Ege denizindeki Bizans deniz ulaşımı aksamaya baslamıstır. Özellikle Batı Anadolu kıyı sehirleri zaten azalan ticaretlerini bu ortam sebebiyle tamamen kaybetmistir. Bu süreçte Batı Anadolu'daki Miletos, Ephesos gibi kentler önemlerini giderek kaybederken Batı Anadolu'da sadece Antalya gelismis bir liman olarak varlığını devam ettirebilmistir. Çevresinde bir ziraat sahasına sahip olan Antalya özellikle Mısır ile İstanbul arasında en kısa yol olması nedeniyle önem

[888] Prienne, 1994: 103
[889] Gümüşçü, 2010: 251
[890] Atalay ve Mortan, 2007: 361-8

kazanmıstır. Antalya-İstanbul yolunda antik dönemlerde görülmeyen Isparta ve Burdur bu yola bağlı olarak ortaya çıkmıstır.[891]

Anadolu'nun Geç Antik ve Erken Bizans'taki kilise yapıları ve lüks konutları ve Antik dönemin düzenli semasının bozulması aslında MÖ. VI. yy'da baslamıstır ancak bu yapının tamamen tahribi VII. yy'da baslayan Arap ve Pers istilalarıyla gerçeklesmis ve VIII. yy'ın baslarında ise bir zamanların zengin kentlerinin büyük çoğunluğu yok olmustur. Orta Bizans döneminde askeri karakolların koruması altında askeri konutlar, kiliseler, manastırlar ve küçük dükkanlar yapılmıs; merkezlere atanan piskoposlar sayesinde merkezi yönetim islevlerine sahip birer kent görünümü kazanmıstır.[892]

İskender, kurduğu bu yenidünyada Hellen, Makedon ve doğu kökenli halkının birbirleriyle evlenmelerini sağlayarak, kaynaştırma politikası gütmek istemektedir. Ayrıca, imparatoru olduğu bu dünyada, kendisine bağlı tüm halkların aynı şekilde yönetilmesini ister ve bu amaçla Doğu ve Batı kökenlileri eşit haklara sahip kılar. Bu düşünce Yunan dünyası için yenidir ve zaten bozulmuş olan polis düzenini önemli ölçüde değiştirme girişimidir. Ancak İskender'in bu çabası Yunan dünyası tarafından kabul görmez ve kızgınlığa sebep olur. Onun, Pers saray protokolünü benimsemesi, doğu giysileri giymesi, Perslerin en soylularını maiyetine alması, onlara devlet idaresinde ve orduda önemli görevler alma şansı tanıması Makedonyalılar ve Yunanlılar için gülünç şeylerdir. 'Barbarların' kendileri ile bir tutulması eskiden sadece Yunanlı olmayan kişileri ifade eden bu terime, "kaba ve bilgisiz varlıklar" anlamlarının yüklenmesi, 5. yüzyılda başlayan ve 4. yüzyılda Demosthenes ile iyice açığa çıkan bir olaydır. Bu sebeple Yunanlıların genel düşüncesi, Platon'un belirttiği gibi Barbarların "yaradılış olarak" düşmanları olduğudur.[893] Buna rağmen Hellenistik dönemde kentlerde doğu ve batı kültürünün karıştığını izlemek mümkündür. Özellikle doğu kökenli kültlerin giderek daha popüler olduğu gözlemlenir.

[891] Baykara, 1990: 27
[892] Rheidt, 1996: 221
[893] Bonnard, 2004: 178-81

4.3.5. Din Faktörü

Din turizminin de antik çağda bir bölgenin ekonomisine katkıda bulunduğu bilinmektedir. Dini bir merkeze yapılan ziyaretler, günümüzde olduğu gibi ekonomik yaşantının hareketlenmesini sağlamaktadır. Kehanet merkezleri, bayram ve festivaller insanların o dini merkezlere gelmesini sağlamaktadır.

Hellenistik dönem monarşik sisteminin din ve tanrılarla çok yakın bir ilişkisinin olduğunu söylemek gerekir. Kraliyet üyelerinin belirli tanrıların koruması altında olması, kralın bazen belli bir tanrıya benzetilmesi hatta kimi zaman o tanrının yerine konması, kentlerin kral ve kraliçeler için bazı özel kültler kurmaları ve son olarak, ölmüş ya da bazen halen yaşamakta olan kral hanedanından kişilerin kültleştirilmesi din ile yönetim sisteminin bu yakın ve karmaşık ilişkisini göstermektedir. Her krali sülalenin kendilerine koruyucu bir tanrı ya da kahraman belirledikleri, basmış oldukları sikkelerde bu tanrı ve kahramanları kullandıkları görülür.[894]

[894] Walbank, 2008: 62-3, 85-6

4.4. Kent Kavramı ve Kentleşme / Urbanizasyon

Kabalis Bölgesi urbanizasyon tarihine bakılacak olunursa erken dönemlerden itibaren önemli yerleşimlerin mevcut olduğu görülmektedir. Ancak özellikle Kabalis Bölgesinin de içinde ter aldığı Göller Bölgesi Paleolitik[895] dönemden itibaren buluntu vermesinin yanı sıra özellikle neolitik dönemde yaşanan tarım devrimi için uygun topraklara sahip olması, yerleşim sayısının artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda bölge hinterlandında ve tüm Anadolu prehistoryasında o döneme dek en önemli merkezlerden biri olarak ortaya çıkmış Hacılar yerleşimi bilim dünyasına yön vermiştir.

Ege ve Batı Anadolu'da kentleşme hareketinin kolonizasyon/sömürgeleştirme ve Synoikismos/birleştirme olmak üzere iki farklı biçimde gerçekleştirildiği görülmektedir. Antik Çağ'ın bu iki kentleşme süreci, birbirinden farklı görünmekle beraber, birbirini dışlayan iki süreç olmamışlardır.[896] Bu bağlamda kenti tanımlayacak olur isek; kent tarihsel ve toplumsal çıkış noktası olarak, kendini yöneten ve bir arada oturan bir topluluğun, işgal ettiği ve bu işgalden ötürü iskân ettiği, buna bağlı olarak da örgütlediği mekan olarak ele alınabilmektedir.[897]

Antik çağ dünyasında kent, barbarlık ve kaosun karşıtı olarak görülür.[898] Yunanlılara göre kent siyasal, dinsel ve toplumsal gelenekleri paylaşan topluluktur. Alcaeus, Herodotos,[899] Thukydides bu görüşü yansıtırlar. Yunanca kent kavramının karşılığı olan kelime *polis*[900] hem kent merkezini hem de bu merkezin hâkimiyeti ile karakterize edilen devlet şeklini tanımlamaktadır. Arkaik ve klasik dönemde kent bir topluluktur ve onun fiziksel özelliklerini konutlar, rıhtımlar ve konumlandığı alan oluşturur. Ancak bu fiziksel özellikler hep ikinci planda kalmıştı. Kentin oluşumundaki hayati öğeyi, pek çok bilim adamı kent çekirdeğinde değil, değişmiş sosyal ilişkilerde görürler. Deniz kıyısında yaşamın sağladığı ulaşım kolaylıklarının da etkisiyle değişen sosyal ilişkiler, kırsal toplulukların polisi örgütlemesi, zaman içinde tarım dışı etkinliklerle değişen sosyo-ekonomik hayat nüfusu asty denen kent

[895] Duru, 2008: 2-3
[896] Owens, 2000: 8
[897] Kılıçbay, 2000: 41
[898] Owens, 1991: 1 vd.
[899] Bowie, 2006: 119-39(Kent ve kırsal alan kavramlarına Herodotos'un bakışı)
[900] Akarca, 1972: 19

çekirdeğine çeker ve bunun gelişmesi ile de giderek polis haline dönüşüm başlar[901]. Ancak bunun yanında, kent oluşumu önceden dağınık olan hanelerin bir araya gelmesiyle oluşan *synoikismos* olarak da açıklanabilmektedir. Bu kırsal alanlar elbette ki kent için karşıt bir güç değil destekleyici olmuştur. Kent merkezi tüm bu kırsal alanlar için ortak bir odak noktasıdır ve muhtemelen birbirleriyle ilişkilerini yine merkezini astynin oluşturduğu bu ağ sistemi ile sağlamaktadır.

Eski Yunanlılarda şehir ve devlet birbiri içine girmiş, birbirine karışmış bir kavramdı. Polislere göre çok daha az sayıda karşılaşılan siyasi karakteri olmayan, açık ya da surla çevrili, küçük yerleşmeler olan köyler için ise '*kome*' sözü kullanılmakta olup, "*komai*" olarak nitelendirilmiş yerleşim adı geçmektedir. Bu durumun sebebi olarak polis'lerin çevre köyleri de içine alan ve genellikle tabii sınırlara dayanan, siyasi ve ekonomik hayatta daha fazla rol üstlenmiş olmaları düşünülebilir. Kome dışında Yunanlıların demos terimini de köy/mezra yerleşimleri için kullandıkları görülür.[902]

Aristoteles'ten günümüze kadar polis terimi üzerinde kavram karmaşası yaşanmaktadır. Klasik polis'in aslında hiç bir biçimde bir kent olmadığı, ölçülü bir boyutta çekirdekleşmiş bir yerleşim olduğu sonucuna varmışlardır.[903] Kent devleti olarak adlandırılan polis, Yunan yarımadası, Anadolu'nun batı kıyıları, Ege adaları, Güney İtalya ve Sicilya'yı kapsayan coğrafyada, dönemin toplumsal ve siyasal örgütleniş biçimi olmuştur. Bu coğrafi alanlarda yaşayan toplumlar, ekilebilir toprak, su kaynakları, onmalar, madenler gibi doğal kaynakların azlığı ve dağılımı nedeninin yanında, topografyanın sınırlamalarının da etkisiyle, çağdaşları monarşik devletlerden farklı bir devlet modeli geliştirmişlerdir. Bu yeni modelde, kentlerin kıyısında yaşadıkları deniz ile olan ilişkileri de önem taşımaktadır.

Polis, tarihte görülen diğer kent devletlerinden siyasal, ekonomik ve düşünce yönünden ayrılır. Polis sosyo-ekonomik açıdan birbirinden farklılaşmış, belirli bir coğrafyada yaşayan, maden gereksinimleri dışında kendine yeterli oikosların oluşturduğu bir vatandaş topluluğudur[904]. Sosyal yapıda 8. yüzyılda yaşanan devrim ve insanların çevrelerini algılayışındaki değişim, polisin ortaya çıkmasına sebep olarak görülebilir. Bilindiği gibi

[901] Aktüre, 2003: 202
[902] Avram, 2004: 76; Akarca, 1972: 19
[903] Bintfill, 2006: 23-4
[904] Aktüre, 2003: 163

politika sözcüğü polis kelimesinden türemiştir. Zaten demokrasi kavramının beşiği yine polis'tir. Merkezileşmiş bir idarenin vatandaşlarım vergi ve kira yoluyla sömürmediği aynı zamanda vatandaşının da yaşamlarını sürdürmek için devlete dayanmadığı bir sistemdir.[905]

Kent dendiğinde, akla çevresinden ayrı olarak değerlendirilebilecek bir yer gelmemelidir. Kent yakın çevresi ve hinterlandı ile sıkı kültürel ve iktisadi ilişkiler içerisinde olan sahadır. Antik kenti anlamak için de doğal çevrenin kavranması zorunludur[906]. Bir kentin büyüklüğü ve önemi onun tesir alanı ile daha iyi kavranabilir. Her kentin tesir alanı ilerleyen bölümlerde bölge kentlerinde görülecek olan örnekler de olduğu gibi farklı zaman ve coğrafi şartlarda farklılıklar göstermektedir. Ekonomik anlamda etki gücü geniş olan kent elbette ki, önem bakımından ilk sıralar da yer alacaktır. Platon, ekonomik faktörlerin önemini, kentler arasında çıkan çatışmaların sebebini açıklarken aktarır[907]. Ancak ekonomi gibi güçlü bir faktörün yanında kenti çekici kılan ve bu yolla, dolaylı olarak nüfusun yoğun talebine maruz bırakan dinsel, kültürel faktörler de vardır. Antik dönemde de bahsettiğimiz bu öğeler kentlerin oluşumunda ve gelişimde büyük bir role sahiptirler.

Akdeniz şehirleri, tüm kentsel topluluklar gibi aynı normal süreçlerine tabi tutulmuştur. Her kent kendine özgü bir ekonominin içindedir. Bu durum, dar bir çap içinde kentin kendi kırıyla; egemen olduğu veya tabi olduğu komşu kentlerle ilişki içinde olmasını gerektirmektedir. Eğer kentsel hayat aşamalar halinde gelişip, oluşuyorsa, yine aşamalar halinde gerilemektedir. Kentler, ekonomik hayatın kalp atışlarına göre doğmakta, gelişmekte, gerilemektedirler ve gerilerken de, birbirini izleyen parçalar halinde, kudretlerini meydana getiren şeyleri terk etmektedirler. Yol bağlantıları engellenen kentler ölmekte veya can çekişmektedirler.[908]

Kentler, kendilerine hizmet sağladıkları ve korudukları ve aynı zamanda tarafından beslendikleri kırsal[909] çevreyle yakın bağlantı içerisinde olan alanlardır. Bu anlamda, tarihte

[905] Rich ve Wallace-Hadril, 2000: 1 vd.
[906] Greaves, 2003: 11
[907] Platon, ***Nomoi*** 831 b-c
[908] Braudel, 1993: 312-23
[909] Öztürk, 2009: 347-60

polis, civitas ve *burg* kavramlarıyla ifade edilen kentin, bir kentsel yerleşmeyi ve onun çevresini işaret eden bir yapıyı karşıladığı görülmektedir.[910]

Kent, bütünüyle kırsalın veya sadece kentin hemen ötesindeki iç bölgenin karşılamış olduğu bir yiyecek gereksinimi yaratmıştır.[911] Her ne kadar günümüzün tipik şehirli'si kendi yiyecek ihtiyacını kendisi üretmeyen biri olarak görülse de, tipik Antik dönem şehirlerinin büyük kısmında başlangıçta bunun tam da tersinin geçerli olduğu bilinmektedir.[912] Bu çerçevede kentleşmenin, kırsaldan artan bir ölçüde ayrılarak ele alınması mümkün görünmemektedir.[913] Bu sebeplerden yola çıkar isek; Antik Çağ Batı Anadolu kentleşmesinin kolonyal niteliği göz önüne alındığında, kentin kırla/kırsalla, dolayısıyla da doğal kaynaklarla ilişkisinin, kentin kuruluşundan ölümüne dek ne denli önemli bir belirleyici olduğu ortaya çıkmış olacaktır.

Antik kent, dönemden döneme, kentten kente değişiklik göstermiş olan, kırsal alan ile olan ilişkileri bağlamında değerlendirilmelidir. Bu ilişkilerin ne derece olduğu ve antik dönem toplumunun karakterini bize ne ölçüde yansıtacağı bir soru işaretidir.

Üretim-tüketim ilişkisi kırsal ve kent arasında ne şekilde sürdürülmüştür?

Kentte yaşayan toplumun kırsal alanda üretilen yiyeceğe ihtiyacı olduğu kadar, kırsal alanın da kentin tüketimine ihtiyacı vardır. Özellikle arkaik dönemde kentler, kendi alanları içerisinde bir ya da birden fazla köye sahiptirler ve bu süreçte polis giderek büyüyerek bir ya da daha fazla koloni ile, bir birbuçuk saatlik mesafe çevresindeki alanı da etkisi altına almaya başlamıştır. Ancak bu noktada kentin sadece tüketim yeri olduğunu söylemek doğru olmaz. Politik, kültürel ve özellikle ticari aktiviteler kentte toplanır ve bu durum köylüyü düzenli olarak kente çeker. Hans-Joachim Gehrke,[914] Yunan polisinin nüfusunun % 80'ini köylü çiftçilerin oluşturduğunu söyler. Bintfill,[915] klasik kırsal alanın inanılmaz şekilde kentleşmiş olduğunu ve polisin gelişimini sağlayan başlıca ünitelerin, proto-polis olarak nitelendirdiği merkeze yarım saatlik mesafede bulunan köyler olduğunu ifade etmektedir.

[910] Kostof, 1999: 38
[911] Osborne, 2000: 141
[912] Weber, 2003: 93
[913] Morris, 2000: 37
[914] Gehrke, 1986: 1 vd.
[915] Bintfill, 2006: 27

Bölgemiz kentlerinin özellikle Kibyra antik çağ ekonomisinde sahip olduğu önem, sadece basmış oldukları sikkelerin yaygın kullanım görmüş olmasından bile anlaşılmaktadır. Bölgemiz kentlerinde bulunan verimli ovaların kentlerin kendilerine yeterliliği ve gelişimi üzerindeki etkisi tartışılmaz. Aristophanes'in *Kuşlar* adlı oyununda geçen;

"*dünya ile cenneti ayırmak için yapılmış olan büyük sur, kuşlar kentinin özüdür ve kent sur, sur kent demektir*." bu ifadede, kuşlar kentindeki bu duvarın, polis ile kırsal alan arasındaki sınırı oluşturan duvar olduğunu ve kenti dışarıdaki tehlikelerden koruduğunu ifade etmektedir.[916]

Bir Yunan kentinin üzerine dayandığı fiziki temel, arazisel sektör ve kırsal ekonomidir. Polis oluşumunun fiziksel etkisi, adı geçen polisin doğmuş olduğu bölgedeki farklı ön koşullara göre değişecektir.

Anadolu'da 10. yüzyılda temelleri İonia'da atılan polis, başlangıçta çekirdeğinin korumaya elverişli bir tepe üzerinde bulunduğu, küçük bir kaleden oluşuyordu.[917] Bu çekirdeğin bir surla çevrelenmesi olasıdır ancak sur daha çok ada yerleşkelerinde görülür. Surun inşasının politik değil coğrafi faktörler sebebi ile olduğu ve bu nedenle kent duvarlarının polis oluşumunun gerekli bir önkoşulu olmadığı yönünde fikirler ileri sürülmektedir. Ancak birçok yerleşmenin yeri, savunma kaygısı güdülerek belirlenmiştir ve elbette bunun yanında yeterli su kaynaklarına yakın olmak ve tarımsal arazi bulunması önemli faktörlerdir.

Batı Anadolu'da Geometrik ve Erken Arkaik dönemde konutlar birbirinden ayrı konumlanırken, M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren bu düzensiz yapıdan, birbirine yakın inşa edilmiş iki odalı konutlardan oluşan düzene geçilmiştir.[918]

M.Ö. 6. yy sonrası Anadolu kentleşme yapısında Lidya ve Pers işgali sonrası yönetim sistemlerinde mevcut yapıya dokunmadan var olan imkânlardan yararlanılmıştır. Persli birini buraya atayarak bir politika benimsemişlerdir. Yakındoğu'nun en dikkate değer hükümdarlarından biri olan Darius, Büyük Kyros ve sonrasındaki krallarca meydana getirilen

[916] Kosak, 2006: 173-85
[917] Aktüre, 2003: 163
[918] Hoepfner, 1996: 157.

sınırları korumakla kalmayarak, bunları genişletip, kusursuz bir örgüt kurarak, Pers Krallığı'nı döneminin en güçlü devleti durumuna soktu. Çıkabilecek sorunlara karşı tüm karalığı, Herodotos'un[919] *nomos* olarak tanımladığı 20 vergi bölgesine ayırdı. Bu bölgelerin yanında Büyük Kyros'un kurduğu satraplık örgütünü de geliştirerek sürdürdü. Bu nedenle imparatorluğun topraklarını yeniden, sayıları zamanla değişen, fakat genellikle 20'den aşağı düşmeyen yönetim bölgelerine yani satraplıklara ayırdı.[920] Bu bölünmeye göre Persler idari geleneklerine uygun olarak Anadolu'yu vergi bölgelerine ayırarak, Anadolu'da şu yeni satraplıkları kurdular.[921]

Pers hâkimiyeti sırasında, Anadolu'daki sistem kent devletlerinin yönetimi ve statülerinde büyük bir değişiklik olmadı. Sadece Lydia döneminde henüz tiranlığı kabul etmemiş olan ve küçük bir kesimin idaresinde bulunan kentler tiranlar tarafından idare edilmeye başlandı. Ele geçirilmiş olan bölgede mevcut bulunan tapınak-kent cemiyetleri, meclisler ya da kent birliklerinin devamında bir sakınca görmemişlerdir. Batı Anadoludaki kentlerde Pers kralına bağlı olan tiranların yetkileri kent duvarları içindedir ve krala sadakat yemini ettikleri sürece satraplarla aynı görevi kendi kentlerinde yapmaktaydılar[922]. VI. yüzyılın sonlarında, Ionia satraplığına giren Yunan kentlerinin durumu oldukça değişmiştir. Siyasal bağımsızlığının elden gitmiş, tiranlık bu kentlerde normal bir hükümet biçimi haline gelmiş ve de ekonomik bunalım sözkonusu olmuştur.[923]

Hellenistik Dönemde daha sonra Roma İmparatorluk Döneminde daha net görüldüğü üzere kentlerin, polis kavramını ve dolayısıyla demokrasilerini yitirmeye başladıkları anlaşılmaktadır. Polisin temel kurumlarının devamlı olarak dış müdahalelere maruz kalmış olması bunun göstergesidir ve bu, polisin çöküşünün bir işareti olarak kabul edilmiştir.

4. ve 3. yüzyıllar polislerin sonu olsa da, her gerileme döneminde yaşanan keşif süreci, bu yüzyıllar içinde geçerli olmuştur. Bu yüzyılların temel yönelimlerinden biri, özellikle Platon ve Aristoteles'in canlandırmaya çalıştığı, antik polisi yeni temellere oturtma

---

[919] Herodotos'un hesaplarına göre tüm satraplıklardan gümüş olarak alınan vergilerin toplamı 9.880 Euboia talenti tutuyordu. Buna altın tozu olarak alınan 4.680 Euboia talentine eşdeğerli vergi eklenince, toplanan tüm verginin miktarı 14.560 Euboia talentine varıyordu.
[920] Herodotos, ***Historiae*** III, 90
[921] Sevin, 1982c: 315-6
[922] Brosius, 2006: 48
[923] Balcer, 1995:157; Archibald, 2001; 185-203

girişimidir. Bu düşünsel keşifler ile birlikte, Yunan dünyası, topluma ve düşünceye ilişkin köklü devrimlere sahne olmuştur. Bir siyasal topluluk olarak tanımlanabilecek bu polisler, Philippos ve nihayet İskender ile özgürlüklerini de yitirmişlerdir. Ancak, İskender'in polislere indirdiği bu darbe aynı zamanda modern devlet biçimini yaratmıştır.[924]

Genel anlamda İskender imparatorluğunun düzenlemesine bakıldığında, Pers yönetim sisteminin devam ettirilmiş olduğu görülür.[925] Batıda kent devletleri, doğuda ise satraplıkların devamı sağlanmıştır. Hellenistik kentlerin genel karakterine bakıldığında, Klasik dönemin sosyal, politik ve kültürel kurumlarının devam ettiği görülür. Kentler kendi iç işlerinde genellikle bağımsızdırlar ve eskiden olduğu gibi aristokratların politikada söz sahibi olduğu görülür. Ancak yine de bu politik söz sahipliği kesin bir güç olamadığından, bu anlamda eskisine göre çok daha eşit bir toplum yapısının oluşmuş olduğu gözlemlenir. Ancak bu eşitlik ekonomik alanda topluma yansımamıştır. Ekonomik alanda sağlanan kazançlar yanında politik güç kaybının yaşanıyor olması toplumda sosyolojik açıdan klasik polis karakterinin yani toplum olma bilincinin ve kimliğin kaybına sebep olmuştur. Bunun dışında özellikle Anadolu'da bulunan Yunan kentlerinde dini inanışlarda da bir takım değişikliklerin başlamış olduğu görülür. Daha İskender'in yaşadığı dönemlerde bu kentler İskender'in onuruna bazı kültlerin kurulmuş olduğu bilinmektedir.[926]

Mekansal boyut ölçeklerinden bölge, kent, köy gibi kavramlar doğanın etkisiyle şekillenir ve insanın ürettikleriyle değişikliğe uğrar. Mekanın oluşum sürecinin kendi içinde işleyen bir sistemi bulunmaktadır. Bu sistem içinde, insan ve doğa etkileşimi ile oluşan değerler sistemi coğrafi belirlemeleri oluşturmaktadır. Mekanı, tek başına doğa karakteri baskın, insan etkisinin yok sayıldığı bir kavram olarak inşa etmek yeterli olmaz. Mekan daha çok doğa ve insan süreçlerinin birbiriyle etkileşimleri sonucunda oluşan değerler bütünüdür. İnsan faktörü yaşadağı mekana değer yükler ve mekanı değiştiren izler bırakır. Her insanın sahip olduğu ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel unsurların işleyişi ve üretimleri, mekanı şekillendiren temel girdilerdir. Tüm bu girdiler mekanın politik bir alan haline getirir. Mekanın taşıdığı ya da biriktirdiği değerler ekonomik ve kültürel içerik yanında politik bir içerik de taşımaktadır. Politik içerik ise güç mücadelesinin doğmasına neden olur. Ele

[924] Bonnard, 2004: 10-2
[925] Austin, 1981: 28
[926] Badian, 1966: 60-3; Walbank, 2008: 90

aldığımız dönem içerisinde bölgemiz kentlerinin bu tür güç mücadelelerinde oynadıkları rol, örneklerle aktarılmıştır.

Mekan faktörü dahilinde, Kentleşmede esas olan mimaride mekanların çoğunlukla ışık ve güneş, bazen de rüzgar ya da manzara gibi doğal etmenlerden optimum yararlanmasını sağlamak amacı ile belirli yönlere bakması tercih edilir. Antik dönemlerde özellikle ısı ve ışık gereksinimi için güneşe göre olan konumlandırma konutlar için büyük önem taşımaktadır. Antik dönemde konut ve konut mekanlarının yerleşim ve yönelimi üzerine yazan Antik dönem kaynaklarımız Ksenophon, Aristoteles ve Aischylos ortak olarak yüzünü güneşe dönmüş, bu sayede de yazın serin, kışın sıcak olan bir konuttan ideal ev tanımı,[927] mevcut evlerden bahseder. Klasik dönemin prostaslı/pastaslı konutları bu tasarım anlayısına uygun inşa edilmistir. Topografya gibi konutun yönelmesini etkileyecek diğer etkenlerden ise söz edilmemektedir. Yerlesimin denizden basamak basamak yükselen eğimli bir topografya üzerine oturduğu da dikkate alındığında bu yerleşimdeki konutlar manzaraya göre bir konumlanma içine girdiği düşünülebilir. Anadolu'da Erken Tunç Çağı'ndan beri konutlarda güneye doğru yönelmenin söz konusu oldugu gözlenmektedir.

"*Ona yazın serin kışın sıcak olan dekorasyonlu oturma odalarını gösterdim. Ona evin nasıl güneye yöneldiğini, böylece kışın güneşli, yazın ise gölgelik olduğunu gösterdim*", "*konut yazın iyi havalandırılmalı, kışın ise güneşli olmalıdır. Kuzeyden korunaklı olmalı ve (kuzey ve güney) esit genislikte olmamalıdır*".[928]

"*Evinin yazın serin, kısın sıcak olması herkesin hoşuna gider", "bir evin güneye cephesi olduğunu varsayarsak, kışın güneş ışığı verandanın altına kadar ulaşacaktır. Yazın güneş ışınları daha yukarıdan geldiğinde ise çatı faydalı bir gölgelik oluşturur.", "öyleyse böyle bir düzenleme istenilen bir durumdur, evin güneye bakan kesimi kışın güneş ışınlarını alabilmek için daha yüksek inşa edilmelidir, kuzeye bakan kısım ise kışın soğuk rüzgarların içeri girmesini önlemek için daha alçak olmalıdır*".[929]

[927] Robinson ve Graham, 1938: 144-5
[928] Ksenophon, ***Oikonomikos*** 9.4
[929] Ksenophon, ***Apomnemoneumata*** 3.8

"*Tuğladan yapılmış ve yüzünü güneşe dönmüş evler hakkında hiçbir bilgileri yoktu*".[930]

Vitruvius ise sokakların ve evlerin yönelimlerinin rüzgara göre yapılması gerektiğini söylemektedir. Ev blokları ve sokaklar öyle ayarlanmalıdır ki, rüzgar evin içine ya da sokaklara girememelidir. Vitruvius odaların bakması gereken yönleri açıklarken bir oturma odasından söz etmez. Yemek odalarının kışın güneybatıya, baharda doğuya, yazın ise kuzeye bakması gerektiğini, yatak odalarının doğuya, çalısma mekanlarının ise sabit ışık sağlayabilmek için kuzeye yönlendirilmesi gerektiğinden söz eder.[931]

Megaron plan tipinin ilk ortaya çıkışı ve gelişimi üzerine farklı görüşler ortaya atılmıştır. Megaron her ne kadar çoğu araştırmacı tarafından Miken dönemine tarihlense de bu yapı tipinin doğuşunu açıklayabilmek için M.Ö. 5000'lere kadar gitmek gerekmektedir.[932] Beycesultan'da daha V.Binyıl'da evler dikdörtgen olup III. Binyıl başından itibaren ise bazen yan odaları ile birlikte bitişik düzende hepsinin içinde birer ocak bulunan dikdörtgen konutlar görülmektedir.[933] Izgara planda ise arazi bireylere verilmeden önce belli bir düzene göre bölünmekte idi. Böyle bir plan gelişmesini tamamlamış olan bir şehirde değil, ya kolonicilik faaliyetleri ile kurulan yeni şehirlerde, ya da savaş veya doğal afetler sonucu tekrar kurulan kentlerde uygulanabilirdi.[934]

Organize bir konut planı, organize bir şehir planı ile birlikte gelişmiştir.[935] Bu ikisi aynı anda ilk olarak Pire'de M.Ö. 5. yy'da ortaya çıkmıştır.[936] Batı Anadolu'daki Klasik dönem konutlarının mekan bölümlenmesinin uzun süreli bir geleneğin sonucu olduğu düşünülmektedir.[937]

Dar anlamıyla kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını ifade eden kentleşme kavramı, çalışmamızın konusunu oluşturduğu şekliyle; kentsel çevrenin, kentsel

---

[930] Aischylos'un Zincire Vurulmuş Prometheus(M.Ö. 450) adlı oyununda Prometheus karakteri ilkel insanların karıncalar gibi güneşsiz mağaralarda yaşadığını söyler.
[931] Vitruvius, ***De Architectura libri decem*** VI-1
[932] Işık, 1998: 9
[933] Naumann, 1975: 357
[934] Akarca, 1972: 29
[935] Gürler, 1999: 235
[936] Hoepfner ve Schwandner, 1994: 24
[937] Abbasoğlu, 1996: 397

toplumun yaşamını nesiller boyunca sürdürebileceği biçimde geliştirilmesi anlamını ifade etmektedir.[938] Bu anlamına baktığımızda kentleşme kavramı, Neolitik Çağ'dan günümüze, insanın gereksinimlerine cevap verebilmek için mekânın yani doğal çevrenin, sürekli olarak yeniden biçimlendirildiği/dönüştürüldüğü bir süreci, vurgulamaktadır.[939] Kent, bir yapı, insan eliyle inşa edilmiş yapay bir olgu, olarak algılanmakla beraber, bunun ötesinde, doğal olanı sınırlayan bir kısıtlayıcılığı da ihtiva etmektedir. Gerçekten de birçok kent, kendi konumlandıkları alanı tahakküm altına almakta, nehirlerin yönlerini değiştirmekte, kimi zaman denizden uzaklaştırmakta ya da gölleri doldurmakta tereddüt etmektedir.[940]

[938] Bal, 2002: 59; Keleş, 2002: 19
[939] Bookchin, 1999: 33; Süel, 1983: 118; Özhanlı, 2014: 156; Umurtak, 1999b: 1-14
[940] Paquot, 2005: 65-74

SONUÇ

Bölgeyi genel olarak ele aldığımızda gerek kendine has çeşitlilik sebebi ile gerekse jeopolitik öneminden dolayı Tarih Öncesi Dönem(Prehistorik)'lerden başlayarak günümüze dek çeşitli kültürleri, farklı ırk, kavim ve kültür elemanlarını yine konumuna bağlı olarak bünyesinde barındırmıştır. Paleolitik dönemden itibaren buluntu veren bölge topraklarının özellikle neolitik dönemde yaşanan tarım devrimi için uygun topraklara sahip olması, yerleşim sayısının artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda bölge hinterlandında ve tüm Anadolu prehistoryasında o döneme dek en önemli merkezlerden biri olarak ortaya çıkmış Hacılar yerleşimi bölge yerleşim tarihi için mihenk taşı olmuştur. Sonraki dönemlerde yine su kaynakları ve göl çevresi yerleşimlerin sıklaştığı bölge için çok iyi tespitler yapılabilmiştir. Erken dönem yerleşim özelliklerine baktığımızda, dağlık bölge diyebileceğimiz tarım arazisi olarak çok fazla çekici olmayan Kibyratis ve Elmalı bölgeleri çağlar boyunca yerleşmeye aralıksız devam etmiş diyemeyiz. Çalışma alanımızda, Tefenni ve Karamanlı ovalarında hakim olan Tunç dönemi ve sonrasında Demir Çağ yerleşimleri güneye ve batıya ilerledikçe zayıflamış kapalı bir bölge özelliği göstermiştir. Çaltılar ve Semayük dışında bir örneğini göremediğimiz bölgede zayıf bir Tunç dönemi vardır diyebiliriz.

Kabalis Bölgesi Demir Çağ yerleşimlerine baktığımızda, seramik verileri bölgenin Demir Çağ kültürüne ve kimliğine ait bilgi vermekten uzak olmaktadır. Bu nedenle ancak ve ancak özellikle mezar mimarisi bölgenin Demir Çağ kültürüne ışık tutabilecek niteliktedir. Her yönüyle insanları kendine çeken bu kesimin tarihi devirlerde de oldukça kalabalık bir nüfusu beslediği ve tipik yerleşim modellerine sahip olduğu höyük yüzeylerinde bulunulan M.Ö. II. ve I. Binyıl keramiklerinden ayrıca Gölhisar, Yarışlı, Karataş gölleri çevre yerleşimleri ile sonraki dönemlerde de Kibyra, Boubon, Balboura, Kormasa, Lysinia, Tymbrianassos (Düğer), Olbasa gibi yerleşmelerden anlaşılabilmektedir. Batı ve Güney Batı Anadolu Demir Çağı'da en önemli ve özgün verileri günümüze kadar ulaşan Phrygler kültürel olarak bu bölgeyi etkilemişlerdir. Kabalis Bölgesi ve çevresinde çalışan araştırmacıların tespitleri bu fikri destekler nitelikte olmuşlardır. Bölge ölü gömme geleneği, mezar kültürü(Özellikle Çağıl Tümülüsler) ve seramikler ışığında F. Eray Dökü'nün tezine göre;

"Buluntular ve mimarileriyle birlikte değerlendirildiklerinde ***Lydia, Lydia- Pers Dönemi ya da Arkaik Dönem***, her ne isim verilirse verilsin, Kabalis, Milyas ve Lykia

bölgesinde görülen özel bir tip olarak karşımıza çıkmaktadırlar."

Kaballerin tarihsel sürecine baktığımızda; Lydia'nın siyasi olarak güçlü olduğu M.Ö. 7. yy. içlerinde Herodotos ve Strabon'a göre, Lydia soylu Kaballer, Pisidia Bölgesinin güney doğusuna kadar gelip burada yerli halk olarak anılan Solimler ve Pisidialılar'ı egemenlik altına almışlardır. Arianos'a göre de bu Pers Dönemi olan M.Ö. 6.yy.'ın ikinci yarısı öncesinde bölge ile bağlantılı olan Milyas'la aynı coğrafya bütününde yaşamaktadırlar. Ayrıca yine Strabon'a göre M.Ö. 5. yy.'la birlikte yüksek kültürüyle dikkat çeken Lykialılar, kendilerine verdikleri, isimle Trimililer aslen Kaballerin toprağı sayılan bölgeden yani Dirmil'den (Altınyayla) köklenmişlerdir. Bu ifade çok uzun bir aradan sonra M.S. 1.yy.'ın ilk yarısına tarihlenen Patara yol kılavuz anıtı ile belgelenir. Antik kaynakların verdiği bilgilerin, arkeolojik çalışmalarla da birebir örtüşmesi ise bölgeyi daha dikkat çekici bir yer haline getirmiştir. Dolayısıyla Kabalis Bölgesi dağlar arasına sıkışmış verimli ve sulak ovalarıyla birçok kültürün kesiştiği yer değil, birleştiği bir bölge konumundadır.

Kibyralılar'dan bahseden Strabon, Herodotos'un Kaballer ile kurduğu ilişkiyi destekler nitelikte, Kibyralılar'ın aslen Lydia soyundan olduklarını, Kabalis ve çevresindeki Pisidialıları ele geçirerek bir yerleşim kurduklarını anlatır. Dolayısıyla Kabalis Bölgesini, Kibyra ve özellikle Hellenistik dönem içerisinde kurulan Kibyra, Balboura ve Boubon'dan oluşan tetrapolis'in sınırlarını olarak almak yanlış olmayacaktır. Ayrıca Kaballerin gelip yerleştikleri bu alanı daha sonra terk edip çevresi yüz stadiaya varan başka bir yerleşim kurduklarından da söyler. Bunun yanında Kibyra ve çevresinde, Lydce, Solymce, Pisidce ve Hellence olmak üzere dört farklı dilin bölgede konuşulduğunu da vurgulanmıştır. Bütün bu anlatım Kabalis bölgesine ismini veren Kaballerin ve dolayısıyla Kabalis Bölgesi'nin Lydialı olduğu ve geldikleri bu coğrafyada yerli Pisidialılar ve Solym halklarının yaşadığını açıkça anlamaktayız.

Bu antik kaynakların önemi oldukça fazla olmasının yanı sıra, bölgedeki siyasi yapıyı oluşturan kentlerin/beyliklerin lokalizasyonuna ilişkin, yazılı kaynaklardaki ifadelerden ve son yıllarda ortaya çıkan bazı arkeolojik kanıtlardan yola çıkarak bazı önerilerin ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. Detaylı incelemeler sonucunda kazı ve yüzey araştırmalarından siyasi yapılanmanın ve etkinin materyal kültürüne yansımış olduğu görülebilmektedir. Sonuç

olarak eldeki veriler ışığında Kabalis/Kibyratis Bölgesinin ve çevresinin lokalizasyonu sosyal ve politik yapıları hakkında sonuçlar elde edilmiştir.

Çalışmamızın en önemli problemlerinden biri, bölgemizin eskiçağdaki sınırlarını belirlemek olmuştur. Özellikle antik yazarların verdiği yetersiz ve çelişkili ifadeler, sınırlar konusunda kesin çizgilerin çizilmesini olanaksız kılmaktadır. Bu sebeple bölge sınırlarını belirlemede fiziksel coğrafya koşullarına göre hareket etmek ve sınırların geçirgenliği konusuna dikkat etmek gerekmektedir. Tüm bu zorluklar çerçevesinde bölge sınırlarını çizmeye çalışırken, konuyla ilgili bilgi veren antik yazarların aktardıklarından alıntılar yaparak, bahsettiğimiz bu çelişkileri ortaya koymaya ve bunların yanında diğer verileri de göz önünde bulundurarak bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Bunun yanında antik kaynakların değerlendirmesini yaparken bölgede 18. yy'dan itibaren başlayan araştırma gezilerinden ve günümüz araştırmacılarından da yararlanılmıştır.

Sonuç olarak, tez çalışmamızda günümüze kadar yapılmış olan çalışmalar sonucunda elde edilen veriler ışığında, Kabalis (Kibyratis) bölgesinin, yerleşim coğrafyası, sosyo-politik ve sosyo-kültürel yapı özelliklerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Antik Kaynak Edisyonları

Polybios 21, 34.

"Ὅτι Μοαγέτης ἦν τύραννος Κιβύρας, ὠμὸς γεγονὼς καὶ δόλιος, καὶ οὐκ ἄξιός ἐστιν ἐκ παραδρομῆς, ἀλλὰ μετ᾽ ἐπιστάσεως τυχεῖν τῆς ἁρμοζούσης μνήμης. Πλὴν συνεγγίζοντος Γναΐου ὑπάτου Ῥωμαίων τῇ Κιβύρᾳ, καὶ τοῦ Ἑλουίου πεμφθέντος εἰς ἀπόπειραν ἐπὶ τίνος ἐστὶ γνώμης, πρεσβευτὰς ἐξέπεμψε, παρακαλῶν μὴ φθεῖραι τὴν χώραν, ὅτι φίλος ὑπάρχει Ῥωμαίων καὶ πᾶν ποιήσει τὸ παραγγελλόμενον. καὶ ταῦτα λέγων ἅμα προύτεινε στέφανον ἀπὸ πεντε καί δεκα ταλάντων. ὧν ἀκούσας αὐτὸς μὲν ἀφέξεσθαι τῆς χώρας ἔφη, πρὸς δὲ τὸν στρατηγὸν ἐκέλευσε πρεσβεύειν ὑπὲρ τῶν ὅλων· ἔπεσθαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῆς στρατείας κατὰ πόδας. γενομένου δὲ τούτου, καὶ πέμψαντος τοῦ Μοαγέτου μετὰ τῶν πρεσβευτῶν καὶ τὸν ἀδελφόν, ἀπαντήσας κατὰ πορείαν ὁ Γνάιος ἀνατατικῶς καὶ πικρῶς ὠμίλησε τοῖς πρεσβευταῖς, φάσκων οὐ μόνον ἀλοτριώτατον γεγονέναι Ῥωμαίων τὸν Μοαγέτην πάντων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν δυναστῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ῥώμην ὅλην εἰς καθαίρεσιν τῆς ἀρχῆς καὶ ἐπιστροφῆς εἶναι καὶ κολάσεως. οἱ δὲ πρεσβευταὶ καταπλαγέντες τὴν ἐπίφασιν τῆς ὀργῆς τῶν μὲν ἄλλων ἐντολῶν ἀπέστησαν, ἠξίουν δ᾽ αὐτὸν εἰς λόγους ἐλθεῖν. συγχωρήσαντος δὲ τότε μὲν ἐπανῆλθον εἰς τὴν Κιβύραν, εἰς δὲ τὴν ἐπαύριον ἐξῆλθεν μετὰ τῶν φίλων ὁ τύραννος κατά τε τὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν ἄλλην προστασίαν λιτὸς καὶ ταπεινός, ἔν τε τοῖς ἀπολογισμοῖς κατολοφυρόμενος τὴν ἀδυναμίαν τὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀσθένειαν ὧν ἐπῆρχε πόλεων, καὶ (πρὸς τούτοις) ἠξίου προσδέξασθαι τὰ πεντε καί δεκα τάλαντα τὸν Γνάιον· ἐκράτει δὲ τῆς Κιβύρας καὶ Συλείου καὶ τῆς ἐν Λίμνῃ πόλεως. ὁ δὲ Γνάιος καταπλαγεὶς τὴν ἀπόνοιαν ἄλλο μὲν οὐδὲν εἶπε πρὸς αὐτόν, ἐὰν δὲ μὴ διδῷ πεντακόσια τάλαντα μετὰ μεγάλης χάριτος, οὐ τὴν χώραν ἔφη φθερεῖν, ἀλλὰ τὴν πόλιν αὐτὴν πολιορκήσειν καὶ διαρπάσειν. ὅθεν ὁ Μοαγέτης κατορρωδήσας τὸ μέλλον ἐδεῖτο μηδὲν ποιῆσαιτοιοῦτον, καὶ προσετίθει κατὰ βραχὺ τῶν χρημάτων, καὶ τέλος ἔπεισε τὸν Γνάιον ἑκατὸν τάλαντα καὶ μυρίους μεδίμνους λαβόντα πυρῶν προσδέξασθαι πρὸς τὴν φιλίαν αὐτόν".

Türkçe Çevirisi: "Kibyra'nın Tyran'ı olan Moagetes zalim ve hain idi ve kendisine sadece ikincil bir saygıyı değil esaslı bir riayeti hak ediyordu. Roma Consul'ü Gnaeus Manlius Vulso(MÖ 189) Kibyra'ya yaklaşınca ve Helvius'u Moagetes'in nasıl düşündüğünü öğrenmek için gönderince, Moagetes ülkeye zarar vermemesi isteğiyle elçiler gönderdi, çünkü o bir Roma dostu idi ve her emri yerine getirecekti. Moagetes 15 talent'lik bir çelenk sundu. Helvius kendi tarafının ülkeye zarar vermek istemediğini açıkladı. Ama Moagetes, ana

meselelerle ilgili olarak komutana elçi göndermeyi talep etti ki o kafileyi takip edecekti. Bu oldu ve Moagetes elçi ile birlikte erkek kardeşini gönderdi. Gnaeus yolda onlarla karşılaşır ve onlarla keskin ve tehditkâr bir tonla konuşur, Moagetes diğer Asyalı Prensler arasında sadece Romalılar'a karşı en düşmanca davranan değildi, aynı zamanda bütün gücünü Roma egemenliğini yıkmak için kullanıyordu; O ceza ve dayağı hak ediyordu. Elçiler bu hiddet gösterisinin dehşeti içinde diğer emirlerini ihmal etmeksizin ondan Moagetes'le onların Kibyra'ya geri dönmelerini sağlayacak bir görüşme rica ettiler. Ertesi gün Tyran, arkadaşları ile birlikte basit, gösterişsiz bir giyim ile geldi ve nutkunda parasının azlığından ve kendisi tarafından yönetilen kentlerin fakirliğinden yakındı ve Gnaeus'tan 15 talent'i kabul etmesini rica etti. O Kibyra, Syllion ve Temenopolis'e egemendi. Bu utanmazlığa şaşırıyordu, Gnaeus O'na sadece kısa bir cevap verdi, eğer O, 500 talenti ödemezse ve bunun için nazikçe teşekkür etmezse, sadece ülkenin çöle çevrilmesi ile yetinmeyecek, kenti kuşatacak ve yağmalayacaktı. Moagetes korkuya kapıldı ve ondan böyle bir şey yapmamasını rica etti; yavaş yavaş tutarı sürekli bir biçimde artırdı ve sonunda Gnaeus'un onu 100 talent ve 10 bin medimne buğday karşılında Roma dostluğuna kabulünü sağladı".

Polybios 30, 9, 12-19.

"κατὰ δὲ τὸν ἀπόπλουν ἐπιλαβόμενος ἀφορμῆς εὐκαίρου, προσδραμὼν κατέφυγε πάλιν εἰς Καῦνον κἀκεῖ παραπλησίως ἐδεῖτο τῶν Καυνίων βοηθεῖν. τούτων δὲ πάλιν ἀποτριβομένων αὐτὸν διὰ τὸ τάττεσθαι μετὰ Ῥοδίων, διεπέμπετο πρὸς Κιβυράτας, δεόμενος αὐτὸν δέξασθαι τῇ πόλει καὶ πέμψαι παραπομπήν. ἔσχε γὰρ ἀφορμὴν πρὸς τὴν πόλιν διὰ τὸ τεθράφθαι παρ' αὐτῷ τοὺς παῖδας Παγκράτους τοῦ τυράννου. τῶν δὲ πεισθέντων καὶ ποιησάντων τὰ παρακαλούμενα, παραγενόμενος εἰς τὴν Κιβύραν εἰς ἀπορίαν ἐνέβαλεν αὐτόν τε καὶ τοὺς Κιβυράτας μείζω τῆς πρότερον, ὅτε παρὰ τοῖς Φασηλίταις ἦν. οὔτε γὰρ ἔχειν παρ' αὐτοῖς ἐθάρρουν αὐτὸν διὰ τὸ δεδιέναι τὸν ἀπὸ Ῥωμαίων κίνδυνον, οὔτ' ἀναπέμπειν εἰς τὴν Ῥώμην ἐδύναντο διὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν κατὰ θάλατταν ἔργων, ἅτε μεσόγαιοι τελέως ὑπάρχοντες. λοιπὸν ἠναγκάζοντο πρεσβεύειν εἰς τὴν Ῥόδον καὶ πρὸς τὸν στρατηγὸν εἰς Μακεδονίαν, ἀξιοῦντες παραλαβεῖν τὸν ἄνθρωπον. τοῦ δὲ Λευκίου γράψαντος τοῖς μὲν Κιβυράταις τηρεῖν ἐπιμελῶς τὸν Πολυάρατον καὶ κομίζειν εἰς τὴν Ῥόδον, τοῖς δὲ Ῥοδίοις φροντίζειν τῆς κατὰ θάλατταν παραπομπῆς, ἵνα μετ' ἀσφαλείας εἰς τὴν Ῥωμαίων ἀνακομισθῇ, πειθαρχησάντων δ' ἀμφοτέρων τοῖς γραφομένοις, τούτῳ τῷ τρόπῳ συνέβη τὸν Πολυάρατον ἐλθεῖν εἰς τὴν Ῥώμην, ἐκθεατρίσαντα μὲν τὴν ἀβουλίαν τὴν αὐτοῦ καὶ τὴν

ἀγεννίαν ἐφ᾽ ὅσον οἷός τ᾽ ἦν, ἔκδοτον (δὲ) γενόμενον οὐ μόνον παρὰ Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ καὶ παρὰ Φασηλιτῶν καὶ παρὰ Κιβυρατῶν καὶ παρὰ Ῥοδίων διὰ τὴν ἰδίαν ἄνοιαν".

Türkçe Çevirisi: "Kaçarken ve sakinlerinden aynı şekilde kendisine yardım etmelerini rica ettiği Kaunos'a gelirken hareket zamanında uygun bir fırsatı(bir gemiyle) kullandı. Kent Rhodoslular'ın müttefiki olduğundan O'nu başından savdığı için Kibyralılar tarafından kente kabulünü ve güvenli bir koruma ekibi rica etti. O, Tyran Pankrates'in oğulları O'nun tarafından eğitildikleri için kentle yakın ilişkilere sahipti. Onlar da O'nun aklına girdiler ve bu şekilde o kendisini ve kenti daha önce Phaselis'te olduğundan daha büyük sıkıntıya soktuğu Kibyra'ya geldi. Onlar Romalılar'dan korktukları için ne O'nu kendilerinde alı koymaya ne de tam anlamıyla bir kara ülkesi olarak deniz yolculuğu konusunda tamamen tecrübesiz olduklarından Roma'ya göndermeye cesaret edemediler. Onlara Rhodos'a ve Makedonya proconsulüne adamın kabulü ricası ile başvurmaktan başka bir yol kalmamıştı. Lucius Kibyralılar'a Polyaratos'u özenle koruyarak Rhodos'a getirmelerini yazar; Roma'ya güvenle gelmesi için Rhodoslular'a O'na denize kadar eşlik etmelerini söyler. Her iki taraf da emre uyar ve kafasızlığını ve erkek olmadığını her fırsatta gösterdikten ve kendi aptallığından dolayı sadece Kral Ptolemaios tarafından değil Phaselisliler, Kibyralılar ve Rhodoslular tarafından da teslim edildikten sonra bu şekilde Polyaratos Roma'ya gelir".

Strabon 13, 4, 15.

"Μετὰ δὲ τὴν Ἱερὰν πόλιν τὰ πέραν τοῦ Μαιάνδρου. τὰ μὲν οὖν περὶ Λαοδίκειαν καὶ Ἀφροδισιάδα καὶ τὰ μέχρι Καρούρων εἴρηται· τὰ δ᾽ ἑξῆς ἐστι τὰ μὲν πρὸς δύσιν ἡ τῶν Ἀντιοχέων πόλις τῶν ἐπὶ Μαιάνδρῳ, τῆς Καρίας ἤδη· τὰ δὲ πρὸς νότον ἡ Κιβύρα ἐστὶν ἡ μεγάλη καὶ ἡ Σίνδα καὶ ἡ Καβαλὶς μέχρι τοῦ Ταύρου καὶ τῆς Λυκίας".

Türkçe Çevirisi: "Hierapolis'den sonra Maiandros'un öte tarafında bulunan kısımları anlatmış bulunuyorum. Bundan sonra batıya doğru olan kısımlar gelir; Maiandros üzerindeki Antiokheialılar'ın kentini kastediyorum. Buraya gelen bir kimse Karia'ya gelmiş sayılır ve keza güneye doğru, Tauroslar'a ve Lykia'ya kadar uzanan Büyük Kibyra, Sinda ve Kabalis'i de kastediyorum".

Strabon 13, 4, 16.

"Σολύμους δ᾽ εἶναί φασι τοὺς Καβαλεῖς· τῆς γοῦν Τερμησσέων ἄκρας ὁ ὑπερκείμενος λόφος καλεῖται Σόλυμος, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Τερμησσεῖς Σόλυμοι καλοῦνται.

πλησίον δ’ ἐστὶ καὶ ὁ Βελλεροφόντου χάραξ καὶ ὁ Πεισάνδρου τάφος τοῦ υἱοῦ [αὐτοῦ] πεσόντος ἐν τῇ πρὸς Σολύμους μάχῃ. ταῦτα δὲ καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ λεγομένοις ὁμολογεῖται· περὶ μὲν γὰρ τοῦ Βελλεροφόντου φησὶν οὕτως “δεύτερον αὖ Σολύμοισι μαχέσσατο κυδαλίμοισι.” περὶ δὲ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ “Πείσανδρον δέ οἱ υἱὸν Ἄρης ἆτος πολέμοιο μαρνάμενον Σολύμοισι κατέκτανεν.” ἡ δὲ Τερμησσός ἐστι Πισιδικὴ πόλις ἡ μάλιστα καὶ ἔγγιστα ὑπερκειμένη τῆς Κιβύρας”.

Türkçe Çevirisi: “Kabalialılar’ın, Solymler’le aynı oldukları söylenir. Termessoslular’ın kalelerinin üst tarafında bulunan tepeye Solymos denir ve Termessoslular kendilerine de Solymler denir. Bellerophontes’in siperi ve Solymler’e karşı yapılan savaşta ölen oğlu Peisandros’un mezarı da bu civardadır. Bu anlatım ozanın sözleriyle de uyuşur. O, Bellerophontes için şöyle der: “Sonra o şanlı Solymler’le savaştı” ve oğlu için “ve oğlu Peisandros Solymler’le çarpışırken, savaşa doymayan Ares tarafından öldürüldü”. Termessos bir Pisidia kentidir. Kibyra’nın hemen üst tarafında olup ona çok yakındır”.

Strabon 13, 4, 17.

“Λέγονται δὲ ἀπόγονοι Λυδῶν οἱ Κιβυρᾶται τῶν κατασχόντων τὴν Καβαλίδα· ὕστερον δὲ Πισιδῶν τῶν ὁμόρων ἐποικησάντων καὶ μετακτισάντων εἰς ἕτερον τόπον εὐερκέστατον ἐν κύκλῳ σταδίων περὶ ἑκατόν. ηὐξήθη δὲ διὰ τὴν εὐνομίαν, καὶ αἱ κῶμαι παρεξέτειναν ἀπὸ Πισιδίας καὶ τῆς ὁμόρου Μιλυάδος ἕως Λυκίας καὶ τῆς Ῥοδίων περαίας· προσγενομένων δὲ τριῶν πόλεων ὁμόρων, Βουβῶνος Βαλβούρων Οἰνοάνδων, τετράπολις τὸ σύστημα ἐκλήθη, μίαν ἑκάστης ψῆφον ἐχούσης, δύο δὲ τῆς Κιβύρας· ἔστελλε γὰρ αὕτη πεζῶν μὲν τρεῖς μυριάδας ἱππέας δὲ δισχιλίους· ἐτυραννεῖτο δ’ ἀεί, σωφρόνως δ’ ὅμως· ἐπὶ Μοαγέτου δ’ ἡ τυραννὶς τέλος ἔσχε, καταλύσαντος αὐτὴν Μουρηνᾶ καὶ Λυκίοις προςορίσαντος τὰ Βάλβουρα καὶ τὴν Βουβῶνα· οὐδὲν δ’ ἧττον ἐν ταῖς μεγίσταις ἐξετάζεται διοικήσεσι τῆς Ἀσίας ἡ Κιβυρατική. τέτταρσι δὲ γλώτταις ἐχρῶντο οἱ Κιβυρᾶται, τῇ Πισιδικῇ τῇ Σολύμων τῇ Ἑλληνίδι τῇ Λυδῶν· … δὲ οὐδ’ ἴχνος ἐστὶν ἐν Λυδίᾳ. ἴδιον δ’ ἐστὶν ἐν Κιβύρᾳ τὸ τὸν σίδηρον τορεύεσθαι ῥᾳδίως”.

Türkçe Çevirisi: “Kibyralılar’ın, Lydialılar’ın soyundan oldukları söylenir. Bunlar Kabalis’i çevresindeki Pisidialıları ele geçirdiler ve oraya yerleştikten sonra kenti, çok iyi tahkim edilmiş ve çevresi yaklaşık yüz stadia olan başka bir yere taşıdılar. Bu kent iyi yasaları sayesinde kuvvetlendi ve köyleri Pisidia ve komşusu Milyas’dan ve Rhodosluların Peraia’sına kadar yayıldı. Kentin civarında üç kent daha kuruldu. Bunlar Bubon, Balbura ve

Oenoanda'dır. Bunların oluşturduğu konfederasyona Tetrapolis adı verildi. Bunlardan her birinin bir oy, fakat Kibyra'nın iki oy hakkı vardı, çünkü Kibyra otuz bin piyade ve iki bin at çıkarabiliyordu. Burası daima tiranlar tarafından idare edildi, fakat gene de insaflı bir yönetim uyguladı. Ancak tiranlık Moagetes zamanında sona erdi. Murena, tiranlığı yıktı ve Balboura ile Boubon'u topraklarına kattı. Fakat bugün Kibyra'nın kaza yetkisi Asia'dakilerin en genişi sayılmaktadır. Kibyralılar Pisidia, Solym, Yunan ve Lydia dilleri olmak üzere dört dil kullanırlardı, fakat Lydia'da Lydialıların diline ait en ufak bir ipucu yoktur. Kibyralıların başka bir özelliği de, demir işçiliği ve kakmacılığındaki ustalıklarıdır. Termessos'un dar geçitlerden başlayarak Tauros'ların içinden Isinda'ya geçit veren boğazdan, Sagalassos ve Apameialılar'ın topraklarına kadar uzanan ülkeye Milyas denir".

Strabon 14, 2, 1.

"Τὰ δὲ πέραν ἤδη τοῦ Μαιάνδρου τὰ λειπόμενα τῆς περιοδείας πάντ' ἐστὶ Καρικά, οὐκέτι τοῖς Λυδοῖς ἐπιμεμιγμένων ἐνταῦθα τῶν Καρῶν ἀλλ' ἤδη καθ' αὑτοὺς ὄντων, πλὴν εἴ τι Μιλήσιοι καὶ Μυούσιοι τῆς παραλίας ἀποτέτμηνται. ἀρχὴ μὲν οὖν τῆς Καρίας ἐστὶν ἡ τῶν Ῥοδίων περαία πρὸς θαλάττης, τέλος δὲ τὸ Ποσείδιον τῶν Μιλησίων, ἐν δὲ τῇ μεσογαίᾳ τὰ ἄκρα τοῦ Ταύρου μέχρι Μαιάνδρου. λέγουσι γὰρ ἀρχὴν εἶναι τοῦ Ταύρου τὰ ὑπερκείμενα ὄρη τῶν Χελιδονίων καλουμένων νήσων, αἵπερ ἐν μεθορίῳ τῆς Παμφυλίας καὶ τῆς Λυκίας πρόκεινται· ἐντεῦθεν γὰρ ἐξαίρεται πρὸς ὕψος ὁ Ταῦρος· τὸ δ' ἀληθὲς καὶ τὴν Λυκίαν ἅπασαν ὀρεινὴ ῥάχις τοῦ Ταύρου διείργει πρὸς τὰ ἐκτὸς καὶ τὸ νότιον μέρος ἀπὸ τῶν Κιβυρατικῶν μέχρι τῆς περαίας τῶν Ῥοδίων. κἀνταῦθα δ' ἐστὶ συνεχὴς ὀρεινή, πολὺ μέντοι ταπεινοτέρα καὶ οὐκέτι τοῦ Ταύρου νομίζεται, οὐδὲ τὰ μὲν ἐκτὸς αὐτοῦ τὰ δ' ἐντός, διὰ τὸ σποράδας εἶναι τὰς ἐξοχὰς καὶ τὰς εἰσοχὰς ἐπίσης * τε πλάτος καὶ μῆκος τῆς χώρας ἁπάσης καὶ μηδὲν ἔχειν ὅμοιον διατειχίσματι. ἔστι δ' ἅπας μὲν ὁ περίπλους κατακολπίζοντι σταδίων τετρακισχιλίων ἐνακοσίων, αὐτὸς δὲ ὁ τῆς περαίας τῶν Ῥοδίων ἐγγὺς χιλίων καὶ πεντακοσίων".

Türkçe Çevirisi: "Pamphylia sınırının başlangıcı olan Khelidoniai denen adaların üst kısmında bulunan dağların Tauros'un başlangıcını oluşturduğu ve bu nedenle Tauros'un buradan yükseldiği söylenir. Fakat gerçek şudur ki Lykia'nın tümü, dış kısımlara doğru ve güney yanında, ta Rhodosluların Peraia'sından başlayan ve Kibyralıların ülkesinden geçen Tauros'un bir dağ dizisiyle ayrılmıştır. Buradan itibaren dağ sırası devam eder, fakat daha çok alçaktır ve artık Tauros'un bir kısmı olarak kabul edilmez. Çünkü bunlar yükseliş ve

alçalışlarıyla, bölücü bir duvar durumu göstermeksizin, eşit olarak bütün ülkeye enine, boyuna yayılmıştır. Körfezin girinti ve çıkıntılarını izleyerek, kıyı boyunca yapılan gezinin tümü dört bin dokuz yüz ve sadece Rhodosluların Peraia'sının etrafını dolaşmak bin beş yüz stadiadır".

Strabon 14, 3, 3.

"Εἰσὶ δὲ τρεῖς καὶ εἴκοσι πόλεις αἱ τῆς ψήφου μετέχουσαι· συνέρχονται δὲ ἐξ ἑκάστης πόλεως εἰς κοινὸν συνέδριον, ἣν ἂν δοκιμάσωσι πόλιν ἑλόμενοι· τῶν δὲ πόλεων αἱ μέγισται μὲν τριῶν ψήφων ἐστὶν ἑκάστη κυρία, αἱ δὲ μέσαι δυεῖν, αἱ δ' ἄλλαι μιᾶς· ἀνὰ λόγον δὲ καὶ τὰς εἰσφορὰς εἰσφέρουσι καὶ τὰς ἄλλας λειτουργίας. ἓξ δὲ τὰς μεγίστας ἔφη ὁ Ἀρτεμίδωρος, Ξάνθον Πάταρα Πίναρα Ὄλυμπον Μύρα Τλῶν κατὰ τὴν [ὑπέρ]θεσιν τὴν εἰς Κιβύραν κειμένην".

Türkçe Çevirisi: "Oy hakkını paylaşan yirmi üç kent vardır. Hangi kenti uygun gördüklerini seçtikten sonra, her kentten temsilciler birleşerek orada genel bir kongrede toplanırlardı. Kentlerin en büyüklerinin üç, orta büyüklükte olanların iki ve geriye kalanların da bir oy hakkı vardı. Keza bunlar aynı oranda yardımlaşmalar ve diğer komünyonlara ödemeler yaparlardı. Artemidoros, en büyük altısının Ksanthos, Patara, Pinara, Olympos, Myra ve Tlos olduğunu söylüyor. Bunların sonuncusu Kibyra'ya geçit veren boğazın yanındadır".

Plinius 5, 105.

"Sed prius terga et mediterraneas iurisictiones indicasse conveniat. una appellatur Kibyratica; ipsum oppidum Phrygiae est. conveniunt eo XXV civitates, celeberrima urbe Laodiceia. imposita est Lyco flumini, latera adluentibus Asopo et Capro, apellata primo Diospolis, dein Rhoas. reliqui in eo conventu, quos nominare non pigeat, Hydrelitae, Themisiones, Hierapolitae".

Türkçe Çevirisi: "Ama ilk olarak arka tarafı ve ülkenin içlerindeki mahkeme bölgelerini vermek daha iyi olacak. Bunlardan biri Kibyra'dır; kent Phrygia'ya aittir. Buraya en ünlüleri Laodikeia kenti olan 25 cemaat gelir. Laodikeia, Asapos ve Kapros'un suladığı Lykos nehri kenarında bulunmaktadır ve kent ilk olarak Diospolis ve daha sonra Rhoas olarak adlandırılırdı. Bu mahkeme bölgesindeki anılmaya değer olan diğerleri Hydrela, Themisonion ve Hierapolis sakinleridir".

Tacitus 4, 13, 1.

"At Tiberius nihil intermissa rerum cura, negotia pro solaciis accipiens, ius civium,

preces sociorum tractabat; factaque auctore eo senatus consulta, ut civitati Kibyraticae apud Asiam, Aegiensi apud Achaiam, motu terrae labefactis, subveniretur remissione tributi in triennium".

Türkçe Çevirisi: "Bu arada Tiberius kendisini tamamen devlet işlerine verdi; teselliyi resmi işlerde bulduğundan vatandaşlar için yargısal kararlar ve müttefiklerin dilekçeleri ile meşgul oldu: Bu şekilde bir deprem neticesinde tahrip olan Asia'daki Kibyra ve Achaia'daki Aigion halklarına üç yıl boyunca vergiden muaf tutularak yardım edilmesine ilişkin Senato kararları alındı".

Tacitus 2, 47.

"Eodem anno duodecim celebres Asiae urbes conlapsae nocturno motu terrae, quo inprovisior graviorque pestis fuit. neque solitum in tali casu effugium subveniebat in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur. sedisse inmensos montis, visa in arduo quae plana fuerint, effulsisse inter ruinam ignis memorant. asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiae traxit: nam centies sestertium pollicitus Caesar, et quantum aerario aut fisco pendebant in quinquennium remisit. Magnetes a Sipylo proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Aegeatas, Apollonidenses, quique Mosteni aut Macedones Hyrcani vocantur, et Hierocaesariam, Myrinam, Cymen, Tmolum levari idem in tempus tributis mittique ex senatu placuit, qui praesentia spectaret refoveretque. delectus est M. Ateius e praetoriis, ne consulari obtinente Asiam aemulatio inter pares et ex eo impedimentum orereturr."

Türkçe Çevirisi: "Aynı yıl Asia'nın 12 önemli kenti, bir gece meydana gelen bir depremle yerle bir oldu. Öyle ki, deprem çok büyük bir tahribata yol açmıştı. O kargaşa içinde insanlar doğal olarak ovaya doğru kaçmaya çalıştılar; ama bu da mümkün olamadı, çünkü yarılan toprak herkesi yutuyordu. Derler ki, dev dağlar düzleşti, düzlükler yükseldi ve yıkıntılar alevler içinde kaldı. Deprem en çok Sardeis (Salihli-Sart Mustafa) halkına zarar verdiği için, bu kente karşı büyük bir sempati oluştu. Öyle ki, imparator (Tiberius) 10 milyon sestertius tutarında bir malî yardım sözü verdi ve kenti 5 yıl süre ile her türlü yerel ve merkezî vergiden muaf tuttu. Magnesia halkı (Sipylum-Manisa), kayıpları ve aldığı yardımlar bakımından ikinci sıradaydı. Yine bu bölgeye yakın kentlere de aynı süre için vergi muafiyeti verilmesi ve durumu yerinde incelemesi, yardımı organize etmesi için bölgeye bir Senato temsilcisi gönderilmesine karar verildi."

BİBLİYOGRAFYA ve KAYNAKÇA

Eskiçağ Literatürü

Alexandros Polyhistor, ***Lykaika***, Cornelius Alexander Polyhistor von Milet, "Λυκαικα", FGrH, III: 248-313, Leiden 1964.

Ammianus Marcellinus, *History*, (Res Gestae) T.E. Page, E. Capps, W.H.D. Rouse(John C. Rolfe-with an english translation), Cambridge, Mass-Harvard, 1935(Loeb).

Appianos, ***Mithridatic Wars, The Syrian Wars,*** (Appian's Roman History, I-IV), H. White(with an english translation), Cambridge, Mass-London, 1912-1913(Loeb).

Arrianos, ***Aleksandrou Anabasis***, (İskender'in Seferleri), çev. Meriç Mete, İstanbul, 2005.

Cicero, ***De Republica De Legibus***, Ph.D. Clinton Walker Keyes (ed.), G.P. Putnam's Sons, New York, 1928(Loeb).

Diodoros, ***Bibliothekes Historike***, Library of History, C.H. Oldfather(with an english translation), London, 1933-1967(Loeb).

Eusebios, ***Chronicorum***, Liber Prior-Chronicle, A. Schoene (ed.), Berlin, 1875.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı(Haz.), -3. Kitap, YKY, İstanbul, 1999.

Herodotos, ***Historiae***, Herodotus, I-IV, A.D. Godley(with an english translation), London, New York, 1975(Loeb).

Herodotos, ***Historiae***, Herodot Tarihi, çev. M. Ökmen ve A. Erhat, İstanbul, 1991.

Hesiodos, ***Theogonia***, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve A. Erhat, TTK Basımevi, 1977.

Homeros, ***Ilias***, İlyada, çev. A. Erhat, İstanbul, 1984.

Homeros, ***Odysseia***, çev. A. Erhat ve A. Kadir, İstanbul, 1987.

İbn Batuta *Seyahatname*, I-II, *(Tufetü'n-nuzzâr fi garâibi'lemsâr ve acâibi'l-esfâr*), E.A.M. İbn Batuta Tanci, çev. A.S. Aykut, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, İstanbul.

Katip Çelebi, ***Cihannüma***, (edd.), Nevzat Bayhan, Hasan Işık, Bekir Karlığa, İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri, Kültür A.Ş. / Kaynak Kitaplar, İstanbul, 2010.

Ksenophon, ***Kyru Anabasis***, Anabasis(Onbinlerin Dönüşü), çev. T. Gökçöl, Sosyal Yay., İstanbul, 1984.

Livius, ***Ab Urbe Condita***, Livy, çev. Evan T. Sage, London, 1965(Loeb).

Pausanias, ***Periegesis tes Hellados,*** Discription of Greece, I-IV, W.H.S. Jones(with an english translation), London, 1964(Loeb).

Platon, ***Nomoi,*** (Yasalar), vol. I-II, çev. C. Şentuna ve S.Babür, Ankara, 1998.

Plinius/Pliny's, ***Naturalis Historia,*** (Gaius Plinius Secundus), in Thirty-seven boks. A Translation on the basis of that by Dr. Philemon Holland (ed.), 1601. vol.I, Printed fort he club by George Barclay, Castle Street, Leicester Square, 1847-48.

Polyaeinus, ***Strategemata,*** J. Melber (ed.), Leipzig, 1887.

Polybios, ***Historiai,*** (Histories), çev. Evelyn S. Shuckburgh, London, 1962.

Ptolemaios, ***Geographia,*** Nobbe (ed.), Lipsiae, 1845.

Strabon, ***Geographika,*** (Coğrafya), Anadolu XII, XIII, XIV. Kitaplar, çev. A. Pekman, İstanbul, 1987.

Stephanus Byzantinus, ***Ethnica,*** Quem Primus Thomas de Pinedo Lusitanus, Amstelodami(Typis Jacobi de Jonge), 1778.

Tacitus, ***Annales,*** 5 volumes, Latin texts and facing English translation: by C.H. Moore(*Histories*) and J. Jackson(*Annals*) Harvard University Press, 1925 thru 1937(Loeb).

Marcus Vitruvius Pollio, ***De Architectura libri decem,*** (Mimarlık Üzerine On Kitap), çev. Suna Güven ve Şevki Vanlı, Mimarlık Vakfı, YEM Yayın, İstanbul, 1993.

Modern Literatür

Abbasoğlu, 1987;

Haluk Abbasoğlu, "*1986 Yılı Termessos Yüzey Araştırmaları*", **AST**-5(I), s.213-230.

Abbasoğlu, 1996;

Haluk Abbasoğlu, "*Anadolu'da Antik Çağ'da Konut*", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme/Housing and Settlement in Anatolia a Historical Perspective**, Yıldız Sey (ed.), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, s.395-404.

Akarca, 1972;

Aşkıdil Akarca, ***Şehir ve Savunması****: Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri-I,* TTK Yay., Ankara.

Akdeniz, 2006;

Engin Akdeniz, "*II. Murşili'nin Arzawa Seferi ve Tarihi Coğrafya Açısından Bazı Öneriler*", **Ege Arkeoloji Dergisi**-7(I), EÜEF Yay., s.17-40.

Aksu, 1998;

Fatma Aksu, ***Gölhisar Ovası ve Yakın Çevresinde Fiziki Coğrafya Araştırmaları***, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), EÜSBE, Coğrafya Ana Bilim Dalı, İzmir.

Akşit, 1967;

Oktay Akşit, ***Likya Tarihi***, İÜEF Yay., İstanbul.

Akşit, 1971;

Oktay Akşit, ***Hellenistik ve Roma Devrinde Likya***, İÜEF Yay., İstanbul.

Akşit, 1985;

Oktay Akşit, ***Roma İmparatorluk Tarihi****(M.Ö.27-M.S.395)*, İÜEF Yay., İstanbul.

Aktüre, 2003;

Sevgi Aktüre, ***Anadolu 'da Demir Çağı Kentleri,*** Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.

Akurgal, 1986;

Ekrem Akurgal, "*Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü*", **AnAr-**

X(1986), **Prof. Dr. U. Bahadır Alkım Hatıra Sayısı**, s.21-30.

Akurgal, 1996;

Ekrem Akurgal, "*Batı Anadolu'da Konut, Yerleşme ve Kent Planlaması(MÖ. 3000-30)*", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme/Housing and Settlement in Anatolia a Historical Perspective**, Yıldız Sey (ed.), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, s.122-143.

Akurgal, 2003;

Ekrem Akurgal, ***Anadolu Uygarlıkları***, Net Turistik Yay., (8.baskı), İstanbul.

Akyurt, 1998;

İ. Metin Akyurt, ***M.Ö. II. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri***, TTK Yay., Ankara.

Allen, 1983;

R.E. Allen, ***The Attalid Kingdom***(A Constitutional History), Clarendon Press, Oxford.

Alp, 2000;

Sedat Alp, ***Hitit Çağında Anadolu***, Tubitak Yay., Ankara.

Alparslan, 2002;

Metin Alparslan, "*Artukka Assuwa Ülkesi ve Lokalizasyonu*", **AnAr**-16(2002), s.23-34.

Ambraseys ve White, 1997;

Nicholas Neocles Ambraseys, D. White, "*The seismicity of the Eastern Mediterranean region 550-1 BC: A Re-Appraisal*", **Journal of Earthquake Engineering**-1(IV), s.603-632

Ambraseys, 2009;

Nicholas Neocles Ambraseys, ***Earthquakes in the Mediterranean and Middle East, a multidisciplinaray study of seismicity up to 1900***, Cambridge, UK, Cambridge University Press.

Archibald, 2001;

Zofia H. Archibald, "*Making the most of one's friends: Western Asia Minor in the early Hellenistic age*", **Hellenistic Economies**, Z.H. Archibald, John Davies, Vincent Gabrielsen, G.J. Oliver (edd.), Routledge, London, s.185-203.

Ardel, 1951;

Ahmet Ardel, "*Göller Bölgesinde Morfolojik Müşahedeler*", **CED**-2, s.1-15.

Ardos, 1984;

Mehmet Ardos, ***Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi***, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Arkwright, 1914;

W.G. Arkwright, "*The Cabalians of Herodotus*", **JHS**-34(1914), s.64-65.

Arkwright, 1918;

W.G. Arkwright, "*Lycian and Phrygian Names*", **JHS**-38(1918), s.45-73.

Arslan, 2000;

Murat Arslan, ***Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar***, İstanbul.

Arslan, 2003;

Murat Arslan, "*İ.Ö. 188 Yılından İ.Ö. 67 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları*", **ADALYA**-6, s.91-118.

Arslan, 2007;

Murat Arslan, ***Mithradates VI Eupator***(Roma'nın Büyük Düşmanı*)*, Odin Yay., İstanbul.

Arundell, 1828;

Francis Vyvyan Jago Arundell, ***A visit to the seven churches of Asia Minor***(with an Excursion into Pisidia), London.

Arundell, 1834;

Francis Vyvyan Jago Arundell, ***Discoveries in Asia Minor****(including of a Description of the Ruins of Several Ancient Cities and Especially Antioch of Pisidia:I-II),* London.

Atalay, 1977;

İbrahim Atalay, "*Burdur havzası ve çevresinin jeomorfolojik gelişimi* (Geomorphological evolition of the Burdur basin and its surroundings)", **Jeomorfoloji Dergisi**-6, Ankara, s.93-110.

Atalay, 1994;

İbrahim Atalay, ***Türkiye Coğrafyası***, EÜEF Yay., İzmir.

Atalay ve Mortan, 1997;

İbrahim Atalay, Kenan Mortan, ***Türkiye Bölgesel Coğrafyası***, İnkılap Yayınevi, İstanbul.

Atalay ve Mortan, 2007;

İbrahim Atalay, Kenan Mortan, ***Türkiye Bölgesel Coğrafyası***(Resimli ve Haritalı), İnkılap Yayınevi, İstanbul.

Atasoy, 2001;

Sümer Atasoy, ***Helen ve Roma Döneminde Anadolu Kenti***, Promete Kültür Dizisi, İstanbul.

Atlan, 1961;

Sabahat Atlan, ***Küçük Asya Şehir Sikkeleri***, İstanbul.

Atlan, 1970;

Sabahat Atlan, ***Roma Tarihi'nin Ana Hatları I-II***(Cumhuriyet Devri), İÜEF Yay., İstanbul.

Austin, 1981;

Michael M. Austin, ***The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest***, Cambridge.

Avram, 2004;

Alexandru Avram, "*The Propontic Coast of Asia Minor*", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation, M.H. Hansen and T.H. Nielsen (edd.), Oxford, s.979-999.

Ay, 2010a;

Şeyma Ay, "*Ahhiyava-Hitit İlişkileri ve Ahhiyavalıların Batı Anadolu'daki Faaliyetleri Ahhiyawa-Hittite Relations And The Activities Of Ahhiyawaians On Western Anatolia*", Ordu Üniversitesi, SBE, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**-1(I), s.27-36.

Ay, 2010b;

Şeyma Ay, "*Hititçe Metinlerde Geçen Pitaşşa Ülkesi, Pitašša Land in Hittite Texts*", Afyon Kocatepe Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**-12(I), s.101-112.

Aykut, 2004;

A. Sait Aykut, ***İbn Batuta Seyahatnamesi I-II***, (Tufetü'n-nuzzâr fi garâibi'lemsâr ve acâibi'l-esfâr), E.A.M. İbn Batuta Tanci, çev. A.S. Aykut, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi,

İstanbul.

Bachmann, 2012;

Martin Bachmann, "*Oinoanda'da Arazi Çalışmaları 2011/Fieldwork at Oinoanda 2011*", **ANMED**-10(2012), s.195-205.

Bachmann, 2013;

Martin Bachmann, "*2011 Yılı Oinoanda Çalışmaları*", **AST**-30(I), s.299-306.

Badian, 1966;

Ernst Badian, "*Alexander the Great and the Greeks of Asia*", **Ancient society and Institutions**: *studies presented to Victor Ehrenberg on his 75 th birthday*, E. Badian (ed.), Basil Blackwell, Oxford, s.37-69.

Bahar, 1991;

Hasan Bahar, ***İsauria Bölgesi Tarihi***, (Yayınlanmamış D. Tezi), SÜSBE, Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilimdalı, Konya.

Bahar ve Bizbirlik, 1997;

Hasan Bahar, Alpay Bizbirlik, "*Tahrir Defterlerine Göre Akşehir-Ilgın Çevresindeki Osmanlı Yerleşmelerinin Arkeolojik Metodlarla Lokalizasyonu üzerine Bir Deneme*", **Ata Dergisi**-7, Konya, s.251-288.

Bahar, 2002;

Hasan Bahar, "*Ereğli Maddesi*", **Konya Ansiklopedisi**-3, Muhammet Ali Orak, (ed.), Konya.

Bahar, 2005;

Hasan Bahar, ***Eskiçağ Tarihi***(*Ders Notları*), Konya.

Bal, 2002;

Hüseyin Bal, ***Kent Sosyolojisi***, Fakülte Kitabevi, Isparta.

Balcer, 1984;

Jack Martin Balcer, ***Sparda by the Bitter Sea***: *Imperial Interaction in Western Anatolia*, Brown Judaic Studies-52, USA.

Balcer, 1995;

Jack Martin Balcer, ***The Persian Conquest of the Greeks* (*545-450 B.C.*)**, Universitätsverlag Konstanz, Deutschland.

Ballance, 1962;

Michael H. Ballance, "*The Site of Prostanna*", **AnatSt**-9(1959), pp.125-130.

Bardakçı, 2010;

Belgin Bardakçı, "*Kibyra antik kentinde, Seramik Üretiminden Kandillerin ve Unguentariumların FTIR Spektrumlarının İncelenmesi*", **Batı Akdeniz Doğa Bilimleri Sempozyumu**(Bildiri Özetleri), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Burdur, s.154.

Barnett, 1967;

R.D. Barnett, "*Phrygia and The Peoples of Anatolia in The Iron Age*", **CAH**-2(XXX), s.417-442.

Barnett, 1974;

R.D. Barnett, "*A Silver-Head Vase with Lycian Insciptions*", **Mansel'e Armağan**/**Mélanges Mansel-I**, TTK Basımevi, s.893-903.

Başer, 1991;

S. Selçuk Başer, "*1988-1989 Yılları Kibyra Kurtarma Kazıları*", **MKKS**-1, s.235-260.

Bayburtluoğlu, 2004;

Cevdet Bayburtluoğlu, ***Likya***, AKMED Yay., Antalya.

Baydur, 1994;

Nezahat Baydur, ***Anadoluda Kutsal Dağlar Dağ-Tanrılar***, Graphis Yay., İstanbul.

Baykara, 1988;

Tuncer Baykara, ***Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I***(Anadolu'nın İdari Taksimatı), TKAE Yay., Ankara.

Baykara, 1990;

Tuncer Baykara, ***Anadolu'nun Selçuklular Devrinde Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Arastırmalar***, EÜ Basım Evi, İzmir.

Bayladı, 1998;

Derman Bayladı, ***Dinler Kavşağı Anadolu***, Say Yay., İstanbul.

Bayne, 2010;

Nicholas Bayne, "*The Grey Wares of North-West Anatolia:* (In The Middle and Late Bronze Age and The Early Iron Age and Their Relation to The Early Greek Settlements)", **AMS**-37, Bonn.

Bean, 1956;

George Ewart Bean, "*Notes and Inscriptions from the Cibyratis and Caralitis*", **BSA**-51(1956), London, s.136-156.

Bean, 1959;

George Ewart Bean, "*Notes and inscriptions from Pisidia I*", **AnatSt**-9(1959), s.67-119.

Bean, 1960;

George Ewart Bean, "*Notes and inscriptions from Pisidia II*", **AnatSt**-10(1960), s.43-82.

Bean, 1978;

George Ewart Bean, **Lycian Turkey***: An Arcaeological Guide*, 1978.

Bean, 1997;

George Ewart Bean, ***Eskicağda Likya Bölgesi***, İstanbul.

Bean, 1999;

George Ewart Bean, ***Eskicağda Güney Kıyılar***, çev.İnci Delemen, Sedef Çokay, İstanbul.

Becks, 2013;

Ralf Becks, "*Prehistoric Island and Lake Shore Settlements in the District in Southwest Anatolia*", **ADALYA**-16, s.15-30.

Becks, 2014;

Ralf Becks, "*Göller Bölgesi Tunç Çağı Yerleşimleri*", **Pisidia Araştırmaları-I**, Sempozyum Bildiri Kitabı, (edd.), B.Hürmüzlü, M.Fırat, A.Gerçek, I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri (05-06.11.2012), S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta, s.38-47.

Bier, 1990;

Lionel Bier, "*The lower theatre at Balboura*", **AnatSt**-40(1990), Ankara, s.69-79.

Bier, 1994;

Lionel Bier, "*The upper theatre at Balboura*", **AnatSt**-44(1994), Ankara, s.27-46.

Bilici, 2006;

H.Bilici, "*Strabon'a Göre Anadolu'da Ticaret*", **ArkSan**-123, İstanbul, s.19-28.

Bintfill, 2006;

J.L. Bintfill, "*City-Country Relationships in the 'Normal Polis'*", **City, Countryside, and the Spatial Organization of Value in Classical Antiquity**, (edd.), R.M. Rosen, I. Sluiter, Leiden, Brill, s.13-33.

Bittel, 1934;

Kurt Bittel, **Prähistorische Forschung in Kleinasien**, İstanbul.

Bittel, 1942;

Kurt Bittel, "*Kleinasiatische Studien*", **İst Mitt**-5(1942), İstanbul, s.154-163.

Boardman, 1964;

John Boardman, ***The Greeks Overseas****: their early colonies and trade*, London.

Bonnard, 2004;

Andre Bonnard, ***Antik Yunan Uygarlığı***, çev.Kerem Kurtgözü, İstanbul.

Bookchin, 1999;

Murray Bookchin, ***Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü***, çev.Burak Özyalçın, Ayrıntı Yay., İstanbul.

Bosch, 1957;

Clemens Emile Bosch, ***Studien zur Geschichte Pamphyliens***(Pamphilya Tarihine Dair Tetkikler), çev.Sabahat Atlan, TTK Yay., Ankara.

Bossert, 1946,

Helmuth Theodor Bossert, ***Asia***, İÜEF Yay., İstanbul.

Bowie, 2006;

Angus Bowie, "*Herodotus on Survival: City or Countryside*?", **City, Countryside, and the Spatial Organization of Value in Classical Antiquity**, (edd.), R.M. Rosen, I. Sluiter, Leiden, Brill, s.119-139.

Branigan, 1974;

Keith Branigan, ***Aegean Metalwork in the Early and Middle Bronze Ages***, Oxford

Braudel, 1993;

Fernand Braudel, ***Akdeniz ve Akdeniz Dünyası-1****(La Mediterranee et Le Monde Mediterranneen a L'Epoque de Philippe II)*, İmge Kitabevi Yay., İstanbul.

Briant, 2002;

Pierre Briant, ***From Cyrus To Alexander****:(A History of the Persian Empire)*, çev. Peter T. Daniels, Wiona Lake, Indiana, Eisenbrauns.

Brosius, 2006;

Maria Brosius, **The Persians**, ***Peoples of the Ancient World***, Routledge, London.

Bryce, 1974a;

Trevor Robert Bryce, "*Some Geographical and Political Aspects of Mursilis Arzawan Campaign*", **AnatSt**-24, s.103-116.

Bryce, 1974b;

Trevor Robert Bryce, "*The Lukka problem-And a possible solution*", **JNES**-33(1974), s.395-404.

Bryce, 1985;

Trevor Robert Bryce, "*A Reinterpretation of the Milawata letter in the Light of the New Join Piece*", **AnatSt**-35(1985), s.13-25.

Bryce ve Zahle, 1986;

Trevor Robert Bryce, Jahn Zahle, **The Lycians, A study of Lycian history and civilisation on the conquest of Alexander the Great-I**, T.R. Bryce (ed.), *The Lycians in literary and epigraphic sources*, Copenhagen.

Bryce, 1992;

Trevor Robert Bryce, "*Lukka revisited*", **JNES**-51(1992), s.121-130.

Bryce, 2005;

Trevor Robert Bryce, ***The Kingdom of The Hittites***, Oxford University Press, New Edition, Oxford-UK.

Bryce, 2009;

Trevor Robert Bryce, ***The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia***: The Near East from the Early Bronze Age to the fall of the Persian Empire, Routledge, NY.

Butlin, 1993;

Robin A. Butlin, ***Historical Geography***, **Through the Gates os Space and Time**, Edward Arnold, London.

Bürchner, 1919;

Ludwig Bürchner, **RE**-X.2(1919) Kabala(s.1394) maddesi, Stutgart.

Büyükkolancı, 1996;

Mustafa Büyükkolancı, ***Pisidya Bölgesi Tapınak Mimarisi***, (Yayınlanmamış D. Tezi), İÜSBE, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Calder ve Bean, 1958;

William Moir Calder, George Edward Bean, ***A Classical Map of Asia Minor***, BSA, London.

Can, 2011;

Şefik Can, ***Klasik Yunan Mitolojisi***, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul.

Carr, 2013;

Edward Hallett Carr, ***Tarih Nedir*?**, İletişim Yay., İstanbul.

Casson, 1954;

Lionel Casson, "*The Grain Trade of the Hellenistic World*", **AJP**-85, s.168-187.

Casson, 2002;

Lionel Casson, ***Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler***, çev.Gürkan Ergin, Homer Yay., İstanbul.

Cheyne ve Black, 1903;

Thomas Kelly Cheyne, John Sutherland Black, Editing **Encyclopaedia Biblica** 1903/*Gaius-Galatia, B. Galatians Of The Epistle And Acts. 5. Galatians in NT*: nomenclature, ABz, E4(Index to Names), 1903.

Childe, 2009;

Vere Gordon Childe, ***Tarihte Neler Oldu?***, (5.baskı), çev.Alaéddin Şenel, Mete Tunçay, Kırmızı Yay., İstanbul.

Cinisli, 2001;

Demet Cinisli, ***Sikkeler Işığında Phrigia Bölgesindeki Irmak Tanrıları***, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), İÜSBE, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Clough, 1965;

Shepard B. Clough, *Dünyamızın Başlangıcından Bugüne Kadar* **Uygarlık Tarihi**, çev.Nihal Önol, Varlık Yay., İstanbul, 1965.

Collignon, 1878;

Maxime Collignon, "*Inscriptions d'Ormelei en Phrygie*", **BCH**-II(1878), s.366-367

Collignon, 1879;

Maxime Collignon, "*Inscriptions de Pisidie et Pamphylie*", **BCH**-III(1879), s.333-347.

Collignon, 1880;

Maxime Collignon, "*Inscriptions de Pisidie et Pamphylie*", **BCH**-IV(1880), s.291-295.

Cook, 1962;

John M. Cook, ***The Greeks in Ionia and the East***, Thames and Hudson, London.

Corancez, 1816;

L.A.O. Corancez, ***Itinéraire d'une partie peu connue de l'Asie Mineure***, Paris.

Cornelius, 1992;

Friedrich Cornelius, ***Geschichte der Hethiter***: Mit besonderer Berücksichtigung der geographischen Verhaltnisse und der Rechtsgschichte(5.baskı), Published by Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Köln, Germany.

Corsten, 1997a;

Thomas Corsten, "*Kibyra 1995*", **AST**-14(I), s.63-72.

Corsten, 1997b;

Thomas Corsten, "*Ein neues Buchstabenorakel aus Kibyra*", **EA**-28(1997), s.41-49.

Corsten vd., 1997;

Thomas Corsten, G.H.R. Horsley, R. Kearsley, "*Inscriptions from Kibyra in the Museum at Burdur/Turkey*", **EA**-28(1997), s.53-56.

Corsten, 1998;

Thomas Corsten, "*Kibyra 1996*", **AST**-15(I), s.367-369.

Corsten vd., 1998;

Thomas Corsten, Thomas Drew-Bear, Mehmet Özsait, "*Forschungen in der Kibyratis*", **EA**-30(1998), s.47-80.

Corsten, 1999;

Thomas Corsten, "*Kibyra 1997*", **AST**-16(I), s.387-390.

Corsten ve Nalbantoğlu, 2000;

Thomas Corsten, Candan Nalbantoğlu, "*Kibyra 1998*", **AST**-17(I), s.215-216.

Corsten, 2001a;

Thomas Corsten, "*Kibyra 1999*", **AST**-18(I), s.255-256.

Corsten, 2001b;

Thomas Corsten, "*Kibyratis in antiquity*", **AnatA**-7(2001)

Corsten, 2002a;

Thomas Corsten, ***Die Inschriften von Kibyra I***, *Inschriften griechisher Stadte Aus Kleinasien von Band: 60 KİBYRA Teil.I*, Bonn.

Corsten, 2002b;

Thomas Corsten, "*Kibyra 2000*", **AST**-19(II), s.139-146.

Corsten, 2002c;

Thomas Corsten, "*Kibyratis in antiquity*", **AnatA**-8(2002), s.20.

Corsten, 2003a;

Thomas Corsten, "*Kibyra 2001*", **AST**-20(II), s.83-84.

Corsten, 2003b;

Thomas Corsten, "*Kibyratis in antiquity*", **AnatA**-9(2003), s.26-27.

Corsten, 2004a;

Thomas Corsten, "*Kibyra 2002*", **AST**-21(I), s.229-234.

Corsten, 2004b;

Thomas Corsten, "*Kibyratis in antiquity*", **AnatA**-10(2004), s.22-23.

Corsten, 2005a;

Thomas Corsten, "*Kibyratis in antiquity*", **AnatA**-11(2005), s.27-28.

Corsten, 2005b;

Thomas Corsten, "*Eastates in Roman Asia Minor: the case of Kibyratis*", (edd.), S. Mitchell-C. Katsari, **Patterns in the Economy of Roman Asia Minor**, s.1-51.

Corsten, 2006a;

Thomas Corsten, "*Kibyratis Araştırmaları 2005*", **ANMED**-4(2006), pp.105-107.

Corsten, 2006b;

Thomas Corsten, "*Kibyra 2004*", **AST**-23(I), s.19-20.

Corsten, 2007;

Thomas Corsten, "*Kibyra 2005*", **AST**-24(I), s.51-60.

Corsten, 2008a;

Thomas Corsten, "*Research in the Kibyratis in 2006 and 2007*", **ANMED**-6(2008), s.112-116.

Corsten, 2008b;

Thomas Corsten, "*Kibyra 2006*", **AST**-25(I), s.125-132.

Corsten, 2009;

Thomas Corsten, "*Research in the Kibyratis in 2008*", **ANMED**-7(2009), s.143-145.

Corsten vd., 2010;

Thomas Corsten, Oliver Hülden, J. Gebauer, "*Research in the Kibyratis in 2009*", **ANMED**-8(2010), s.143-147.

Corsten ve Hülden, 2011;

Thomas Corsten, Oliver Hülden, "*Research in the Kibyratis in 2010*", **ANMED**-9(2011), s.180-183.

Corsten ve Hülden, 2012a;

Thomas Corsten, Oliver Hülden, "*Forschungen in der Kibyratis im Jahre 2012*", **AST**-29(I), s.117-128.

Corsten ve Hülden, 2012b;

Thomas Corsten, Oliver Hülden, "*Kibyratis Araştırmaları*" **ADALYA**-10, 174- 177.

Corsten ve Hülden, 2013;

Thomas Corsten, Oliver Hülden, "*Forschungen in der Kibyratis im Jahre 2011*", **AST**-30(I), s.353-360.

Coulton, 1982;

John James Coulton, 1982; "*Termessians at Oenoanda (Mk 2)*", **AnatSt**-32(1982), s.45-59.

Coulton, 1986a;

John James Coulton, "*Balboura 1985*", **AST**-4, s.171-178.

Coulton, 1986b;

John James Coulton, "Oinoanda: The Agora", **AnatSt**-36, s.61-90.

Coulton, 1987;

John James Coulton, "*Balboura 1986*", **AST**-5(I), s.205-211.

Coulton vd., 1988;

John James Coulton, N.P. Milner, A.T. Reyes, "*Balboura Survey: Onesimos and Meleager*,

Part I", **AnatSt**-38, s.121-145.

Coulton, 1989;

John James Coulton, "*Balboura Survey 1987*", **AST**-6, s.225-231.

Coulton vd., 1989;

John James Coulton, N.P. Milner, A.T. Reyes, "*Balboura Survey: Onesimos and Meleager*, Part II", **AnatSt**-39, s.41-62.

Coulton, 1992;

John James Coulton, "*Balboura Survey 1988, 1990*", **AST**-9, s.47-57.

Coulton, 1993a;

John James Coulton, "*Balboura Survey 1991*", **AST**-10, s.459-472.

Coulton, 1993b;

John James Coulton, "*North Lycia before the Romans*", **Akten des II. Internationalen Lykien-Symposions**, J. Borchardt, G. Dobesch, (edd.), 6-12 Mai 1990, Band.I, s.79-85, Wien.

Coulton, 1994a;

John James Coulton, "*Balboura Research Projekt 1992*", **AST**-11, s.429-436.

Coulton, 1994b;

John James Coulton, "*The fortifications of Balboura*", **REA**-96, s.327-335.

Coulton, 2012;

John James Coulton, **2. Balboura survey**: detailed studies and catalogues.

Cramer, 1832;

John Anthony Cramer, ***A Geographical and Historical Description of Asia Minor-I, II****(with a map)*, At the University Press, MDCCCXXXII, Oxford, Amsterdam.

Crossland, 1973;

R.A. Crossland, "Linguistics and archaeology in Aegean prehistory", ***Bronze Age Migrations in the Aegean: Archaeological and Linguistic Problems in Greek Prehistory***: Proceedings of the First International Colloquium on Aegean Prehistory, Sheffield, 1970. (edd.), R.A.

Crossland and Ann Birchall, s.5-16. Park Ridge, N.J.: Noyes.

Cummer, 1970;

W. W. Cummer, "*Burdur Müzesindeki Frig Çatı Kiremitleri*", **Anadolu/Anatolia**-14(1970), s.55-71.

Çankaya, 2014;

Alime Çankaya, "*Bademli-Yuvalak Tümülüsü Işığında Pisidia Bölgesi'nin Hellenistik Dönem Öncesi Mezar Mimarisi*", **Pisidia Araştırmaları-I**, Sempozyum Bildiri Kitabı, (edd.), B.Hürmüzlü, M.Fırat, A.Gerçek, I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri (05-06.11.2012), s.246-256, S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta.

Çapar, 1979;

Ömer Çapar, "*Anadolu'da Kybele Tapınımı*", **DTCFD**-XXIX/1-4, s.191-210.

Çapar, 1987;

Ömer Çapar, "*Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri*", **DTCFD**-XXXI/1-2, s.43-73.

Çapar, 1995;

Ömer Çapar, "Roma'nın Asia Eyaleti'nde Conventus (Diocesis) Sistemi", **DTCFD**-XXXVII/1-2, s.731-755.

Çelgin, 1994;

A. Vedat Çelgin, "*Termessos ve Çevresinde Nekropol ve Epigrafya Araştırmaları: 1975-1991 Yılları arasında Yapılan Çalışmaların Toplu Sonuçlarına Kısa Bir Bakış*", **AnAr**-13(1994), s.153-177.

Çetik, 1985;

Ali Rıza Çetik, ***Türkiye Vejetasyonu: I***, *İç Anadolu'nun Vejetasyonu ve Ekolojisi*, Konya.

Çevik, 1996;

Nevzat Çevik, "*Yeni Bulgular Işığında Elmalı Yaylası*", **Lykia**, s.40-62.

Çevik, 2000;

Nevzat Çevik, ***Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri***-*Kaya Mezarları Defin Gelenekleri*, TTK Basımevi, Ankara.

Çevik, 2003a;

Nevzat Çevik, "*Anadolu'daki kaya mimarlığı örneklerinin karşılaştırılması ve kültürler arası etkileşim oluşumunun yeniden irdelenmesi*",(özel sayı), **OLBA**-8(2003), s.213-250, Lev.39-46.

Çevik, 2003b;

Nevzat Çevik, "The Rock-Cut Tombs Of Etenna And The Rock-Cut Tomb Tradition In Southern Anatolia", **AnatSt**-53, s.97-116.

Çokay-Kepçe, 2009;

Sedef Çokay-Kepçe, "*The Pottery from Burdur Uylupınar Necropolis*", **ADALYA**-12, s.29-76.

Davis, 1874;

Edwin John Davis, ***Anatolica***, Oxford University Press, Grant-Londra 1847.

Davis, 2006;

Edwin John Davis, ***Anadolu(Anatolica)***, *XIX. Yüzyılda Caria, Phrygia, Lycia, Pisidia'nın Bazı Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü*, çev. Funda Yılmaz, **ArkSan** Yay., İstanbul.

Defremery ve Sanguinetti, 1929;

İbn Batuta Seyahatnamesi, ***Voyages d'Ibn Batouta***, C. Defremery and B.R. Sanguinetti, Paris. Societe Asiatique, Imprimerie Nationale, 1914-26, 5 vol, Ibn Batuta travels in Asia and Afrika(1325-1354), H.A.R. Gibb, Routledge, 1929.

Delemen, 1995;

İnci Delemen, "*Likya-Kabalia-Pisidia Bölgesinden Roma Dönemi "Dioskurlar ve Tanrıça" Kabartmaları*", (Les reliefs de Dioscures et de déesses des régions de Lycie, Cabalie, Pisidie) datant de l'époque Romaine, **Bell**-225, s.295-321.

Demirel, 2012;

F.Arzu Demirel, "*Burdur İli ve İlçelerinde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması-2010*", **AST**-29(I), s.361-368

Demirel vd., 2013;

F.Arzu Demirel, Sevinç Kapan-Yeşilyurt, Ayhan Yiğit, Hakan Yiğitbaşıoğlu, "*Burdur İli ve İlçelerinde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması-2011*", **AST**-30(I), s.307-316

Demirer, 2013;

Ünal Demirer, "***Kibyra Metal Buluntuları***", (Yayınlanmamış D. Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Diler, 1994;

Adnan Diler, "*Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytinyağı ve Şarap İşlikleri*", **AST**-11, s.505-520.

Diler, 1995;

Adnan Diler, "*Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytin ve Üzüm Presleri-1993*", **AST**-12, s.441-457.

Dinçol, 1982a;

Ali M. Dinçol, "*Hititler Öncesinde Anadolu*", **Anadolu Uygarlıkları-1**, GATA Yay., İstanbul, s.11-16.

Dinçol, 1982b;

Ali M. Dinçol, "*Hititler*", **Anadolu Uygarlıkları-1**, GATA Yay., İstanbul, s.17-120.

Dingil, 1999;

Filiz Dingil, "*Poseidon'un Gazabı*", **Virgül**-24(Aylık Kitap ve Eleştiri Dergisi, (Kasım 1999), s.79-80.

Doğan, 2005;

Sema Doğan, "*Alanya ve Çevresinde Bizans Araştırmaları 2004*", **AST**-23(II), s.135-146.

Dökü, 2009;

F.Eray Dökü, "*2006-2009 Kibyra Kazıları*", **Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması-I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu** Sempozyum Bildirileri **/ International Young Scholars Conference - I: Mediterranean Anatolia**, Symposium Proceedings, (04-07 Kasım 2009), K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan, T. Ertekin (edd.), AKMED Antalya, s.87-100.

Dökü ve Özüdoğru, 2009;

F. Eray Dökü, Şükrü Özüdoğru, "*Ticaret Yollarının Kavşağındaki Kent Kibyra*", eds. N. Yılmaz, H. Yıldız-E. Er, **III. Ulusal Mimarlık ve Taş Sempozyumu, Geçmişten Geleceğe Ticaret Yapılarında Taş,** Mimarlar Odası Antalya Şubesi, 20-21 Kasım 2009, Antalya-2009, s.51-58.

Dökü, 2011;

F. Eray Dökü, "*Eurymedon Vadisi Asarbaşı Yerleşimi Kaya Mezarları*", **OLBA**-19(2011), s.127-158.

Dökü, 2013a;

F. Eray Dökü, "Uylupınar Yerleşmesi (Erken Kibyra) ve Çevresi Yüzey Araştırması 2012, **ANMED**-11, 2013, s.239-249.

Dökü, 2013b;

F. Eray Dökü, "*Ölü Gömme Gelenekleri Işığında Kabalis Milyas Lykia İlişkileri*", **Uluslararası Patara Kazıları 25. Yıl Sempozyumu Bildirileri**(The International Symposium Of Patara Excavations 25th Anniversary), 11-13 Kasım 2013, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-Türkiye.(baskıda)

Dökü ve Kaya, 2013;

F. Eray Dökü, M. Can Kaya, "*The Architecture and Function of the Stadium of Kibyra*" **ADALYA**-16(2013), s.177-202

Dökü, 2014;

F. Eray Dökü, "*2013 Yılı Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi Yüzey Araştırması*", **ANMED**-12, 2014.

Dökü ve Baytak, 2014;

F. Eray Dökü, İsmail Baytak, "*Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi 2012 Yüzey Araştırmaları*", **Pisidia Araştırmaları-I**, Sempozyum Bildiri Kitabı, (edd.), B.Hürmüzlü, M.Fırat, A.Gerçek, I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri (05-06.11.2012), s.71-89, S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta.

Dökü, 2015a;

F. Eray Dökü, **Uylupınar Yerleşimi Nekropolleri ve Ölü Gömme Gelenekleri**, (baskıda).

Dökü, 2015b;

F. Eray Dökü, "*Karşılıklı İki Kültür: Manca ve Hasanpaşa Kaya Mezarları*", (baskıda).

Dökü ve Baytak, 2015;

F. Eray Dökü, İsmail Baytak, "*2014 Yılı Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi Yüzey Araştırmaları*", **AST**-32, (baskıda).

Dörtlük, 1977;

Kayhan Dörtlük, "*1975 Uylupınar Kazı Raporu*", **TAD**-24(II), s.9-32, Varol Matbaası, Ankara.

Dörtlük, 1988;

Kayhan Dörtlük, "*Elmalı Bayındır Tümülüsleri Kurtarma Kazısı*", **KST**-10(I), s.171-174.

Dörtlük, 1990;

Kayhan Dörtlük, "*Bayındır: I tresori dei Frigi*", **Archeo**-65(1990), s.41-46.

Drew-Bear, 2008;

Thomas Drew-Bear, "*Frigya ve Pisidya'da Hıristiyanlar, Askerler ve Eğitim Görmüş Köylüler*", **AST**-25(II), s.261-268.

Duchesne ve Collignon, 1877;

Maxime Collignon, Louis Duchesne, "*Inscriptions de Pisidie et Pamphylie*", **BCH**-I(1877), s.361-376.

Duru, 1980;

Refik Duru, ***Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1978-1979 Çalışma Raporu***, AnAr-Ek Yayın.

Duru, 1981;

Refik Duru, "*Kuruçay Höyüğü Kazıları 1980*", **KST**-3, s.5-8.

Duru, 1982;

Refik Duru, "*Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1980 Çalışma Raporu*(22 Levha ile birlikte)", **AnAr**-8(1980), s.1-17.

Duru, 1983a;

Refik Duru, "*Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1981 Çalışma Raporu*(29 Levha ile birlikte)", **AnAr**-9(1983), s.13-40, 41-50.

Duru, 1983b;

Refik Duru, "*Kuruçay Höyüğü Kazıları, 1982 Çalışma Raporu*(13 Levha ile birlikte)", **AnAr**-9(1983), s.81-89.

Duru, 1986;

Refik Duru, "*Hacılar Nekropolü'nü Arama Çalışmaları*", **AST**-4, s.335-338.

Duru, 1987;

Refik Duru, "*Hacılar Mezarlık Arama Çalışmaları*", **AST**-5(II), s.109.

Duru, 1994;

Refik Duru, "Hacılar'ın En Eski Kültürleri Gerçekten Çanakçömleksiz Neolitik Mi İdi", **AnAr**-13(1994), (3 levha ile birlikte), s.1-15.

Duru, 2007;

Refik Duru, "*Batı Akdeniz Bölgesi'nde Neolitik'e Geçiş*", (edd.), K. Dörtlük, B. Varkıvanç, T. Kahya, J. D. Courtils, M.Doğan Alpaslan, R. Boyraz, **III. Likya Sempozyumu**, 07-10 Kasım 2005, Antalya: Sempozyum Bildirileri, c.I-II, AKMED-**The IIIrd Symposium on Lycia**, 07-10 November 2005 Antalya, Symposium Proceedings, vol.I-II, AKMED, s.225-229.

Duru, 2008;

Refik Duru, ***From 8000 BC. To 2000 BC. Six Thousand Years of The Burdur-Antalya Region***, (edd.), Kayhan Dörtlük, T.Kahya, R.Boyraz, AKMED, Antalya.

Duru, 2010;

Refik Duru, "*Neolitik'ten İlk Tunç Çağı Sonlarına Kadar Burdur-Antalya Bölgesi'nde Kentleşme Süreci*", **Batı Akdeniz Doğa Bilimleri Sempozyumu**-Bildiri Özetleri, T.C. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Burdur, s.52-53.

Efe, 2004;

Turan Efe, "*Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili*", **Colloquium Anatolicum**-3(2004), s.15-29.

Ekinci, 2004;

H.Ali Ekinci, *"Burdur Müzesi Çalışmaları 2003, Burdur-Gölhisar İlçesi, Yusufça Beldesi Erken Bizans Kilisesi Kurtarma Kazısı"*, **ANMED**-2(2004), s.126-128, Antalya.

Ekinci, 2005;

H.Ali Ekinci, *"Burdur Müzesi Çalışmaları 2004, Burdur-Gölhisar İlçesi, Yusufça Beldesi Erken Bizans Kilisesi Kurtarma Kazısı"*, **ANMED**-3(2005), s.159-161, Antalya.

Ekinci, 2007;

H.Ali Ekinci, "*Burdur İli, Karamanlı İlçesi, Üç Tümülüsler 2005 Yılı Kurtarma Kazısı*", **MKKS**-15, s.53-60.

Ekinci vd., 2007;

H.Ali Ekinci, Şükrü Özüdoğru, F.Eray Dökü, Gökhan Tiryaki, "*Kibyra Kazı Çalışmaları 2006*", **ANMED**-5(2007), s.22-28, Antalya.

Ekinci vd., 2008a;

H.Ali Ekinci, Şükrü Özüdoğru, F.Eray Dökü, Gökhan Tiryaki, "*Kibyra Kazı Çalışmaları 2007*", **ANMED**-6(2008), s.35-41, Antalya.

Ekinci vd., 2008b;

H. Ali Ekinci, Fahri Işık, Havva İşkan Işık, "*Kibyra 2006 Yılı Çalışmaları*", **MKKS**-16(2008), s.1-12.

Ekinci vd., 2009;

H.Ali Ekinci, Şükrü Özüdoğru, F.Eray Dökü, "*Kibyra 2008 Yılı Kazıları*", **ANMED**-7(2009), s.32-39, Antalya.

Ekinci ve Kahya, 2013;

H.Ali Ekinci, Tarkan Kahya, "*Düver Yerleşim Tarihi Araştırmaları Projesi 2012 Yılı Kurtarma Kazısı*", **ANMED**-11, s.254-259.

Erhat, 2002;

Azra Erhat, ***Mitoloji Sözlüğü***, Remzi Kitabevi, (11.baskı), İstanbul.

Erkelenz, 1998;

Dirk Erkelenz, "*Zur Provinzzugehörigkeit Kibyras in der römischen Kaiserzeit*", **EA**-30(1998), s.81-95.

Fellows, 1839;

Sir Charles Fellows, ***A Journal Written During an Excursion in Asia Minor***, London, 1839.

Fellows, 1841;

Sir Charles Fellows, ***An Account of Discoveries in Lycia:*** *Being a Journal Kept During a Second Excursion in Asia Minor*, John Murray, London.

Ferrero, 1966;

Daria De Bernardi Ferrero, ***Teatri Classici in Asia Minore 1. Cibyra, Selge, Hierapolis***, *Studi di architettura antica*, L'Erma di, Roma.

Ferrero, 1969;

Daria De Bernardi Ferrero, ***Teatri Classici in Asia Minore 2. Citta di Pisidia, Licia e Caria***, *Studi di architettura antica*, L'Erma di, Roma.

Ferrero, 1970;

Daria De Bernardi Ferrero, ***Teatri Classici in Asia Minore 3. Citta dalla Troade alla Pamfilia***, *Studi di architettura antica*, L'Erma di, Roma.

Finley, 2007;

M. I. Finley, ***Antikçağ Ekonomisi***, çev. Hatice Palaz Erdemir, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul.

Forlanini, 1986;

M. Forlanini, ***Atlante Storico Del Vicino Oriente Antico***, (edd.), M. Liverani, L. Milano, A. Palmieri, Fasicolo 4.3, **Anatolia: L'impero Hittita**, Roma, 1986.

Forrer, 1926;

Emilio O. Forrer, ***Forschungen, I/1***, Die Arzaova-Länder, Berlin

Foss, 1996;

Clive Foss, "*The Cities of Pamphylia in the Byzantine Age*" **Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor**-4, Variorum, Hampshire 1996.

Frankfort, 1927;

H. Frankfort, **Studies in Early Pottery of near East, II**, Liverpool.

Frei, 1993;

Peter Frei, "*Solymer-Milyer-Termilen-Lykier, Ethnische und politische Einheiten auf der lykischen Halbinsel*", **Akten des II. Internationalen Lykien-Symposions**, (edd.), J. Borchardt, G. Dobesch, 6-12 Mai 1990, Band.I, s.87-97, Wien.

French, 1973;

David H. French, "*Archaeology of the Middle Bronze Age: Migrations and 'Minyan' pottery in western Anatolia and the Aegean*", **Bronze Age Migrations in the Aegean: Archaeological and Linguistic Problems in Greek Prehistory**. Proceedings of the First International Colloquium on Aegean Prehistory, Sheffield, 1970, (edd.), R.A. Crossland and Ann Birchall, s.51-58. Park Ridge, N.J.: Noyes.

French ve Mitchell, 1977;

David H. French, Stephen Mitchell, "*Roma İmparatorluğunun İlk Devirlerinde Pisidya'da Yollar ve Ulaşım*", **TAD**-24(I), s.213-220, Ankara.

French, 1981;

David H. French, ***Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Roma çağında Küçük Asya'daki yollar ve mil taşları-Hacı yolu***, BIAA, Ankara.

French, 1985;

David H. French, "*Roma Yolları ve Mil Taşları*", **AST**-2, s.121-129.

French, 1986;

David H. French, "*Roma Yolları ve Mil Taşları 1984*", **AST**-3, s.143-154.

French, 1991;

David H. French, "*1989 Roma Yolları, Mil Taşları ve Yazıtları Araştırması*", **AST**-8, s.229-240.

French, 1992a;

David H. French, "*1990 Yılı Roma Yolları ve Miltaşları Çalışması*", **AST**-9, s.149-163

French, 1992b;

David H. French, "*Roads in Pisidia*" in E. Schwertheim (ed.), **Forschungen in Pisidien, AMS**-6, s.167-175, Bonn.

French, 1993;

David H. French, "*1991 Yılı Roma Yolları, Miltaşları ve Yazıtları Araştırması*", **AST**-10, s.199-206.

French, 1994;

David H. French, "*Isinda and Lagbe*", **Studies In The History and Topography of Lycia and Pisidia**, **In Memoriam A.S. Hall**, D.H. French (ed.), **AS**-19, BIAA Monography, Ankara-London, s.53-92.

French, 1995;

David H. French, "*1993 Yılı Küçük Asya Roma Yolları ve Miltaşları*", **AST**-12, s.29-37.

French, 2012;

David H. French, ***Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Vol.3 Milestones Fasc 3.1 Republican***, BIAA, Ankara

French, 2014;

David H. French, ***Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Vol.3 Milestones Fasc 3.5 Asia***, BIAA, Ankara

Friedrich, 1941;

Johannes Friedrich, "*Phrygia* (*Geschichte*)", **RE**-XX, no.1, 1941, s.882-891.

Garstang, 1910;

John Garstang, ***The Land of The Hittites***, *An Account of Recent Explorations and Discoveries in Asia Minor*, Constable and Company Ltd., London.

Garstang, 1941;

John Garstang, "*Arzava ve Lugga Memleketlerine Ait Bir Harita*", çev. S. Göğüş, **Bell**-5(1941), s.17-18, Ankara.

Garstang ve Gurney, 1959;

John Garstang, Oliver Robert Gurney, ***The Geography of the Hittite Empire***, BIAA, Ankara, London.

Gay ve Corsten, 2006;

A. Kirsten Gay, Thomas Corsten, "*Lycian tombs in the Kibyratis and the extend of Lycian culture*", **AnatSt**-56(2006), s.47-60.

Gehrke, 1986;

H. J. Gehrke, ***Jenseits von Athen und Sparta***, München, 18.

Gehrke, 1990;

H. J. Gehrke, ***Geschichte des Hellenismus***, München.

Genz ve Mielke, 2011;

Hermann Genz, Dirk Paul Mielke, "*Research On The Hittites: A Short Overview*", **Insights Into Hittite History and Archaeology**, Colloquia Antiqua-2, Hermann Genz, D.P. Mielke (edd.), G.R. Tsetskhladze, Peeters, Leuven-Paris-Walpole, MA., s.1-29.

Gerçek, 2014;

Ayça Gerçek, "*Kuzeybatı Pisidia'da Ele Geçen Demir Çağı Buluntu Grubu*", **Pisidia Araştırmaları-I**, Sempozyum Bildiri Kitabı, (edd.), B.Hürmüzlü, M.Fırat, A.Gerçek, I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri (05-06.11.2012), s.48-70, S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta.

Glendinnig, 1996

Matthew R. Glendinning, "*A Mid-Sixth Century Tile Roof System at Gordion*" **Hesperia**-65, no.1: 99-119.

Goetze, 1933;

Albrecht Goetze, ***Die Annalen des Muršiliš***, MVAeG-38, J.C. Hinrichs, Leipzig.

Goetze, 1936;

Albrecht Goetze, "*Philological Remarks on the Bilingual Bulla from Tarsus*", **AJA**-40(1936), s.210-214.

Graham, 2001;

A. J. Graham, ***Collected Papers on Greek Colonization***, Leiden.

Grant, 1960;

Michael Grant, ***Marcellus at Cibyra,*** **The Numismatic Chronicle**. The Journal of the Royal Numismatic Society-20, 1960.

Greaves, 2003;

A. M. Greaves, ***Miletos****: Bir Tarih*, çev. H.Ç. Öztürk, İstanbul.

Gregorovius, 1898;

Ferdinand Gregorovius, ***The Emperor Hadrian: A Picture of the Graeco-Roman World in His Time***, Macmillan & Company, London.

Grimal, 1997;

Pierre Grimal, ***Mitoloji Sözlüğü***, çev.S. Tamgüç, İstanbul.

Guidoboni vd., 1994;

Emanuela Guidoboni, Alberto Comastri, Giusto Traina, ***Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to the 10th Century***, 1.cilt, İstituto nazionale di geofisica İtaly-

Rome.

Gurney, 1961;

Oliver Robert Gurney, ***The Hittites***, Penguin Boks.

Gurney, 1992;

Oliver Robert Gurney, "*Hittite Geography; thirty years on*", **Sedat Alp'a Armağan-Festschrift Für Sedat Alp**, Hittite and Other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp, (edd.), Heinrich Otten, Hayri Ertem, Ekrem Akurgal, Aygül Süel, TTK Basımevi-Ankara, Anadolu Medenizyetleri Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yay., sayı.1, 1992, s.213-221

Gurney ve Blegen, 1973;

Oliver Robert Gurney, Carl W. Blegen, **Anatolia c.1600-1380 B.C.**, **CAH**-2(I), Chapter XV: *The Middle East and The Aegean Region*, (edd.), I.E.S. Edwards, C.J. Gadd, N.G.L. Hammondand E. Sollberger, Third edition, Cambridge.

Gümüşçü, 2010 ;

Osman Gümüşçü, ***Tarihi Coğrafya***(Kavramlar-Tarihçe-Kaynaklar-Mekan-Metod), (2.baskı), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Günaltay, 1951;

M. Şemsettin Günaltay, ***Yakın Şark IV***, TTK Yay., Ankara.

Gür, 2007;

Selçuk Gür, ***İlk İnsandan Selçuklu'ya Anadolu Uygarlıkları ve Antik Şehirler***, Alfa Yay., İstanbul.

Gürler, 1999;

Binnur Gürler, "*Passing to the Prostas Type House in West Anatolia and the Location of this Type in the City Planning*", **Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu**-Bildiriler-5-7 Haziran 1996, İstanbul, s.231-240.

Habicht, 2006;

Christian Habicht, ***The Hellenistic Monarchies***, University of Michigan.

Hall, 1968;

Alan S. Hall, "*Notes and inscriptions from eastern Pisidia*", **AnatSt**-18(1968), s.57-92.

Hall, 1976;

Alan S. Hall, "*The first report published on the progress on the survey, The Oenoanda Survey 1974-1976*", **AnatSt**-26(1976), s.191-197.

Hall, 1984;

Alan S. Hall, "*The Oenoanda Survey 1974-1982*", **AST**-1, s.145-149, Lev.195-200.

Hall, 1985;

Alan S. Hall, "*Oenoanda 1983*", **AST**-2, s.79-84.

Hall, 1986a;

Alan S. Hall, "*R.E.C.A.M. Notes and Studies No: 9 The Milyadeis and their Territory*", **AnatSt**-36(1986), s.137-157.

Hall, 1986b;

Alan S. Hall, "*An Epigraphical Survey in the Kibyratis 1984*", **AST**-3, s.187-190.

Hall ve Coulton, 1990;

Alan S. Hall, J.J. Coulton, "*A Hellenistic allotment list from Balboura in the Kibyratis*", **Chiron**-20, München, s.109-158.

Hall, 1994;

Alan S. Hall, "*Sinda*", **Studies In The History and Topography of Lycia and Pisidia**, **In Memoriam A.S. Hall**, D.H. French (ed.), **AnatSt**-19, s.48-52.

Hall ve Milner, 1998;

Alan S. Hall, N.P. Milner, **An Epigraphical Survey in the Kibyra-Olbasa Region**, Conducted, By: A.S. Hall, Regional Epigraphic Catalogues of Asia Minor-III, (BIAA Monograph 24), Ankara.

Hamilton, 1842;

William J. Hamilton, ***Researches in Asia Minor, Pontos and Armenia I-II***, London.

Hansen, 1971;

Esther Violet Hansen, ***The Attalids of Pergamon***, Cornell University Press, London.

Hawkins, 1998;

John David Hawkins, "*Tarkasnawa King of Mira 'Tarkondemos', Boğazköy, Sealings and Karabel*", **AnatSt**-48(1998), s.1-31.

Hawkins, 2000;

John David Hawkins, ***Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions***, Inscriptions of the Iron Age-1(III), Plates, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 2000.

Hehn, 1992;

V. Hehn, ***Zeytin, Üzüm ve İncir***, çev. Necati Açа, İstanbul.

Hoepfner ve Schwandner, 1994;

W.Hoepfner, E.L. Schwandner, ***Haus und Stadt im Klassischen Griechenland***, Deutscher Kunstverlag, München.

Hoepfner, 1996;

W.Hoepfner, "*Klasik Dönemde Konut ve Toplum*", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme(Housing and Settlement in Anatolia a Historical Perspective)**, Yıldız Sey (ed.), Tarih Vakfı Yay., İstanbul, s.155-164.

Hornblower, 2002;

Simon Hornblower, ***The Greek World*, 479-323 BC**, Routledge History of the Ancient World, London.

Horsley ve Kearsley, 1998;

G.H.R. Horsley ve R.A. Kearsley, "*Another Boundary Stone Between Tymbrianassos and Sagalassos in Pisidia*", **ZPE**-121(1998), Published by: Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn (Germany), s.123-129.

Hülden, 2012;

Oliver Hülden, "Ein archaiches Felsgrab Löwenrelief nahe Alanköy", **İst Mitt**-62(2012), s.371-382.

Hürmüzlü, 2007;

Bilge Hürmüzlü, "*Pisidia'da 'Gömü Geleneklerinin' Işığında Kültürler Arası İlişkiler*", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**-15(Mayıs-2007), s.1-22, Isparta.

Hürmüzlü, 2009;

Bilge Hürmüzlü, "*Remarks on Cultural Interactions in the Earlier Periods of North West*

Pisidia", (edd.), H. Löhr, G. Mehnert, A. Slawisch, A. Mehnert, R. Einicke, St. Lehmann, **Zurück zum Gegenstand. Festschrift für Andreas E. Furtwängler**, Langenweißlach, s.493-500.

Işık, 1989;

Fahri Işık, "*Batı uygarlığının kökeni, Erken Demir Çağ, Doğu-Batı kültür ve sanat İlişkilerinde Anadolu*", **TAD**-28, s.1-39.

Işık, 1998;

Fahri Işık, "*Megaron, Özel Bir Yapı Tipinin Kökeni, Gelişimi ve Bir Ege Tapınağına Dönüşümü*", **ADALYA**-2(1997), İstanbul, s.1-50.

Işık vd., 2001;

Fahri Işık, Havva İşkan Işık, Nevzat Çevik, **Miliarium Lyciae, Patara Yol Klavuz Anıtı Ön Rapor**(Das Wegweisermonument von Patara/Vorbericht), **Lykia**-4(1998/1999).

Işık, 2003a;

Fahri Işık, **Die Statuetten vom Tumulus D bei Elmalı**. Ionisierung der neuhethitisch-phrygischen Bildformen in Anatolien, **Lykia**-5(2000).

Işık, 2003b;

Fahri Işık, "*Karanlık Dönem'in Aydınlığı ve Frig Sanatı'nın Anadoluluğu Üzerine*", **Anadolu/Anatolia**-24(2003), s.19-33.

Işık, 2010;

Fahri Işık, "*Anadolu-Lykia Uygarlığı, Lykia'nın 'Hellenleşmesi' Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım*", **Anatolia/Anadolu**-36(2010), s.65-125

İdil, 1985;

Vedat İdil, ***Likya Lahitleri***, TTK Yay., Ankara.

İlhan, 1985;

Suat İlhan, "*Jeopolitik ve Tarihle İlişkileri*", **Bell**-49(195), TTK Basımevi, s.607-646.

İnan, 1990;

Jale İnan, "*Neue Forschungen zum Sebasteion von Boubon und seinen Statuen*", **Akten des II. Internationalen Lykien-Symposions**, (edd.), J. Borchardt, G. Dobesch, 6-12 Mai 1990, Band.I, s.213-239, Wien.

İplikçioğlu, 1997;

Bülent İplikçioğlu, ***Eski Batı Tarihi-I***, TTK Yay., XII.Dizi, sa.11, TTK Basımevi, Ankara, 1997.

İplikçioğlu, 2007a;

Bülent İplikçioğlu, "*Doğu Likya'da Epigrafik Araştırmalar*", (edd.), K. Dörtlük, B. Varkıvanç, T. Kahya, J. D. Courtils, M.Doğan Alpaslan, R. Boyraz, **III. Likya Sempozyumu**, 07-10 Kasım 2005, Antalya: Sempozyum Bildirileri, c.I-II, AKMED-**The IIIrd Symposium on Lycia**, 07-10 November 2005 Antalya, Symposium Proceedings, vol.I-II, AKMED, s.325-329.

İplikçioğlu, 2007b;

Bülent İplikçioğlu, "*Entscheidung eines Staathalters von Lykien in einem Rechtsstreit zwischen Termessos und dem Koinon der Lykier"*, Chr. Schuler (ed.), **Griechische Epigraphik in Lykien:** ***Eine Zwischenbilanz***. Akten des Internationalen Kolloquiums, München, 24-26 Februar 2005, Wien, s.81-83.

İzbırak; 1977;

Reşat İzbırak, ***Sistematik Jeomorfoloji***, Harita Genel Müdürlüğü Yay., Erol Ofset ve Matbaacılık, Ankara.

Japp, 2005;

Sarah Japp, "*Die lokale Keramik produktion von Kibyra*", **Rei Cretariae Romanae** Fautores **Acta**-39(2005), Abingdon, s.237-241.

Japp, 2009;

Sarah Japp, "*The Local Pottery Production of Kibyra*", **AnatSt**-59(2009), s.95-128.

Jones, 1937;

A. H. M. Jones, ***The Cities of the Eastern Roman Provinces***, At the Clarendon Press, Oxford.

Kahraman, 2006;

Nurfettin Kahraman, "*Burdur Havzası ve Çevresinde Paleodrenaja ait Vadi Örnekleri*", **Türk Coğrafya Dergisi**-45, s.61-70, İstanbul.

Kahraman ve Kılıç, 1999;

Arzu Kahraman, Ali Kılıç, "*İklim ve Coğrafya Etmenlerin Yerleşme Dokularına Etkisi ve Dönüşümü*", **Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslar arası**

Sempozyumu, Eskiçağ Bilimleri enstitüsü ve Ege Yay., İstanbul, s.259-264.

Kahya, 2011;

Tarkan Kahya, "*Düver Yerleşim Tarihi Araştırmaları 2010*", **ANMED**-9, s.219-223.

Kahya, 2012a;

Tarkan Kahya, "*Düver Yerleşim Tarihi ve Araştırmaları 2011*", **ANMED**-10, s.148-153.

Kahya, 2012b;

Tarkan Kahya, "*The Rock-cut Tomb on the Düver Peninsula: An Early Example from Pisidia and Remarks on Cultural Interactions*", **ADALYA**-15, s.13-32.

Kansu, 1945;

Şevket Aziz Kansu, "*Isparta ve Burdur'da Prehistorya Araştırmaları*", **Bell**-9(34), (1945), Ankara, s.277-287.

Kaptan, 1990;

Ergun Kaptan, "*Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular*", **MTA Dergisi**-111, s.175-186.

Karabacak, 2011;

Volkan Karabacak, "*Geological, geomorphological and archeoseismological observations along the Kibyra fault and their implications on the regional tectonic of SW Turkey*", **Turkish Journal of Earth Science**-20(2011), s.429-447.

Karagöz, 2002;

Şehrazat Karagöz, "*Eski Anadolu Ve Ege Uygarliklarinda Deprem İzleri*", **Mimarlık Dergisi**-303, Retrospektif: Güngör Kaftancı, Mimarlar Odası Yay., İstanbul, s.44-49.

Karagöz, 2005;

Şehrazat Karagöz, ***Eskiçağ'da Depremler***, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yay., İstanbul.

Karayaka, 2007;

Nuriye Karayaka, ***Helenistik ve Roma Döneminde Pisidya Tanrıları***, Ege Yay., İstanbul.

Kaşka, 2014;

Mehmet Kaşka, "*Uylupınar Yüzey Araştırmasında Ele Geçen Arkaik Dönem Seramikler*", **Pisidia Araştırmaları-I**, Sempozyum Bildiri Kitabı, (edd.), B.Hürmüzlü, M.Fırat, A.Gerçek,

I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri (05-06.11.2012), s.285-293, S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta.

Kaya, 1995;

Mehmet Ali Kaya, "*Titus Livius, Gn. Manlius'un Galat Seferi*", Ab Urbe Condita adlı eserinin XXXVIII kitabından(XII-XXVII), çev. M. Ali Kaya, **Tarih İncelemeleri Dergisi**-X, s.361-377.

Kaya M.C., 2012;

Mesut Can Kaya, "***Kibyra Kenti Mimari Bezemeleri****"*, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Kearsley, 1988;

Rosalinde A. Kearsley, "*A Leading Family of Cibyra and some Asiarchs of the Fist Century*", **AnatSt**-38(1988), s.43-51.

Kearsley, 1996;

Rosalinde A. Kearsley, ***The Asiarchs of Cibyra again. The Roman presence in southern Asia Minor 1st century B.C. - 1st century A.D. and its impact on the epigraphic record, Tyche***, Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik-11(1996).

Keen, 1998;

Anthony G. Keen, ***Dynastic Lycia***, A political history of the Lycians and their relations with foreign powers, c.545-362 B.C., Leiden-Boston-Köln, 1998.

Keleş, 2002;

Ruşen Keleş, ***Kentleşme Politikası***, İmge Kitabevi, Ankara.

Kılıçbay, 2000;

Mehmet Ali Kılıçbay, ***Şehirler ve Kentler***, İmge Yayınevi, Ankara.

Kınal, 1953;

Firuzan Kınal, ***Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi***, Ankara.

Kınal, 1998;

Firuzan Kınal, ***Eski Anadolu Tarihi***, TTK Yay., Ankara.

Kiepert, 1867;

Heinrich Kiepert, **Carte générale de l'Empire Ottoman en Europe et en Asie** / dressée par Kiepert, Scale 1:3,000,000. Berlin: D. Reimer, 1867. 1 map on 4 sheets: col.; 102x134 cm., sheets 51 x 67 cm. Turkey--Maps. Middle East--Maps. The University of Chicago Library.(Library Home-Collections-Map Collection-The Maps of Heinrich Kiepert).

Kiepert, 1881;

Heinrich Kiepert, ***A Manual of Ancient Geography***, Translated by George Austin Macmillan, Macmillan and Company, London.

Kiepert, 1890;

Heinrich Kiepert, **Specialkarte vom westlichen Kleinassien**: nach seinen eigenen Reisen und anderen grösstenteils noch unveröffentlichten Routenaufnahmen bearbeitet / von Heinrich Kiepert = Carte de la partie occidentale de l 'Asie mineure / dressée par Henri Kiepert d'après ses propres observations et d'autres levées pour la plupart inédites = Map of the western part of Asia Minor / drawn by Henry Kiepert from his own researches and other surveys mostly unpublished. Scale 1:250,000. Berlin : Verlag von Dietrich Reimer, 1890-1892. 16 maps : col. ; each 50 x 61 cm. or less. Turkey Maps.

Klengel, 2011;

Horst Klengel, "*History of the Hittites*", **Insights Into Hittite History and Archaeology**, Colloquia Antiqua-2, Hermann Genz, D.P. Mielke (edd.), G.R. Tsetskhladze (Series ed.), Peeters, Leuven-Paris-Walpole, MA., s.31-46.

Koçak ve Şahin, 2002;

Özdemir Koçak, Hamdi Şahin, "*Eskiçağ Tarihi Araştırmalarında Jeopolitiğin Yeri*", **AnAr**-XVI(2002), **Prof.Dr. Arif Müfid Mansel Anısına**, s.337-380.

Kokkinia, 2008;

Christina Kokkinia, "*Boubon: The Inscriptions and Archaeological Remains. A Survey 2004-2006*", **Meletemata**-60, (Kentron Hellēnikēs kai Rōmaikēs Archaiotētos), Athens, 2008.

Kortanoğlu, 2006;

R. Eser Kortanoğlu, ***Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları***, (Yayınlanmamış D. Tezi), İÜSBE, İstanbul.

Kosak, 2006;

Jennifer B. Clarke Kosak, "*The Wall in Aristophanes' Birds*", **City, Countryside, and the Spatial Organization of Value in Classical Antiquity**, (edd.), R.M. Rosen, I. Sluiter, s.173-185, Leiden, Brill.

Kostof, 1999;

Spiro Kostof, ***The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History***, Thames & Hudson Ltd; New edition, London.

Kökten, 1952;

İsmail Kılıç Kökten, "*Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma*", **DTCFD**-X/3-4(1952), s.167-207.

Kucha vd., 1995;

H. Kucha, M. Waelkens, M. Viaene, D. Laduraon, "*Geochemistry and Phase Equilibria As Tracers of the Technology of Iron (Steel) Making at Sagalassos During The Roman Period*", **Sagalassos III: Report on the Fourth Excavaton Campaign 1993**, (edd.), Marc Waelkens, Jeroe Poblome, Leuven University Press, s.273-291.

Kurtz ve Boardman, 1971;

Donna C. Kurtz, John Boardmann, ***Greek Burial Customs***, Thames and Hudson, London.

Labarre vd., 2006;

Guy Labarre, Mehmet Özsait, Nesrin Özsait, "*Les reliefs rupestre de Tefenni (Piside)*", **AA**-14(2006), s.89-115, Res.1-54.

Laird, 1921;

A. G. Laird, "*The Persian Army and Tribute Lists in Herodotus*", **CP**-16, No.4(Oct., 1921), s.305-326, Chicago.

Lamb, 1937;

Winifred Lamb, "*Excavations at Kusura near Afyon Karahisar*", **Archaeologia**-86(1937), s.1-64, Oxford.

Lamb, 1938;

Winifred Lamb, "*Excavations at Kusura near Afyon Karahisar: II*", **Archaeologia**-87(1938), s.217-273, Oxford.

Lanckoronski vd, 1892;

Karl Grafen Lanckoronski, E. Peterson, G. Niemann, ***Die Städte Pamphyliens und Pisidiens II***, Wien.

Lanckoronski, 2005;

Karl Grafen Lanckoronski, ***Pamphylia ve Pisidia Kentleri I: Pamphylia***, çev. Selma Bulgurlu Gün, (edd.), Kayhan Dörtlük, Burhan Varkıvanç, AKMED, İstanbul.

Larsen, 1956;

Jakob A. O. Larsen, "*The Araxa İnscription and the Lycian Confederacy*", **CP**-51(1956), pp.151-169.

Leake, 1976;

William Martin Leake, ***Journal of a Tour in Asia Minor***, Londra, John Murray, 1824 (Georg Olms Verlag, Hildesheim, New York, 1976).

Levick, 1967;

Barbara Levick, ***Roman Colonies in Southern Asia Minor***, Oxford University At the Clarendon Press, Oxford.

Lloyd ve Mellaart, 1962;

Seton Lloyd, James Mellaart, ***Beycesultan I***, *The Chalcolithic and EarlyBronze Age Levels*, BIAA, London.

Lloyd ve Mellaart, 1965;

Seton Lloyd, James Mellaart, ***Beycesultan II***, *Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, BIAA, London

Lloyd, 1972;

Seton Lloyd, ***Beycesultan III***, Part.1, *LateBronze Age Architecture*, BIAA, London.

Louis 1966;

Herbert Louis, ***Jeomorfolojinin Ana Kavramlarındaki Yeni Gelişmeler Hakkında***, çev.Oğuz Erol, Ankara Üniversitesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, Ankara, s.321-342.

Lucas; 1719;

Paul Lucas, ***Voyage fait en 1714 Dans La Turquie, l'Asie, Palestine, et Haute et Basse Egypte***, 12mo. 3 vol., Rouen, 1719.

Ma, 1999;

John Ma, ***Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor***, Oxford University Press, Oxford.

Macqueen, 1968;

J.G. Macqueen, "Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millenium B.C.", **AnatSt**-18(1968), s.169-185.

Macqueen, 2001;

J.G. Macqueen, **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**, çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yay., Ankara.

Macqueen, 2009;

J.G. Macqueen, ***The Hittites: and their Contemporaries in Asia Minor***(Ancient Peoples and Places), çev. Esra Davutoğlu, Arkadaş Yay., İstanbul.

Magie, 1950;

David Magie, ***Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ***, vol.I-II, Princeton, 1950.

Magie, 2001;

David Magie, ***Anadolu'da Romalılar-I***, çev.Nezih Başgelen, Ömer Çapar, ArkSan Yay., İstanbul.

Magie, 2003;

David Magie, ***Anadolu'da Romalılar-III***, çev.Nezih Başgelen, Ömer Çapar, ArkSan Yay., İstanbul.

Malay, 1983;

Hasan Malay, "*Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu"*, **ASTD**-2, İzmir, s.50-61

Mansel vd., 1942;

Arif Müfid Mansel, Cavid Baysun, Enver Ziya Karal, ***İlkçağ Tarihi***, Maarif Matbaası, İstanbul.

Mansel, 1945;

Arif Müfid Mansel, ***Eski Doğu ve Ege Tarihinin Ana Hatları***, İÜEF Yay., İstanbul.

Mansel, 1995;

Arif Müfid Mansel, ***Ege ve Yunan Tarihi***, TTK Yay., Ankara.

McEvedy, 2005;

Colin McEvedy, ***İlkçağ Tarih Atlası***, çev.Ayşen Anadol, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2005.

McNeill, 1994;

W. H. McNeill, ***Dünya Tarihi***, çev.Alaaddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

McShane, 1964;

R. B. McShane, ***The Foreign Policy of The Attalids of Pergamum***, Urbana.

Melchert, 2003;

Harold Craig Melchert, **The Luwians**, Leiden, Boston, Brill.

Mellaart, 1954;

James Mellaart, "*Preliminary Report on a Survey of Pre-classical Remains in Southern Turkey*", **AnatSt**-4(1954), s.175-240.

Mellaart, 1958a;

James Mellaart, "*Excavations at Hacılar*", First Preliminary Report, **AnatSt**-8, s.127-156, Ankara.

Mellaart, 1958b;

James Mellaart, "*The end of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean*", **AJA**-62, s.9-33.

Mellaart, 1959;

James Mellaart, "*Excavations at Hacılar*", Second Preliminary Report, **AnatSt**-9(1959), s.51-65, Ankara.

Mellaart, 1960;

James Mellaart, "*Excavations at Hacılar*", Third Preliminary Report, **AnatSt**-10(1960), s.83-104, Ankara.

Mellaart, 1961;

James Mellaart, "*Excavations at Hacılar*", Fourth Preliminary Report, **AnatSt**-11(1961), s.39-75, Ankara.

Mellaart, 1965;

James Mellaart, ***Early Civilisations of the Near East***, Thames and Hudson, London.

Mellaart, 1968;

James Mellaart, "*Anatolian Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provincies in the Late Bronze Age*", **AnatSt**-18(1968), s.187-202.

Mellaart, 1970;

James Mellaart, ***Excavations at Hacılar, I-II***, Edinburg.

Mellaart, 1974;

James Mellaart, "*Western Anatolia Beycesultan and Hittites*", **Mansel'e Armağan-Mélanges Mansel**-I TTK Basımevi-Ankara, 1974, s.493-526

Mellaart, 1975;

James Mellaart, ***The Neolithic of the Near East***, London.

Mellaart, 1978;

James Mellaart, ***The Archaeology of Ancient Turkey***, The Bodley Head Archaeologies London.

Mellaart, 1986;

James Mellaart, "*Some Reflections On The History And Geography Of Western Anatolia İn The Late Fourteenth And Thirteenth Centuries B.C.*", **AnAr**-X(1986), s.215-230.

Mellaart, 2002;

James Mellaart, ***Çatalhöyük, Anadolu'da Bir Neolitik Kent***, çev. Gökçe Bike Yazıcıoğlu, YKY, İstanbul.

Mellink, 1969;

Machteld J. Mellink, "*The Early Bronze Age in Southwest Anatolia: A start in Lycia*", **Archaelogy**-22 (1969), s.290-299.

Mellink ve Angel, 1973;

Machteld J. Mellink, J.L. Angel, "*Excavations at Karatas-Semayük and Elmali, Lycia, 1972*", **AJA**-77/3(1973), s.293-307.

Mellink, 1974;

Machteld J. Mellink, "*Excavations at Karatas-Semayük and Elmali, Lycia, 1973*", **AJA**-78/4(1975), s.349-355.

Mellink, 1975;

Machteld J. Mellink, "*Excavations at Karatas-Semayük and Elmali, Lycia,1974*", **AJA**-79/4(1975), s.351-359.

Mellink, 1976a;

Machteld J. Mellink, "*Excavations at Karatas-Semayük and Elmali, Lycia, 1975*", **AJA**-80/4(1976), s.377-384.

Mellink, 1976b;

Machteld J. Mellink, "*Local, Phrygian, and Greek Traits in Northern Lycia*", **Revue Archaéologique**-1976(I), s.21-34, France.

Mellink, 1994;

Machteld J. Mellink, "*The E.B. II-III Transition At Karataş-Semayük: Village, Center and Cemetery*", **KST**-15(I), s.457-459.

Mellink, 1995;

Machteld J. Mellink, "*Homer, Lycia and Lukka*", **The Ages of Homer, In The Ages of Homer**: A Tribute to E. Townsend Vermeule, (edd.), Jane B. Carter, Sarah P. Morris, University of Texas Press, s.33-45.

Metin, 2009;

Hüseyin Metin, "*Kibyra'dan Bir Grup Palmet Kulplu Kandil*", **Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması-I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri/International Young Scholars Conference-I: Mediterranean Anatolia**, **Symposium Proceedings**, (04-07 Kasım 2009), K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan, T. Ertekin (edd.), AKMED, Antalya, s.227-236.

Metin, 2012;

Hüseyin Metin, "***Kibyra Kandilleri***", (Yayınlanmamış D. Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Metin, 2014;

Hüseyin Metin, "*Pisidia'da Görkemli Bir Kent Kremna: Tarihi Coğrafya ve Araştırmalar*", **Pisidia Araştırmaları-I**, Sempozyum Bildiri Kitabı, B.Hürmüzlü, M.Fırat, A.Gerçek (edd.), I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri (05-06.11.2012), s.215-225, S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta.

Milner ve Smith, 1994;

N.P. Milner and Martin F. Smith, "*New Votive Reliefs from Oinoanda*", **AnatSt**-44(1994), s.65-76.

Milner, 2004;

N.P. Milner, "*Ancient inscriptions and monuments from the territory of Oinoanda*", **AnatSt**-54(2004), s.47-77.

Milner, 2007;

N. P. Milner, "*A Hellenistic Treaty from Boubon"*, Chr. Schuler (ed.), **Griechische Epigraphik in Lykien: *Eine Zwischenbilanz***. Akten des Internationalen Kolloquiums, München, 24-26 Februar 2005, Wien, s.157-164.

Mitchell, 1976;

Stephen Mitchell, "*Requisitioned transport in the Roman Empire: a new inscription from Pisidia*", **JRS**-66(1976), s.106-131.

Mitchell, 1992;

Stephen Mitchell, "*Hellenismus in Pisidien"* in E. Schwertheim (ed.), **Forschungen in Pisidien, AMS**-6, s.1-27, Bonn.

Mitchell, 1995;

Stephen Mitchell, ***Anatolia. Land, Men, and Gods in Asia Minor***. Vol.I: The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule, Oxford.

Mitchell, 1996;

Stephen Mitchell, "*1994 Yılı Oinianda ve Batı Pisidia'da Yüzey Araştırmaları*", **AST**-13(II), s.71-81.

Momigliano vd., 2011;

Nicoletta Momigliano, T. Greaves, T. Hodos, B. Ksoy, M. Brown, M. Kibaroğlu, "*Settlement History and Material Culture in Southwest Turkey: Report on the 2008-2010 Survey at Çaltılar Höyük (northern Lycia)*", **AnatSt**-61, s.61-121.

Morris, 2000;

Ian Morris, "*The early polis as ciy and state*" (*Kent ve Devlet olarak Erken* Polis), **City and Country in the Ancient World/Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, John Rich, A. Wallace-Hadrill (edd.), çev.Lale Özgenel, Homer Kitabevi, İstanbul, s.25-58.

Naour, 1976;

Christian Naour, "*Inscriptions et reliefs de Kibyratide et de Cabalide*", **ZPE**-22(1976), s.109-136, Published by: Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, Germany.

Naour, 1978;

Christian Naour, "*Tyriaion en Cabalide*", **ZPE**-29(1978), s.91-114, Published by:Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn (Germany).

Naour, 1980;

Christian Naour, ***Tyriaion en Cabalide*** Épigraphie Et Géographie Historique, *Studia Amstelodamensia ad epigraphicam, ius antiquum et papyrologicam pertinentia, 20*, Zutphen, Holland : Terra, 1980.

Nashef, 1991;

Khaled Nashef, **Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes IV**, Die Orts-und Gewässernamen der altassyrischen Zeit, Weisbaden.

Naumann, 1975;

Rudolf Naumann, ***Eski Anadolu Mimarlığı***, çev.Beral Madra, TTK Yay., Ankara.

Neumann, 1972;

G. Neumann, "*Phrygler*", **Der Kleine Pauly**-4(1972), s.822-825.

Olmstead, 1978;

A. T. Olmstead, ***History of the Persian Empire***, London.

Oransoy, 2012;

B.S. Alptekin Oransoy, "*Arykanda Antik Kentinde Madencilik Faaliyetleri ve Madeni Eşya Üretimi-The Mining Activities and the Metal Production in Arycanda in Lycia*", Anadolu Üniversitesi, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt/Vol.: 12-Sayı/No: 4, s.141-150.

Ormerod, 1912;

H.A. Ormerod, "*Prehistoric Remains in South-Western Asia Minor II*", **BSA**-18(1911-12), s.80-94.

Ormerod, 1922;

H.A. Ormerod, "*The Campaigns of Servilius Isauricus against the Pirates*", **JRS**-12(1922),

s.35-56.

Osborne, 1998;

Robin Osborne, "*Early Greek Colonization? The Nature Of Greek Settlement In The West,"*, N. Fisher, H. Van Wees (edd.) **Archaic Greece: Problems And Evidence**, London, Classical Press Of Wales, s.251-269.

Osborne, 2000;

Robin Osborne, "*Gurur ve Önyargı, Sağduyu ve Geçim: Yunan Kentinde Değiş-Tokuş ve Toplum*", **City and Country in the Ancient World/Antik Dünyada Kırsal ve Kent**, John Rich, A. Wallace-Hadrill (edd.), çev.Lale Özgenel, Homer Kitabevi, İstanbul, s.119-148.

Ostrogorsky, 2011;

Georg Ostrogorsky, ***Bizans Devleti Tarihi***, çev.Fikret Işıltan, TTK Yay., (7.baskı), Ankara.

Owens, 1991;

E.J. Owens, ***The City in the Greek and Roman World***, Great Britain.

Owens, 2000;

E.J. Owens, ***Yunan ve Roma Dünyasında Kent***, (**The City in the Greek and Roman World**), çev.Cana Birsel, Homer Kitabevi, İstanbul.

Önalan, 1982;

Ayşe Önalan, ***Phrygler Devri'nde Ölü Gömme Adetleri Tümülüsler-Anıt Mezarlar***, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), İÜEF, İstanbul.

Özdemir, 2007;

Hakkı Fahri Özdemir, "*Demir Çağı: Başlangıcı ve Başlatanları, Anadolu'ya Etkileri Üzerine*", **SBE Dergisi**, c.16, Sayı.1, 2007, s.501-518.

Özdoğan, 2002;

Mehmet Özdoğan, "*Çanak Çömlekli Neolitik Çağ*", **ArkeoAtlas**-1(Anadolu'nun Tarih Öncesi), İstanbul, 2002, s.88-104.

Özgen, 1992;

Engin Özgen, ***Antalya Museum***, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Özgen ve Öztürk, 1996;

İlknur Özgen, Jean Öztürk, ***Heritage Recovered: The Lydian Treasure***: with contributions by Machteld J. Mellink, Crawford H. Greenewalt, Jr., Kazım Akbıyıkoglu, Lawrence M. Kaye. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul.

Özgüç, 1944;

Tahsin Özgüç, "*Öntarihte Isparta ovası kültürü ve yeni buluntuları*", **DTCFD**-II/3(1944), s.407-418.

Özgüç, 1948;

Tahsin Özgüç, ***Öntarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri***, TTK Yay., VII, Ankara.

Özgüç ve Tümertekin, 2000;

Nazmiye Özgüç, Erol Tümertekin, ***Coğrafya Geçmiş Kavramlar Coğrafyacılar***, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Özhanlı, 2014;

Mehmet Özhanlı, "*Pisidia Antiokheia Özelinde Roma Dönemi Kent Planlaması*", **Pisidia Araştırmaları-I**, Sempozyum Bildiri Kitabı, (edd.), B.Hürmüzlü, M.Fırat, A.Gerçek, I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri (05-06.11.2012), s.155-175, S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta.

Özsait, 1977;

Mehmet Özsait, "*Pisidya Bölgesinde Yeni Prehistorik İskan Yerleri I: Kuruçay, Çiğirkankaya, Çallıca Yağlıyurt Terleşmeleri(34 Levha ile birlikte)*", **AnAr**-4/5(1976/1977), s.71-95.

Özsait, 1979;

Mehmet Özsait, "*Burdur Çevresinde Yeni Prehistorik Yerleşmeler*", **TTKong**-8(1976), s.101-106, Lev.53-62, Ankara.

Özsait, 1980;

Mehmet Özsait, ***İlkçağ Tarihinde Pisidya***, **Başlangıçtan Büyük İskender Devrinin Sonuna Kadar**, İÜEF Yay., İstanbul.

Özsait, 1982a;

Mehmet Özsait, "*Anadolu'da Hellenistik Dönem*", **Anadolu Uygarlıkları-2**, GATA Yay., İstanbul, s.333-378.

Özsait, 1982b;

Mehmet Özsait, "*Anadolu'da Roma Egemenliği*", **Anadolu Uygarlıkları-2**, GATA Yay., İstanbul, s.379-416

Özsait, 1983;

Mehmet Özsait, "*Pisidya Bölgesinde Yeni Prehistorik İskân Yerleri II(19 Levha ile birlikte)*", **AnAr**-9(1983), s.133-148.

Özsait, 1984;

Mehmet Özsait, "*1982 Yılı Burdur Çevresi Prehistorik Araştırmaları*", **AST**-1, s.7-12, 195-200(levha).

Özsait, 1985;

Mehmet Özsait, ***Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi***, İÜEF Yay., İstanbul.

Özsait, 1986a;

Mehmet Özsait, "*Burdur Çevresinde Prehistorik Araştırmalar*", **TTKong**-9(1981), s.63-66, Lev.29-36, Ankara.

Özsait, 1986b;

Mehmet Özsait, "*Pisidya Bölgesinde Yeni Prehistorik İskân Yerleri III(10 Levha ile birlikte)*", **AnAr**-10(1986), s.73-87.

Özsait, 1989;

Mehmet Özsait, "*Pisidya Bölgesinde Yeni Prehistorik İskân Yerleri-IV(23 Levha ile birlikte)*", **AnAr**-11(1989), s.1-21.

Özsait, 1991a;

Mehmet Özsait, "*1989 Yılı Gölhisar ve Çevresi Tarih Öncesi Araştırmaları*", **AST**-8(1990), s.35-44.

Özsait, 1991b;

Mehmet Özsait, "*Hellenizm Devri Kültür ve Uygarlığı*", Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Lisans Tamamlama Programı **Tarih, Eskiçağ Tarihi**'nden Ayrıbasım, s.195-208, Eskişehir.

Özsait, 1993;

Mehmet Özsait, "*Prospection Archéologiques en Pisidie*", **Anatolica**-19(1993), Leiden, s.195-209, Plate.1-4.

Özsait, 2002;

Mehmet Özsait, "*1999-2000 Yıllarında Burdur ve Isparta Yüzey Araştırması*", **AST**-19, s.179-190.

Özsait, 2004;

Mehmet Özsait, "*2002 Yılı Burdur ve Isparta Yüzey Araştırmaları*", **AST**-21, s.285-294.

Özsait vd., 2005;

Mehmet Özsait, Guy Labarre, Nesrin Özsait, "*Researches dans le village de Kağılcık(Piside)-Le sanctuaire rupestre et les inscriptions*", **ADALYA**-8, s.167-189.

Özsait, 2006a;

Mehmet Özsait, "*2004 Yılı Burdur İli Yüzey Araştırmaları*", **AST**-23, s.259-268.

Özsait, 2006b;

Mehmet Özsait, "*Burdur İli 2005 Yılı Yüzey Araştırmaları/Surveys in Burdur Provincie in 2005*", **ANMED**-4(2006), s.93-98, Antalya.

Özsait vd., 2006;

Mehmet Özsait, Guy Labarre, Nesrin Özsait, "*Nouveaux témoignages sur le culte de Cybele en Pisidie occidentale*", **ADALYA**-9(2006), s.1-32, Antalya.

Özsait, 2007a;

Mehmet Özsait, "*2005 Yılı Burdur İli Yüzey Araştırmaları*", **AST**-24(II), s.463-478.

Özsait, 2007b;

Mehmet Özsait, "*Burdur ve Isparta Yüzey Araştırmaları 2006*-Surveys in Burdur and Isparta Provinces in 2006", **ANMED**-5(2007), s.107-112.

Özsait, 2007c;

Mehmet Özsait, "*Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Burdur*", G. Yıldız, M.Z. Yıldırım, Ş. Kazan (edd.), **I. Burdur Sempozyumu Bildiriler**, c.1, s.696-715.

Özsait ve Özsait, 2007;

Mehmet Özsait, Nesrin Özsait, "*Delipınar Mezar Stelleri*", **The Achamenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia(Sixth-Fourth Centuries B.C.)**, Papers Presented at the International Workshop İstanbul 20-21 May 2005, İstanbul, s.159-166.

Özsait, 2008;

Mehmet Özsait, "*Burdur ve Isparta Yüzey Araştırmaları 2006*", **AST**-25(II), s.307-322.

Özsait vd., 2010;

Mehmet Özsait, Nesrin Özsait, İsmail Baytak, "*2008 Yılı Isparta ve Burdur Yüzey Araştırmaları*", **AST**-27(II), s.419-438.

Öztürk, 2009;

Hüseyin Sami Öztürk, "*İ.Ö. II.-İ.S. IV. Yüzyıllarda Lykia'nın Kırsal Güvenlik Problemleri*", **Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması-I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri / International Young Scholars Conference-I: Mediterranean Anatolia**, **Symposium Proceedings**, (04-07 Kasım 2009), K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan, T. Ertekin (edd.), AKMED Antalya, s.347-360.

Özüdoğru, 2002;

Şükrü Özüdoğru, ***Patara Sikke Basımları ve Patara Kazılarından (1989-2001) Ele Geçen Sikkeler***, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Akdeniz Üniversitesi, SBE Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Antalya.

Özüdoğru ve Dündar, 2007;

Şükrü Özüdoğru, Erkan Dündar, "*Kibyra Geç Roma-Erken Doğu Roma Mühürlü Unguentariumları*", **OLBA**-15(2007), s.145-178.

Özüdoğru, 2008;

Şükrü Özüdoğru, ***Arkaik Dönem Plastik Eserleri Işığında Lykia İkonografisinde Yerli ve Yabancı Unsurlar***, (Yayınlanmamış D. Tezi), Akdeniz Üniversitesi, SBE, Arkeoloji Ana Bilimdalı, Antalya.

Özüdoğru, 2009;

Şükrü Özüdoğru, "*Uylupınar Göl Adası Yerleşmesi Arkeolojik Veriler ve Kibyra İçin Önemi*", **Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması-I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri/International Young Scholars Conference-I: Mediterranean Anatolia**, **Symposium Proceedings**, K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan, T. Ertekin (edd.), AKMED Antalya.

Özüdoğru, 2010a;

Şükrü Özüdoğru, "*Kibyra Araştırmalarında Yeni Bulgular*", **Batı Akdeniz Doğa Bilimleri Sempozyumu**-Bildiri Özetleri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Burdur, s.54-55.

Özüdoğru, 2010b;

Şükrü Özüdoğru, "*Kibyra Antik Kenti ve Turizm Potansiyeli*", **Geçmişten Geleceğe Burdur Halk Kültürü ve Turizm Sempozyumu**-*(2. Burdur Sempozyumu)*, 3-5 Haziran 2010, Burdur, s.507-518.

Özüdoğru ve Dökü, 2010;

Şükrü Özüdoğru, F. Eray Dökü, "*Kibyra 2009 Yılı Çalışmaları / Work at Kibyra in 2009*", **ANMED**-8(2010), s.37-45.

Özüdoğru vd., 2011;

Şükrü Özüdoğru, F. Eray Dökü, Gülşen Dikbaş, Hannelore Vanhavarbeke, "*Kibyra 2010*", **ANMED**-9(2011), s.36-43.

Özüdoğru, 2014;

Şükrü Özüdoğru, "*Kibyra'dan Hellenistik Dönem'e Ait Yeni Veriler Üzerine Değerlendirmeler*(An Interpretation of the New Evidence concerning Hellenistic Cibyra)", **Cedrus**-2(2014), s.171-188.

Paquot, 2005;

Thierry Paquot, "*City and Nature: A Missed Opportunity*", **Diogenes**-52/3, Paris, s.65-74.

Petersen ve Luschan, 1889;

Eugen Adolf H. Petersen, F.von Luschan, ***Reisen in Lykien, Milyas und Kibyratis-II***, Reisen im südwestlichen Kleinasien, Vienna

Plommer, 1969;

Hugh Plommer, "*Teatri classici in Asia Minore, 1. Cibyra, Selge, Hierapolis by D. de Bernardi Ferrero*", (notice of boks), **JHS**-89(1969), s.189-190.

Polat-Becks, 2014;

B. Ayça Polat-Becks, "*Uylupınar Örneğinde Bir Model Olarak Göl Adası Yerleşimi ve Arazi Kullanımı*", **Pisidia Araştırmaları-I**, Sempozyum Bildiri Kitabı, (edd.), B.Hürmüzlü, M.Fırat, A.Gerçek, I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri (05-06.11.2012), s.90-107, S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta.

Prienne, 1994 ;

Henri Prienne, ***Ortaçağ Kentleri*, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, çev.Şadan Karadeniz, İletişim Yay., İstanbul.

Radt, 1989;

W. Radt, ***Pergamon Archaeologischer Führer***, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.

Ramsay, 1883;

William Mitchell Ramsay, "*The Graeco-Roman Civilisation in Pisidia*", **JHS**-4(1883), s.23-45, Published by: The Society for the Promotion of Hellenic Studies.

Ramsay, 1887;

William Mitchell Ramsay, "*Antiquites of southern Phrygia and the Border Lands*", **AJA**-3(1887), s.344-368.

Ramsay, 1888;

William Mitchell Ramsay, "*Antiquites of southern Phrygia and the Border Lands*", **AJA**-4(1888), s.6-21, 263-283.

Ramsay, 1890;

William Mitchell Ramsay, ***The Historical Geography of Asia Minor***, Royal Geographical Society, Supplementary Papers-vol. IV, London.

Ramsay, 1895;

William Mitchell Ramsay, ***The Cities and Bishoprics of Phrygia, I***, Oxford.

Ramsay, 1897;

William Mitchell Ramsay, ***The Cities and Bishoprics of Phrygia, II***, Oxford.

Ramsay, 1906;

William Mitchell Ramsay, ***Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire***, William M. Ramsay (ed.), Aberdeen, London.

Ramsay, 1916;

William Mitchell Ramsay, "*Colonia Caesarea(Pisidian Antioch) in the Augustan Age*", **JRS**-6(1916), s.83-134.

Ramsay, 1960;

William Mitchell Ramsay, ***Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası***, çev. Mihri Pektaş, MEB Yay., İstanbul.

Ramsay ve Anderson, 1967;

Sir William Mitchell Ramsay, John George Clark Anderson, ***The Social Basis of Roman Power in Asia Minor***, Aberdeen University Press, Amsterdam.

Ramsay, 2010;

William Mitchell Ramsay, ***The Historical Geography of Asia Minor***, Cambridge University Press, England.

Rennell, 1831;

Major James Rennell, ***A Treatise on the Comparative Geography of Western Asia***, Accompanied with an Atlas of Maps, Vol.I,II, London.

Rheidt, 1996;

Klaus Rheidt, "*Kent Mi, Köy Mü? Orta ve Geç Bizans Anadolu'sunda Konut ve Yerlesme*", çev. Zeynep Rona, **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerlesme/Housing and Settlement in Anatolia a Historical Perspective**, (edd.), Haluk Abbasoğlu, Mehmet Özdoğan, Mete Tapan, Uğur Tanyeli, Habitat II, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, s.221-233.

Rich ve Wallace-Hadril, 2000;

John Rich, A. Wallace-Hadril, ***City and Country in the Ancient World/Antik Dünyada Kırsal ve Kent***, John Rich, A. Wallace-Hadrill (edd.), çev. Lale Özgenel, Homer Kitabevi, İstanbul

Richter, 1822;

Otto Friedrich von Richter, ***Wallfahrten im Morgenlande***, Band-3(1816-Anadolu), Berlin, 1822.

Ritter, 1859;

Carl Ritter, ***Die Erdkunde Asien, Kleinasien, Arabien***, Band-9(II), Berlin.

Robert, 1946;

Louis Robert, ***Hellenica, Recueil D'epigraphie de Numismatique et D'antiquités Grecques, Vol-III***, Inscriptions en langue carienne Monuments de gladiateurs dans l'Orient grec Inscription de Nehavend, Librairie D'amerique et D'orient, Adrien-Maisonneuve, Paris.

Robinson ve Graham, 1938;

David M. Robinson, J. Walter Graham, "*The Hellenic House, a Study of the Houses Founded at Olynthus with a detailed account of those excavated in 1931 and 1934*", **Excavations at Olynthus**, Part-**8**, Johns Hopkins, Baltimore.

Roebuck, 1959;

Carl Roebuck, ***Ionian Trade and Colonization***, New York.

Roller, 2011;

Lynn E. Roller, "*Phrygian and Phrygians*", **Ancient Anatolia**, 10.000-323 B.C.E., (The Oxford Handbook), (edd.), Sharon R. Steadman, Gregory McMahon, Oxford University Press., s.560-578.

Rostovtzeff, 1941;

Mikhail Ivanovich Rostovtzeff, ***The Social&Economic History of the Hellenistic World***, Vol.2, London.

Rott, 1908;

Hans Rott, Kleinasiatische Denkmäler aus ***Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien***, Leipzig.

Ruge, 1921;

Walther Ruge, **RE**-X/2(1919) col, Kabalia(s.1394-1395), Kabalis(s.1395-1396), maddeleri, **RE**-XI col, "Kibyra(s.374-377), Stutgart.

Ruge, 1928;

Walther Ruge, "*Lysinia*", **RE**-XIV/2, s.40-41.

Rumscheid, 2000;

Frank Rumscheid, ***Priene a Guide to the 'Pompei of Asia Minor', Küçükasya'nın Pompeisi Priene Rehberi***(ciltli), çev.Selma Bulgurlu, Ege Yay., İstanbul.

Sarı, 2012

Deniz Sarı, "*İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi*", Prof.Dr. Turan Efe (ed.), **Küllüoba Kazıları ve Batı Anadolu Tunç Çağları Üzerine Yapılan Araştırmalar**, MASROP-7, s.112-249, İstanbul.

Sartre, 2003;

Maurice Sartre, ***L'Anatolie hellénistique***: De l'Egée au Caucase (334-31 av. J.-C.) [Broché], Armand Colin, (2.Baskı), Paris.

Savaş, 2007;

S. Özkan Savaş, "*Anadolu (Hitit-Luvi) Hiyeroglifli Belgeler Işığında: Ḫattuŝa'dan Lukka'ya*", (eds)., K. Dörtlük, B. Varkıvanç, T. Kahya, J. D. Courtils, M.Doğan Alpaslan, R. Boyraz, **III. Likya Sempozyumu**, 07-10 Kasım 2005, Antalya: Sempozyum Bildirileri, c.I-II, AKMED-**The IIIrd Symposium on Lycia**, 07-10 November 2005 Antalya, Symposium Proceedings, vol.I-II, AKMED, s.675-701.

Sayce, 1923;

A.H. Sayce, "*The Early Geography of South-Eastern Asia Minor*", **JHS**-43(I), s.44-49.

Saygılı, 2009;

Başak Saygılı, "*Kalıp Yapımı Kibyra Kaseleri*", **Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması-I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri / International Young Scholars Conference-I: Mediterranean Anatolia**, **Symposium Proceedings**, (04-07 Kasım 2009), K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan, T. Ertekin (edd.), AKMED Antalya, s.397-414.

Saygılı, 2010;

Başak Saygılı, "***Kalıp Yapımı Kibyra Kaseleri***", (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Schaus, 1992;

Gerald P. Schaus, "*Imported West Anatolian Pottery at Gordion*", **AnatSt**-42(1992), s.151-177.

Schönborn, 2010;

Julius August Schönborn, ***Die Skene der Hellenen***(German edition) Nabu Press, Paperback, 2010.

Schönborn, 2012;

Julius August Schönborn, ***Der Zug Alexander's Durch Lycien***(German edition) Paperback, 2012.

Seeher, 1992;

Jürgen Seeher, "*Demircihüyük Nekropol Kazısı 1990 Yılı Sonuçları*", **KST**-13(I), s.163-175.

Sevin, 1982a;

Veli Sevin, "*Frygler*", **Anadolu Uygarlıkları-2**, GATA Yay., İstanbul, s.247-274.

Sevin, 1982b;

Veli Sevin, "*Lydialılar*", **Anadolu Uygarlıkları-2**, GATA Yay., İstanbul, s.275-308.

Sevin, 1982c;

Veli Sevin, "*Anadolu'da Pers Egemenliği*", **Anadolu Uygarlıkları-2**, GATA Yay., İstanbul, s.309-332.

Sevin, 2001;

Veli Sevin, ***Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası***, TTK Basımevi, Ankara.

Sevin, 2003;

Veli Sevin, ***Anadolu Arkeolojisi***, Der Yay., İstanbul.

Seyer, 2007;

Martin Seyer, "*Ein Neu Entdectes Felskammergrab in der Kibyratis*", **İst Mitt**-57(2007), s.716-721.

Shafer, 1950;

Robert Shafer, "*Pisidian*", **AJP**, Vol.71, No.3(1950), pp.239-270, Baltimore.

Sivas, 1999;

Taciser Tüfekçi Sivas, ***Eskişehir-Afyonjarahisar-Kütahya İl sısırları içindeki*** **Phryg Kaya Anıtları**, T.C.Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir.

Smith, 1887;

A.H.S. Smith, "*Notes on a Tour in Asia Minor*", **JHS**-8(1887), s.235-237.

Smith ve Milner, 1997;

Tyler Jo Smith, N. P. Milner, "*Votive Reliefs from Balboura and its Environs with and Epigraphical Appendix*", **AnatSt**-47(1997), s.3-50.

Spratt ve Forbes 1847;

Thomas Abel Brimage Spratt, Edward Forbes, ***Travels in Lycia, Milyas and the Cibyratis,*** In company with The Late Rev. E.T.Daniell, I-II, London.

Spratt ve Forbes, 2008;

Thomas Abel Brimage Spratt, Edward Forbes, ***Milyas, Kibyratis ve Likya'da yolculuklar***, Kayhan Dörtlük, Tarkan Kahya (edd.), çev. Doğan Türker, AKMED Yay., Antalya.

Starke, 1997;

Frank Starke, "*Troia im Kontext des historisch-politischen und sprachlichen Umfeldes Kleinasiens im 2. Jahrtausend*", **Studia Troica**-7, s.447-487.

Starr, 2000;

Chester G. Starr, ***The Influence of Sea Power on Ancient History/Antik Çağ'da Deniz Gücü***, çev. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul.

Sterret, 1888;

John Robert Sitlington Sterret, ***An Epigraphical Journey in Asia Minor***, 1883-1884, ASCSA-2, Boston.

Süel, 1983;

Akın Süel, ***Kentlerde Yapısal Belirleyen Etkenler***, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Yay., İzmir.

Şahin, 2004;

Sencer Şahin, "*Hellenistik ve Roma Çağlarında İznik-Nikaia*", **Tarih Boyunca İznik**, İznik Eğitim ve Öğretim Vakfı-İş Bankası Yay., İstanbul, s. 1-23.

Şahin ve Adak, 2007;

Sencer Şahin, Mustafa Adak, "*Stadiasmus Patarensis. Itinera Romana Provinciae Liyciae*", **Gephyra**-1, 2007, s.95-205.

Şahin, 2011;

Sencer Şahin, ***Stadiasmus Patarensis***- Likya Eyaleti Roma Yolları.

Şahin, İ.F., 2003;

İbrahim Fevzi Şahin, ***Türkiye'de Karayolu Ulaşımı ve Geçitler***, Pegem Akademi Yay., Ankara.

Şare 2010;

Tuna Şare, "*An Archaik Ivory Figurinne from a Tumulus Near Elmalı: Cultural Hybridization anda New Anatolian Style*", **Hesperia**-79(1), 2010, pp.53-78.

Şenel, 1995;

Alaaddin Şenel, ***İlkel Topluluktan Uygar Topluma***, (4.baskı), Bilim ve Sanat Yay., Ankara,

1995.

Şimşek, 2013;

Mustafa Şimşek, ***Kibyra Nekropolisleri Oda Mezarları***, (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Isparta.

Şişmanoğlu ve Sperl, 1994;

Samim Şişmanoğlu, Gerhard Sperl, "*Likya Bölgesinde Arkeometallurjik Araştırmalar*", **Arkeometri Sonuçları Toplantısı**-9(24-28 Mayıs 1993), s.137-152.

Talbert, 2000;

Richard J.A. Talbert, ***Barrington Atlas of The Grek and Roman World Map by Map Directory***, vol.II, Princeton University Press, 2000.

Talloen vd., 2006;

P. Talloen, J. Poblome, M. Waelkens, H. Vanhaverbeke, "*Matar in Pisidia: Phrygian Influences in Southwestern Anatolia*", (edd.), M. Hutter, S. Hutter-Braunsar, **Pluralismus und Wandel in den Religionen im vorhellenistischen Anatolien**: Akten des religionsgeschichtlichen Symposiums in Bonn, s.175-185.

Tarhan, 1995;

M. Taner Tarhan, ***Tarih Yazımında Arkeolojinin Önemi***, İstanbul.

Tarkan, 2009;

Düzgün Tarkan, "*Kibyra Sunakları*", **Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması-I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri / International Young Scholars Conference-I: Mediterranean Anatolia**, **Symposium Proceedings**, (04-07 Kasım 2009), K. Dörtlük, T. Kahya, R. Boyraz Seyhan, T. Ertekin (edd.), AKMED Antalya, s.439-452.

Tarkan, 2012;

Düzgün Tarkan, "***Kibyra Kabartmalı Sunakları: Tip, Biçem ve Atölye***", (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Tarkan, 2014;

Düzgün Tarkan, "*Kibyra Nekropolü ve Ölü Gömme Gelenekleri*", **Pisidia Araştırmaları-I**, Sempozyum Bildiri Kitabı, (edd.), B.Hürmüzlü, M.Fırat, A.Gerçek, I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri (05-06.11.2012), s.275-284, S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta.

Tchihatcheff, 1866;

Pierre de Tchihatcheff, ***Asie Mineure:*** **Description Physique physique, statistique et archéologique de cette contree**, Librairie Theodore Morgand, Paris, 1866.

Tchihatcheff, 1867;

Pierre de Tchihatcheff, ***Géologie II***, Gide at J. Baudry, Paris.

Tekin, 1995;

Oğuz Tekin; ***Ege Yunan Tarihi***, İletişim Yay., İstanbul.

Texier, 2002;

Felix Marie Charles Texier, ***Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi***, çev.Ali Suat; Latin Harflerine Aktaran: K.Y. Kopraman; Sadeleştiren: M. Yıldız, Ankara.

Tood, 1976;

Ian A. Tood, ***Çatalhöyük in Perspective***, Brandeis University.

Tsetskhladze, 2006;

G.R. Tsetskhladze, "**Revisiting Ancient Greek Colonisation**", G.R. Tsetskhladze (ed.), "*Greek Colonization: An account of Greek colonies and other settlements overseas*", vol.1, Leiden, XXIII-XXXIII.

Tuncay, 1996;

Çağlar Tuncay, ***Uygarlığın Seyir Defteri***, (2.baskı), Arkadaş Kitabevi, Ankara, 1996.

Turan, 2004;

Osman Turan, ***Selçuklular Zamanında Türkiye***, (8.baskı), Ötüken Yay., İstanbul.

Turani, 1993;

Adnan Turani, ***Sanat Terimleri Sözlüğü***, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Uçankuş, 2000;

Hasan Tahsin Uçankuş, ***Bir insan ve uygarlık bilimi Arkeoloji: tarih öncesi çağlardan Perslere kadar Anadolu***, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Umar, 1989;

Bilge Umar, **Pisidia**, Akbank Yay., İstanbul

Umar, 1993;

Bilge Umar, **Türkiyede Tarihsel Adlar**, İnkılap Kitabevi, İstanbul

Umar, 1999;

Bilge Umar, **İlkçağda Türkiye Halkı**, İnkılap Yay., İstanbul.

Umurtak, 1999a;

Gülsün Umurtak, "Neolitik çağda Burdur bölgesi ile Ege adaları ve Yunan Karası arasında çanak çömlek biçimlerine dayalı benzerlikler konusunda bazı gözlemler", **AnAr**-15(1999), s.27-72.

Umurtak, 1999b;

Gülsün Umurtak, "*Burdur-Antalya Bölgesi'nde Neolitik Çağ Mimarlık Gelenekleri*", **Colloquium Anatolicum**-4, s.1-15.

Umurtak, 2010;

Gülsün Umurtak, "*Burdur-Antalya Bölgesi'nin Tarihöncesi Yerleşmelerinde Tapınaklar*", **Batı Akdeniz Doğa Bilimleri Sempozyumu**-Bildiri Özetleri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Burdur, s.57-58.

Uygun ve Dökü, 2008;

Çilem Uygun, F. Eray Dökü, "*Kibyra Yerel Kırmızı Astarlı Seramiklerinden Örnekler*", **ADALYA**-11(2008), s.133-164.

Ülkekul, 1999;

Cevat Ülkekul, ***8200 Yıllık Bir Harita Çatalhöyük Şehir Planı***, Dönence Yay., İstanbul

Ünal, 2002;

Ahmet Ünal, ***Hititler Devrinde Anadolu, Kitap-I***, ArkSan Yay., İstanbul.

Ünal, 2003;

Ahmet Ünal, ***Hititler Devrinde Anadolu, Kitap-II***, ArkSan Yay., İstanbul.

Vassileva, 1995;

Maya Vassileva, "*Thracian and Phrygian Cultural Zone: The Daskyleion Evidence*",

Orpheus-5, (Journal of Indo-European and Thracian Studies), s.27-34.

Vanhaverbeke vd., 2010;

P. Talloen, J. Poblome, H. Vanhaverbeke, M. Waelkens, K. Vyncke, V. De Laet, S. Aydal, B. Music, B. De Cupere, J. Poblome, D. Braekmans, P. Degryse, E. Marinova, G. Vestraeten, W. Van Neer, B. Slapsak, I. Medaric, H.A. Ekinci, M.O. Erbay, "*Pisidian Culture? The Classical-Hellenistic site at Düzen Tepe near Sagalassus(southwest Turkey)*", **AnatSt**-60, s.105-128.

Waelkens, 2000;

Marc Waelkens, E. Paulissen, H. Vanhaverbeke, J. Reyniers, J. Poblome, R. Degeest, W. Viaene, J. Deckers, B. de Cupere, W. Van Neer, H.A. Ekinci, M.O. Erbay, "*The 1996 and 1997 Surveys in the Territory of Sagalassos*" **In Sagalassos V. Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1996 and 1997**, (edd.), M. Waelkens and L. Loots, 17-216. Leuven: Leuven University Press, 2000.

Walbank, 2008;

F. W. Walbank, "*Monarchies and Monarchic Ideas*", **CAH**-7(I), s.62-101.

Warner, 1994;

Jayne L. Warner, ***Elmalı-Karataş II: The Early Bronze Age Village of Karataş***, Bryn Mawr: Bryn Mawr College.

Weber, 2003;

Max Weber, ***The City/Şehir*****:** Modern Kentin Oluşumu, çev. Musa Ceylan, Bakış Yayınevi, İstanbul..

Winter, 1966;

F.E. Winter, "*Notes on Military Architecture in the Termessos Region*", **AJAH**-70(II), s.127-137.

Woodward ve Ormerod, 1910;

Arthur M. Woodward and H.A. Ormerod, "*A Journey in South-Western Asia Minor*", **BSA**-16(1909/1910), s.76-136.

Wycherley, 1993;

R.E. Wycherley, ***Antik Çagda Kentler Nasıl Kuruldu?***, ArkSan Yay., İstanbul.

Yakubovich, 2011;

İlya Yakubovich, "*Luwian and The Luwians*", **The Oxford Handbook of Ancient Anatolia**, 10.000-323 B.C., (edd.), Sharon R. Steadman and Gregory McMahon, Oxford University Press., s.534-547.

Yalçınlar, 1967;

İsmail Yalçınlar, "*Türkiye'deki Bazı Şehirlerin Kuruluş ve Gelişmelerinde Jeomorfolojik Temeller*", İÜCFD, **CED**-16, cilt.8, s.53-66.İstanbul.

Yavuz, 1965;

Güngör Yavuz, ***Likya Mezar Kabartmaları ve Menşei***, İÜEF, (Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul.

Yıldız, 1982;

İ. Hakkı Dursun Yıldız, "*Bizans Tarihi*", **Anadolu Uygarlıkları-3**, GATA Yay., İstanbul, s.487-565.

Yılmaz, 2007;

Neslihan Yılmaz, "*Necropolis and Funerary Monuments in Pisidia during the coman period*", **ADALYA**-10, s.155-204, Antalya.

Yurtsever-Beyazıt, 2014;

Aslıhan Yurtsever Beyazıt, "*Klasik Çağlar Öncesi Anadolu Kültürlerinde 'Kutsal Alan' Kavramı: Höyücek Kutsal Alanları*", **Pisidia Araştırmaları-I**, Sempozyum Bildiri Kitabı, (edd.), B.Hürmüzlü, M.Fırat, A.Gerçek, I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Metinleri(05-06.11.2012), s.20-37, S.D.Ü. Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta.

Ziegler, 1919;

Kontrat Ziegler; "*Kabala*", **RE**-X.2(1919), s. 1394, Stutgart.

KATALOG ve LEVHALAR

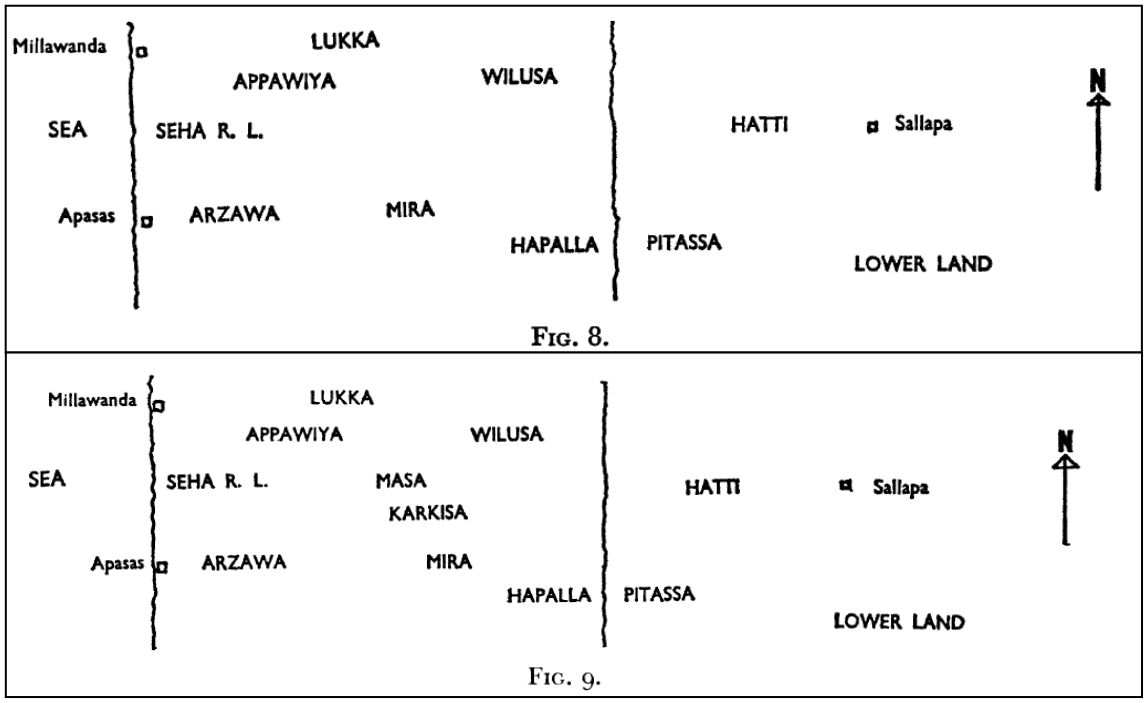
Haritalar

LEVHA-I


PISIDIA
TAURUS MONS
PAMPHYLIA
PAMPHYLIUM MARE
LYCIA
LYCIUM MARE
KIBYRATIS
KABALIS
MILYAS
MILYADIS
ORMELEIS
SAGALASSOS
SOLYMEIS
TERMESSOS
ORONDEIS
HOMONADEIS
KAPENSEIS
SAGALASSUS
SAGALASSOS
SAGALASSUS
SAGALASSOS
SAGALASSUS
SAGALASSO

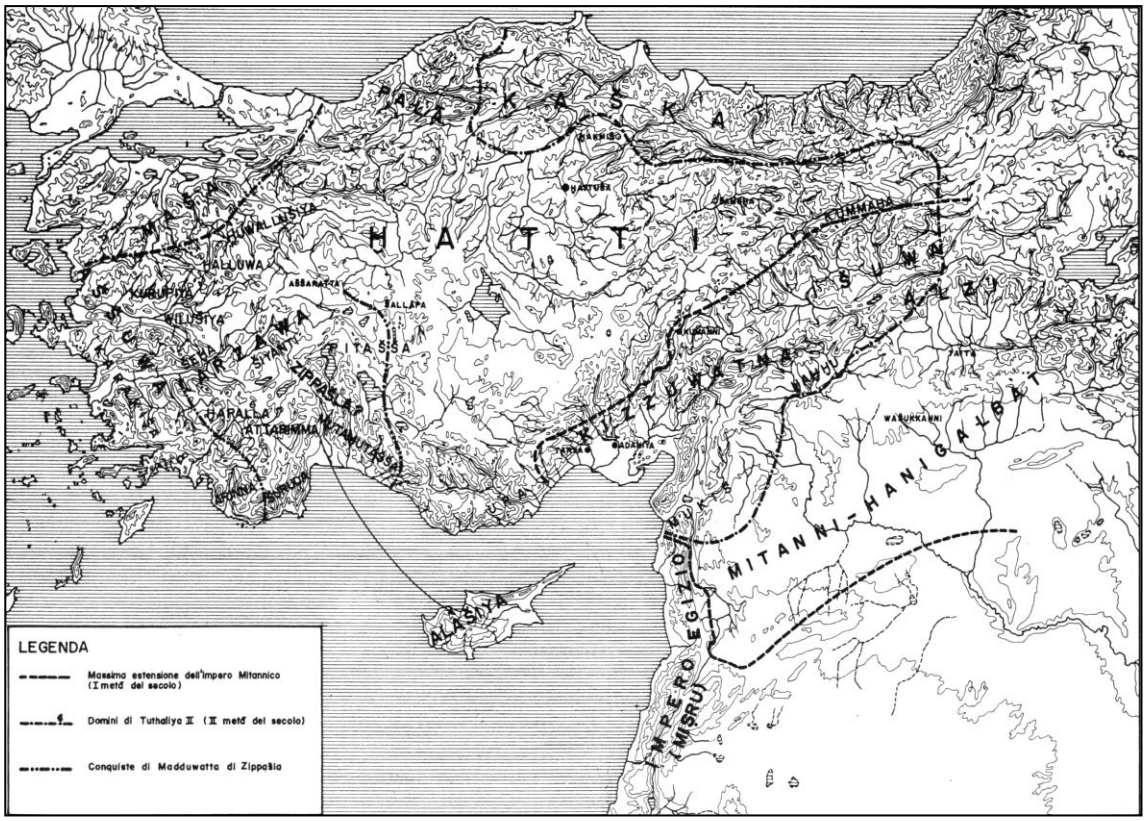


Hrt.2: Hapalla Ülkesi-(Macqueen, 1968: 176, Fig.11)



Hrt.3: Hapalla Ülkesi-(Macqueen, 1968: 173, Fig.8-9)

LEVHA-III



Hrt.4: II.Tudhalia Dön.Hakimiyet Alanı ve Güzergahlar(IL XIV Secolo AC-4.3-TAV.XVIII)



Hrt.5: Kibyra ve M.Ö. I. Bin Komşuları-(Woodward ve Ormerod, 1909/10: 77)

LEVHA-IV

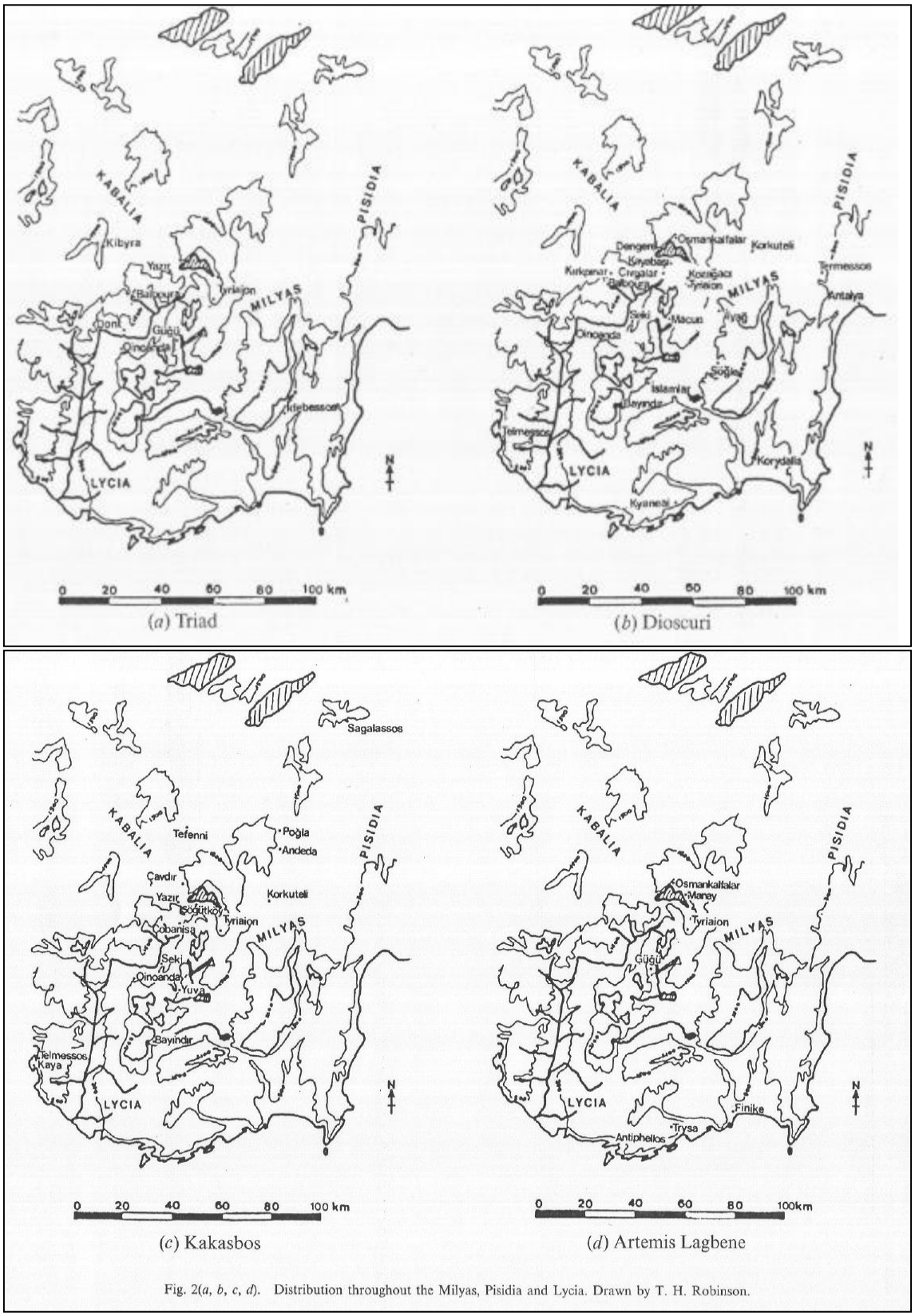
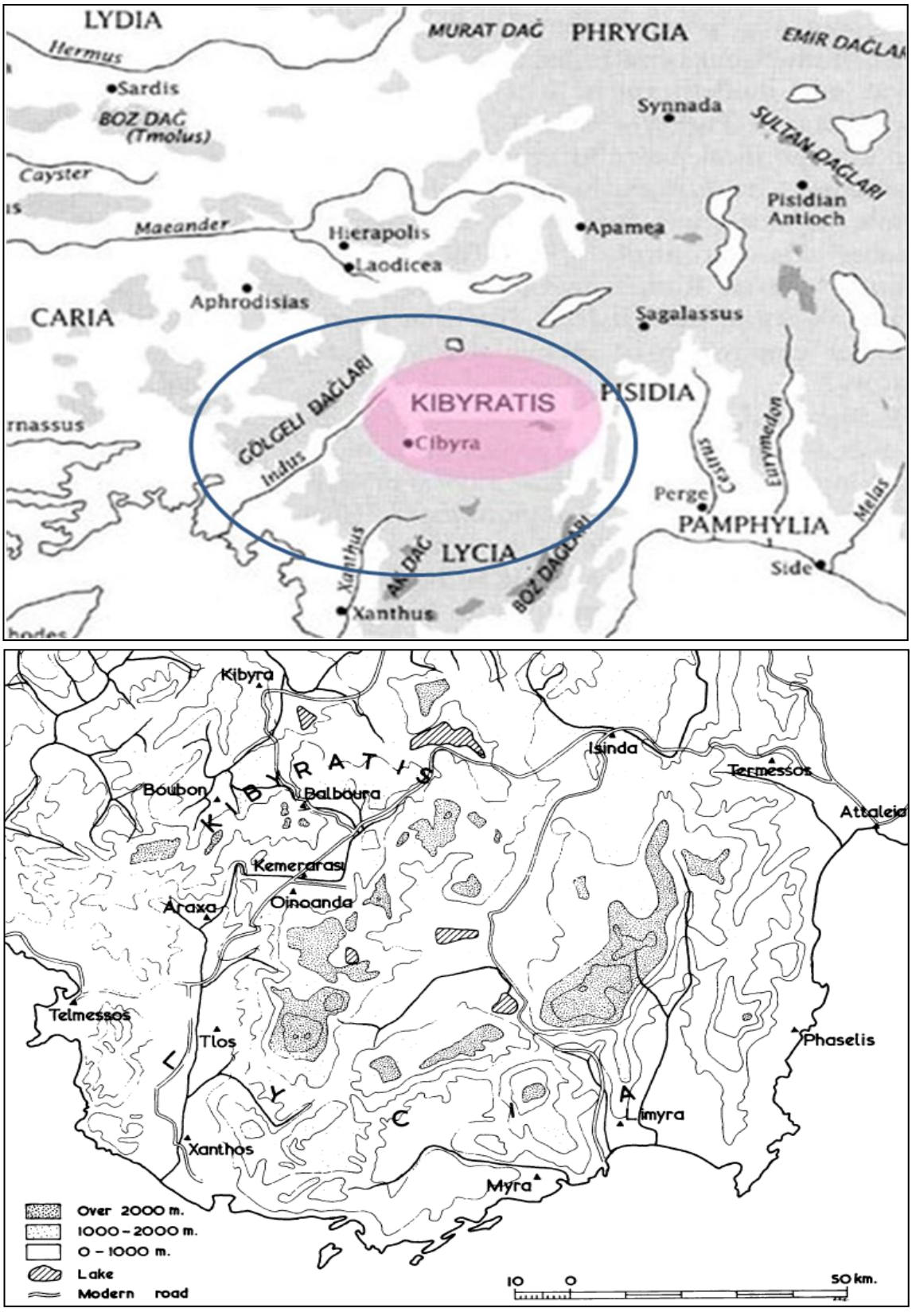


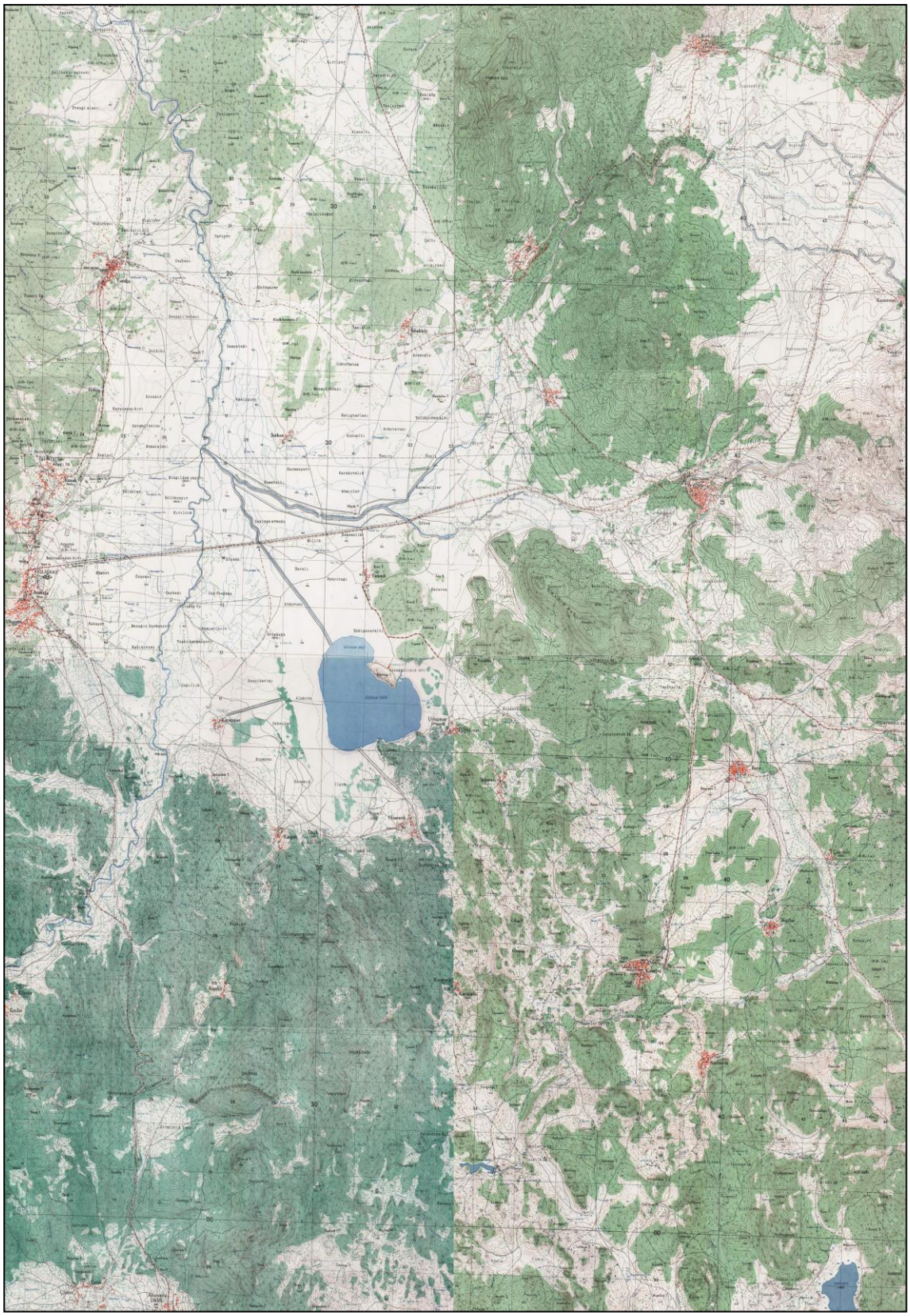
Fig. 2(*a*, *b*, *c*, *d*). Distribution throughout the Milyas, Pisidia and Lycia. Drawn by T. H. Robinson.

Hrt.6-7: Kabalia, Tapınım Alanları Dağılımı-(Smith ve Milner, 1997: 12-3)



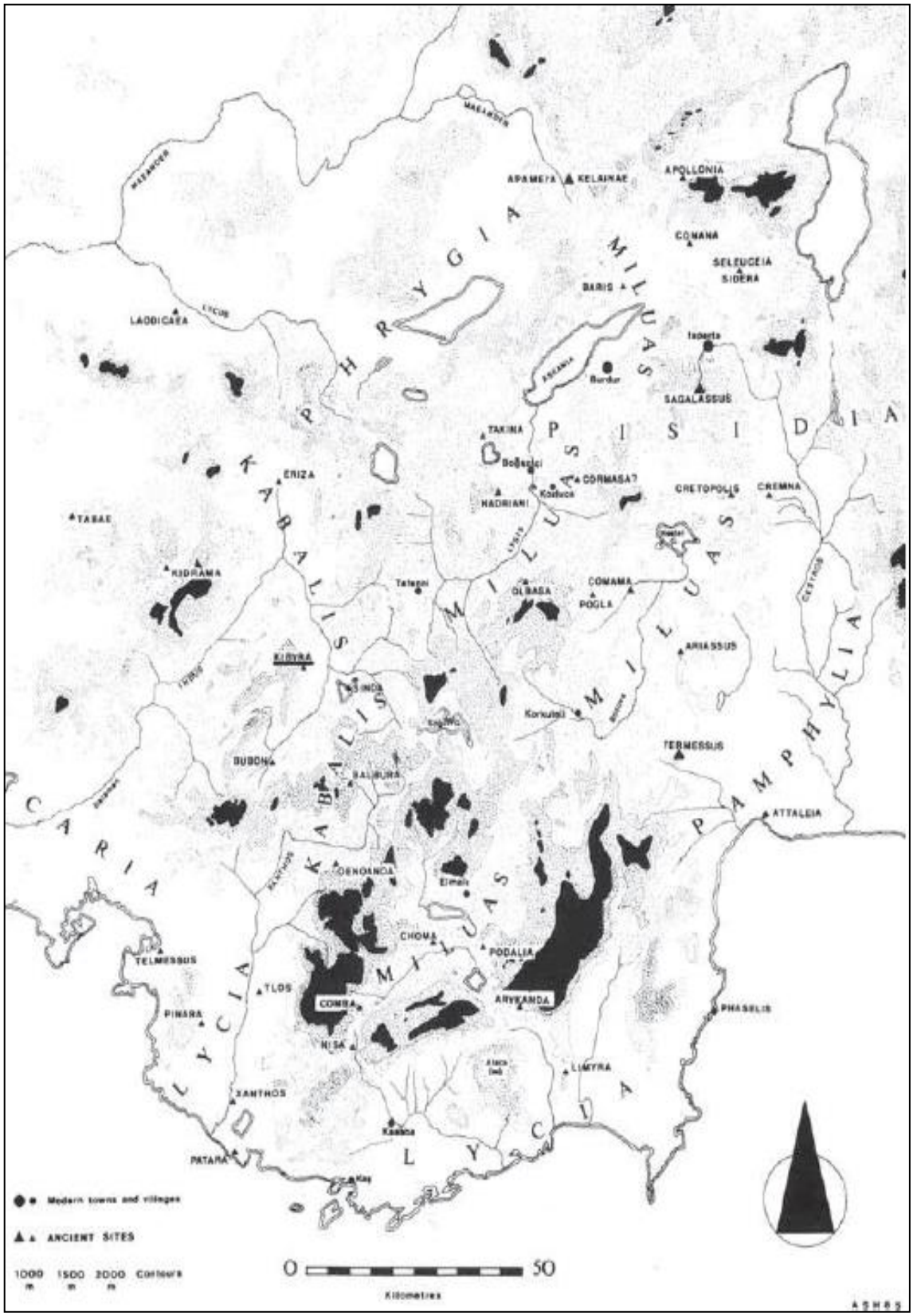
Hrt.8-9: Lykia ve Kibyratis Haritası-(Coulton, 1982: 116, Fig.1)

LEVHA-VI



Hrt.10: Kabalis(Kibyratis) bölge merkezini gösterir paftalar

LEVHA VII



Hrt.11: Kabalis ve Milyas Bölgesi-(Hall, 1986: 138)

LEVHA-VIII



Hrt.12: Lykia, Milyas ve Kibyratis Haritası-Beufort and Graves-(Spratt, 1842)



Hrt.13: St. Paul'ün M.S. 3. yy. Seyahati-(Ramsay, 2001)

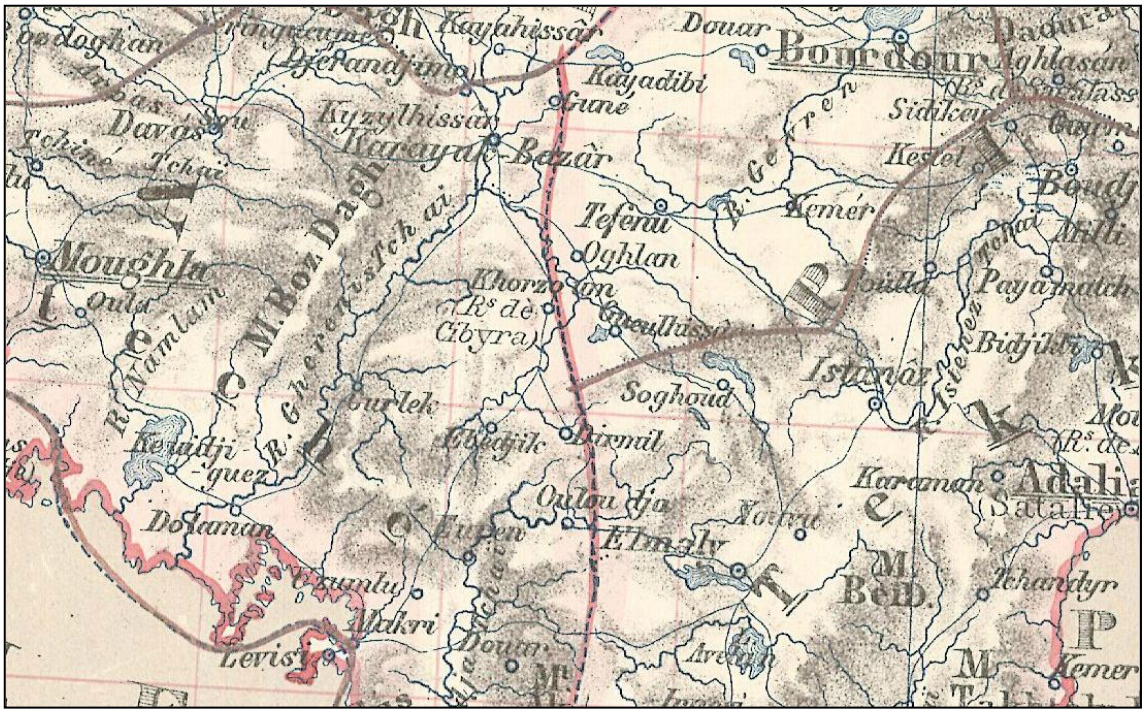


Hrt.14: Basileus II. Devleti 1025 Yılları Thema Adları: Opsikion-(Spratt, 1842)

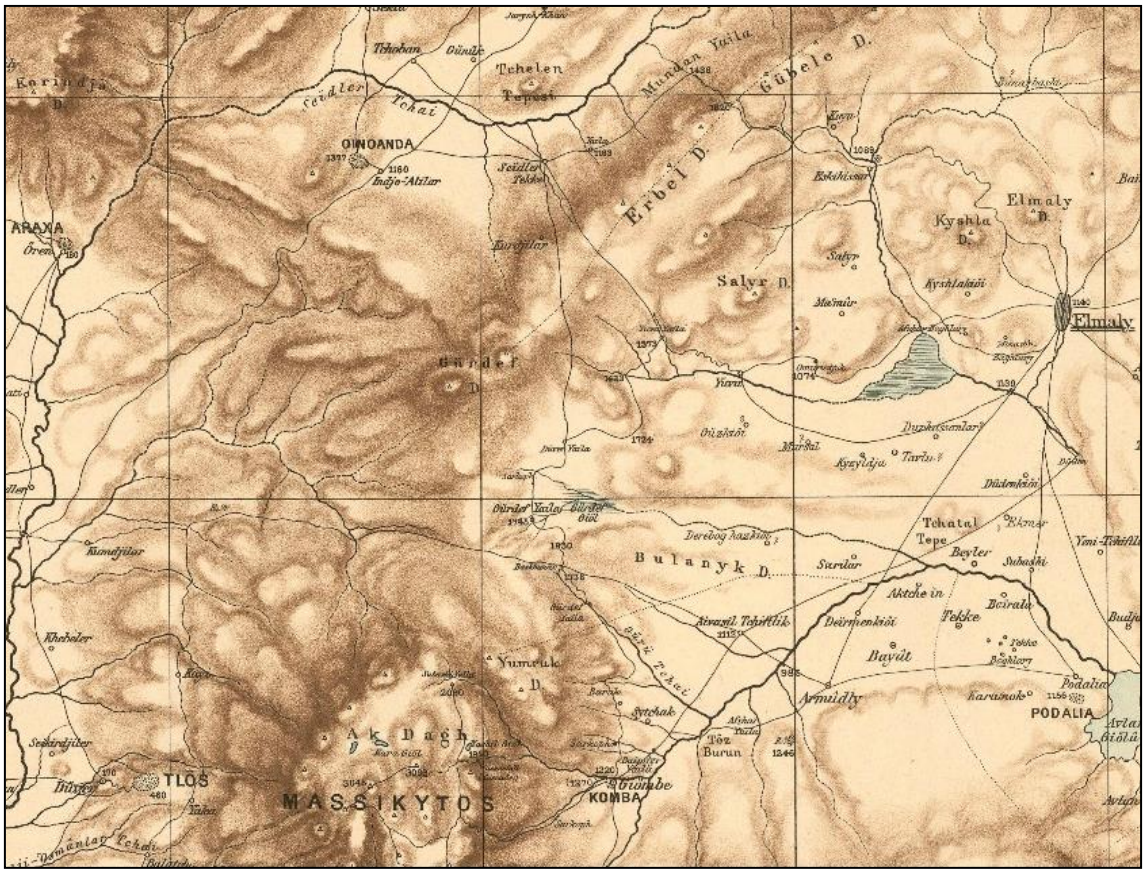


Hrt.15: Güneybatı Anadolu 7. ve 9. yy. Thema Teşkilatı-(Spratt, 1842)

LEVHA-X

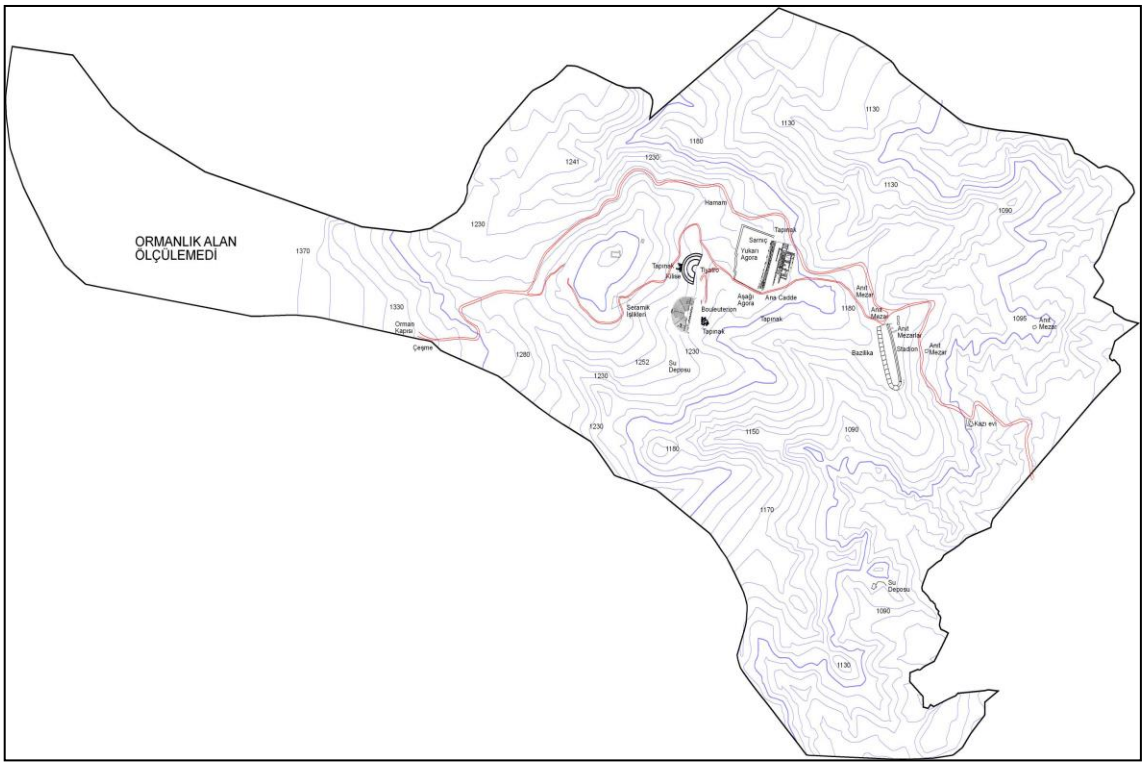


Hrt.16: Kibyra ve Çevresi-(Kiepert, 1867-Sheet 3.1)

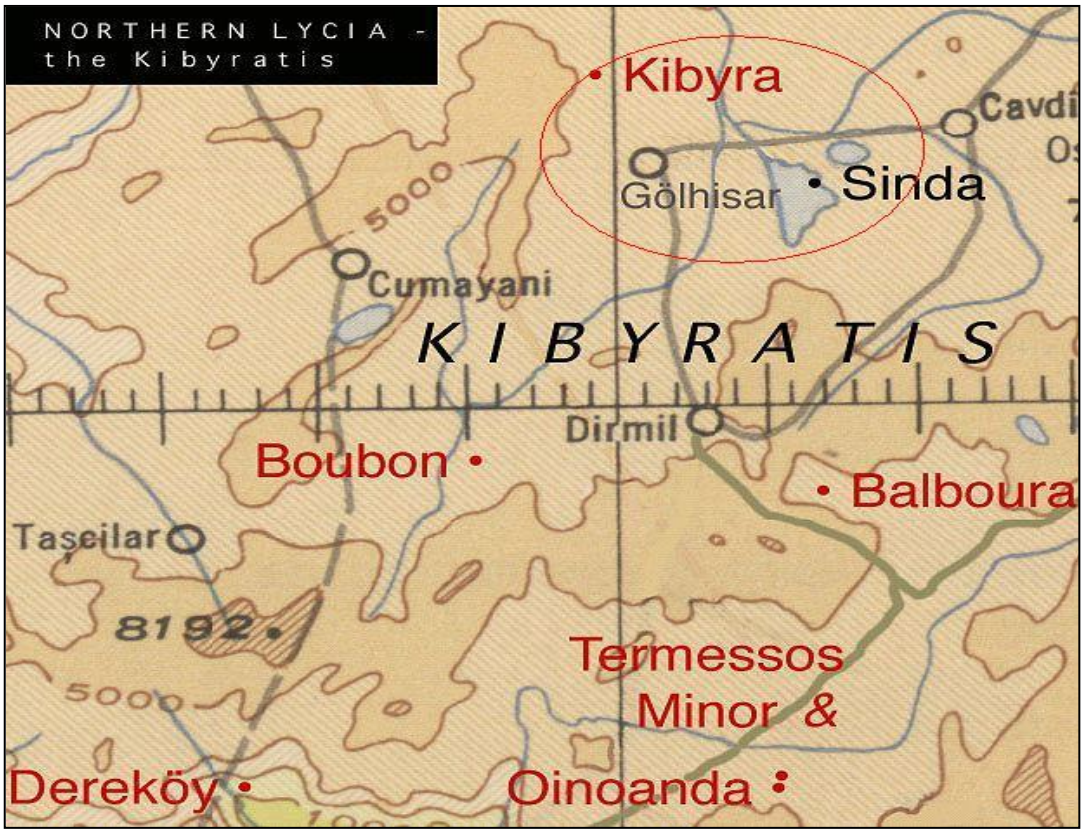


Hrt.17: Kibyra, Güney Sınır Bölgeleri-(Kiepert, 1890-Sheet 15.2)

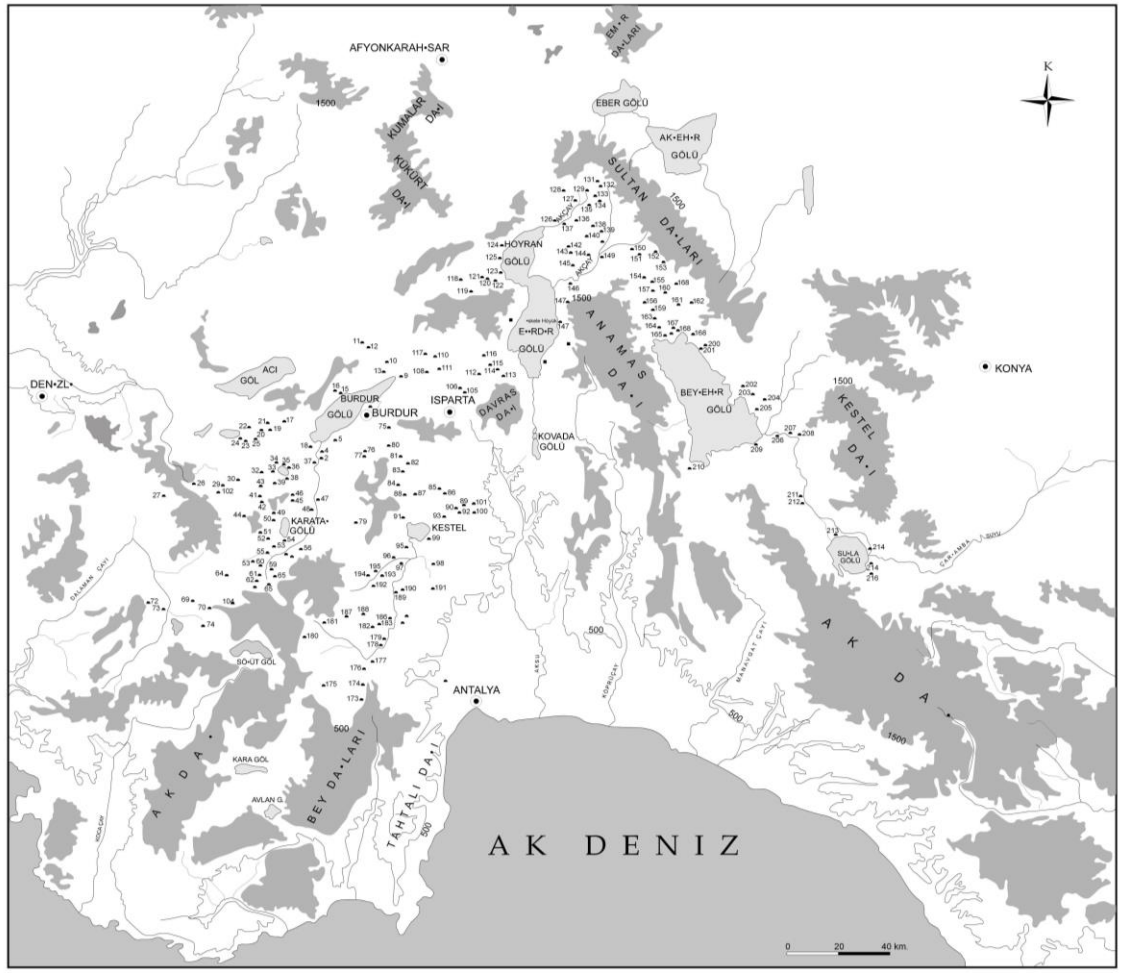
LEVHA-XI



Hrt.18: Kibyra Antik Kenti Sit Haritası-(Ş.Özüdoğru)

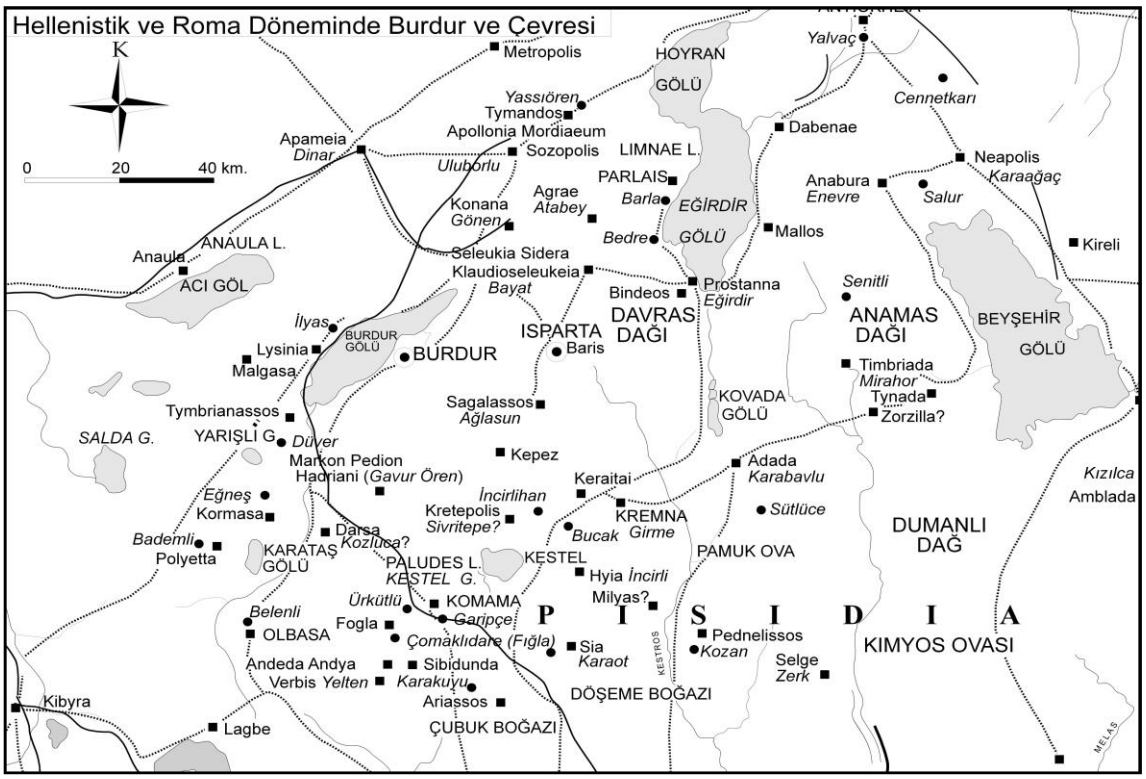


Hrt.19: Kibyratis Tetrapolis-(Kibyra, Boubon, Balboura, Oenoaanda)

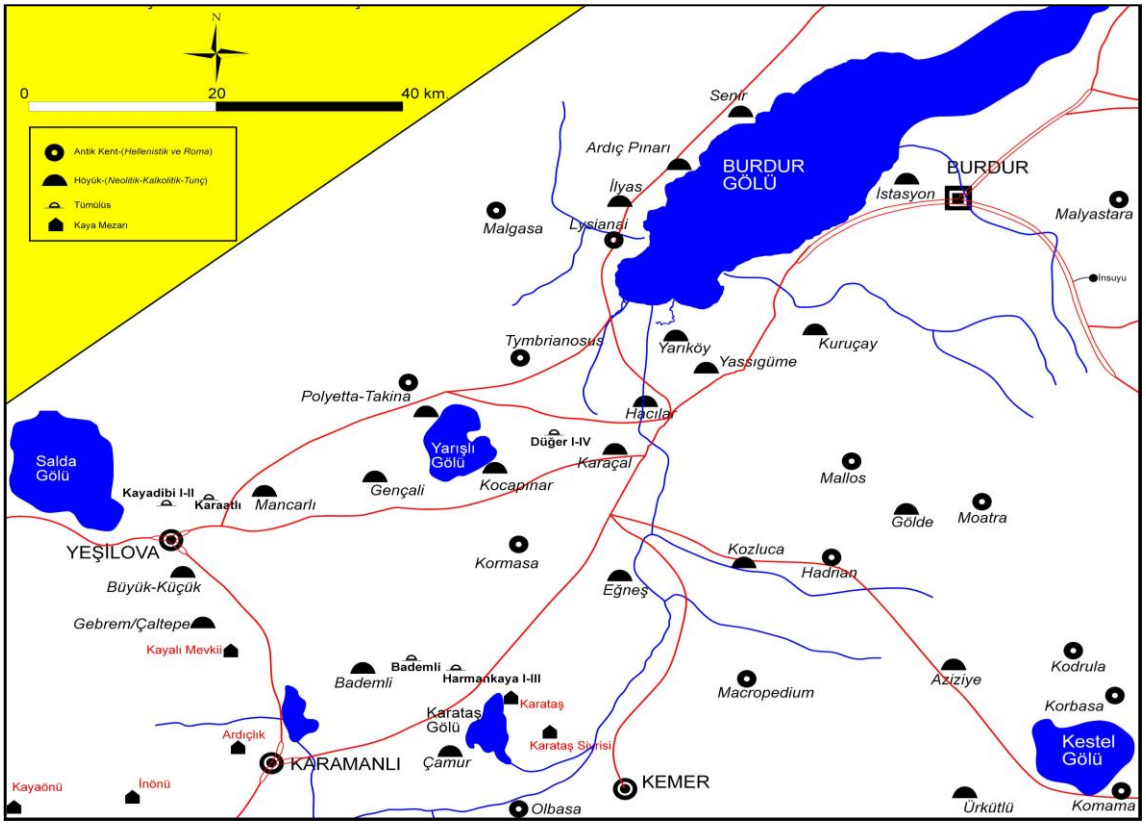


2. Hac•lar
4. Yass•güme
5. Kuruçay
7. Burdur H.
9. •ncirli II
10. Tilkilik
11. Keçiborlu I
12. Keçiborlu II
13. K•l•ç H.
15. •lyas I
16. •lyas II
17. Kanl•tepe
18. Yar•köy
19. Akçaköy I
20. Akçaköy II
21. Akçaköy III
22. Mezarl•ktepe
23. Dereköy I
24. Dereköy II
25. Yaz•r
26. Salda
27. Güney
29. Mancarl•
30. Sar•ca
32. Gençali
33. Sazak
34. Yar••l•
35. Çall•ca
36. Ya•l•yurt
37. Karaçal
38. Kocap•nar
39. Çeltek
41. Ba•kuyu II
42. Polat
43. Çuvall•
44. Gebrem
45. P•narba••
46. E•ne•
47. Kozluca
48. Elmac•k
49. Adatepe
50. Mürseller
51. Gedikyap•
52. Ka••lc•k
53. Körkuyu
54. Yenice
55. Kocagöz
56. Yakalar
57. Kayal• I
58. Kayal• II
59. Manca H.
60. Çamur H.
61. Ferizli
62. Tefenni
63. Sazak
64. Yuvalak
65. Yar•m Höyük
66. Hasanpa•a I
67. Hasanpa• II
68. Seydiler
69. Küçük Alan
70. Beyköy
71. Karamusa
72. Yusufça
73. Sorkun
74. Çavd•r
75. Kurna
76. Bü•düz
77. Göbecik
79. Aziziye
80. Çine
81. Leylekbeleni
82. Kepez
83. Kuzköy
84. •ncirlip•nar
85. Kocapara
86. Kerme
87. Çebi•
88. Çebi• II
89. •ncirdere
90. Kurup•nar
91. Yellibelen
92. Çay•rl•k
93. Üzümlübel
95. Heybeli
96. •eref Höyük
97. •n Önü
98. U•urlu
99. Karaaliler
100. Höyücek
101. Tepecik
102. Karaevli
104. Yuva
105. Aliköy
106. Kanl• Höyük
108. Senirce
110. Karayu•
111. Bozanönü
112. K•z•l Höyük
113. Findos
114. Göndürle
115. Göndürle II
116. Pamuklu
117. Gönen
118. K•rba•lar
119. Mandas
120. Güreme I
121. Güreme II
122. Garipçe
123. Ula••tepe
124. Gençali
126. A••l (Hoyranovas•)
127. De•irmen
128. Sükse•en
129. Ayval•
131. Yar•kkaya
132. Çamharman
133. Terziler
134. Sücüllü
135. Teknep•nar
136. Göynücek
137. Çayköprü
138. Kurusar•
139. Ya•c•lar
140. Akça•ar
141. Hüyüklü
142. Alt•noluk
143. Tokmac•k
144. Ören
145. Akç•pa
146. Gelendost
147. Ta•l•
148. •skele
149. Madenli
150. Kuyucak
151. Dörtyol (Çatal)
152. Kozluçay
153. Dedeçam
154. A•ap
155. Nudra
156. Yakaemir
157. Çavundur
158. Karaçay•r
159. Ördekçi
160. Çiçekp•nar
161. Beyköy
162. Arak
163. Salur
164. Armutlu
165. Armutlu II
166. Sürütmeçiftli•i
167. Yeniköy
168. Karakaya
169. K•yakdede
170. Sö•üt
171. K•z•lcada•
172. •mecik
173. •mecik Susuzu
174. Be•i• Susuzu
175. Karabay•r Yayla
176. I•l•güme
177. Yaz•r (Höyüköy)
178. Gark•n
179. Kemer
180. Killik
181. Varsak Yayla Höyük
182. Efeo•lu
183. Çukuryer
184. Çaykenar•
185. Çaykenar• II
186. Ya•ca
187. Kevker
189. Çalca
190. Leylek
191. Badema•ac•
192. Belen
193. Fu•la
194. Eskiköy Y.eri
195. Çayaras•
200. K•reli
201. Tolca
202. Eflatunp•nar
203. Bey•ehir H. A.
204. •sahöyük
205. Bey•ehir H. C.
206. Begtemür
207. Evre•i
208. Homa
209. Burun Höyük
210. Ka•akl•
211. Seydi•ehir Höyük
212. Karabulak
213. Koca Höyük
214. Ortakaraviran
215. Yal• Höyük
216. Kayac•k
217. Koza•ac•
218. Akkilise
219. Bayat
220. Kapal• in önü
221. Çünür (Conor)
222. Gökhöyük
223. Dö•emealt•
224. Topraktol

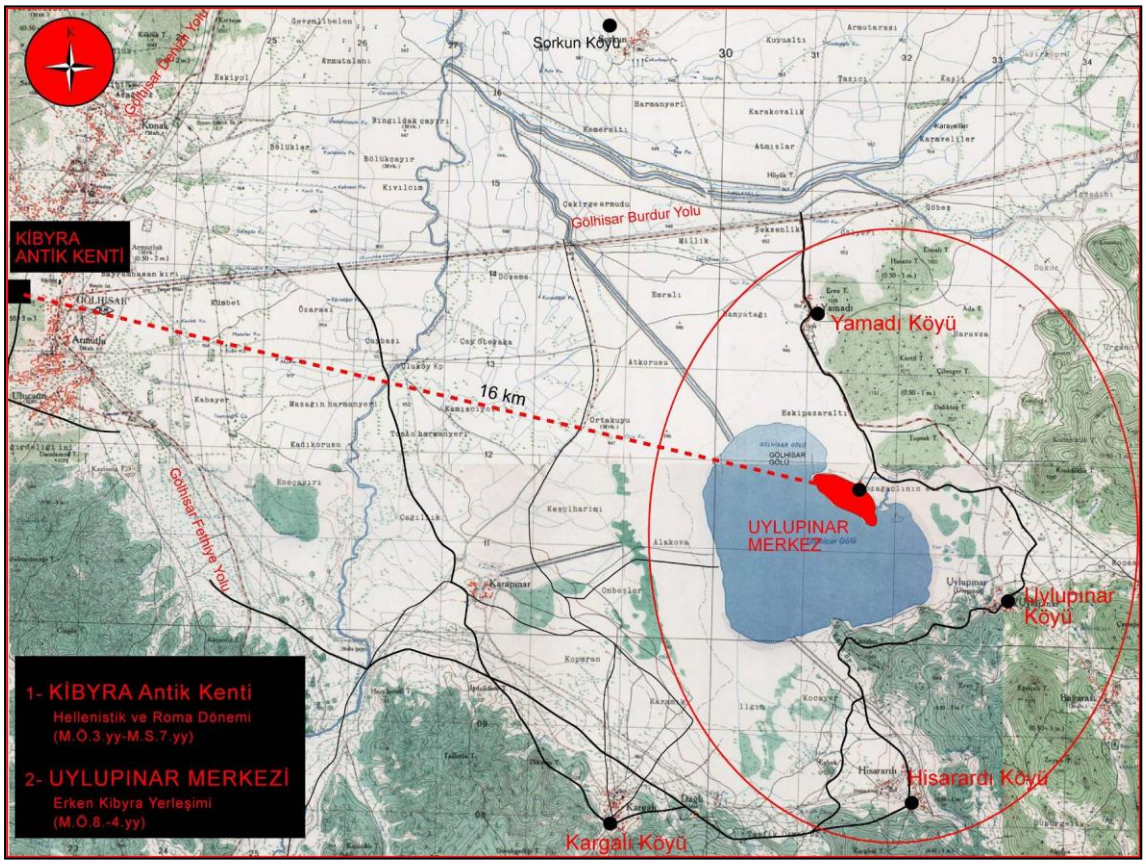
Hrt.20: Göller Bölgesi Yerleşim alanlarını gösterir harita-(M.Özsait)



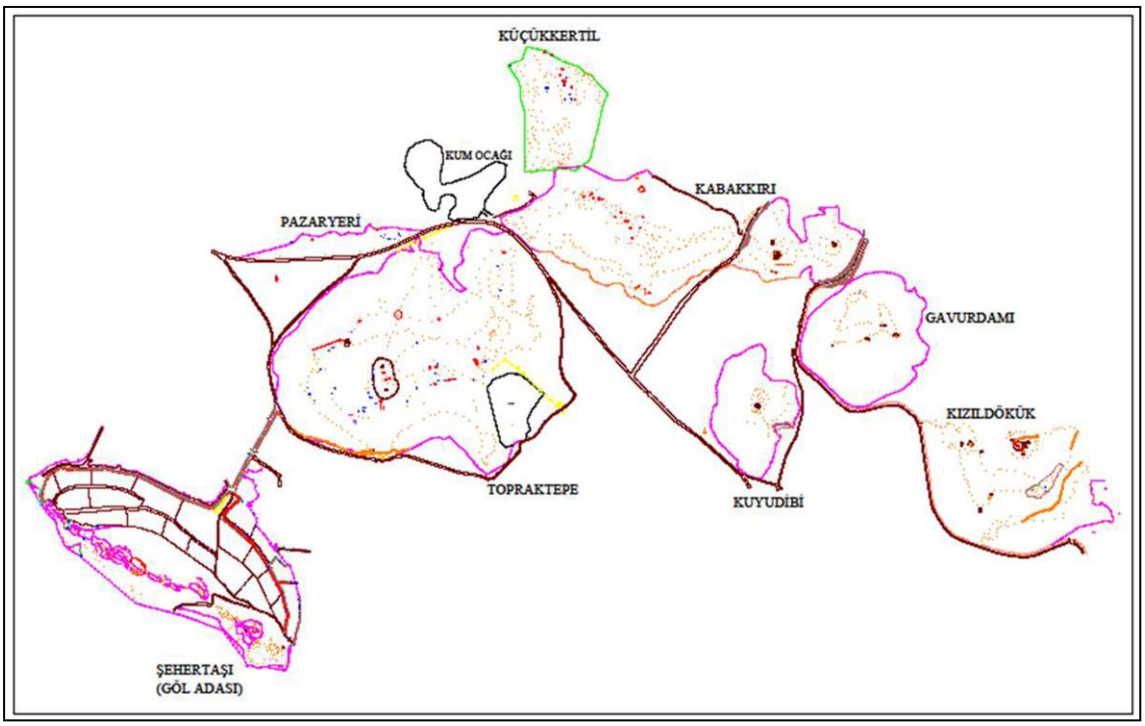
Hrt.21: Hellenistik ve Roma Döneminde, Burdur ve Çevresi-(M.Özsait)



Hrt.22: Prehistorik Dönemde, Burdur ve Çevresi-(Baytak)

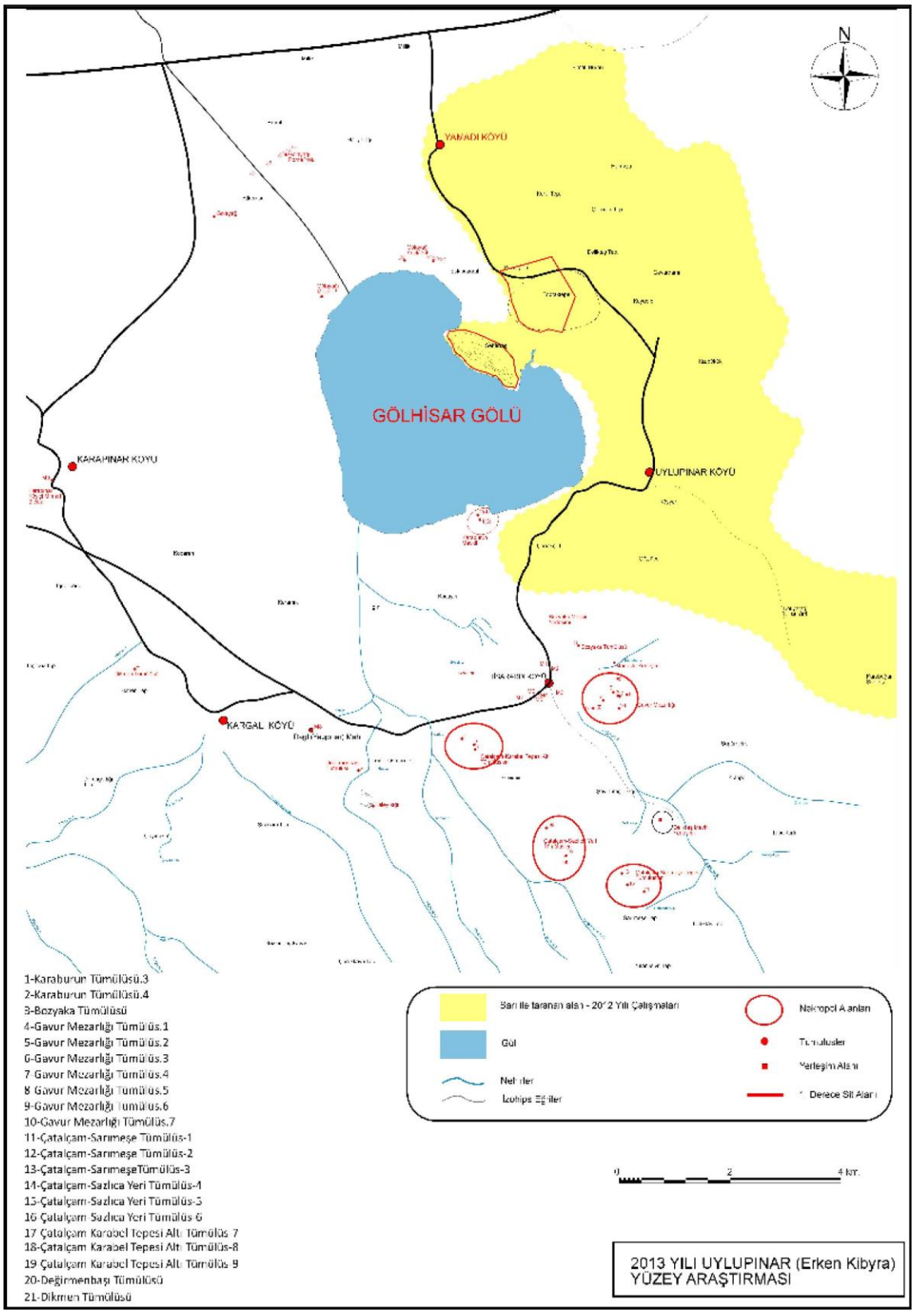


Hrt.23: Kibyra Antik Kenti ve Erken Kibyra Uylupınar Yerleşimi-(Ş.Özüdoğru)



Hrt.24: Uylupınar Yüzey Araştırması, 2012 Yılı Haritalandırılması-(F.Eray Dökü)

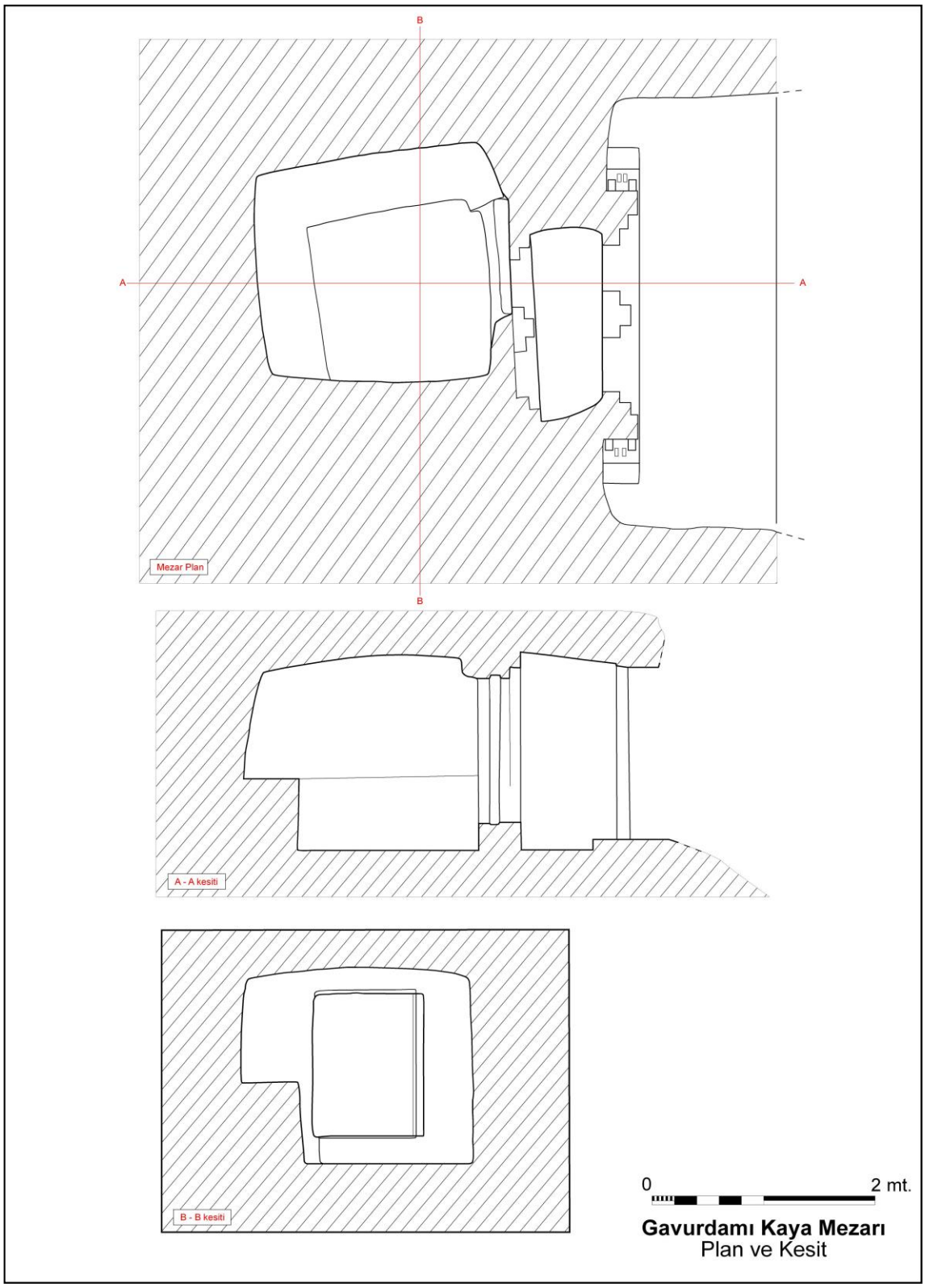
LEVHA-XV



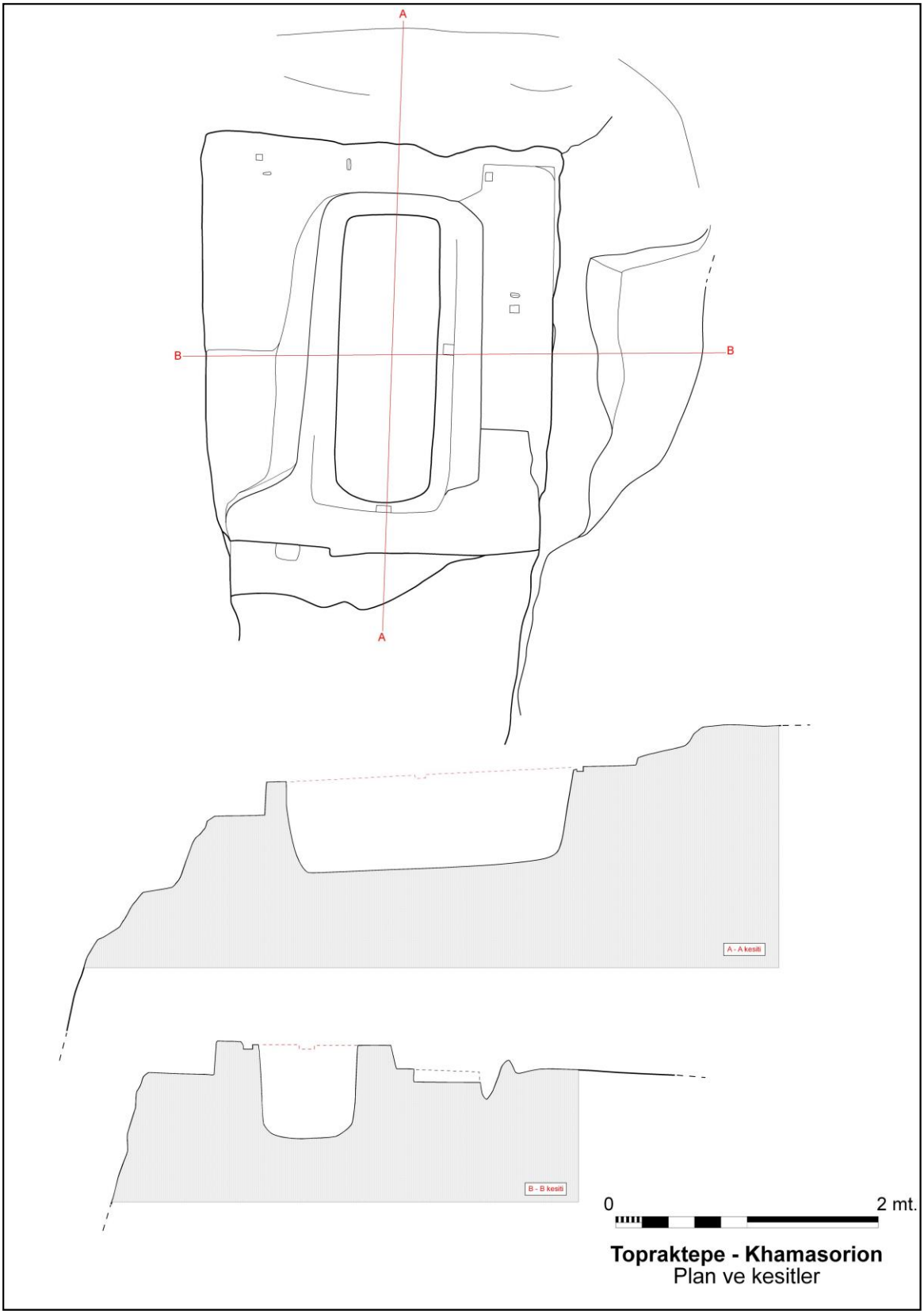
Hrt.25: Uylupınar Yüzey Araştırması, 2013 Yılı Haritalandırılması-(F.Eray Dökü)

Çizimler

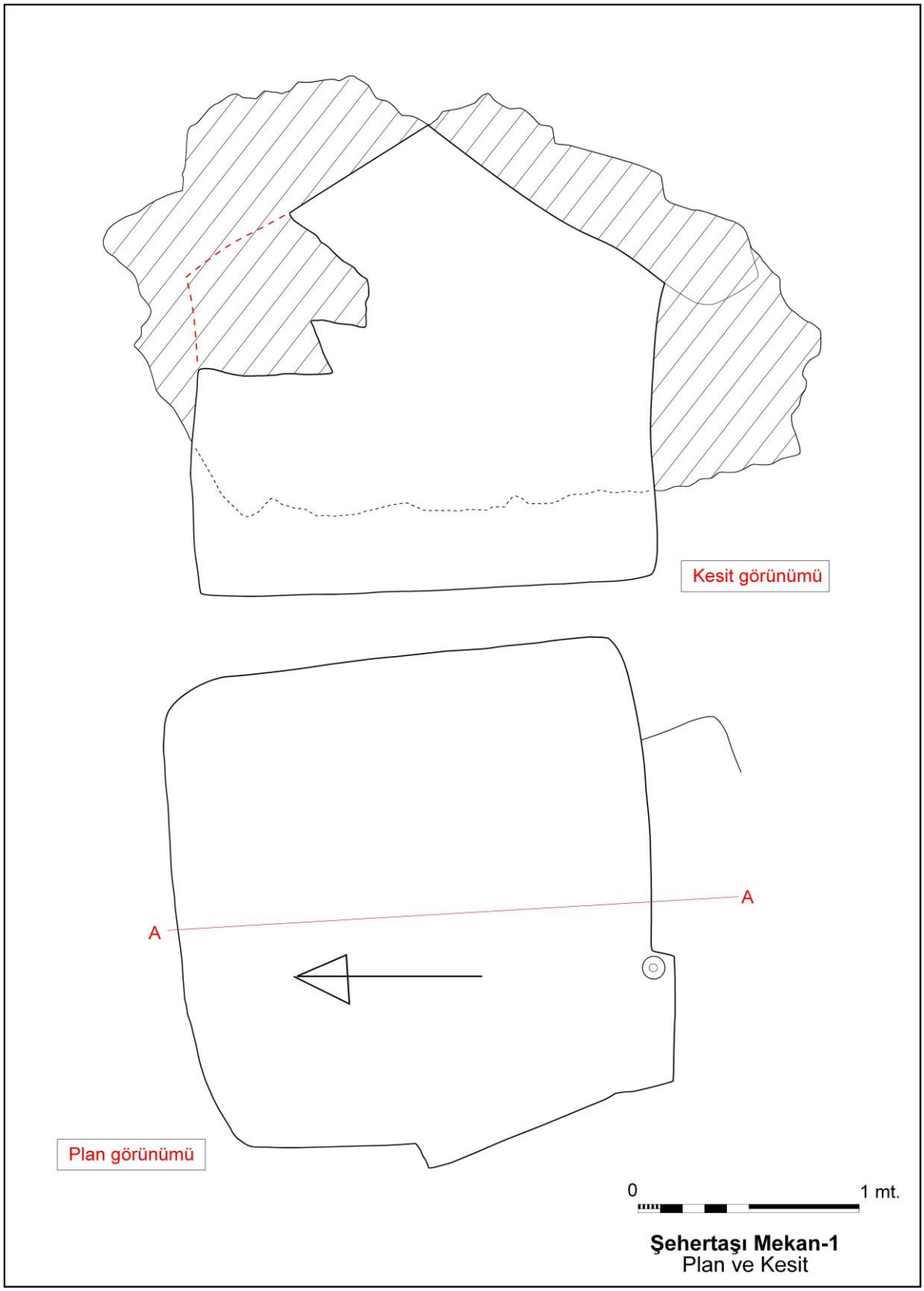
LEVHA-XVI



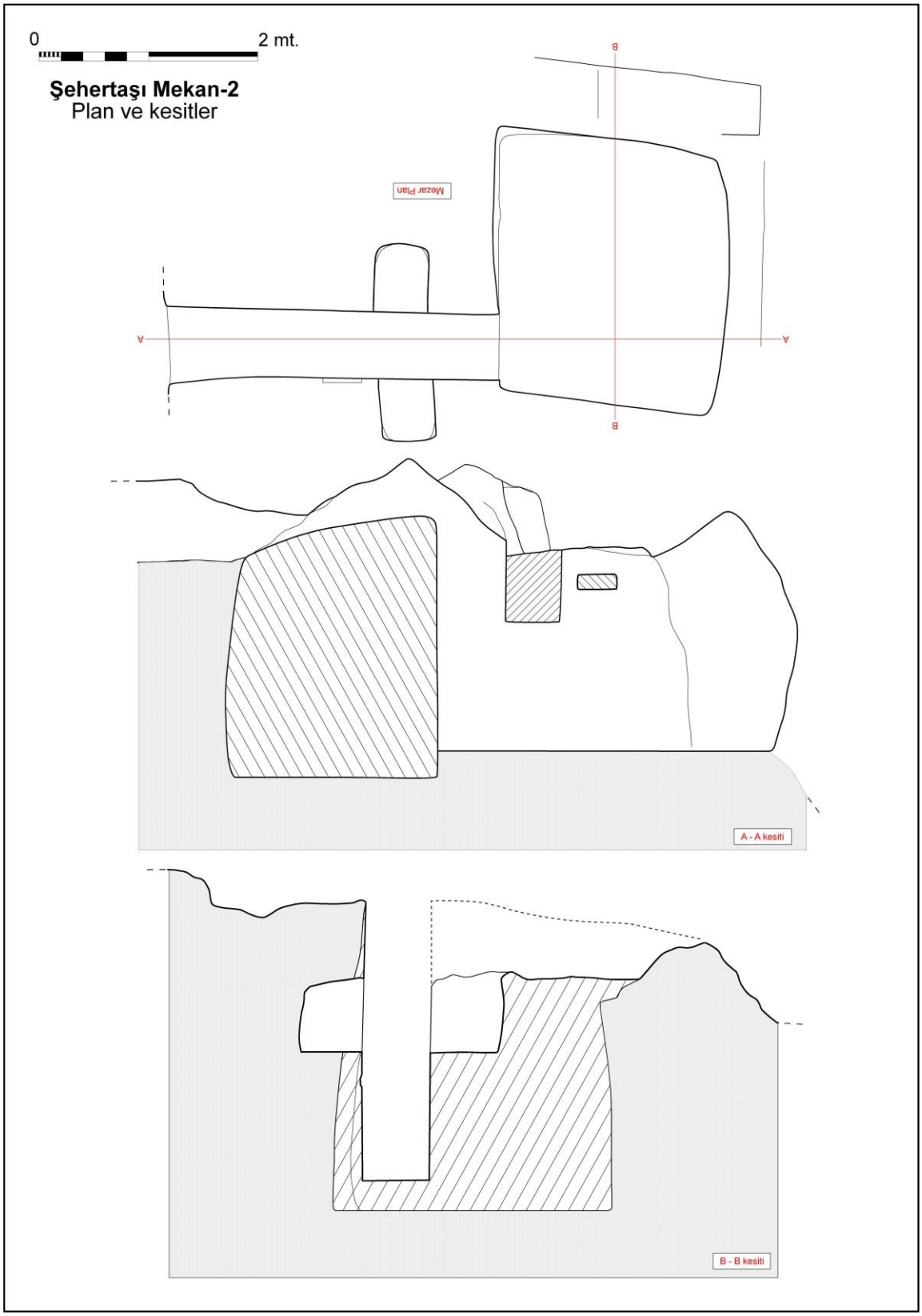
Çiz.1: Uylupınar, Gevurdamı Kaya Mezarı



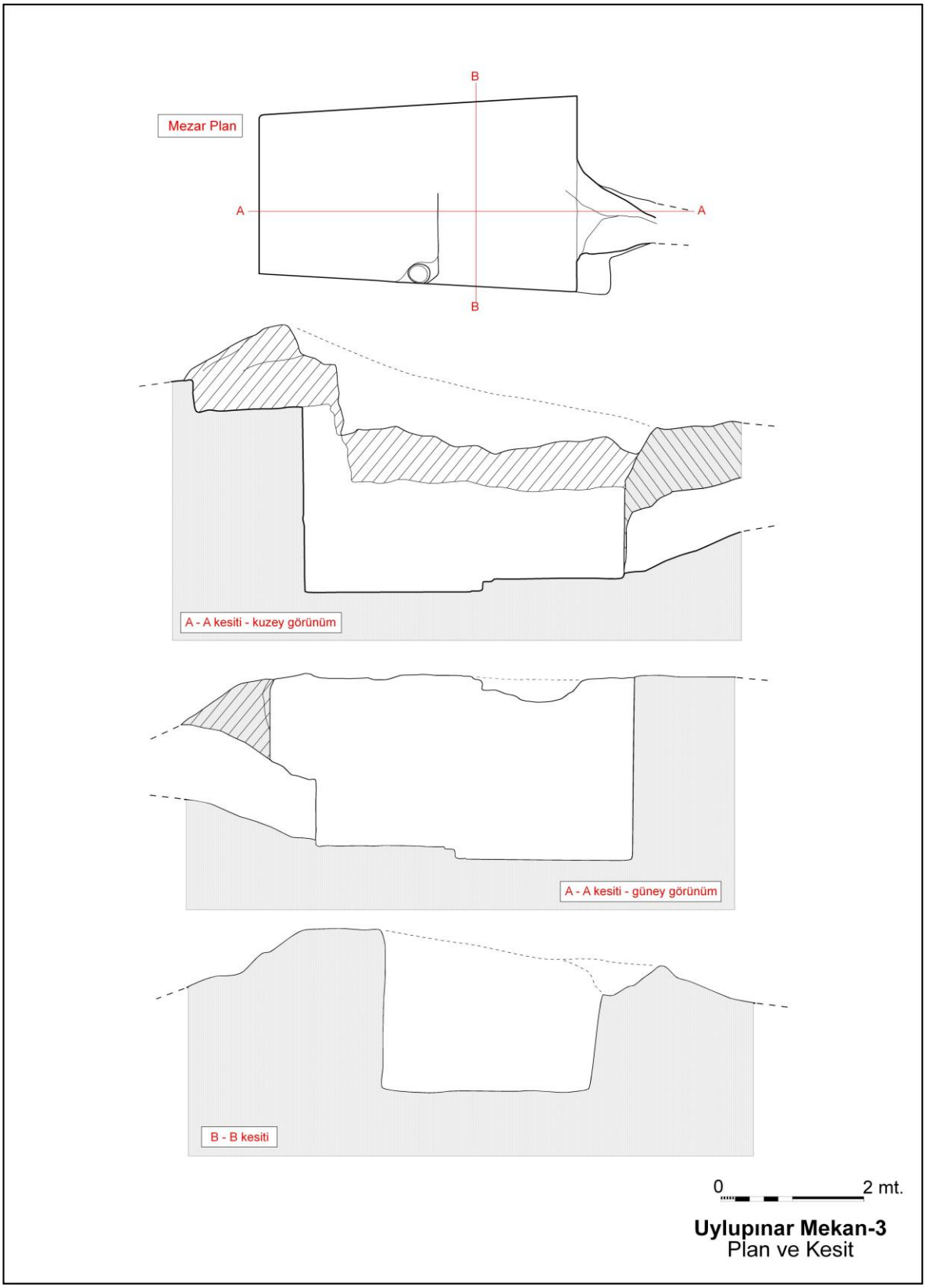
Çiz.2: Topraktepe, Khamasorion tipi Mezar



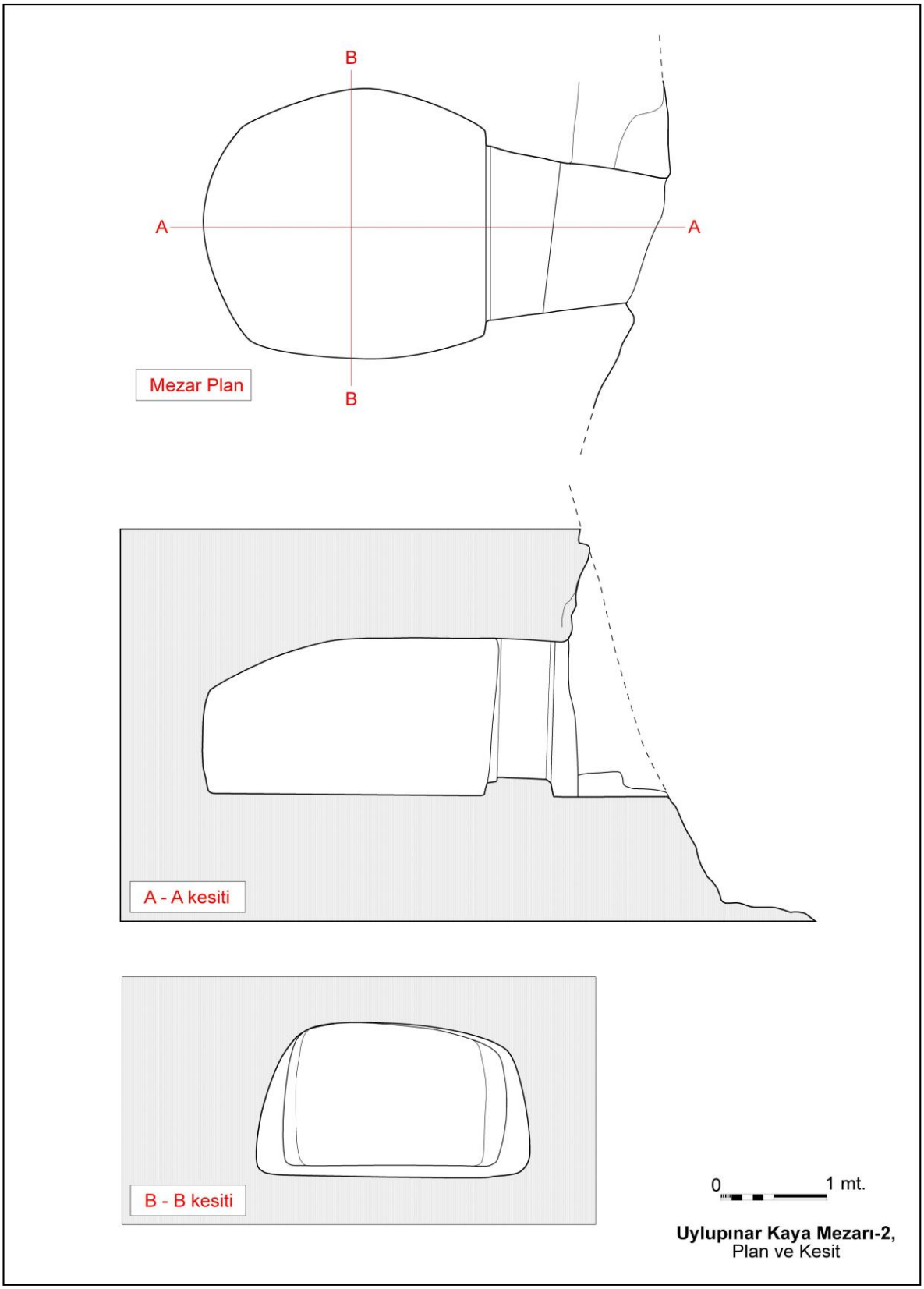
Çiz.3: Uylupınar, Şehertaşı 1 no'lu Mekan Yapısı



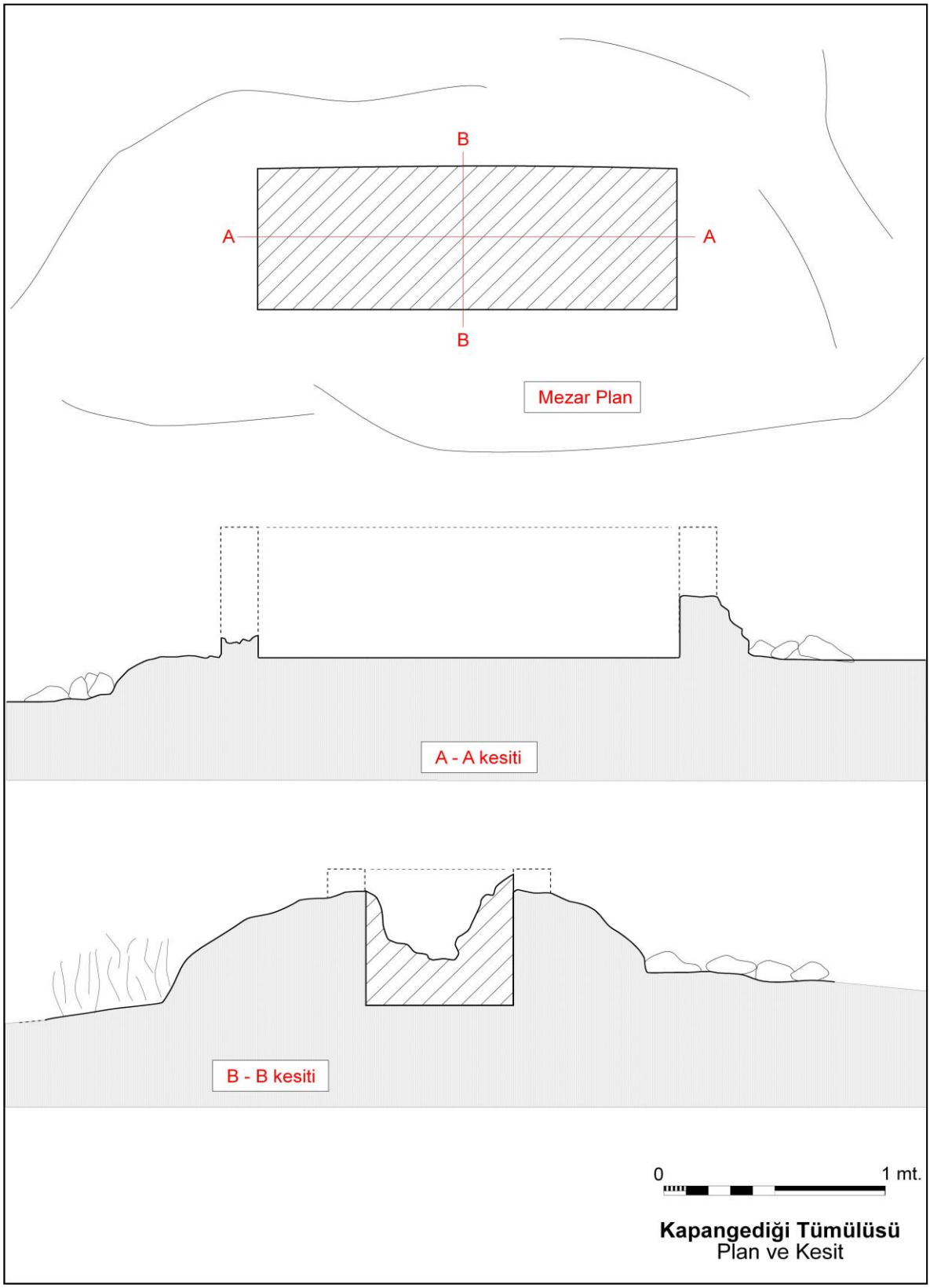
Çiz.4: Uylupınar, Şehertaşı 2 no'lu Mekan Yapısı



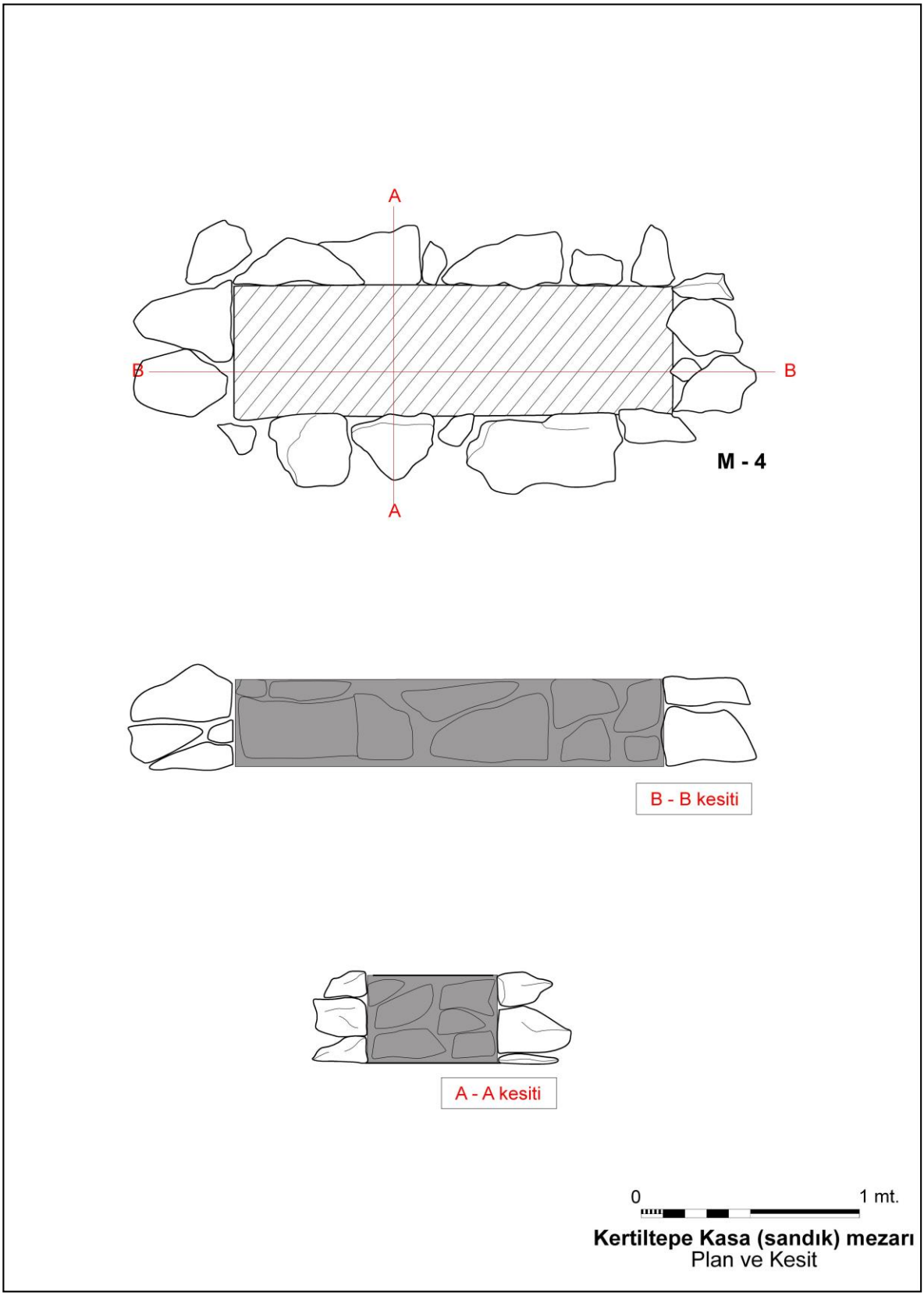
Çiz.5: Uylupınar, Şehertaşı 3 no'lu Mekan Yapısı



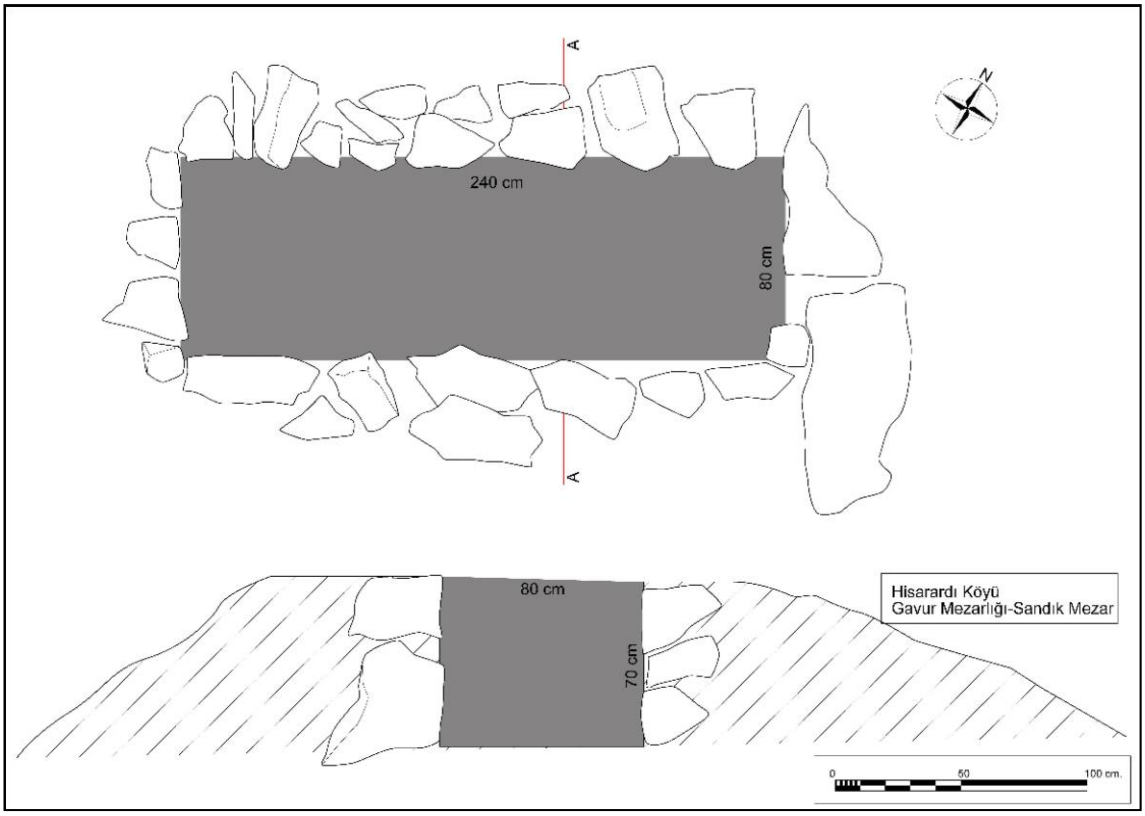
Çiz.6: Uylupınar, Şehertaşı Kaya Mezarı



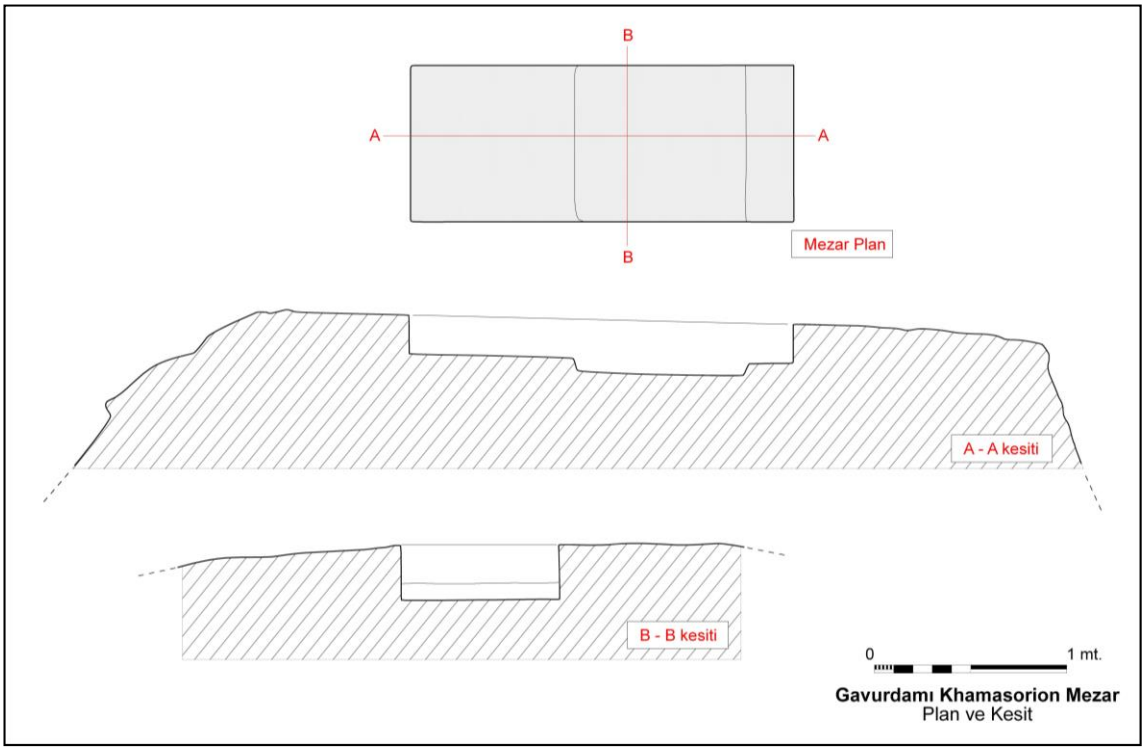
Çiz.7: Uylupınar, Kopangediği/Kapangediği Khamasorionlu Tümülüs



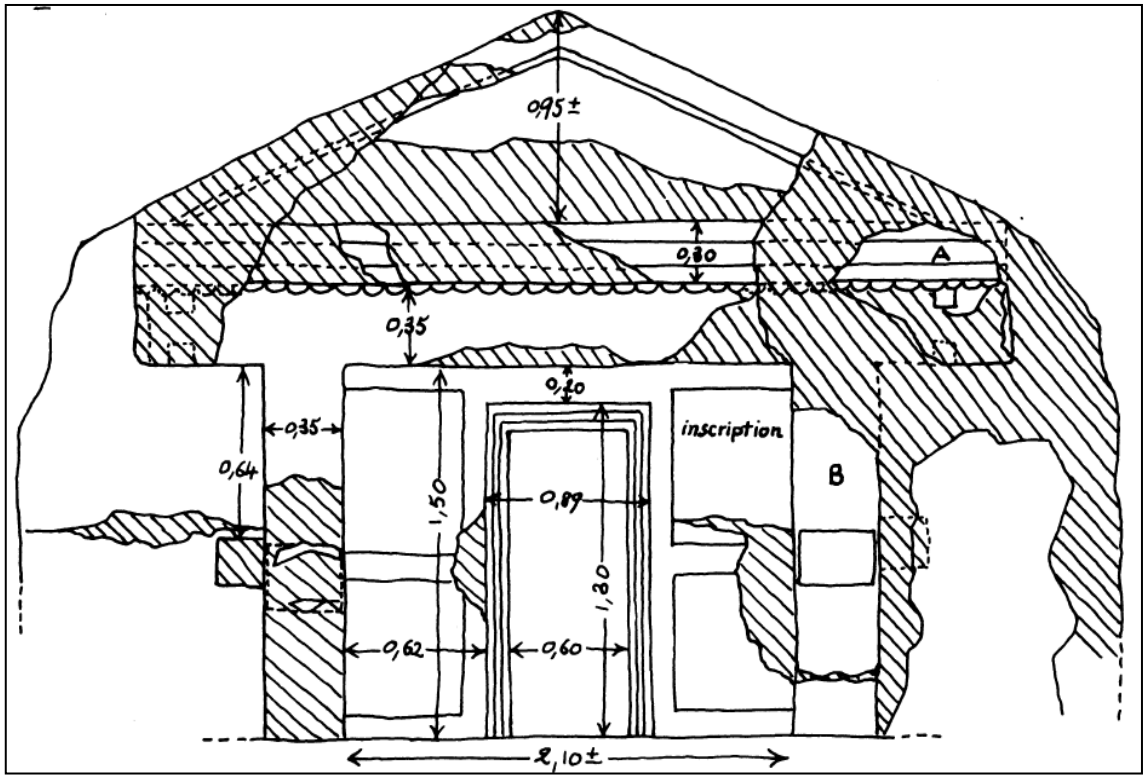
Çiz.8: Yamadı, Kertiltepe Kasa Mezar Tipi



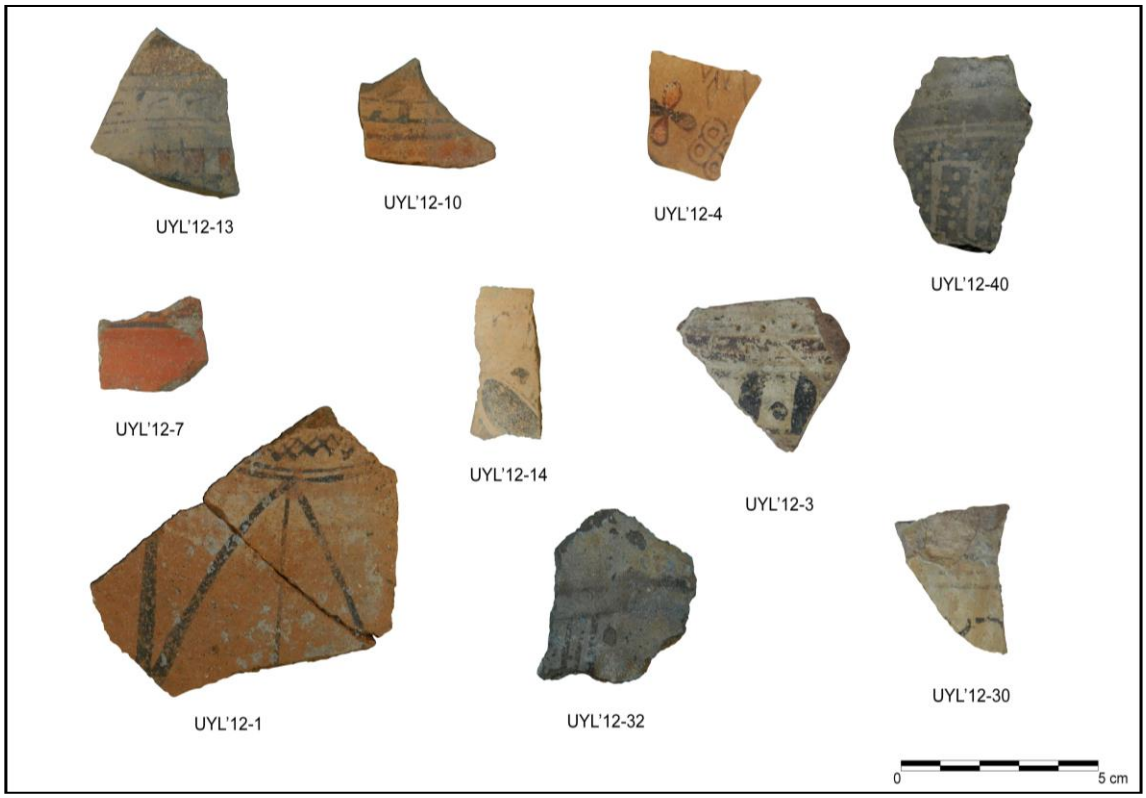
Çiz.9: Hisarardı, Gavur Mezarlığı Kasa Mezar Tipi



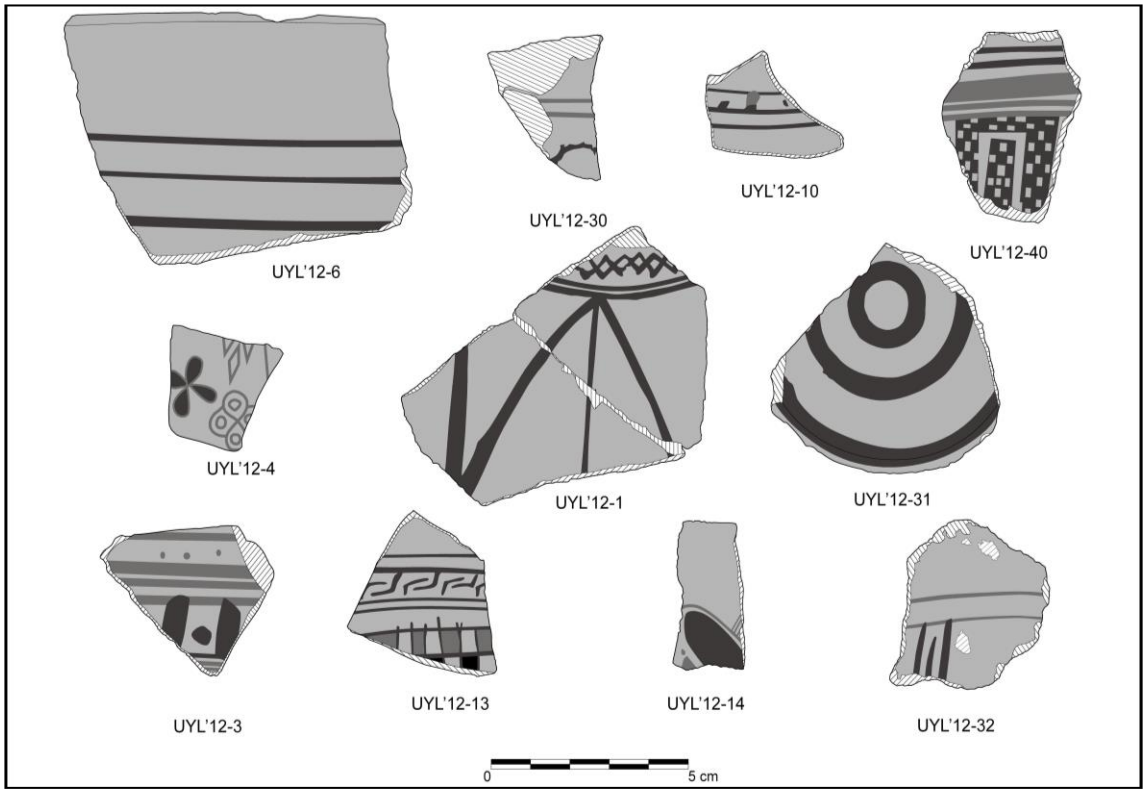
Çiz.10: Uylupınar, Gevurdamı Khamasorion Mezar



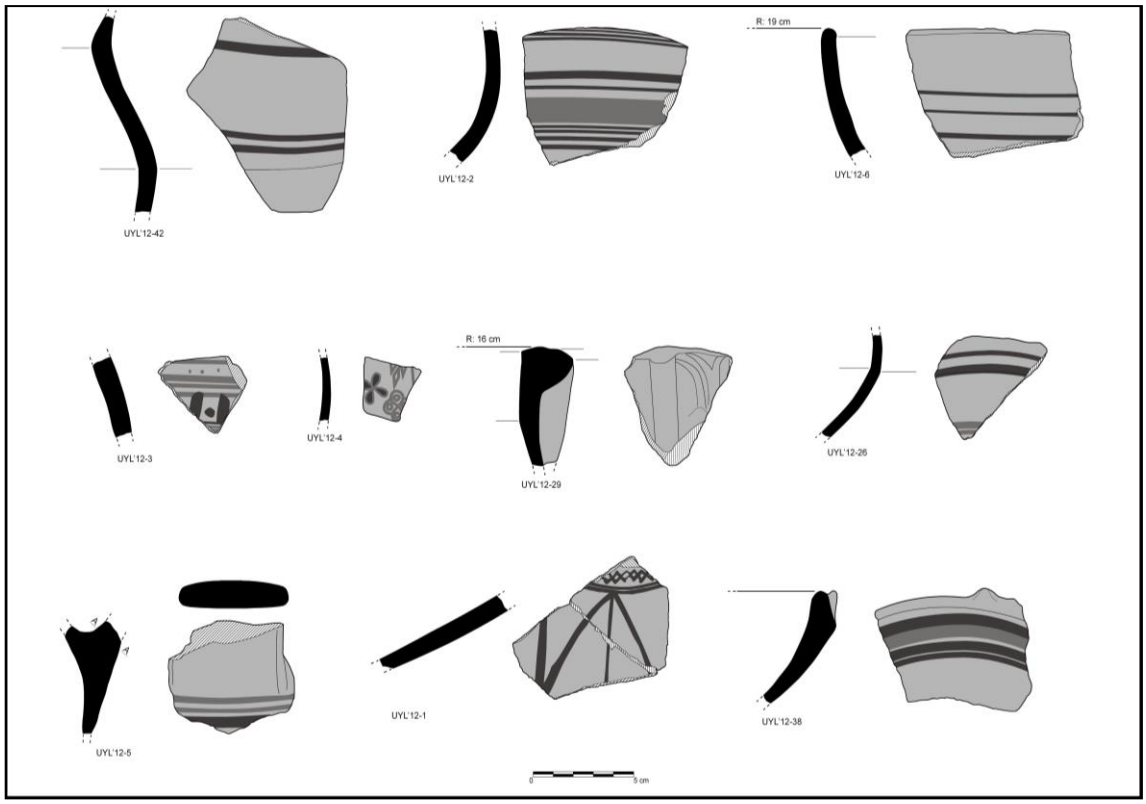
Çiz.11: Çameli Kirazlı Yayla Kaya mez.-(Naour, 1976: 124, Fig.2)



Çiz.12: Uylupınar Yüzey Araştırması, Klasik Dönem Buluntusu(F.Eray Dökü)



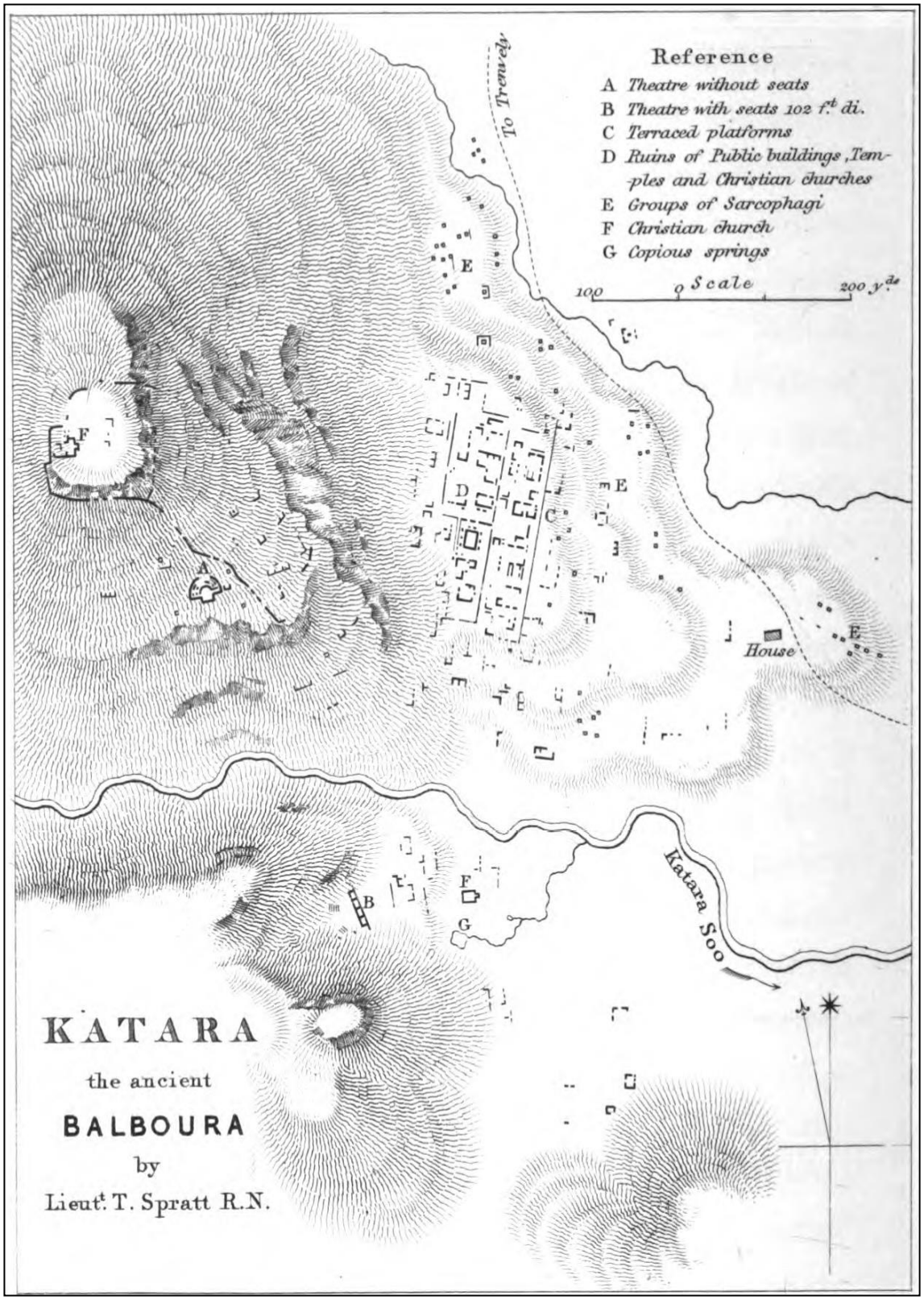
Çiz.13: Uylupınar, Şehertaşı ve Topraktepe Seramikleri(F.Eray Dökü)



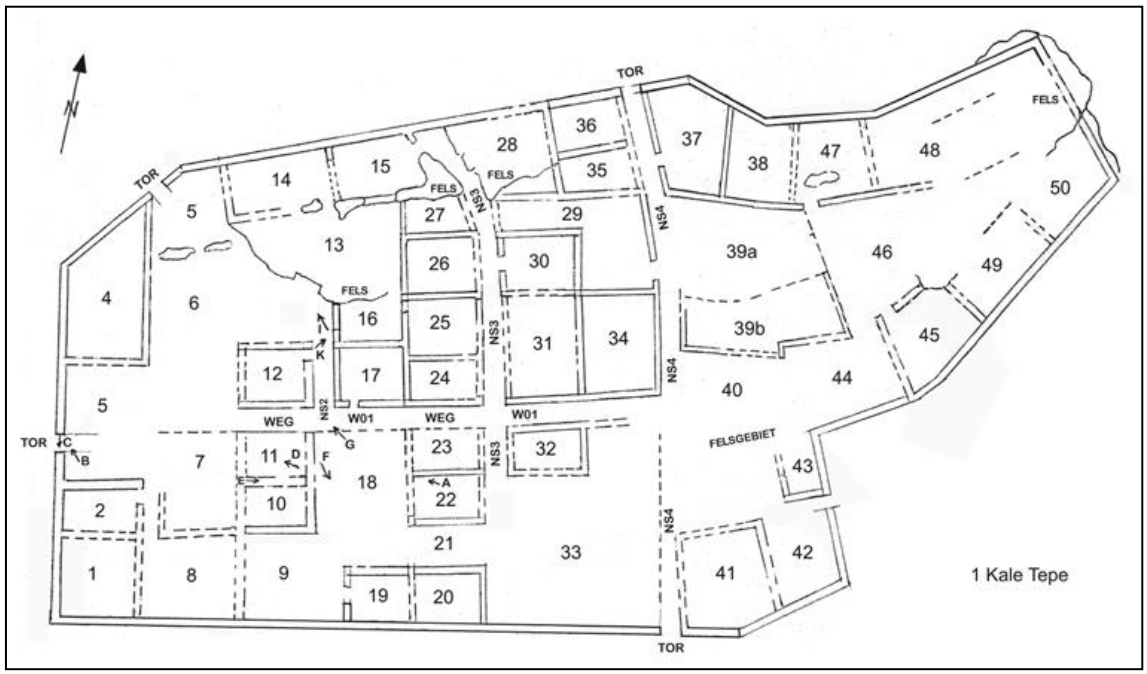
Çiz.14: Uylupınar, Şehertaşı ve Topraktepe Seramikleri(F.Eray Dökü)

Resimler

LEVHA-XXVII



Res.1: Balboura-(Spratt ve Forbes, 1847: Vol.I)



Res.2: Balboura, Kale Tepe-(Corsten, 2008: 113, Fig.1)



Res.3: Balboura Kenti Hellenistik Yapı ve Duvarları-(Baytak)

LEVHA-XXIX



Res.4: Balboura Kenti Hellenistik Duvarları-(Baytak)



Res.5: Balboura Kenti Tiyatro-(Baytak)

LEVHA-XXX



Res.6: Balboura Kenti Agora-(Baytak)



Res.7: Balboura Kenti Agora-(Baytak)

LEVHA-XXXI

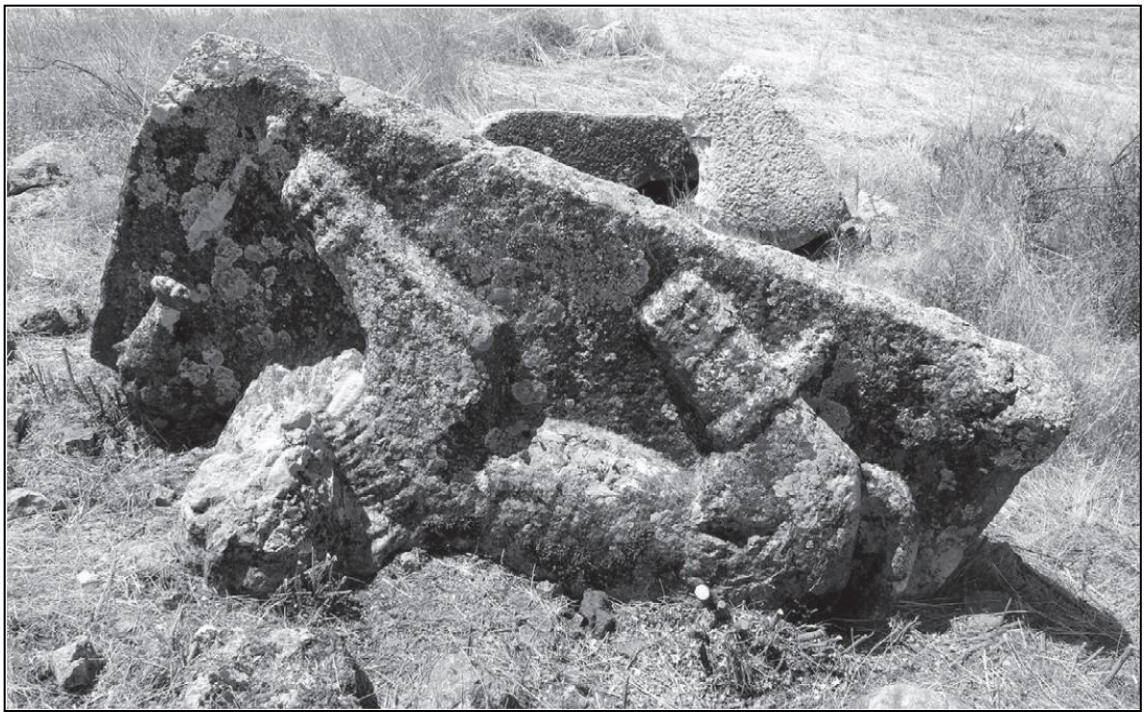


Res.8: Yatan Aslanlı Lahit Kapağı, Balboura: İbecik-(Baytak)



Res.9: Yatan Aslanlı Lahit Kapağı, Balboura: İbecik-(Baytak)

LEVHA-XXXII



Res.10: Kozağacı Aslanlı Lahit Kapağı-(Corsten ve Hülden, 2013: 359, Abb.4)



Res.11: Balboura Anıt Mezar, Yatan İnsan Figürlü Lahit Kapağı-(Baytak)

LEVHA-XXXIII

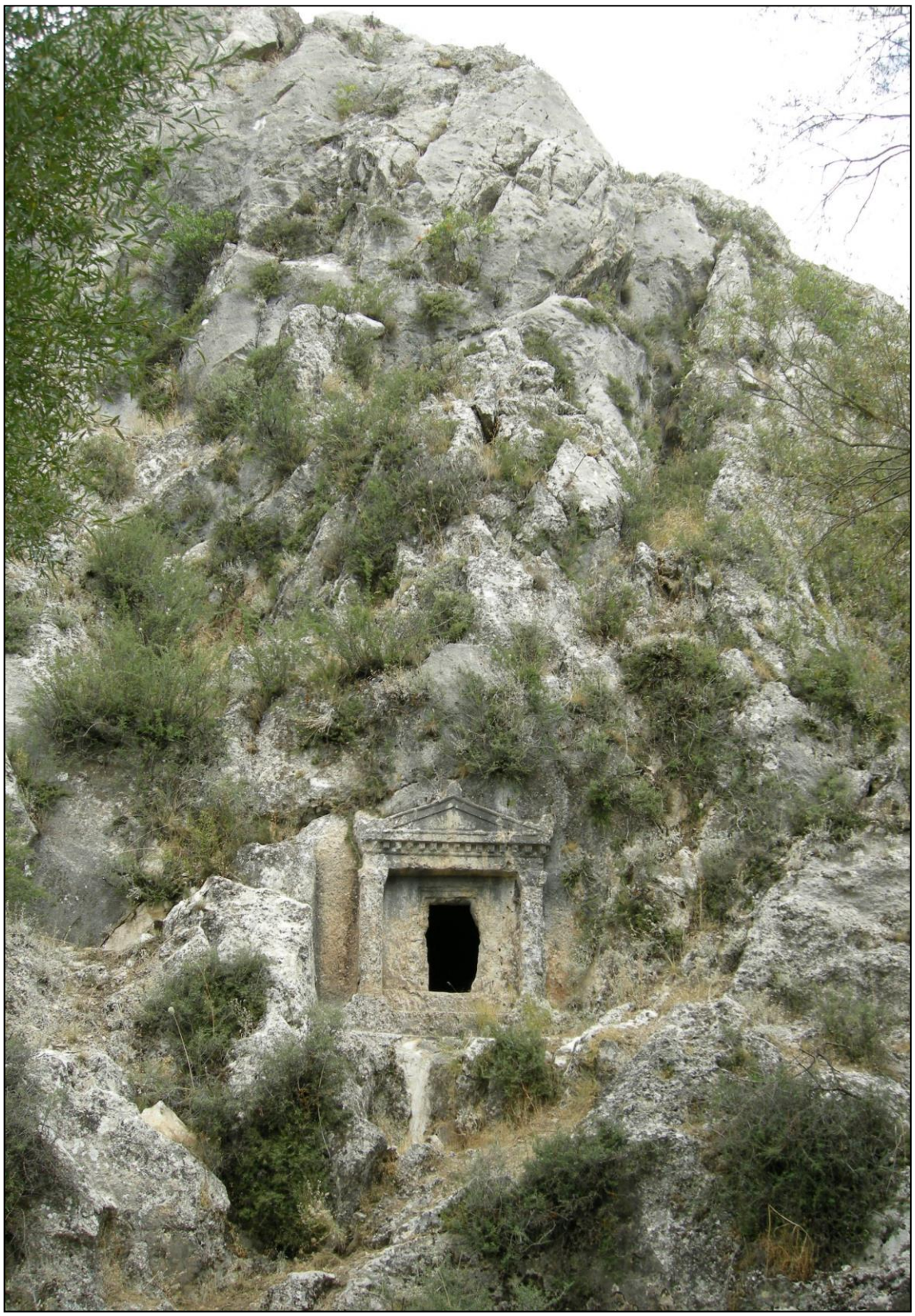


Res.12: Boubon Tiyatrosu-(Baytak)



Res.13: Boubon Sebasteionu-(Baytak)

LEVHA-XXXIV



Res.14: Boubon Kaya Mezarı-(Baytak)

LEVHA-XXXV



Res.15: Boubon, Burdur-Altınyayla İlçesi İbecik Alacain Kaya Mezarı-(Baytak)



Res.16: Boubon Mezar Odası-(Baytak)



Res.17: Oenoanda Antik Kenti-(Baytak)

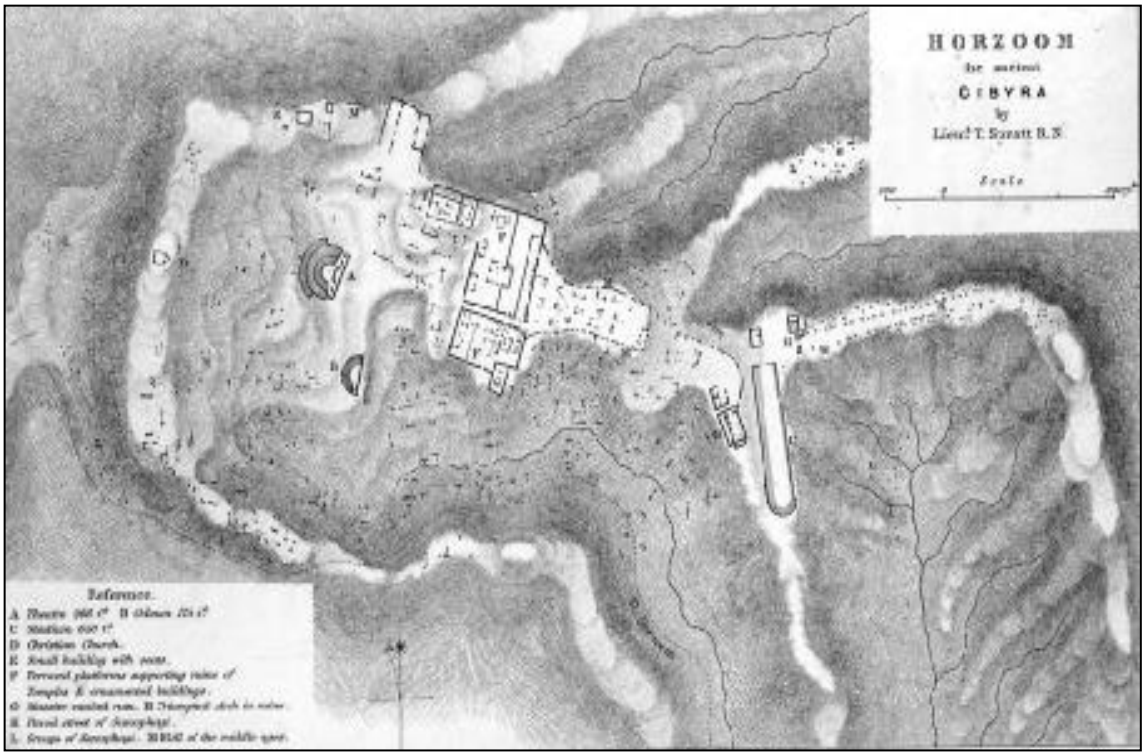


Res.18: Oenoanda Tiyatrosu-(Baytak)

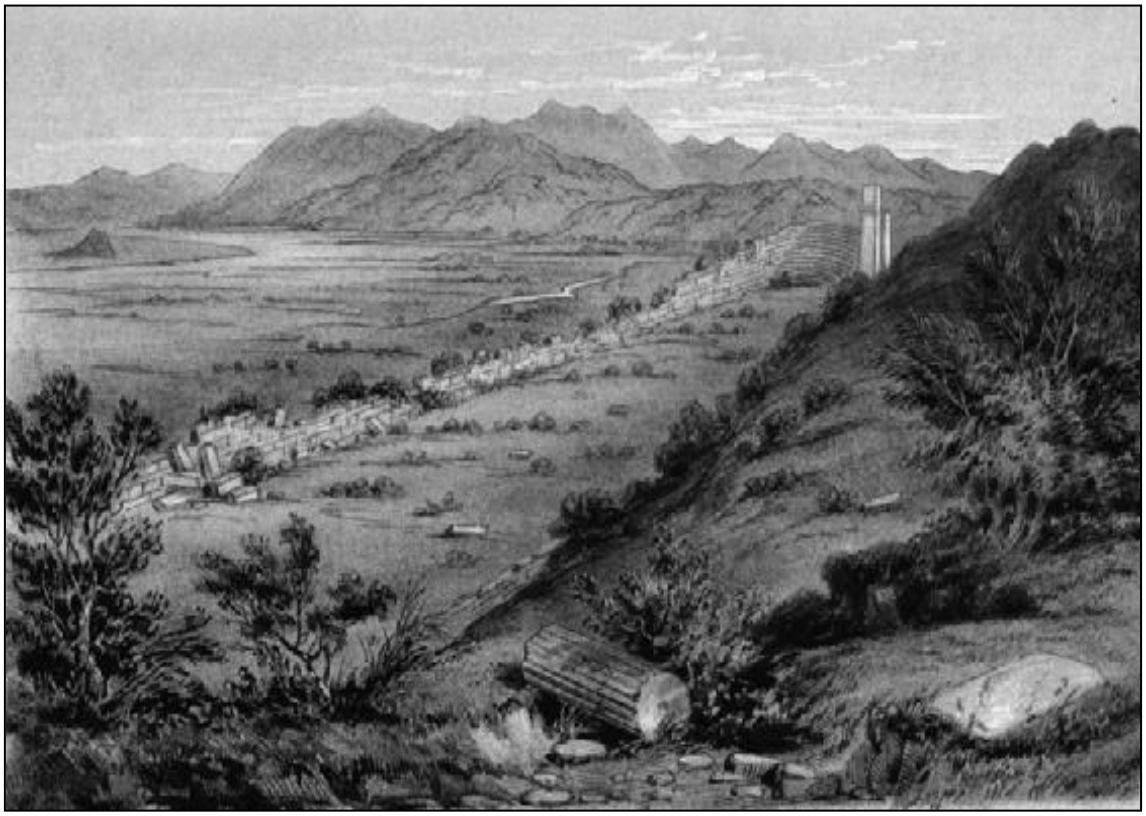


Res.19: Oenoanda Tiyatrosu-(Baytak)

LEVHA-XXXVII



Res.20: Cibyra/Horzum Plan-(Spratt ve Forbes, 1847: Vol.I)



Res.21: Kibyra/Horzum Stadion'u-(Spratt ve Forbes, 1847: Vol.I)

LEVHA-XXXVIII



Res.22: Kibyra Antik Kenti, Kamu Yapıları-Hava Fotoğrafı-(Ş.Özüdoğru)



Res.23: Kibyra Antik Kenti, Stadion Yapısı-Hava Fotoğrafı-(Ş.Özüdoğru)

LEVHA-XXXIX



Res.24: Kibyra Antik Kenti, Odeion Yapısı-(Ş.Özüdoğru)



Res.25: Kibyra Antik Kenti, Odeion Yapısı-(Ş.Özüdoğru)

LEVHA-XL



Res.26: Kibyra Antik Kenti, Tiyatro-Hava Fotoğrafı-(Ş.Özüdoğru)



Res.27: Kibyra Antik Kenti, Agorası-(Ş.Özüdoğru)

LEVHA-XLI

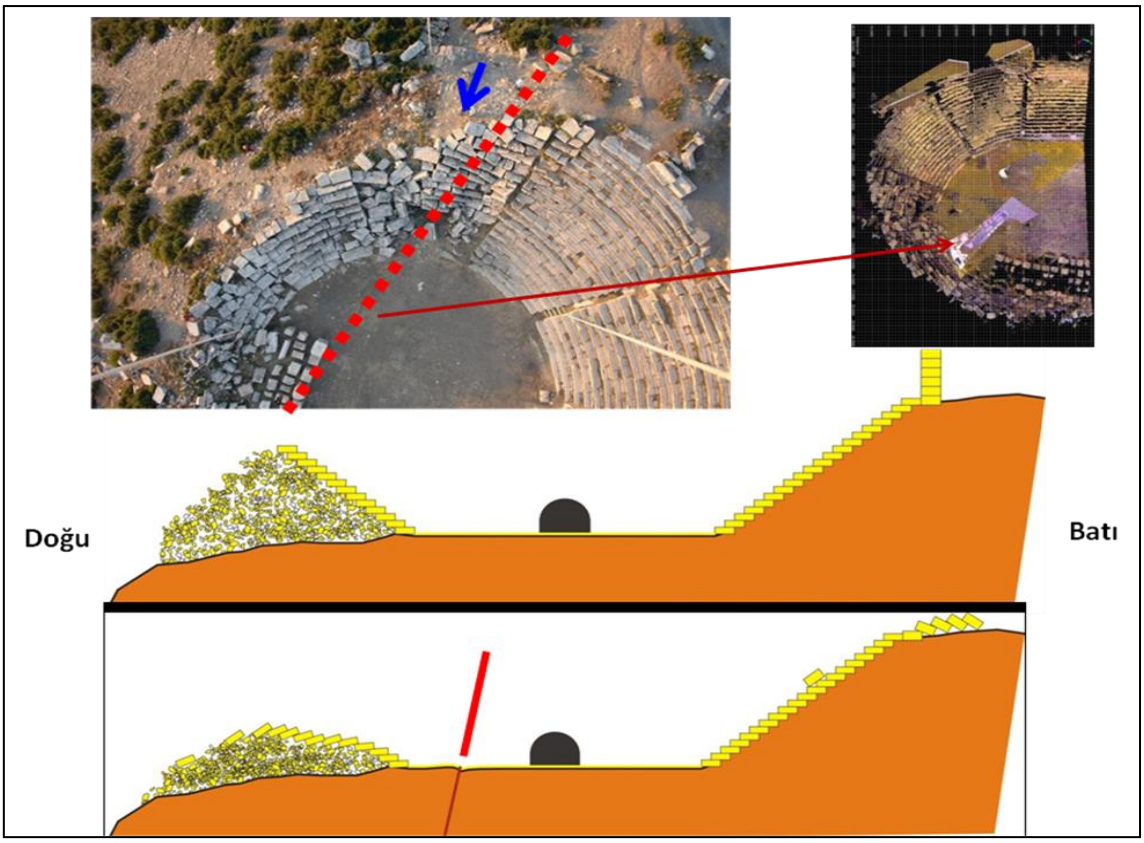


Res.28: Kibyra Antik Kenti, Yer altı Oda Mezar Tipi-(Ş.Özüdoğru)



Res.29: Kibyra Antik Kenti, Likya Tipi Lahit Teknesi-(Ş.Özüdoğru)

LEVHA-XLII



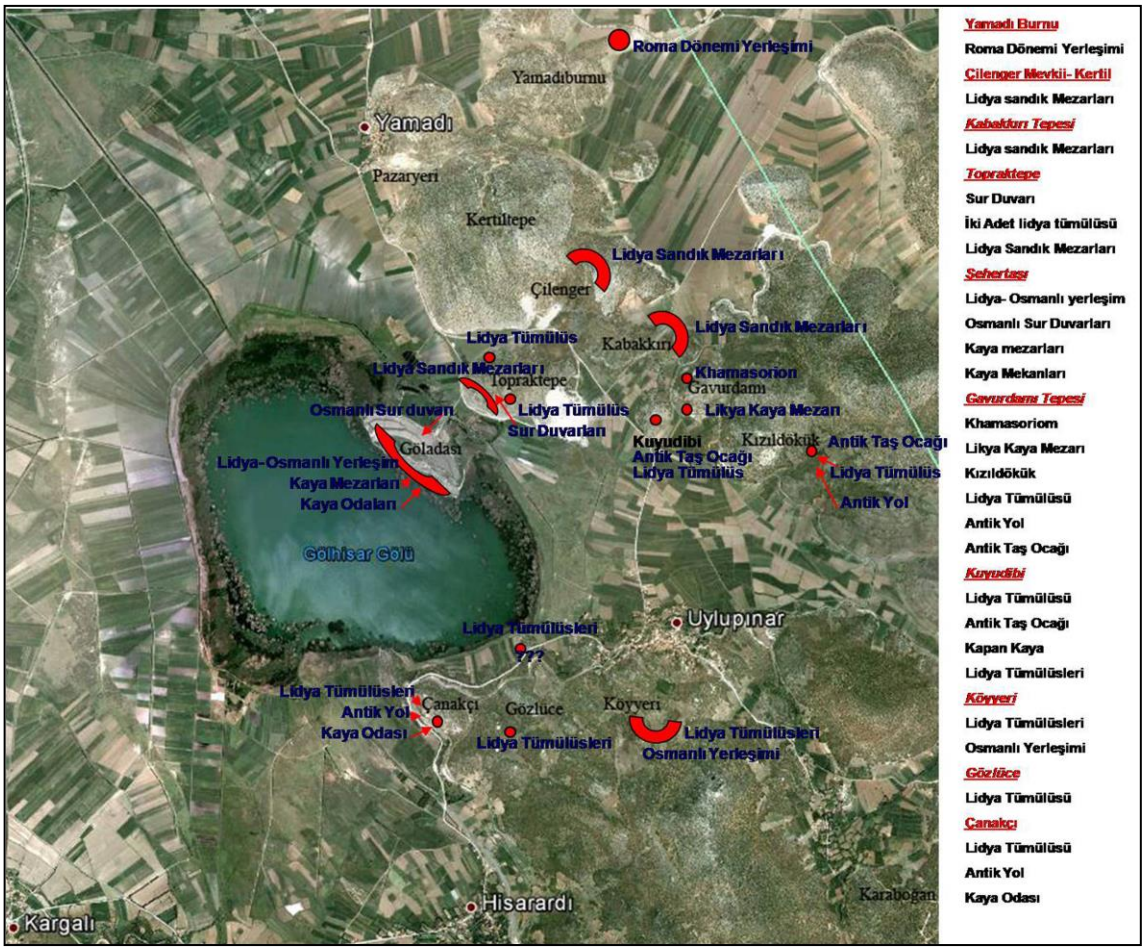
Res.30: Kibyra Antik Kenti, Stadion Antik Dönem Deprem İzleri-(F.Eray Dökü)



Res.31: Kibyra Antik Kenti, Sunak Örnekleri-(D.Tarkan)



Res.32: Uylupınar, Şehertaşı görünümü-(F.Eray Dökü)



Res.33: Uylupınar Yüzey Araştırması-(F.Eray Dökü)

LEVHA-XLIV



Res.34: Uylupınar, Şehertaşı-(F.Eray Dökü)



Res.35: Uylupınar, Şehertaşı Kaya Mezarları ve Mekanlar-(F.Eray Dökü)

LEVHA-XLV



Res.36: Uylupınar, Gevur Damı Kaya Mezarı-(F.Eray Dökü)



Res.37: Uylupınar, Gevur Damı Khamasorion Kaya Mezarı-(F.Eray Dökü)

LEVHA-XLVI



Res.38: Uylupınar Yüzey Araştırması, Tümülüsler-(F.Eray Dökü)



Res.39: Uylupınar Yüzey Araştırması, Roma Yolu-(F.Eray Dökü)

LEVHA-XLVII



Res.40: Uylupınar Yüzey Araştırması, Karaboğan Sivritaş Tümülüsü-(F.Eray Dökü)

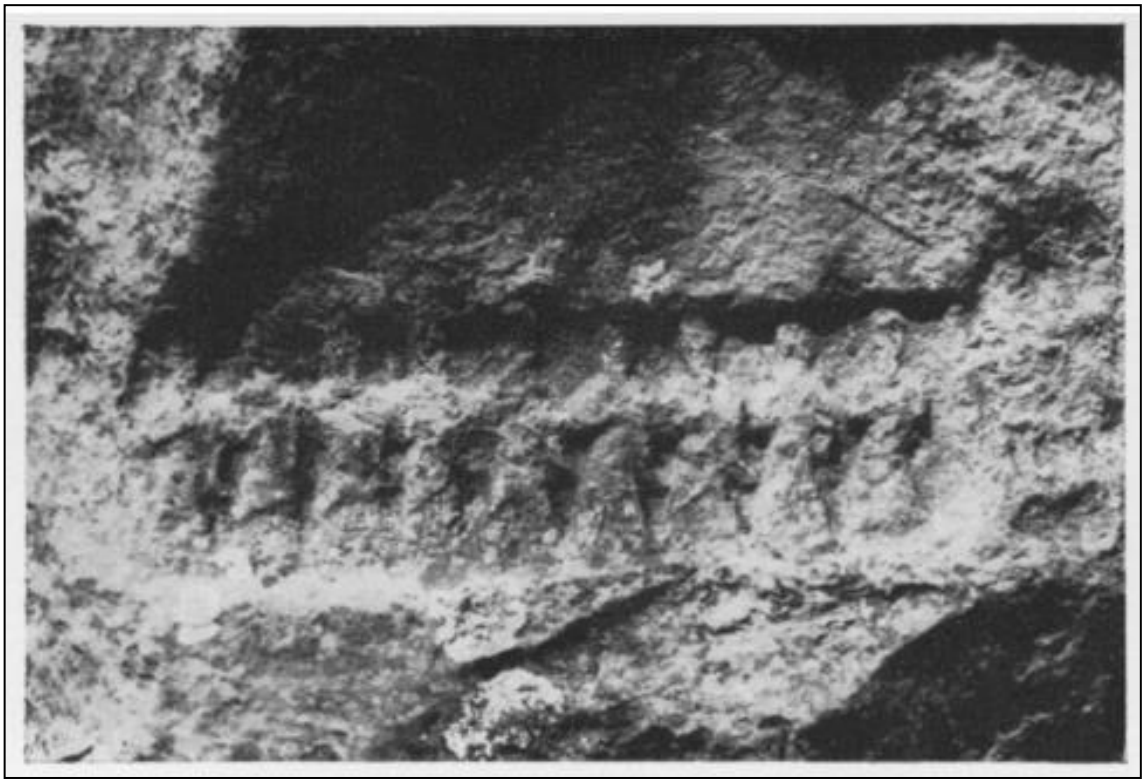


Res.41: Kozağacı Kabartmaları-(Corsten ve Hülden, 2013: 359, Abb.5)

LEVHA-XLVIII



Res.42: Çavdır, Yazır Köyü Karadağ Mevkii Kaya Kabartmaları



Res.43: Dioskurlar 9 tanrıça-(Naour,1976: 129, Taf.VIII, No.20)

LEVHA-IXL



Res.44: Yazır, Çirçiller/Pirenli Kaya Mezarı Cephesi-(M.Özsait)



Res.45: Yazır, Çirçiller/Pirenli Mevkii Kaya Mezarları-(M.Özsait)

LEVHA-L



Res.46: Karamanlı, Kağılcık Kaya Mezarları-(Baytak)



Res.47: Karamanlı, Karataş Gölü Kaya Mezarı-(Baytak)

LEVHA-LI



Res.48: Çavdır, Karaköy yolu, Killik Mevkii Kaya Mezarı-(M.Özsait)

LEVHA-LII



Res.49: Hasanpaşa, Oyuklutaş Kaya Mezarları-(M.Özsait)



Res.50: Hasanpaşa, Erikliseki Kaya Mezarı-(M.Özsait)

LEVHA-LIII

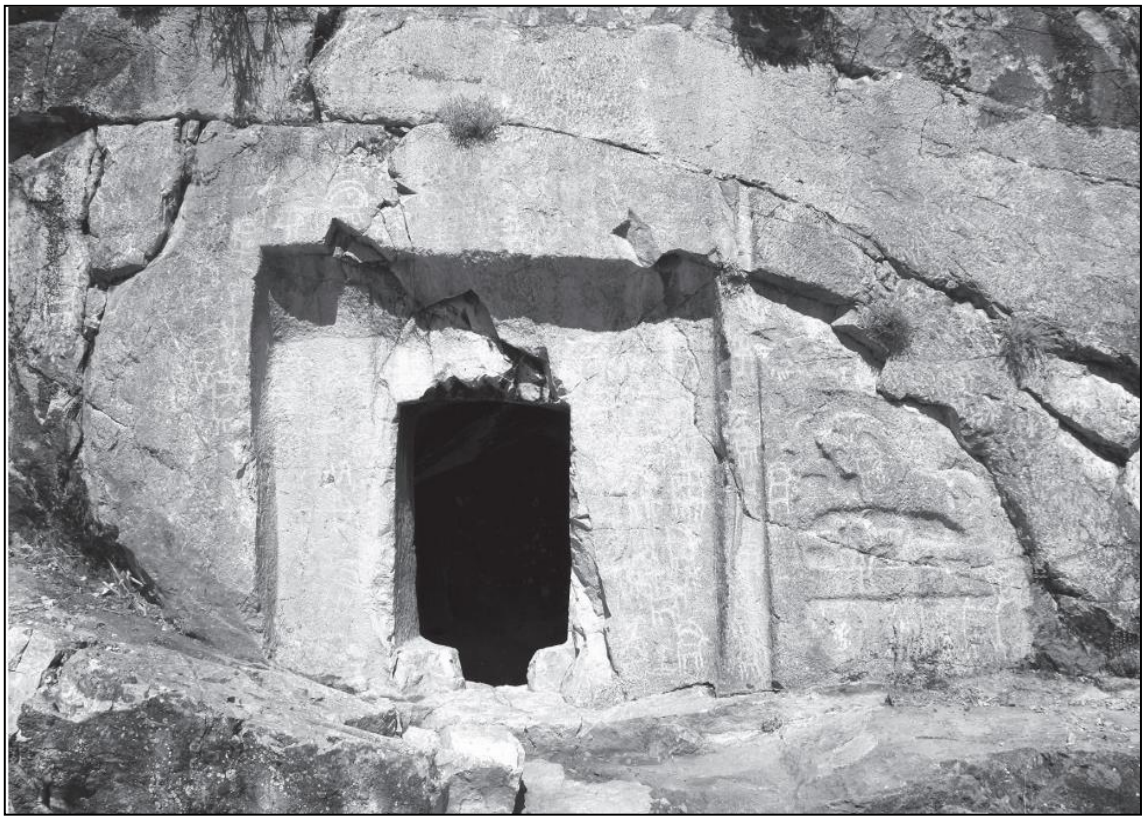


Res.51: Hasanpaşa, Deliklitaş Kaya Mezarları-(M.Özsait)



Res.52: Karamanlı, Manca/Harmankaya Deliktaş Kaya Mezarı-(F.Eray Dökü)

LEVHA-LIV



Res.53: Alanköy Kaya Mezarı-(Corsten ve Hülden, 2013: 360, Abb.7)



Res.54: Kışlacık Mevkii, Yatan Aslanlı Lahit Kapağı-(Baytak)

LEVHA-LV



Res.55: Karamanlı, Yazıtlı Stel-(Corsten, 2008: 115**,** Res/Fig.2)

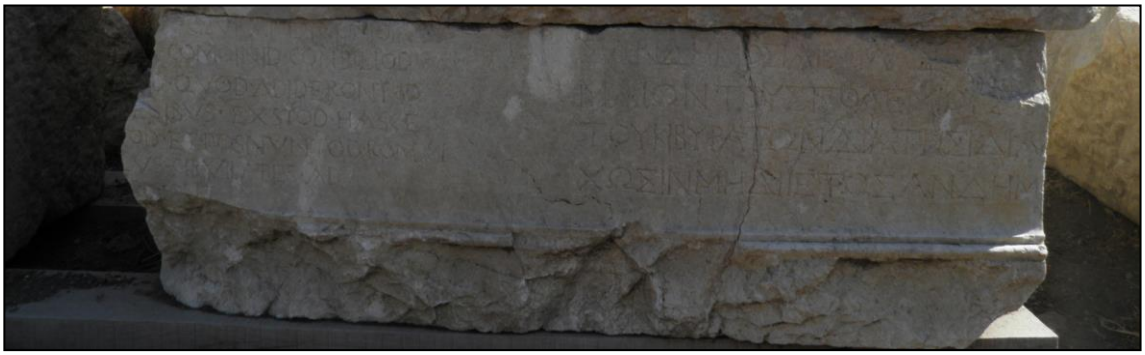


Res.56: Belenli-Jand. Karakol Bahçesi, Yazıtlı Stel-(Corsten, 2009: 144, Res/Fig.1)

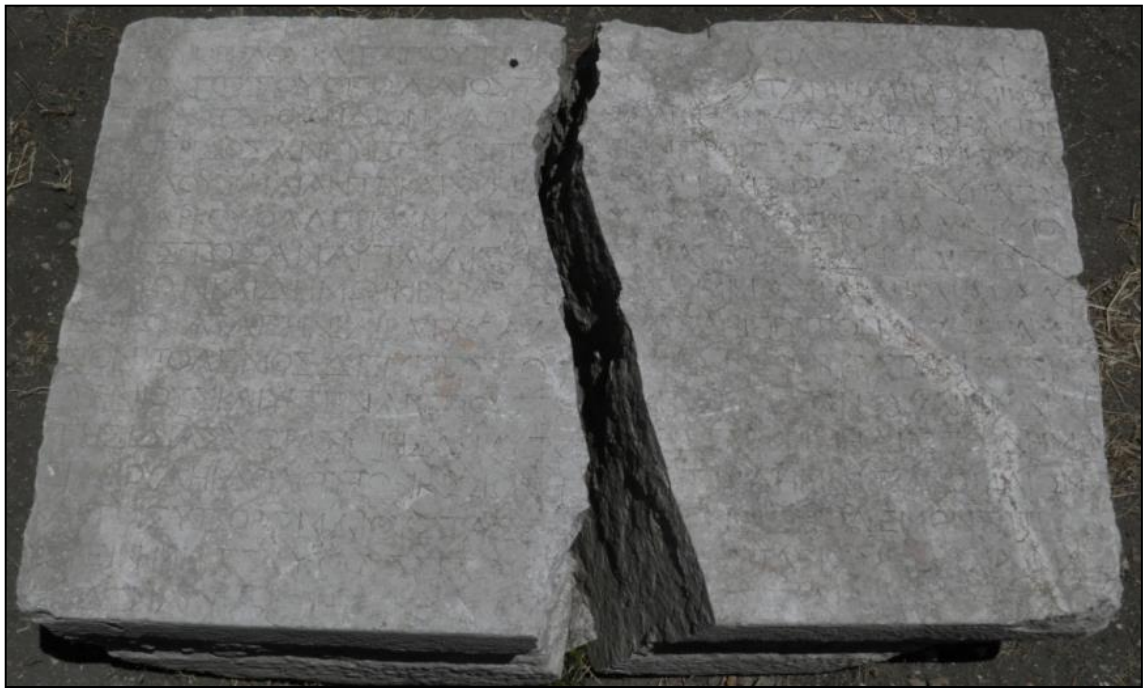
LEVHA-LVI



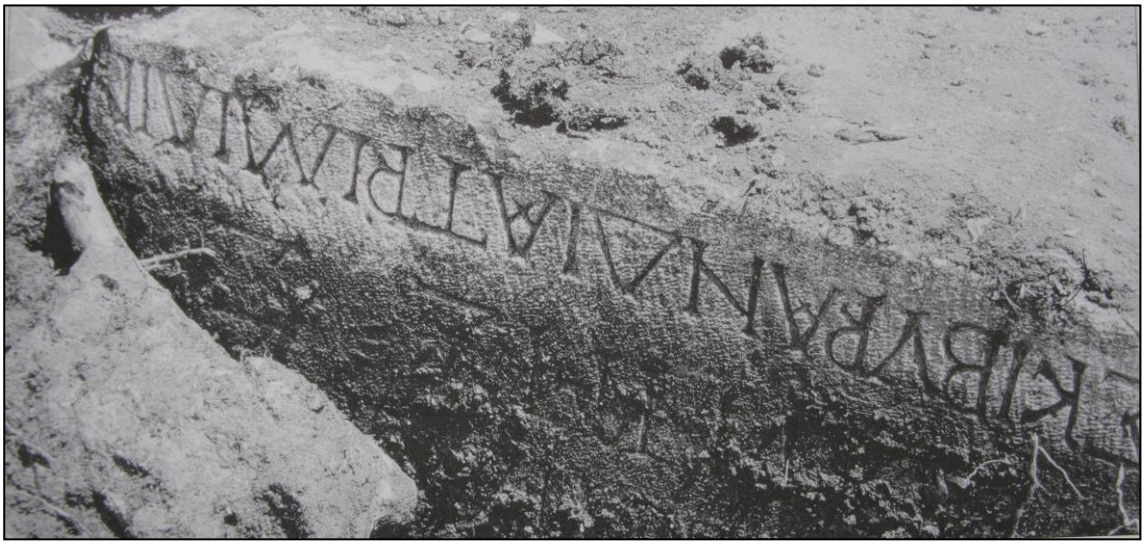
Res.57: M.Ö. 1. yy. Kibyra, KBR'12.AC.356-(Ş.Özüdoğru)



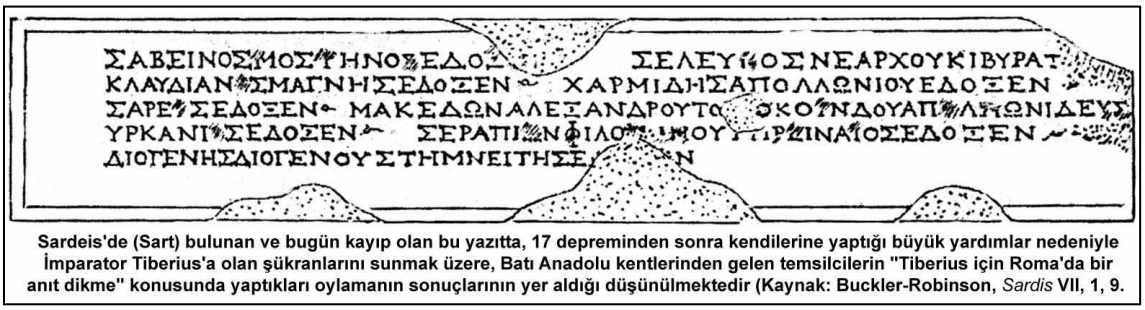
Res.58: M.Ö. 1. yy., Kibyra, KBR'11.AC.Yazıt-(Ş.Özüdoğru)



Res.59: M.Ö. 1. yy., Kibyra-KBR'12.AC.357a.b-(Ş.Özüdoğru)

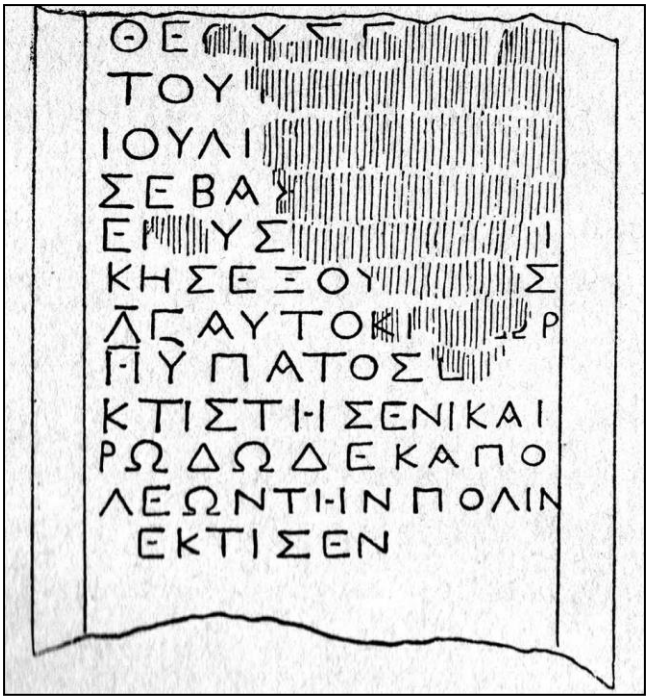


Res.60: Patara, Yol Kılavuz Anıtı Trimilanda Yazıtlı Blok-(Işık, 1999: 3, Lev.5c)



Sardeis'de (Sart) bulunan ve bugün kayıp olan bu yazıtta, 17 depreminden sonra kendilerine yaptığı büyük yardımlar nedeniyle İmparator Tiberius'a olan şükranlarını sunmak üzere, Batı Anadolu kentlerinden gelen temsilcilerin "Tiberius için Roma'da bir anıt dikme" konusunda yaptıkları oylamanın sonuçlarının yer aldığı düşünülmektedir (Kaynak: Buckler-Robinson, *Sardis* VII, 1, 9.

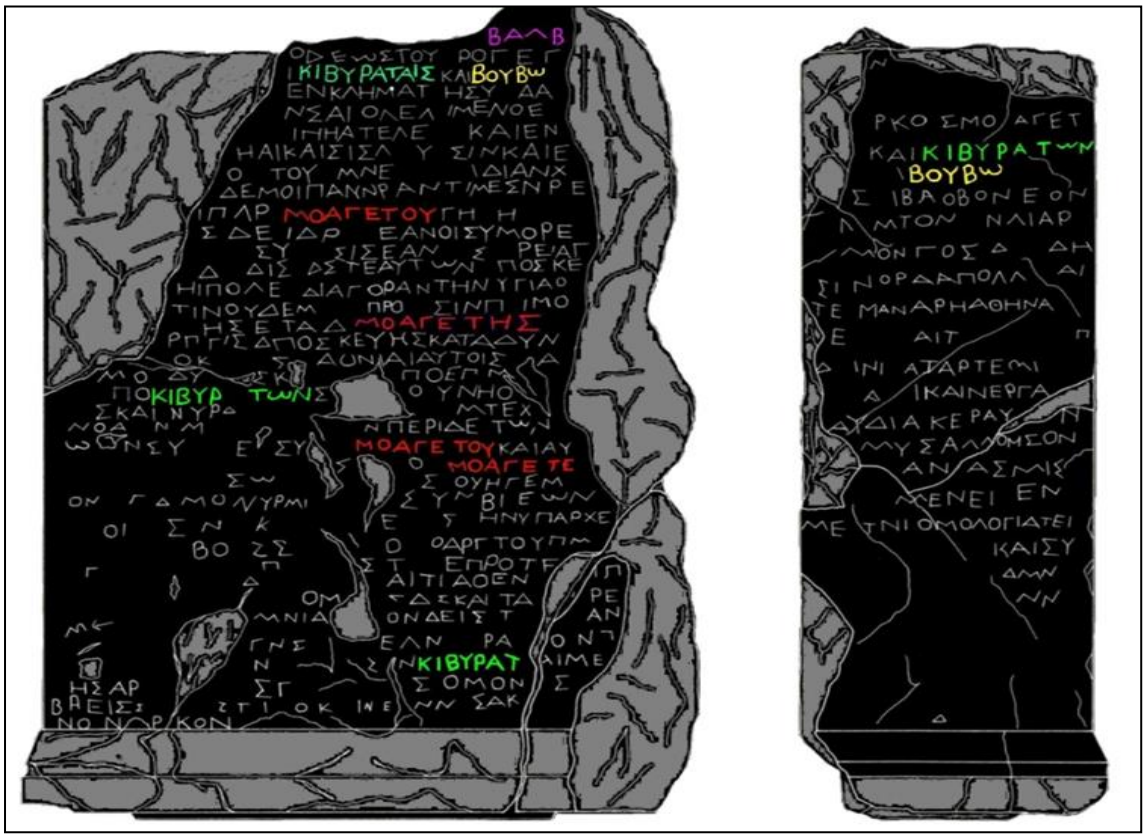
Res.61: Sardeis Depremi-(Buckler-Robinson)



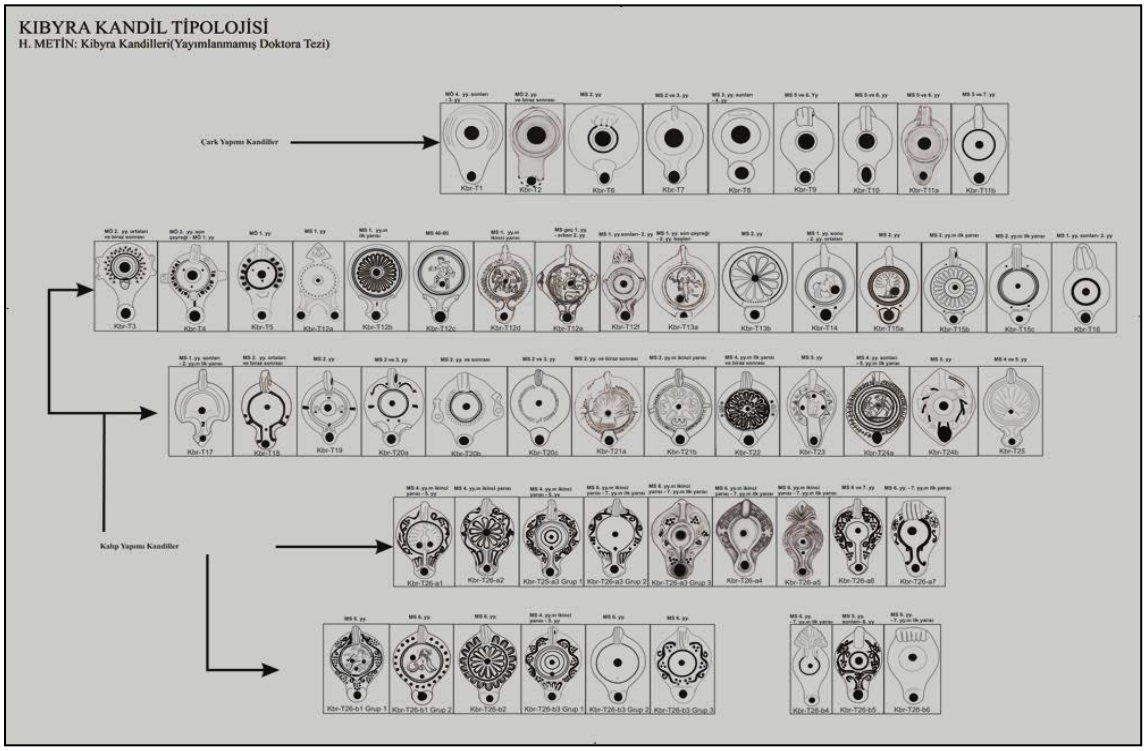


M.S. 22-3 yıllarında Roma'da, deprem mağduru "Asia kentlerini yeniden kuran" İmparator Tiberius'un onuruna bastırılan sikke.

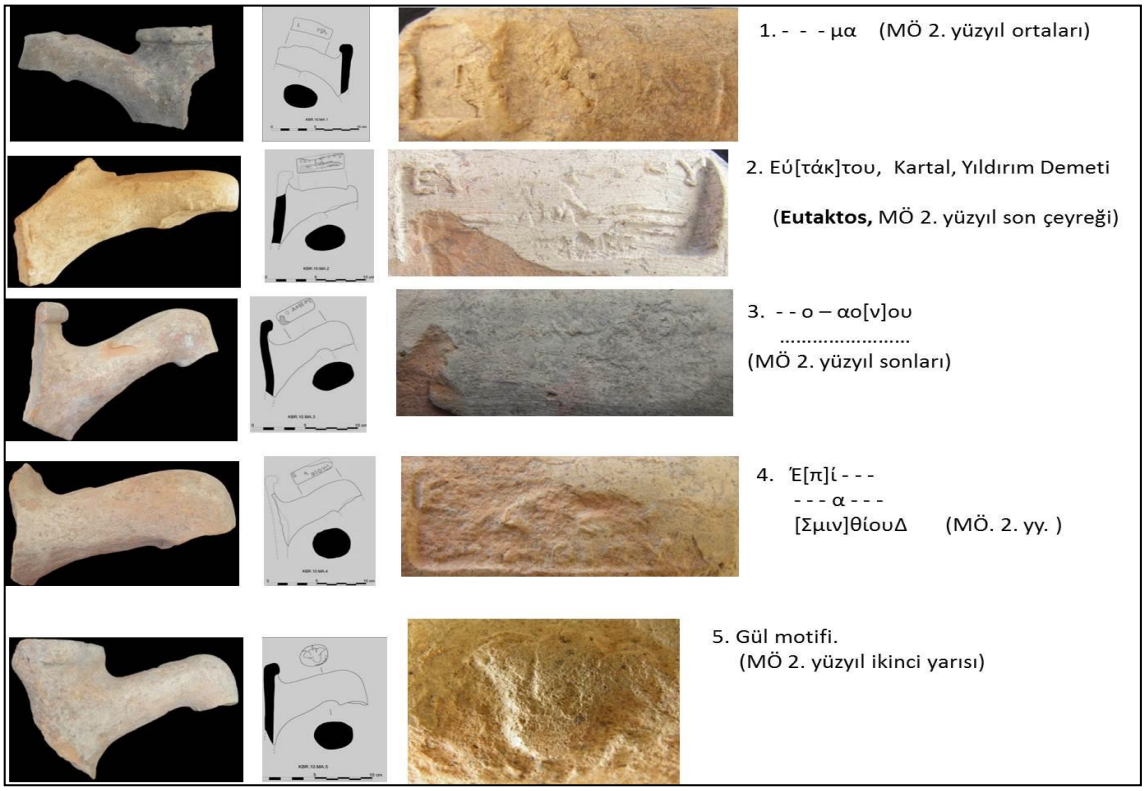
Res.62-3: M.S. 17 yılı depremi *12 Kentin Kurucuss* Tiberius'u onurlandırma yazıtı-(R.Bohn, Altertümer von Aeagae, 51)



Res.64: Kibyra, Hellenistik Dönem Yazıt-(Ş.Özüdoğru)



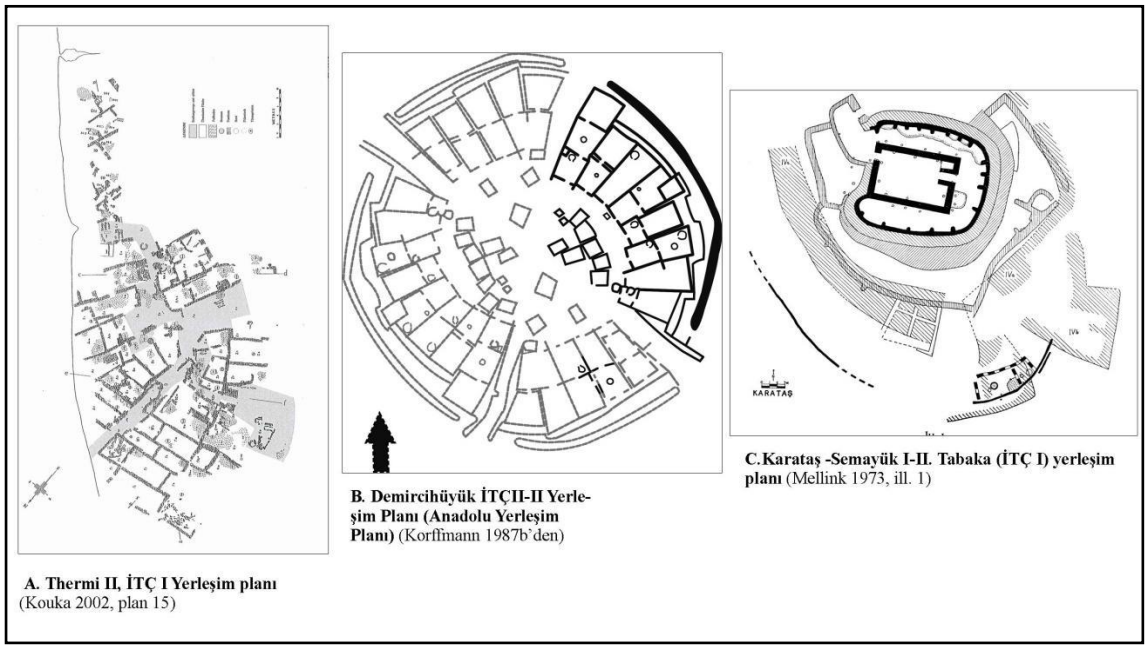
Res.65: Kibyra Kandilleri-(H.Metin)



Res.66: Kibyra Rodos Amphoraları:1-(E.Ala)



Res.67: Kibyra Rodos Amphoraları:2-(E.Ala)

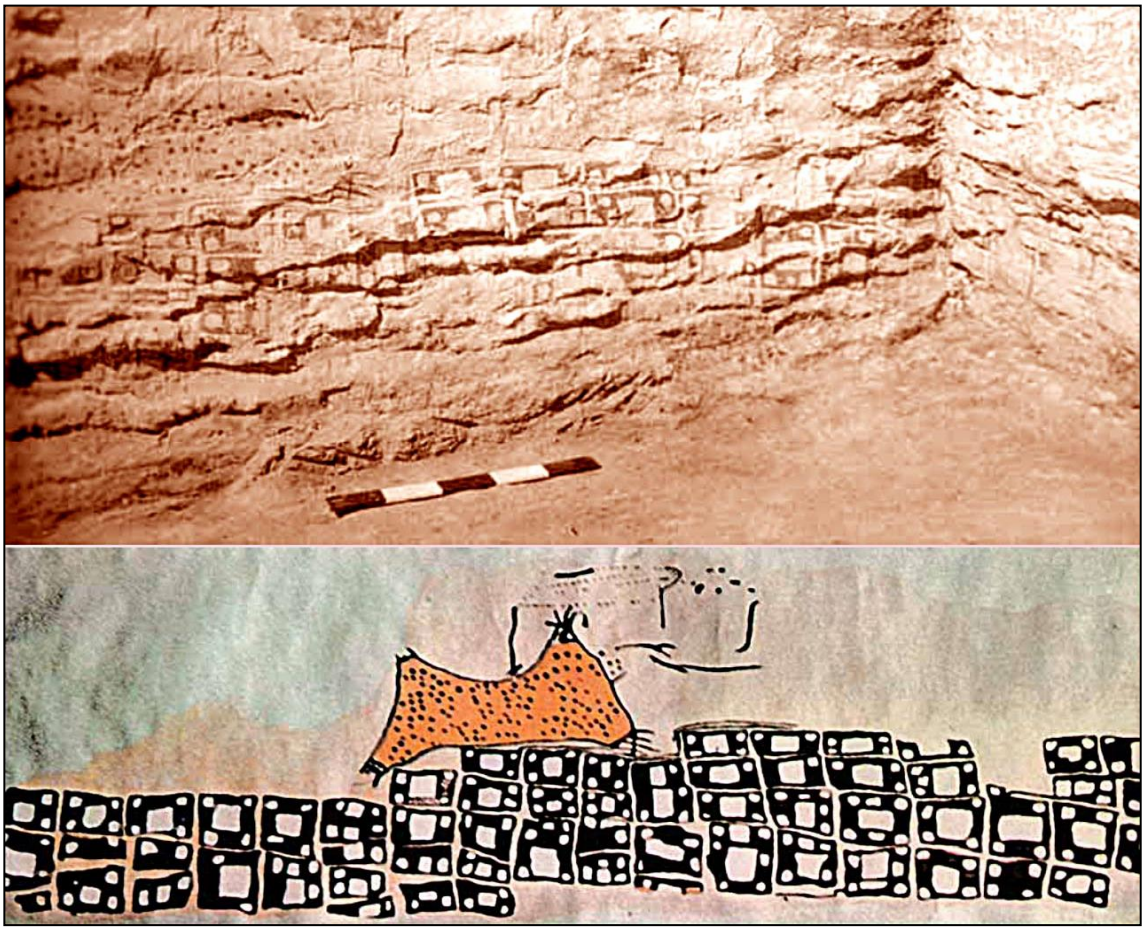


A. Thermi II, İTÇ I Yerleşim planı (Kouka 2002, plan 15)

B. Demircihüyük İTÇII-II Yerleşim Planı (Anadolu Yerleşim Planı) (Korfmann 1987b'den)

C.Karataş -Semayük I-II. Tabaka (İTÇ I) yerleşim planı (Mellink 1973, ill. 1)

Res.68: İTÇ IB yerleşim planlarına ait örnekler-(Sarı, 2012: Şekil 2)



Res.69: 8200 Yıllık Bir Harita Çatalhöyük Şehir Planı-(C.Ülkekul, 1999)

LEVHA-LXI

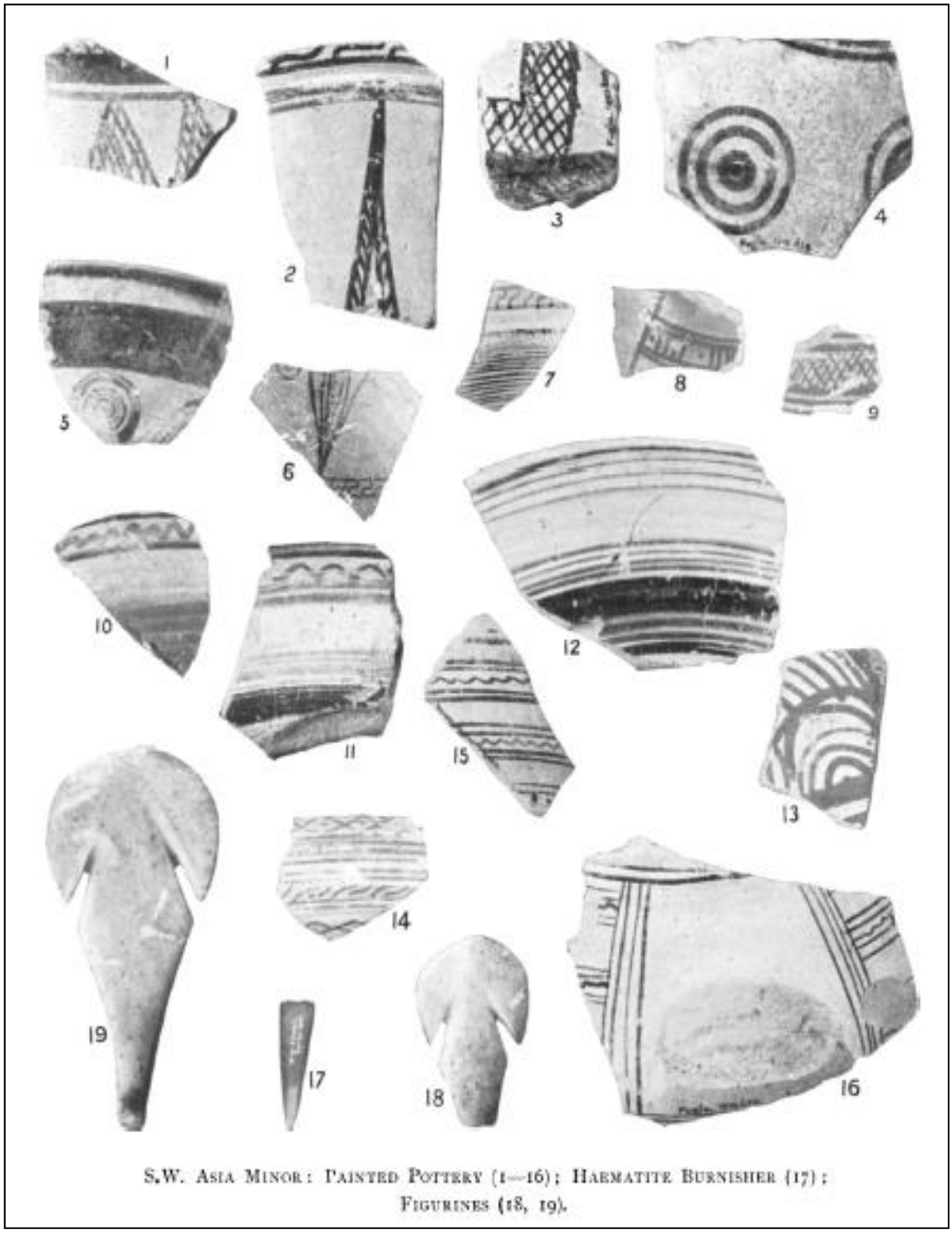


Res.70: Kibyra Sikkeleri-(Ş.Özüdoğru)



Res.71: Yuvalak Tümülüsü buluntusu-(Corsten ve Hülden, 2013: 360, Abb.8)

LEVHA-LXII



S.W. Asia Minor: Painted Pottery (1—16); Haematite Burnisher (17); Figurines (18, 19).

Res.72: Woodward ve Ormerod, 1909/10: BSA Vol.XVI, Pl. VII

ÖZGEÇMİŞ

İlk-Orta-Lise dönemi öğretimimi İzmir'de, Lisansımı da 1999-2004 yıllarında İstanbul Üniversitesi'nde tamamladım. Lisansüstü eğitimimi Selçuk Üniversitesi'nde Konya'da sürdürdüm. 2000 yılından itibaren Burdur, Isparta, Afyon, Denizli, Antalya, İzmir, Samsun, Amasya, Tokat illerinde farklı kazı ve yüzey araştırmalarında bulunmuş olup şuan Dicle Üniversitesi Tarih Bölümü'nde çalışmaktayım.